

Selye János Egyetem
Bratislavská cesta 3322.,
945 01 Komárno
Juhász György rektor
Tel.: 00421-35-6408 853
E-mail: sje@selyeuni.sk

Konstantin Egyetem
Közép-európai Tanulmányok Kara
Dražovská cesta 4., 949 74 Nitra
Bárczi Zsófia dékán
Tel.: 00421-37-6408 853
E-mail: dfss@ukf.sk

Comenius Egyetem
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Gondova 2., 818 01 Bratislava
Misad Katalin tanszékvezető
Tel.: 00421-2-593-39-484
E-mail: kmjl@fphil.uniba.sk

Katedra Alapítvány
Palác Duna Palota
Galantská cesta 658/2F
92901 Dunajská Streda
Tel. 00421-31-552 90 28
mobil: 0903 287 772
E-mail: katedra@katedra.sk
Németh Margit elnök

Vámbéry Polgári Társulás
Palác Duna Palota
Galantská cesta 658/2F
92901 Dunajská Streda
Tel. 00421-31-552 90 28
mobil: 0903 215 714
E-mail : vambery@vambery.sk
Hodossy Gyula igazgató

Mátyusföldi Muzeológiai Társaság
925 26 Boldog 159.
Tel.: 00421-2-459 15 298
Danter Izabella ügyvivő

Ára: 3 €

Új könyveink:

Borsos Mihály: Az én imám a munka legyen. Naplók, levelek 1945–1974. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2021, 480 p. /Borsos Mihály plébános írásai, II./

Bukovszky László – Simon Attila – Szeghy-Gayer Veronika: Kassától Košicéig. Molnár Miklós-emlékkönyv. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja – Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2020, 136 p.

Gecse Annabella: Gömör szíve. Tanulmányok a dél-szlovákiai Gömör népi vallásosságáról. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2021, 368 p. /Lokális és regionális monográfiák, 9./

Angela Gröber: Von der Minderheit zur Volksgruppe. Die Deutschen in der Karpaten-ukraine 1920–1944. Fórum Institut für Minderheitenforschung–Forschungszentrum für Europäische Ethnologie. Komárno / Komárom / Komorn, 2021, 168 p. /Interethnica, 11./

Gyurgyík László: Szlovákia lakosságának községsoros nemzetiségi és felekezeti összetétele az 1950. évi népszámlálás adatai alapján. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2021, 224 p. /Nostra Tempora, 32./

Lampl Zsuzsanna: A szlovákiai magyarok politikai identitása 1989–1990-ben. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2020, 240 p. /Nostra Tempora, 29./

Lanstyák István: „Az Istennek könyve közönséges nyelven”. Tanulmányok a bibliafordításról. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2020, 192 p. /Nostra Tempora, 31./

Liszka József: Monumentumok. Szakrális (és „szakrális”) kisemlékek a Kárpát-medencében. Forma Terminológia Funkció. Komárom–Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Etnológiai Központ, 2021, 704 p.

Liszka József (összeáll.): Acta Ethnologica Danubiana 23. Az Etnológiai Központ Évkönyve / Ročenka Výskumného centra európskej etnológie / Jahrbuch des Forschungszentrums für Europäische Ethnologie. Komárom–Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Etnológiai Központ, 2021, 328 p.

Simon Attila: Az átmenet bizonytalansága. Az 1918/1919-es impériumváltás Pozsonytól Kassáig. Somorja–Budapest, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2021, 248 p. /Nostra Tempora, 30./

A szerkesztőség címe:
Fórum Kisebbségkutató Intézet
Parková 4, 931 01 Šamorín
www.forumszemle.eu
E-mail: csanda@foruminst.sk

Fórum Társadalomtudományi Szemle

A tartalomból:

Kontra Miklós
Magyar élőnyelvi kutatások
a Kárpát-medencében,
1985–2021

**Simon Szabolcs –
N. Varagya Szilvia**
Identitás – attitűd – nyelv
a komáromi kétnyelvű
beszélőközösség körében

Czáboczký Szabolcs
Közelítések egy bodrogközi
plébános, Petrik Béla
portréjához

Kara Anna
Szemelvények a jászóvári
premontreiek történetéből
(1918–1923)

**Baki Attila –
Gyurovsky László**
Mámor és ébredés.
Szlovákiai megyei
választások 2001–2017

Oral history
Elżbieta Lastowiecka

Lapszemle
Lampl Zsuzsanna

Könyvek

FÓRUM KISEBBSÉGGUTATÓ INTÉZET

Parková 4., 931 01 Šamorín
Tel.: +421 908 400 441
E-mail: simon@foruminst.sk
Simon Attila igazgató

**A Fórum Kisebbségkutató Intézet
Könyvtára – Bibliotheca Hungarica**
Parková 4., 931 01 Šamorín
Tel.: +421 908 400 498
E-mail: bibliohungarica@gmail.com
Roncz Melinda igazgató

**A Fórum Kisebbségkutató Intézet
Etnológiai Központja – Komárom**
P. O. Box 154., 945 01 Komárno 1
Tiszti pavilon, Hradná 2., Komárno
Tel.: +421 908 400 435
E-mail: etno@foruminst.sk
Liszka József igazgató

Gramma Nyelvi Iroda
Parková 4., 931 01 Šamorín
E-mail: gramma@foruminst.sk
Lanstyák István irodavezető

2022

1

A folyóirat megrendelhető és
előfizethető az intézet elektronikus
könyvesboltjában: eshop.foruminst.sk

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

NEGyedÉVENKÉnt MEGJelenŐ TudomÁnyos FOLYÓIRAT

XXIV. évfolyam

Főszerkesztő

CSANDA GÁBOR

A szerkesztőbizottság elnöke

ÖLLÖS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság

Biró A. Zoltán (Románia), Fedinec Csilla (Magyarország), Holger Fischer (Németország), Gyurgyík László (Szlovákia), Hunčík Péter (Szlovákia), Petteri Laihonon (Finnország), Lampl Zsuzsanna (Szlovákia), Lanstyák István (Szlovákia), Lengyel Zsolt (Németország), Liszka József (Szlovákia), Mészáros András (Szlovákia), Simon Attila (Szlovákia), Szarka László (Magyarország), Andrej Tóth (Csehország), Végh László (Szlovákia)

Tartalom

Tanulmányok

KONTRA MIKLÓS

Magyar élőnyelvi kutatások a Kárpát-medencében, 1985–2021 3

SIMON SZABOLCS – N. VARAGYA SZILVIA

Identitás – attitűd – nyelv a komáromi kétnyelvű beszélőközösség körében 15

CZÁBOCZKY SZABOLCS

„A nagyvilágtól félreeső szurdokban plébánoskodok”. Közelítések egy bodrogközi plébános portréjához és a szlovenszói magyar katolikus közélet történetéhez 33

KARA ANNA

Hit és hazafias életosztón. Szemelvények a jászóvári premontreiek történetéből (1918–1923) 65

Agora

BAKI ATTILA – GYUROVSZKY LÁSZLÓ

Mámor és ébredés. Szlovákiai megyei választások 2001–2017 99

Oral history

MOLNÁR IMRE – ZSIGMOND DEZSŐ

Elżbieta Lastowiecka: Az én Esterházy-képem 139

Lapszemle

LAMPL ZSUZSANNA

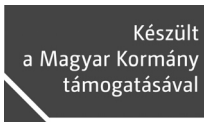
Sokrétű nyomozás. Kárpát-haza Szemle, 2021/1–2. 149

Könyvek

Öllös László: Kollai István: Szlovákia királyt választ	155
Polgár Anikó: Az elysioni aszfodéloszok közt. Kerényi Károly és	
Angelo Brelich levelezése 1935–1959	156
Sándor Anna: Péntek János – Benő Attila (szerk.): A magyar nyelv	
Romániában (Erdélyben)	159
Dančo Jakab Veronika: Kontra Miklós – Borbély Anna (szerk.):	
Tanulmányok a budapesti beszédről a Budapesti Szociolingvisztikai	
Interjú alapján	166
Czáboczy Szabolcs: Bajcsi Ildikó: Kisebbségi magyar küldetés	
Csehszlovákiában. A sarlós nemzedék közösségi szerepvállalása	
Trianon után	170
Bajcsi Ildikó: Czáboczy Szabolcs: Kék a sátram, recece... Fejezetek a	
csehszlovákiai magyar ifjúsági klubmozgalom történetéből (1948–1992)	172
Baka L. Patrik: Judit Görözdí: Dejiny v súčasných maďarských románoch	178
Bodnár Krisztián: Csorba László: Haza, nemzet, felekezet. Tanulmányok a	
polgári átalakulás politikai, társadalmi és felekezeti viszonyainak köréből	182

Lapunk része az Európai Bölcsészettudományi és Társadalomtudományi Index (European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences – ERIH Plus) folyóirat-minősítő rendszernek. Folyóiratunk a CEEOL nemzetközi adatbázis által jegyzett. Az MTA Történettudományi Bizottsága által elismert teljes értékű publikációs hely.

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLÉ

A szerkesztőség címe: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Park u. 4., 931 01 Somorja. E-mail: csanda@foruminst.sk • Kiadja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. IČO: 34 028 587. Felelős kiadó: Simon Attila igazgató • Nyomdai előkészítés: infopoint Kft. • Nyomta: Adecta, s.r.o., Čiližská Radvan • Megjelent a Szlovák Köztársaság Kisebbségi Kulturális Alapja támogatásával • Példányszám: 600 • Ár: 3 € • 2022. március • Nyilvántartási szám: EV 904/08 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.forumszemle.eu>

FÓRUM SPOLOČENSKOVEDNÁ REVUE

Adresa redakcie: Fórum inštitút pre výskum menšín, Parková 4, 931 01 Šamorín. E-mail: csanda@foruminst.sk • Vydavateľ: Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín. IČO: 34 028 587. Zodpovedný: Attila Simon riaditeľ • Tlačiarenská príprava: infopoint s.r.o. • Tlač: Adecta, s.r.o., Čiližská Radvan • S finančným príspevkom Fondu na podporu kultúry národnostných menšín • Náklad: 600 • Cena: 3 € • marec 2022 • Evidenčné číslo: EV 904/08 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.forumszemle.eu>

KONTRA MIKLÓS

Magyar élőnyelvi kutatások a Kárpát-medencében, 1985–2021¹

MIKLÓS KONTRA

Hungarian Sociolinguistics Research in the Carpathian Basin, 1985–2021

Keywords: Hungarian sociolinguistics in Hungary and the neighbouring countries, the axiom of categoricity, variation theory, normal (everyday) Hungarian speech, Hungarian National Sociolinguistic Survey, the Budapest Sociolinguistic Interview project, the book series “The Hungarian Language in the Carpathian Basin at the End of the 20th Century”

Amikor 1985-ben az MTA Nyelvtudományi Intézetében² megkezdődtek az élőnyelvi (szociolingvisztikai) vizsgálatok, az egyik fő csapásirány a városi dialektológia művelése lett. Félig-meddig kimondott kérdésünk az volt: Honnan tudták, tudhatták eleink, hogy amit leírtak a magyar nyelvről, az tényleg úgy is van, ahogy leírták? – Nem tudhatták – szölt a válaszuk –, mert tüzetesen sosem vizsgálták a magyar nyelvhasználatot. Az, hogy a leírások alapja elégtelen, vagyis, hogy a leíró nyelvészek, dialektológusok, szótárszerkesztők és nyelv művelők leírásai, elemzései szociológiai terminussal szólva mind *torzított mintákra* épültek, vitathatatlan. Eleink nem tudhatták, hogy amit leírtak, tényleg úgy is van, mert nem vizsgálták a magyar nyelvhasználatot olyan módszerekkel, amelyek lehetővé teszik a magyarra vonatkozó különféle állításoknak a magyar anyanyelvűek mindennapi nyelvhasználatával való szembesítését. Másképp mondva: az addigi magyar nyelvtanok, szótárak és elemzések nem a magyar nyelv nyelvtanai, szótárjai és elemzései voltak, hanem a *magyarországi standard nyelvváltozat* leírásai. Tehát nem a magyar anyanyelvű emberekről szóltak az elemzések, hanem egy kitüntetett, számban nem túl jelentős, de szociológiai szempontból kiemelkedő csoportról, azokról, akik a standardot beszélik.

Másik célunk az volt, hogy ne csupán a *magyarországi* magyar nyelvről szülessenek a leírások, mint 1990 előtt, hanem a magyar nyelvről, beleértve ebbe még az

1 Ez az írás a Magyar Tudományos Akadémia székházában 2021. december 6-án elmondott előadásom alapján készült.

2 A szerző 1985 és 2010 között az MTA Nyelvtudományi Intézetében az Élőnyelvi Osztály vezetője volt – a szerk. megj.

észak-amerikai magyarok beszélte magyart is. (Ha tudjuk, hogy a Föld lakóinak több mint fele két- vagy többnyelvű ember, s a magyaroknak körülbelül negyede, 3 millió ember két- vagy többnyelvű, akkor ez nem lehet meglepő.) Akkoriban a Magyarországon kívüli magyar irodalomról már 20 éve születtek fontos elemzések (Ilia Mihály, majd Görömbei András munkáira gondolok), a népzeneészek (Sebő Ferenc, Halmos Béla) táncházmozgalma is virágzott már, de a nyelvészek még alig-alig tekintettek határainkon túlra.

A városi dialektológia William Labov 60-as évekbeli kutatásaival (1966, 2006, és Weinreich–Labov–Herzog 1968) kezdődött az USA-ban, és szerte a világon. Mi 1985-ben, nem túl nagy késéssel indultunk, azzal a kimondott ígérennyel, hogy nyugaton is értelmezhető kutatásokat végezzünk.

A korábban teljesen megszokott *kategoricitás axiómáját* (Chambers 1995, 25–33. p.) kiiktattuk. Mit jelent ez? Az 1960-as évekig a nyelvészetben egyeduralkodó volt a kategorikus nyelvszemlélet. A nyelvészek úgy vélték, hogy a nyelv vizsgálatához elengedhetetlen, hogy elvonatkoztassunk az esetlegességektől; az adatokat le kell egyszerűsíteni úgy, hogy eltekintünk a valódi nyelvhasználat variabilitásától. A nyelvi elemzés így vált kategorikussá, „minden, vagy semmi”, fekete, vagy fehér alapelvűvé. A szociolingvisztika a nyelvet variábilisnak, folytonosnak és kvantifikálhatónak tekinti. Elméletében a nyelvi egységek olyan változók, amelyeknek a kombinációs lehetőségeit nemcsak a velük együtt előforduló nyelvi elemek korlátozzák, hanem a velük együtt előforduló társas és társadalmi körülmények is. A kvantitatív szociolingvisztika a nyelvi változást és változatosságot úgy vizsgálja, hogy nem kizárja a nyelvtudomány illetékességi köréből a valós, mindennapi nyelvhasználatot, hanem beemeli a nyelvészetbe. Számat ad nemcsak a strukturális tényezőkről, hanem a beszélőkről is, vagyis az aktuális nyelvhasználatot befolyásoló társadalmi tényezőkről is.

A *variációs elméletben* a nyelvi variabilitás strukturált jelenség, elméletileg fontos, és olyasmi, amiben a specifikus nyelvi változások lefolyását ki lehet következtetni a jelenkori beszélőközösségek variációs mintázataiból. Így aztán *folyamatban levő nyelvi változásokat* is vizsgálhatunk. Labov korai munkáinak megjelenése után nem sokkal Fónagy Iván (1966, 130. p.) egy úttörő tanulmányában ezt írta: „A jelenben megfigyelhető mozgás, a *váltakozás* pedig az időben lefolyó *változás* vetülete.”

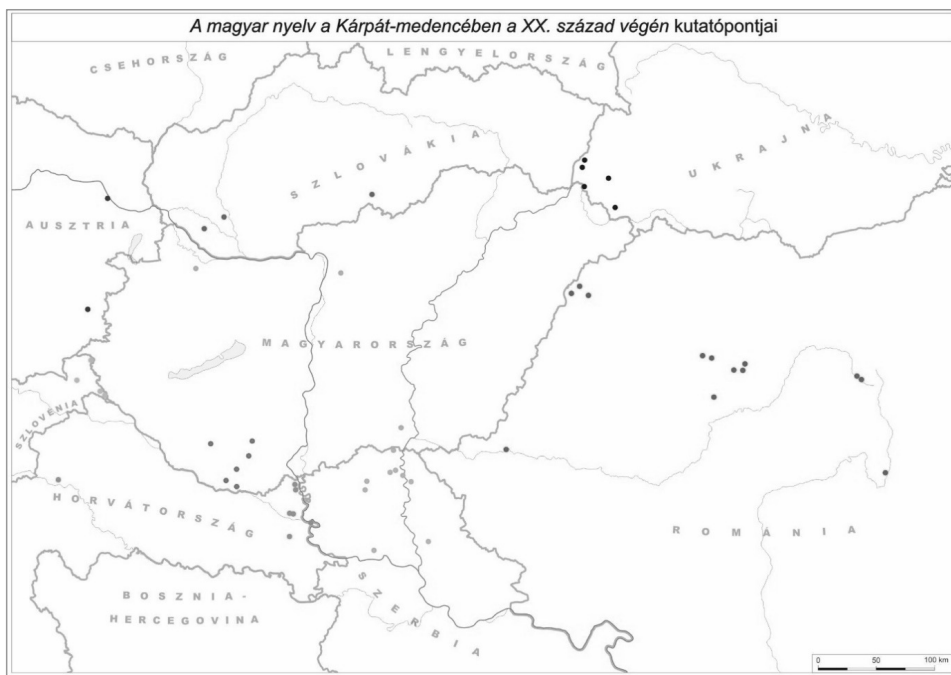
A magyar kvantitatív szociolingvisztikai kutatások a Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi Kutatócsoportjában, majd Élőnyelvi Osztályán folytak 25 éven át. E kutatások eredményeit legfőképp az Élőnyelvi Konferenciákon mutatták, mutatják be a Kárpát-medencei magyar kutatók (vö. Csernicskó–Kontra 2018, 100–101. p.), legutóbb a 21. konferencián Beregszászban, 2021. novemberében.

Az MTA egykori³ Nyelvtudományi Intézete Élőnyelvi Osztályának közreműködésével készült publikációk (lásd Kontra 1997, Kontra–Hattyár 2008) közül kiemelek néhányat:

- az *International Journal of the Sociology of Language* első és mindmáig egyetlen magyar száma 1995-ben jelent meg (Kontra & Pléh eds. 1995),
- az *Acta Linguistica Hungarica* szociolingvisztikai száma 1996-ban jelent meg (Kontra vendégszerk. 1995/1996),
- 1999-ben jelent meg a *Language: A Right and a Resource, Approaching Linguistic Human Rights* című könyvünk (Kontra–Phillipson–Skutnabb-Kangas–Váradys eds. 1999), amelyben négy magyar szerző is szerepel: Kontra Miklós, Muzsnai István, Sándor Klára és Szalai Andrea. Ennek a könyvnek 2014-ben kínai kiadása is megjelent,
- a *Multilingua* folyóirat egyik száma, amely a közép-európai nyelvi kontaktusokról szól, 2000-ben jelent meg (Kontra, guest editor, 2000), ebben többek közt vannak tanulmányok a szlovákiai nyelvtörvényekről, a kárpátaljai magyar kétnyelvűségről és a moldvai csángókról is,
- a Magyar Nemzeti Szociolingvisztikai Vizsgálat (MNSZV) záró kötete 2003-ban jelent meg (Kontra szerk. 2003), ebben Angelusz Róbert, Tardos Róbert, Terestyéni Tamás és Pléh Csaba voltak a szerzőtársaim,
- 2021-ben jelent meg *Tanulmányok a budapesti beszédéről a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú alapján* című könyvünk (Kontra–Borbély szerk. 2021), erről még lásd alább,
- a Kárpát-medencei magyarokról szól, beleértve a magyarországiakat is, *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* című könyvsorozat hat kötete: Csernicskó (1998), Göncz (1999), Lanstyák (2000), Szépfalusi és mtsai (2012), Kontra szerk. (2016), valamint Péntek–Benő (2020). A terepkutatások 1995–96-ban, illetve a horvátországiak 2014–15-ben zajlottak, a magyarországi kontrollvizsgálatokban részt vevőkkel együtt összesen 1059 adatközlőt kérdeztünk ki, lásd az 1. térképet.

3 1949-ben alapították az MTA Nyelvtudományi Intézetét, és 70 évvel később, 2019-ben az akkori magyar kormány megfosztotta az Akadémiát kutatóintézeteitől. Különböző átszervezések folytán az utódintézményt e sorok írásakor Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Nyelvtudományi Kutatóközpontnak hívják. Az Intézet első fél évszázadának működését és eredményeit Kiss Lajos (2001) „történeti vázlata” mutatja be a leghitelesebben.

1. térkép. Kutatópontok

A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú (BUSZI) nevű kutatás után 2012–2016-ban folyt a Szögedi Szociolingvisztikai Interjú (SZÖSZI), melyben 165 különféle szegedi lakossal készítettünk interjúkat; több mint 370 órányi hangfelvételtől van szó (lásd Kontra–Németh–Sinkovics 2016). Ennek a kutatásnak folytatása lesz a „Nyelvi vélekedések mintázatai Szegeden és környékén – Perceptuális dialektológiai vizsgálat” című kutatás, amihez 2021-ben négyéves OTKA pályázatot nyertünk (kutatótársaim Németh Miklós, Sinkovics Balázs, Schirm Anita és Berente Anikó).

Röviden a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú című kutatásról

Előjáróban szót kell ejteni a magnetofonról: ez egy olyan technikai eszköz, amely a nyelvészeti kutatásokat nagyon megváltoztatta a korábbiakhoz képest. A magnetofon előtt a nyelvészeti vizsgálatoknak a beszédre (vagyis nem az írott szövegekre) vonatkozó része maximum 10–12 szavas mondatokat elemzett, mivel hosszabb beszédrészleteket nem lehetett megjegyezni, pláne nem rögzíteni. A magnó a vizsgálható szövegek terjedelmét nagyon megnövelte, s ráadásul a felvett szöveg bármikor, bárhányszor újra meghallgathatóvá vált. A magnetofon új korszakot és új távlatokat nyitott a beszéd kutatásában.

A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú (rövidítve: BUSZI) kutatás előkészítését 1985-ben kezdtük meg. 1987-ben készítettünk 50 interjút 10 tanárral, 10 egyetemistával, 10 bolti eladóval, 10 gyári munkással és 10 szakmunkástanulóval. Ez a BUSZI-2 vizsgálat. A következő két évben 200 interjút készítettünk egy budapesti reprezentatív mintával, ez a BUSZI-3 és BUSZI-4. A BUSZI-2 ötven interjújának (kb. 80 órányi felvétel) a lejegyzése, kódolása, kétszeres ellenőrzése, majd számítógépes adatbázissá fejlesztése 1989-től 2008-ig, 20 évig tartott – ezt a munkát végig szakképzett nyelvészek végezték. A magyar nyelvészetben korábban nem készült olyan színvonalú beszélt nyelvi korpusz, mint a BUSZI-2 korpusz. Értendő ez a beszédfelvételekre és az elvégzett korpuszpépítő munka minőségére és mennyiségére egyaránt.

A szövegeket tartalmazó adatbázisban 268 000 szövegszó van, ebből az adatközlők 173 000-et mondtak ki, a terepmunkások pedig 95 000-et. Az irányított beszélgetések összesen 3 135 000 karakter terjedelműek. Egy interjú átlagos hossza 3470 szövegszó volt, a legrövidebb 1900 szavas, a leghosszabb 15 000 szavas volt. A korpusz 31 000 megszólalást tartalmaz. Nagyjából 25 000 különféle, szón belül kódolt jelenséget (pl. *l*-kiesés: *volt* és *vőt*, *-ban/-ben* helyett ejtett *-ba/-be*, *t*-végű igék: *suksükölés* és *szukszükölés*, stb.) találhatunk benne, körülbelül 25 000 szünetet, és 10 000 hezitációt. Az interjúk (mint már említettem) összesen 80 órát tesznek ki.

A BUSZI munkálataiban 1985 és 2010 között irányításommal 22 kutató vett részt, őket felsoroltuk a kötetben, részletezve, hogy ki mit végzett.

Hogy honnan indultunk, azt Elekfi Lászlónak 1990-ben megjelent recenziójából vett mondatokkal fogom bemutatni. (A recenzió az 1988-ban megjelent *Beszélt nyelvi tanulmányok* című könyvünkről készült, ami a BUSZI-t előkészítő kötetünk volt.) Elekfi megállapította, hogy „a nyelvhasználatnak azt a szinte mindennapos területét, melyet ez a kutatás célba vett, eddig nemigen vizsgálta módszeres alaposággal a nyelvtudomány”, aztán [Wacha Imre ágrajzai] „elsősorban azt világítják meg, mennyire szerteágazó szerkezetű az élőbeszéd megnyilatkozásainak mondattani felépítése, akár a legbonyolultabb, de jól szerkesztett írott (újsághírből vett) sokszorosan összetett mondat-hoz képest”, s végül „a kiadvány [...] igen hasznos azok számára, akik világosan látni akarják, hogyan is beszélünk, és ezt nem írott, többé-kevésbé jól fésült szövegek alapján, hanem apró esetlenségeivel együtt akarják tanulmányozni.”

A BUSZI-ról számos publikációt írtunk magyarul és angolul, de önálló kötetet csak 2021-ben jelentettünk meg, *Tanulmányok a budapesti beszédről* címmel. Ennek bemutatója megtekinthető az Interneten (<https://www.youtube.com/watch?v=jvNEKKmGQgk>), és első ismertetését Váncsa (2021) írta.

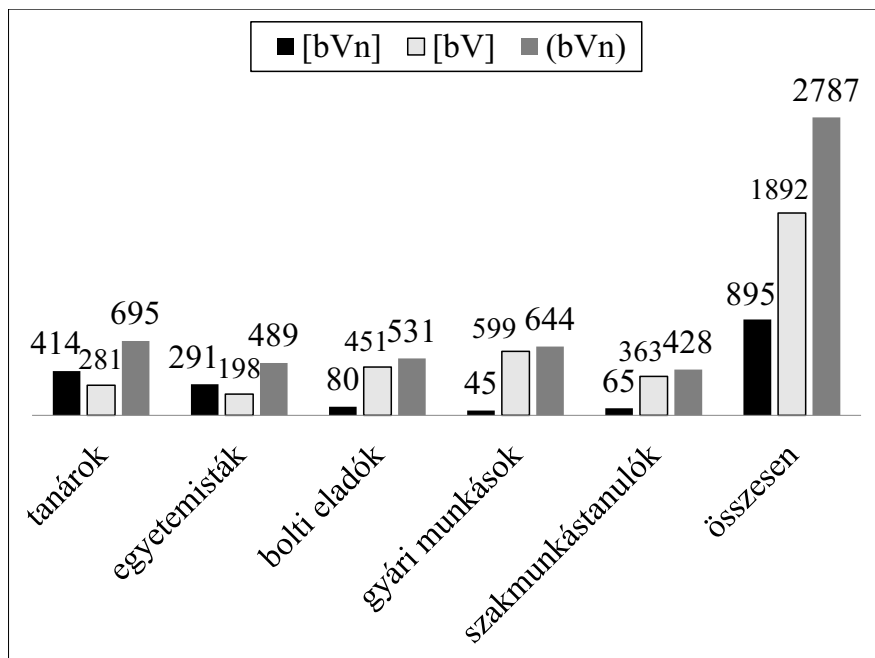
Ebben a könyvben, rajtam és a társszerkesztő Borbély Annán kívül, 13 szerző tanulmányai olvashatók: eredeti cikkek újraközlései, módosított újraközlései és vadozatú tanulmányok egyaránt.

Nézzük röviden, mit tudunk ma, amit nem tudtunk a BUSZI kutatás előtt?

Egyebek mellett tudjuk, hogy

– A normális magyar beszédben a *-ban/-ben* rag *-n* hangját csak az esetek egyharmadában ejtjük ki, és ebben jelentős társadalmi különbségek is vannak, lásd az 1. ábrát. Látjuk, hogy a tanárok és egyetemisták eltérnek a többiektől: többször ejtik ki az *-n*-et mint ahányszor nem ejtik ki, a többiek viszont igen ritkán ejtik csak ki az *n*-eket.

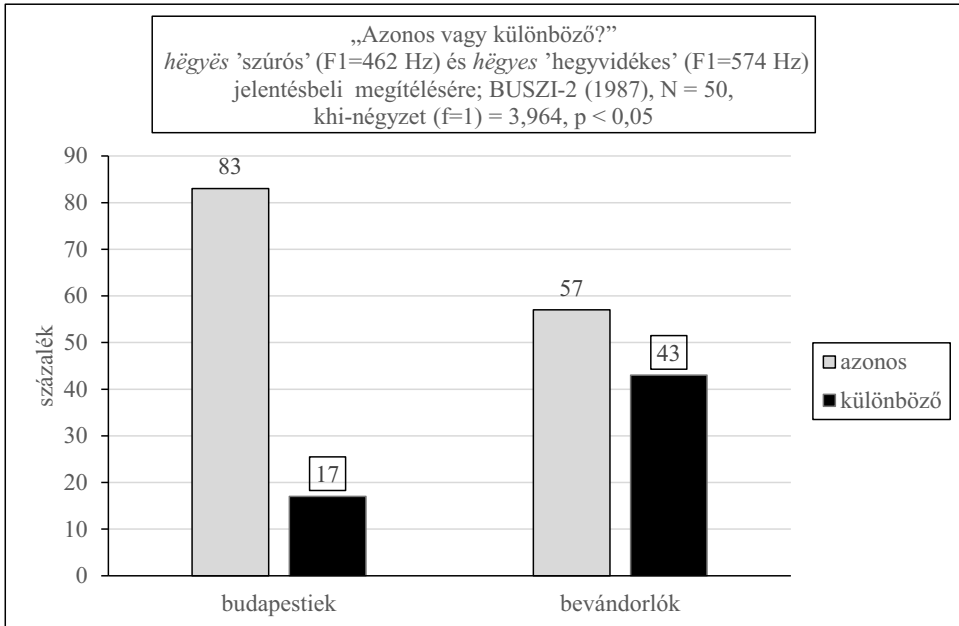
1. ábra. A (bVn) realizációi a BUSZI-2 irányított beszélgetéseiben foglalkozási csoportonként, Mátyus (2011: 306) alapján. Az összes adat száma: 2787

Miért mondom, hogy a BUSZI előtt senki nem tudta, hogy a normális magyar beszédben a *-ban/-ben* rag *-n* hangját csak az esetek egyharmadában ejtjük ki? Azért mondhatom ezt, mert mi 2787 potenciális *-ban/-ben* ragot vizsgáltunk meg 50 ember beszédében, aprólékosan, és ilyesmit előttünk senki nem tett.

Egyebek között megvizsgáltuk azt is, hogy van-e Budapesten zárt *ë* hang (avagy: mi történik azzal, aki *ë*-vel beszél anyanyelvét és Budapestre költözik)? Bevándorlás és nyelvi homogenizáció összjátékát is vizsgáltuk (Hattyár–Kontra–Vargha 2009, 2021). Így egyebek közt megnéztük a bevándorlás hatását a 'szúrós' jelentésű *hëgyës* és a 'hegyvidékes' jelentésű *hëgyes* jelentésbeli különbségének megítélésére, vagyis: van-e különbség a két eltérő hangzású és jelentésű szó jelentésbeli különbségének felismerésében echte budapestiek és bevándorlók között? Az eredményeket a 2. ábra mutatja.

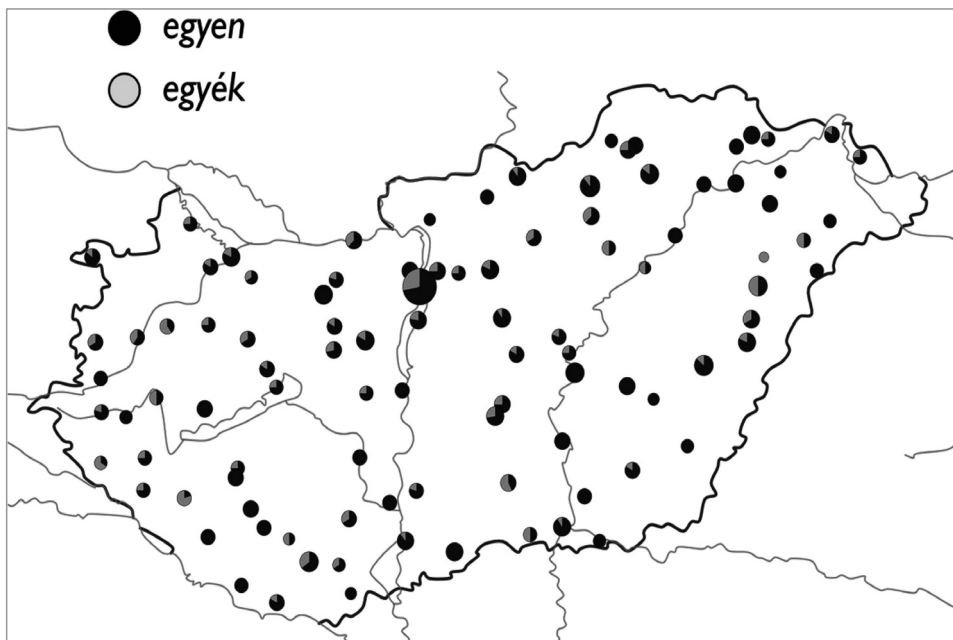
2. ábra. A bevándorlás hatása a *hëgyës* és *hëgyes* jelentésbeli különbségének megítélésére, BUSZI-2

Azt látjuk, hogy az echte budapestiek 17%-a, de a bevándorlók 43%-a ítélte különböző jelentésűnek a két szót, s ez a különbség statisztikailag jelentős. Vagyis kimondhatjuk, hogy a BUSZI-2 adatközlői esetében a fővárosba bevándorlók a budapestiekénél jelentősen nagyobb arányban ítélték a *hëgyës* 'szúrós' és a *hëgyes* 'hegyvidékes' szavakat különböző jelentésűnek. Ezt a percepciós különbséget bizonyos fókig tekinthetjük a bevándorlók nyelvjárási kompetenciája továbbélésének is.

Végül bemutatok még két ábrát az *ő egyen ~ ő egyék* variabilitásával kapcsolatban. Ezek nem a BUSZI-ból, hanem az országos vizsgálatunkból származnak. A 3. ábra azt mutatja, miként egészítette ki szóbeli feladatban 773 adatközlőnk az ország 100 településén a *Nem kell, hogy mindenki a levesből* mondatot az *egyen* vagy az *egyék* alakkal.

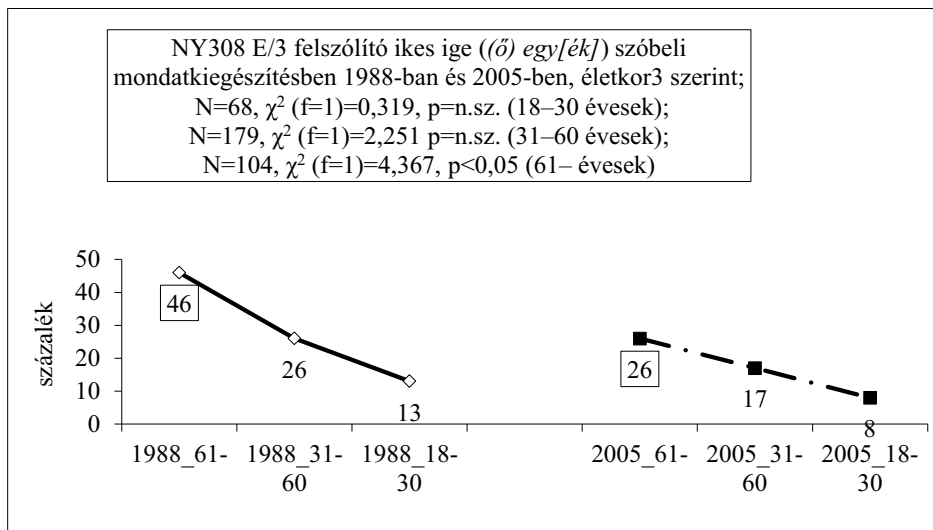
3. ábra. MNSZV, szóbeli mondatkiegészítés, NY308, összes adat (N=773). Nem kell, hogy mindenki egyen (80,1%) egyék (19,9%) a levesből.

Látható, hogy országos reprezentatív mintánk egyötöde használta az ikes alakot. Budapesten az adatközlők több mint egynegyede mondta ki az ikes *egyék*-et; a Dunántúlon több az *egyen*, az Alföldön viszont több az *egyék*.

A 4. ábra szintén beszélt nyelvi adatokkal egy Budapesten folyamatban levő változást mutat meg. 1988-as országos vizsgálatunkat megismételtük Budapesten 17 évvel később, 2005-ben. Az ábrán a vízszintes tengelyen három-három életkori csoport adatait látjuk: a 61 évesek és idősebbek balra, a 31–60 évesek középen, és a 18–30 évesek jobbra láthatók. 1988-ban az idős budapestiek 46%-a használta a szóbeli mondatkiegészítő feladatban az ikes alakot, de 2005-ben már csupán 26%-uk, s ez a különbség statisztikailag jelentős. A középkorúak és a fiatalok eltérései statisztikailag nem jelentősek. Az *egyék* tehát kiavulóban van Budapesten, és a kiavulást az idős korosztály százalékos különbsége mutatja meg.

4. ábra. Az (ő) egyék ikes toldalék kiavulása Budapesten, életkor szerint, a valóságos időben (1988 és 2005)

Amiről itt most nem esik szó

Nem esett itt szó az immár 20 éve működő Termini hálózatról (<http://termini.nytd.hu/htonline/htlista.php?action=firstpage>), a „határtalanítás” magyar–magyar szótárát építő nyelvészek áldozatos munkájáról.

Nem esett szó a nyelvi jogi munkákról, így Szilágyi N. Sándornak (1994/2003) a nemzetközi szakirodalomban is páratlan törvénytervezetéről, vagy Cserniczkó István (2013) vaskos nyelvpolitikai és nyelvi jogi kötetéről.

Nem esett szó Vargha Fruzsina Sára és munkatársai Magyar Nyelvjárási Hangoskönyveiről és térképeiről (pl. <http://www.bihalbocs.hu/mnyarmnya/index.html>), sem pedig Presinszky Károly (2017) szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyvéről.

Nem esett szó Sándor Klára (2014) nyelvelméletileg is fontos könyvéről, s 2016-ban megjelent egyetemi tankönyvéről.

Nem esett szó Lanstyák István (2018) könyvéről, amely a kisebbségi magyarok nyelvhasználatának elméleti és gyakorlati kérdéseit boncolgatja.

Nem esett szó a magyart pluricentrikus nyelvként angolul bemutató friss könyvről sem (Vančo–Muhr–Kozmács–Huber eds. 2020).

Nem esett szó a kisebbségi magyarok anyanyelvi nevelését megújító munkákról (pl. Beregszászi 2012 és Kádár szerk. 2017).

Ha írásom címét szélesebben értelmeztem volna, mint ahogy tettem, akkor mind-ezekről a kutatásokról (s még másokról is) be kellett volna számolnom. Mentségemre

csak az szólhat, hogy Kontra (2020)-ban igyekeztem az itteninél bővebb áttekintést nyújtani.

Mindezek ellenére, úgy gondolom, hogy ha egyetlen mondatban kívánjuk összefoglalni a Kárpát-medencei magyar élnyelvi kutatások 1985 óta tartó történetét, az így szólhat:

Nem csupán a standardot beszélők nyelvét, hanem *minden magyarországi magyar* nyelvét vizsgálják az élő magyar nyelv kutatói, s nem csupán a 10 millió egynyelvű magyarét, hanem a 3 millió két- vagy többnyelvű magyarét is.

Irodalom

- Beregszászi Anikó 2012. *A lehetetlent lehetni: Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- Chambers, J. K. 1995. *Sociolinguistic Theory: Linguistic Variation and Its Social Correlates*. Oxford, Blackwell.
- Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest, Osiris Kiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely. <http://real.mtak.hu/19610/>
- Csernicskó István 2013. *Államok, nyelvek, államnyelvek: Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Csernicskó István–Kontra Miklós 2018. Határtalanítás a magyar nyelvészetben. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 20/1. 91–104. p.
- Elekfi László 1990. *Beszélt nyelvi tanulmányok*. Szerkesztette Kontra Miklós. Bp. 1988. Az MTA Nyelvtudományi Intézete. *Magyar Nyelvőr*, 114., 249–256. p. [ismertetés]
- Fónagy Iván 1966. Api, figyelj ide!? *Magyar Nyelvőr*, 90, 121–137. p.
- Göncz Lajos 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest–Újvidék, Osiris Kiadó–Forum Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely. <http://real.mtak.hu/24410/>
- Hattyár Helga–Kontra Miklós–Vargha Fruzsina Sára 2009. Van-e Budapesten zárt ő? *Magyar Nyelv*, 105, 453–468. p. [Ugyanez megjelent a Kontra–Borbély szerk. 2021 kötet 147–164. oldalán is.]
- Kádár Edit szerk. 2017. *FELADATBANK anyanyelvi tanórak tervezéséhez az V–VIII. osztályban*. Kolozsvár, Ábel Kiadó.
- Kiss Lajos 2001. *A Nyelvtudományi Intézet fél évszázada (1949–1999)*. (Linguistica, Series C, Relationes 12.) Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete.
- Kontra Miklós 1997. *Az MTA Nyelvtudományi Intézete Élőnyelvi Osztályának válogatott bibliográfiája, 1987–1997*. Budapest, 1997. július. <http://www.nytud.hu/buszi/ril/socio/osztbib3.htm>
- Kontra Miklós 2020. Mi hiányzik a magyar szociolingvisztikából? In Heltai János Imre–Oszkó Beatrix szerk. *Nyelvi repertoárok a Kárpát-medencében és azon kívül*. Budapest, Nyelvtudományi Intézet, 20–43. p.
- Kontra Miklós–Hattyár Helga 2008. *Az MTA Nyelvtudományi Intézete Élőnyelvi Osztályának válogatott bibliográfiája 1997–2007*. Budapest, 2008. augusztus. http://www.nytud.mta.hu/oszt/elonyelv/elonyelvbibl97_07.pdf

- Kontra Miklós–Németh Miklós–Sinkovics Balázs 2016. *Szeged nyelve a 21. század elején*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Kontra Miklós vendégszerk. 1995/1996. *Acta Linguistica Hungarica*, Volume 43, Numbers 3–4.
- Kontra, Miklós (guest editor) 2000. *Language Contact in East-Central Europe = Multilingua*, 19–1/2.
- Kontra Miklós szerk. 2003. *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Kontra Miklós szerk. = Fancsaly Éva–Gúti Erika–Kontra Miklós–Molnár Ljubić Mónika–Oszkó Beatrix–Siklósi Beáta–Žagar Szentesi Orsolya 2016. *A magyar nyelv Horvátországban*. Budapest–Eszék, Gondolat Kiadó–Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatási Intézet. http://real.mtak.hu/50401/1/Kontra_5_nyomdanak.pdf
- Kontra Miklós–Borbély Anna szerk. 2021. *Tanulmányok a budapesti beszédéről a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú alapján*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Kontra, Miklós & Csaba Pléh eds. 1995. *Hungarian Sociolinguistics = International Journal of the Sociology of Language*, # 111.
- Kontra, Miklós; Robert Phillipson; Tove Skutnabb-Kangas; Tibor Várady eds. 1999. *Language: A Right and a Resource: Approaching Linguistic Human Rights*. Budapest, Central European University Press. [Kínai kiadása: 2014, ISBN 978-7-5135-5295-0]
- Labov, William 1966. *The Social Stratification of English in New York City*. Washington, D.C., Center for Applied Linguistics.
- Labov, William 2006. *The Social Stratification of English in New York City*. Second edition. New York, Cambridge University Press.
- Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony, Osiris Kiadó–Kalligram Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely. <http://real.mtak.hu/24413/>
- Lanstyák István 2018. *Nyelvalakítás és nyelvi problémák*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Gramma Nyelvi Iroda.
- Mátyus Kinga 2011. *-ba, -ban* elméletben és gyakorlatban: A (BVN) változó variabilitása a BUSZI-2 öt foglalkozási csoportjában. In Hires-László Kornélia–Karmacs Zoltán–Márku Anita szerk. *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. Budapest–Beregszász, Tinta Könyvkiadó–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, 303–311. p.
- Péntek János–Benő Attila 2020. *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*. Kolozsvár–Budapest, Erdélyi Múzeum-Egyesület–Gondolat Kiadó. <http://real-eod.mtak.hu/9703/>
- Presinszky Károly 2017. *Szlovákiai Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv*. <http://www.umjl.fss.ukf.sk/szmnnyhk/>
- Sándor Klára 2014. *Határtalan nyelv*. Bicske, SZAK Kiadó.
- Sándor Klára 2016. *Nyelv és társadalom*. Budapest, Krónika Nova.
- Szépfolusi és mtsai = Szépfolusi István–Vörös Ottó–Beregszászi Anikó–Kontra Miklós 2016. *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában*. Budapest–Alsóőr–Lendva, Gondolat Kiadó–Imre Samu Nyelvi Intézet–Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. http://real.mtak.hu/22493/1/Kontra_nyomdanak.pdf
- Szilágyi N. Sándor 1994/2003. Törvény az etnikai és nyelvi identitással kapcsolatos jogokról, valamint az etnikai és nyelvi közösségek méltányos és harmonikus együttéléséről. In *Mi egy más: Közéleti írások*. Kolozsvár, Kalota Könyvkiadó, 576–674. p.
- Vančo, Ildikó; Rudolf Muhr; István Kozmács; Máté Huber eds. 2020. *Hungarian as a Pluricentric Language in Language and Literature*. Berlin, Peter Lang.

- Váncsa István. 2021. Buszi. *Élet és Irodalom* 2021. november 26., 20. oldal. <https://www.es.hu/cikk/2021-11-26/vancsa-istvan/buszi.html>
- Vargha Fruzsina Sára és mtsai. http://geolingua.elte.hu/hkonyv/mnyhk10_16/mnyhk16.html; <http://www.bihalbocs.hu/mnyarmnya/index.html>
- Weinreich, Uriel; William Labov; and Marvin I. Herzog. 1968. Empirical foundations for a theory of language change. In Lehman, Winfred P. & Yakov Malkiel eds. *Directions for Historical Linguistics: A Symposium*. Austin, University of Texas Press, 95–188. p.

MIKLÓS KONTRA

HUNGARIAN SOCIOLINGUISTICS RESEARCH IN THE CARPATHIAN BASIN, 1985–2021

Hungarian sociolinguistic research began in the Linguistics Institute of the Hungarian Academy of Sciences in 1985. This research program soon expanded to embrace the Hungarian communities in the countries bordering Hungary. Unlike all previous research in Hungarian linguistics, this program aims to survey the language use of 10 million Hungarians in Hungary and 3 million bi- or multilingual Hungarians in the neighbouring countries. In this paper, three major projects are briefly discussed: the Hungarian National Sociolinguistic Survey, the Budapest Sociolinguistic Interview, and the book series “The Hungarian Language in the Carpathian Basin at the End of the 20th Century”.

SIMON SZABOLCS – N. VARAGYA SZILVIA

Identitás – attitűd – nyelv a komáromi
kétnyelvű beszélőközösség körében¹

SZABOLCS SIMON – SZILVIA N. VARAGYA

Bilingualism and the Linguistic Landscape of Komárno in Slovakia

Keywords: ethnic composition, autochthonous nationality, sociolinguistic survey, bilingualism, assimilation

0. Bevezetés

Dolgozatunk tárgya a dél-szlovákiai Komárom város kétnyelvűsége, mind a magyar, mind a szlovák nemzetiségűek/anyanyelvűek szempontjából. A tanulmány első részében bemutatjuk a város demográfiai adatait, a vizsgálat módszerét és az adatközlőket. Felmérésünkben a nyelvhasználat különféle kérdéseivel foglalkozunk; képet nyújtunk az adatközlők anyanyelvi és másodnyelvi ismereteiről, a magyar és a szlovák nyelv használatának elterjedtségéről a családi nyelvhasználatban (vö. Lampi 2011) és a közéletben, az adatközlők idegen nyelvi ismereteiről és egyebekről. A kutatás eredményeit statisztikai módszerekkel dolgoztuk fel, és a jobb áttekinthetőség céljából táblázatokban is bemutatjuk.

1. Komárom város demográfiai adatairól

Komárom Dél-Szlovákiában, a Nyitrai kerület Komáromi járásában fekvő határ menti város. A trianoni békeszerződés értelmében Csehszlovákiához került városnak

¹ A tanulmány a Fórum Kisebbségkutató Intézet keretében működő Gramma Nyelvi Iroda támogatásával és a *Dél-Szlovákia kétnyelvűsége, különös tekintettel néhány választott település helyi önkormányzatának kétnyelvűségére* c. projekt (Fond na podporu kultúry národnostných menšín, 21-170-00334) keretében készült a komáromi Selye János Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén.

Komárno a szlovák neve. Komáromnak a legutóbbi, 2011-es népszámlálás szerint² 34 349 lakosa van. A település nemzetiségi megoszlása a következő: 18 506 (53,9%) magyar, 11 509 (33,5%) szlovák, 3699 (10,7%) azonosítatlan, 1% alatti arányban – 232 cseh, 141 roma, 21 német, 19 ukrán, 18 orosz, 17 bolgár, 15 morva, 14 lengyel, 8 szerb, 7 zsidó, 7 ruszin, 2 horvát, 134 egyéb. Mivel a népszámláláskor a 34 349 lakos közül 3699 személy nem tüntette fel a nemzetiségét, valószínű, hogy a magyar nemzetiségűek reális száma is magasabb. Magyar anyanyelvűnek 20 080 (58,5%) lakos vallotta magát, ezek közül 1574 (4,6%) személy tüntette fel, hogy nem magyar, hanem szlovák vagy egyéb nemzetiségű. Az előző, 2001-es népszámlálási adatokhoz viszonyítva (37 366 lakos) Komárom lakossága és a domináns, magyar nemzetiségű lakosok számaránya (22 452; 60,1%) csökkenő tendenciát mutat (vö. Bauko 2018, 59; Gyurgyík 2004, 2014).

2. A felmérés módszere, az adatközlők bemutatása

A terepmunka során az volt a célunk, hogy legalább 40 magyar nyelven és 40 szlovák nyelven kitöltött kérdőívet gyűjtsünk fel. Az adatközlőket a terepmunkások elsősorban saját ismeretségi körükből választották ki, magyar és szlovák nemzetiségű személyeket egyaránt. Ezenkívül véletlen mintavétellel kérdeztük le az adatközlőket a kutatáshoz készült kérdőívvel, miközben kétféle, magyar és szlovák nyelvű kérdőív közül választhattak. A kutatás során az volt a cél, hogy a felmérésben – lehetőség szerint – nők és férfiak hasonló arányban vegyenek részt, s hogy a fiatal, középkorú és idősebb korcsoport is képviselve legyen a mintában, lehetőség szerint szintén arányosan. Ezenkívül szempont volt még az is, hogy iskolázottság szerint is rétegzett legyen a minta; vagyis felső-, közép- és alapfokú iskolázottsággal rendelkező személyek is legyenek benne. A 40 magyar és 40 szlovák nyelven kitöltött kérdőív által felgyűjtött adatok nem tekinthetők reprezentatívnak.

A kérdőív magyar változatában a legtöbb kérdés, a magyar – mint feltételezett első nyelv – használatára vonatkozott; a szlovák változatban pedig hasonló módon a szlovákra. Feltételeztük ugyanis, hogy a magyar kérdőíveket főleg magyar anyanyelvű adatközlők választják, míg a szlovák változatot főleg szlovák anyanyelvűek.

2.1. A kutatási minta

Kutatási mintánkban a magyar kérdőívet választók közül 14 férfi és 26 nő, a szlovák kérdőívet választók közül 16 férfi és 24 nő.

² Gyurgyík László (2014) a 2011-es szlovákiai népszámlálás adataival kapcsolatban *regisztrált és becsült adatokat* különböztet meg. Ennek oka az, hogy az ország 5 397 036 lakosa közül 382 493 (7,08%) személy nem tüntette fel a nemzetiségi hovatartozását.

1. táblázat. Az adatközlők nemek szerinti megoszlásban

Adatközlők	Férfiak	%	Nők	%	Σ	%
Magyar kérdőívet választó adatközlők	14	35	26	65	40	100
Szlovák kérdőívet választó adatközlők	16	40	24	60	40	100

2. táblázat. Az adatközlők életkor szerinti megoszlásban

Életkor	Magyar kérdőívet kitöltő adatközlők	%	Szlovák kérdőívet kitöltő adatközlők	%	Σ	%
15–34	13	32,5	11	27,5	24	30
35–54	14	35	24	60	38	47,5
55–65+	13	32,5	5	12,5	18	22,5
Σ	40	100	40	100	80	100

A 2. táblázat adataiból láthatjuk, hogy mind a magyar, mind a szlovák válaszadók körében képviselve volt a fiatal, a középkorú és az idősebb korosztály is. E tekintetben azonban nem egyformák az egyes korcsoportok, a „magyar” adatközlői minta arányosabb, mint a „szlovák”.

3. táblázat. Az adatközlők iskolai végzettség szerinti megoszlásban

Iskolai végzettség	„Magyar” válaszadók	%	„Szlovák” válaszadók	%
Alapfokú	3	7,5	0	0
Középfokú	19	47,5	25	62,5
Felsőfokú	18	45,0	15	37,5
Σ	40	100	40	100

A 3. táblázat adatai alapján megállapíthatjuk, hogy a magyar kérdőívet kitöltők közül 3 válaszadó (7,5%) alapfokú, 19 válaszadó (47,5%) középfokú és 18 válaszadó (45%) felsőfokú végzettséggel rendelkezik. A szlovák kérdőívet kitöltők csoportjában alapfokú végzettségű nincs, középfokú végzettsége 25 válaszadónak (62,5%) és felsőfokú végzettsége 15 adatközlőnek van (37,5%).

4. táblázat. A válaszadók nemzetiség szerinti megoszlásban

	Magyar kérdőívet kitöltő adatközlők	%	Szlovák kérdőívet kitöltő adatközlők	%	Σ	%
Magyar nemzetiségű	38	95	21	52,5	59	73,8
Szlovák nemzetiségű	2	5	14	35	16	20,0
Nem jelölte meg	0	0	5	12,5	5	6,25
Σ	40	100	40	100,0	80	100,0

A 4. táblázat adatai alapján megállapíthatjuk, hogy a magyar kérdőívet kitöltő válaszadók közül 2 személy szlovák nemzetiségűnek vallotta magát, míg a szlovák kérdőívet kitöltők közül 21-en magyar nemzetiségűnek, ezenkívül 5 válaszadó nem tüntette fel a nemzetiségi hovatartozását.

Az eredmények azt tükrözik, hogy a nemzetiségi hovatartozás és az első nyelv (anyanyelv) kategóriái nem esnek egybe Komárom³ esetében sem (lásd még az 5. táblázatban; vö. Mrva–Szilvássy 2011, Pusztay 2017). Az a tény, hogy szlovák nyelvű kérdőívet választott 21 magyar nemzetiségű adatközlő, arra enged következtetni, hogy a csoportba tartozó személyek szlovák nyelvbeli kompetenciái fejlettebbek, mint a magyarbeliek. Ezzel összefüggésben szintén feltételezhető, hogy a csoport tagjai, még inkább azok leszármazottai, hajlamosabbak az asszimilációra (vö. Kiss Zita 2018, Sorbán 2014). Ebben, minden bizonnyal, a többségi szlovák nyelven történt iskolai oktatásnak van szerepe.

2.2. Az adatközlők anyanyelve⁴

A magyar nyelvű kérdőívet kitöltő adatközlők valamennyien magyar anyanyelvűek, ugyanakkor a szlovák nyelvű kérdőívet kitöltők közül 11 szlovák anyanyelvű, 29 adatközlő, a többség, viszont magyar anyanyelvűnek vallotta magát. Ez azt jelenti, hogy a 80 válaszadó közül 69 magyar anyanyelvű és 11 szlovák anyanyelvű, 29 adatközlő pedig szlovák nyelvű kérdőívet választott, de a magyart jelölte meg anyanyelveként. Az eredményeket az alábbi 5. táblázatban foglaltuk össze.

5. táblázat. Az adatközlők első nyelv (anyanyelv) szerinti bontásban

Adatközlők	Magyar anyanyelvű	%	Szlovák anyanyelvű	%	Σ	%
Magyar kérdőívet kitöltők	40	100	0	0	40	100
Szlovák kérdőívet kitöltők	29	72,5	11	27,5	40	100
Σ	69	86,3	11	13,7	80	100

2.3. A standard, a nemstandard és a nyelvjárás fogalmához

A *standard*, vagy *sztenderd* fogalmát mint szociolingvisztikai terminust Kontra Miklós (Kontra 2006: 578–579) a következőképpen határozza meg:⁵

3 A város történetéhez vö. Szénássy 1998.
4 A szlovákiai magyarok kódkészletéhez, nyelvhasználati problémáihoz vö. pl. Lanstyák 2018; Misad 2019; Simon 2010, 2017.
5 A *standard/sztenderd* értelmezéséhez vö. még Tolcsvai 2016.

„A standard magyar az a dialektus, amelyet az írott szövegekben többnyire használnak, amelyet a művelt magyar beszélők beszélnek, és amelyet a magyarul tanuló idegen ajkúaknak tanítanak. E változat szókincsét és nyelvtanát szótárakban, ill. nyelvtanokban kodifikálják. Vagyis ez a kodifikált norma. Nem azonos azzal, amit a magyar nyelvészek a szakirodalom zömében irodalmi nyelvnek vagy köznyelvnek neveznek [...]”

Hasonló megfogalmazás olvasható Peter Trudgilltől is, aki szerint egyetlen kiválasztott kiejtés-változat, amely ehhez a dialektushoz, vagyis nyelvváltozathoz társulna, nem létezik, de szókincsét és nyelvtanát szótárakban kodifikálták. A standard/sztenderd magyar több kutató véleménye szerint *többközpontú sztenderd*, amelyhez több, egymástól valamelyest különböző standard nyelvváltozat tartozik, így a Szlovákiában, Vajdaságban, Erdélyben, Kárpátalján beszélt standard. Az összes többi nyelvváltozat – így a nyelvjárásoké is – gyűjtőneve *nemstandard/nemsztenderd magyar* (vö. Trudgill 1997: 77).

A kérdőív egyik kérdése a magyar első nyelvű (anyanyelvű) adatközlők szlovák nyelv iránti attitűdjét vizsgálta. Pontosabban arra a kérdésre akartunk választ kapni, hogy az adatközlők környezetük nyelvének vagy idegen nyelvnek tartják-e a szlovákot. A kérdőívben erre a következő kérdés vonatkozott: *Amennyiben Ön nem tekinti a szlovák nyelvet az anyanyelvének, akkor a szlovák nyelv az Ön számára: idegen nyelv vagy a környezet nyelve?* Megjegyezzük, hogy az *idegen nyelv* és a *környezetnyelv* fogalmakhoz az adatközlők nem kaptak felvilágosítást, vagyis azt érthették rajtuk, amit gondoltak.

6. táblázat. A magyar anyanyelvű adatközlők attitűdje a szlovák nyelvhez

	Idegen nyelv	%	Környezet nyelve	%	Nem válaszolt	%	Σ	%
Magyar kérdőívet kitöltők	12	30	28	70	0	0	40	100

A magyar kérdőívet kitöltők közül 12 (30%) adatközlő idegen nyelvnek, 28 (70%) pedig a környezet nyelvének jelölte meg a szlovák nyelvet. Ezek az adatközlők a szlovákra nem idegen nyelvként, hanem a környezet nyelveként tekintenek.

2.4. Az adatközlők hozzátartozóinak anyanyelve

A magyar nyelvű kérdőívet választó adatközlők hozzátartozói túlnyomó többségben magyar anyanyelvűek. Az apák esetében 92,5%-ban, az anyák esetében 97,5%-ban.

A szlovák nyelvű kérdőívet választó adatközlők hozzátartozóinak többsége szintén magyar anyanyelvű, az apák 80%-a, az anyák 72,5%-a. Noha a szlovák kérdőívet kitöltők szüleinek többsége magyar anyanyelvű, gyermekeiknek, az adatközlők meghatározó részének domináns nyelve bizonyára a szlovák; s az is valószínű, hogy szlovák tan nyelvű iskolában folytatták tanulmányaikat.

3. A felmérés adatainak bemutatása

Felmérésünkben fontosnak tartottuk megvizsgálni azt a kérdést, hogy milyen a magyar és a szlovák standard nyelvváltozat és a helyi nyelvjárások ismeretének szintje az adatközlők körében, önbevallásuk alapján. Az erre vonatkozó adatokat a 7. és a 8. táblázat tartalmazza.

7. táblázat. A magyar nyelvtudás szintje az adatközlők önbevallása alapján (magyar kérdőívet kitöltők)

Nyelvváltozat/tudásszint	egyáltalán nem tudom						középérték		tökéletesen tudom								Σ	%
	1	%	2	%	3	%	4	%	5	%	6	%	7	%				
Magyar standard	0	0	0	0	1	2,5	5	12,5	10	25	14	35	10	25	40	100		
Nyelvjárás*	3	7,5	0	0	2	5	2	5	5	12,5	9	22,5	11	27,5	32	80		

Az adatközlők önbevallásán alapuló adatok szerint a magyar kérdőívet kitöltők többsége magas szinten ismeri és használja mind a magyar standardot, mind a helyi nyelvjárást. A *tökéletesen tudom* lehetőséget választotta mindkét esetben az adatközlők több, mint negyede. Az adatokból az is kitűnik, hogy az adatközlők standardbeli kompetenciái jobbak, mint a nyelvjárásbeli. A standardot jól tudja (5–7. szint) 34 adatközlő (85%), a nyelvjárást pedig 25 (75%).

8. táblázat. A szlovák nyelvtudás szintje az adatközlők önbevallása alapján (szlovák kérdőívet kitöltők)

Nyelvváltozat/tudásszint	egyáltalán nem tudom						középérték		tökéletesen tudom						Σ	%
	1	%	2	%	3	%	4	%	5	%	6	%	7	%		
Szlovák standard*	0	0	1	2,5	1	2,5	5	12,5	6	15	18	45	8	20	39	97,5
Nyelvjárás*	7	17,5	3	7,5	8	20	3	7,5	4	10	4	10	4	10	33	82,5

Az adatközlők önbevallásán alapuló adatok szerint a szlovák kérdőívet kitöltők közül 8 (20%) a legmagasabb szinten ismeri és használja a szlovák standard nyelvváltozatot; a helyi szlovák nyelvjárást ugyanakkor csak 4 (10%). A *tökéletesen tudom* (7. szint) lehetőséget választó adatközlőkhöz képest a valamivel kisebb mértékű tudást (6. szint) jelölte meg az adatközlők 45%-a a standard esetében; a nyelvjárás esetében ez az érték jóval kevesebb, 10%. Az adatokból az is kitűnik, hogy az adatközlők standardbeli kompetenciái sokkal jobbak, mint a nyelvjárásbeli. A standardot tökéletesen tudja (5–7. szint) 32 adatközlő (80%), a nyelvjárást pedig 12 adatközlő (30%).

A magyar és a szlovák standard nyelvváltozat és a helyi nyelvjárások ismeretének szintjén kívül felmérésünk arra is kiterjedt, hogy milyen idegen nyelve(ke)t tudnak az adatközlők és milyen szinten beszélik az(oka)t. A magyar kérdőívet kitöltők az anyanyelvük és a szlovák másodnyelvük mellett a cseh, az angol, a német, a francia és a spanyol nyelvet használják. Csehül például a 40-ből 6 adatközlő kiváló szinten beszél, angolul hasonlóan magas szinten hárman kommunikálnak, németül pedig négyen, önbevallás alapján.

A szlovák kérdőívet kitöltők a szlovák és a magyar mellett a cseh, az angol, a német, a francia és a spanyol nyelvet használják. Önbevallás alapján csehül a 40-ből 2 adatközlő kiváló szinten beszél, angolul hasonlóan magas szinten hárman kommunikálnak, németül pedig egy adatközlő.

Felmérésünkben a családi kommunikációban megjelenő nyelvváltozatok (standard magyar nyelvváltozat, helyi nyelvjárás, egyéb) elterjedtségéről is képet kaptunk. Az ide vágó adatok összegzését az alábbi táblázatok tartalmazzák.

9. táblázat. Milyen gyakran beszél az adatközlő magyar standardon családi környezetben a családtagjaival (magyar kérdőívet kitöltők)?

	soha						közép- érték		nagyon gyakran						Σ	%
	1	%	2	%	3	%	4	%	5	%	6	%	7	%		
Apai nagyapa	9	22,5	0	0	1	2,5	3	7,5	2	5	1	2,5	18	45	34	85
Apai nagyanya	8	20	1	2,5	0	0	3	7,5	2	5	1	2,5	20	50	35	87,5
Anyai nagyapa	6	15	1	2,5	0	0	3	7,5	3	7,5	1	2,5	18	45	32	80
Anyai nagyanya	7	17,5	0	0	0	0	3	7,5	3	7,5	1	2,5	20	50	34	85
Apa	6	15	4	10	0	0	4	10	2	5	2	5	20	50	38	95
Anya	4	10	2	5	0	0	2	5	2	5	5	12,5	24	60	39	97,5
Saját gyerekeivel	3	7,5	0	0	1	2,5	7	17,5	3	7,5	1	2,5	21	52,5	36	90
Párjával	3	7,5	1	2,5	0	0	6	15	3	7,5	2	5	23	57,5	38	95

Az adatközlők válaszai arról tanúskodnak, hogy a magyar standardot leggyakrabban az édesanyjukkal (60%), a párjukkal (57,5%) és a gyerekeikkel (52,5%) való kommunikációban használják az adatközlők. Megállapíthatjuk, hogy az adatközlők családi kommunikációjában erőteljesen jelen van a magyar standard nyelvváltozat.

10. táblázat. Milyen gyakran beszél az adatközlő magyar nyelvjárásban családi környezetben a családtagjaival (magyar kérdőívet kitöltők)?

	soha								közép- érték								Σ	%
	1	%	2	%	3	%	4	%	5	%	6	%	7	%	8	%		
Apai nagypapa	15	37,5	1	2,5	2	5	4	10	1	25	4	10	7	17,5	34	85		
Apai nagymama	14	35	1	2,5	3	7,5	4	10	1	2,5	4	10	8	20	35	87,5		
Anyai nagypapa	14	35	1	2,5	3	7,5	3	7,5	2	5	3	7,5	7	17,5	33	82,5		
Anyai nagymama	13	32,5	1	2,5	4	10	4	10	1	2,5	4	10	7	17,5	34	85		
Apa	12	30	1	2,5	3	7,5	4	10	2	5	2	5	20	50	34	85		
Anya	11	27,5	0	0	3	7,5	5	12,5	0	0	5	12,5	11	27,5	35	84,5		
Saját gyerekeivel	9	22,5	0	0	3	7,5	3	7,5	0	0	3	7,5	14	35	32	80		
Párjával	10	25	1	2,5	3	7,5	3	7,5	0	0	3	7,5	14	35	34	85		

A helyi magyar nyelvjárást a leggyakrabban az édesapjukkal (50%), a párjukkal (35%) és a gyerekekkel (35%) való kommunikációjukban a standard mellett erőteljesen jelen van a helyi magyar nyelvjárás is. A standard és a helyi nyelvjárás használatát összevetve az adatokból látható, hogy a standard szerepe jelentősebb a családi nyelvhasználatban, mint a nyelvjárásé.

A magánérintkezésben megjelenő nyelvváltozatok elterjedtségét a szlovák nyelvű kérdőívet kitöltő adatközlők körében is vizsgáltuk.

11. táblázat. Milyen gyakran beszél az adatközlő szlovák standardon családi környezetben (szlovák kérdőívet kitöltők)?

	soha								közép- érték								nem vá- laszolt		Σ	%
	1	%	2	%	3	%	4	%	5	%	6	%	7	%	8	%	9	%		
Apai ági nagypapa	31	77,5	2	5	0	0	1	2,5	0	0	1	2,5	2	5	3	7,5	40	100		
Apai ági nagymama	30	75	1	2,5	0	0	3	7,5	1	2,5	0	0	2	5	3	7,5	40	100		
Anyai ági nagypapa	29	72,5	1	2,5	0	0	3	7,5	0	0	1	2,5	3	7,5	3	7,5	40	100		
Anyai ági nagymama	29	72,5	1	2,5	0	0	2	5	1	2,5	2	5	2	5	3	7,5	40	100		
Apámmal	28	70	1	2,5	0	0	2	5	0	0	1	2,5	4	10	4	10	40	100		
Anyámmal	28	70	1	2,5	0	0	1	2,5	1	2,5	2	5	3	7,5	4	10	40	100		
Gyerme- keimmal	21	52,5	3	7,5	1	2,5	2	5	3	7,5	2	5	4	10	4	10	40	100		
Párommal	24	60	3	7,5	0	0	1	2,5	2	5	1	2,5	7	17,5	2	5	40	100		

Az adatközlők válaszai szerint a szlovák standardot a leggyakrabban a párjukkal (17,5%), ezenkívül az apjukkal (10%) és a gyerekeikkel (10%) való kommunikációban használják. Megállapíthatjuk, hogy az adatközlők családi kommunikációjában jelen van a szlovák standard nyelvváltozat, de a magyar csoporttal összehasonlítva jóval kisebb mértékben.

12. táblázat. Milyen gyakran beszél az adatközlő szlovák nyelvjárásban családi környezetben (szlovák kérdőívet kitöltők)?

	soha						közép- érték		nagyon gyakran						nem válaszolt		Σ	%
	1	%	2	%	3	%	4	%	5	%	6	%	7	%	9	%		
Apai ági nagyapa	33	82,5	0	0	0	0	1	2,5	0	0	1	2,5	0	0	5	12,5	40	100
Apai ági nagynya	33	82,5	0	0	0	0	0	0	0	0	2	5	0	0	5	12,5	40	100
Anyai ági nagyapa	33	82,5	0	0	0	0	1	2,5	0	0	1	2,5	0	0	5	12,5	40	100
Anyai ági nagynya	32	80	0	0	0	0	0	0	0	0	3	7,5	0	0	5	12,5	40	100
Apámmal	32	80	0	0	0	0	1	2,5	0	0	1	2,5	1	2,5	5	12,5	40	100
Anyámmal	31	77,5	0	0	1	2,5	0	0	1	2,5	1	2,5	1	2,5	5	12,5	40	100
Gyerekeimmel	34	85	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2,5	5	12,5	40	100
Párommal	34	85	0	0	0	0	1	2,5	0	0	0	0	1	2,5	5	12,5	40	100

Az adatközlők válaszai alapján megállapíthatjuk, hogy a helyi szlovák nyelvjárás csak elenyészően kis mértékben jelenik meg az édesanyjukkal (2,5%), édesapjukkal (2,5%), a párjukkal (2,5%) és a gyerekeikkel (2,5%) való kommunikációban.

Kérdéseink között olyanok is szerepeltek, amelyekkel a magyar standard és a nyelvjárások, valamint a szlovák standard és a nyelvjárások jelenlétét vizsgáltuk a különféle nyelvhasználati színtereken. Az erre vonatkozó kérdésünk a következő volt: *Milyen gyakran beszél a megadott nyelven az iskolában/a munkahelyen és a közéletben?* Az eredményeket az alábbiakban ismertetjük.

3.1. A magyar standard az iskolában, az utcán, a hivatalokban

13. táblázat. Milyen gyakran beszél az adatközlő magyar standardon az iskolában / barátaival, ismerőseivel az utcán, az üzletekben, és a hivatalokban (magyar kérdőívet kitöltő adatközlők)?

	soha						közép- érték		nagyon gyakran						nem vála- szolt		Σ	%
	1	%	2	%	3	%	4	%	5	%	6	%	7	%	9	%		
Iskolában/ munkahelyen	1	2,5	2	5	0	0	3	7,5	4	10	8	20	20	50	2	5	40	100
Barátaimmal	1	2,5	1	2,5	1	2,5	3	7,5	3	7,5	5	12,5	24	60	2	5	40	100
Ismerőseim- mel az utcán	1	2,5	1	2,5	0	0	4	10	4	10	9	22,5	19	47,5	2	5	40	100
Üzletekben	2	5	1	2,5	0	0	4	10	5	12,5	8	20	18	45	2	5	40	100
Hivatalokban	1	2,5	2	5	5	12,5	3	7,5	6	15	8	20	15	37,5	2	5	40	100

A kapott válaszok alapján megállapítható, hogy a magyar kérdőívet kitöltő adatközlők magyar nyelven kommunikálnak a különféle nyelvhasználati színtereken. A magyar standard nyelvváltozatot természetes módon nagymértékben használják az iskolában és a munkahelyen (50%), a barátokkal való kommunikációban (60%), az ismerőseikkel való beszélgetésekben az utcán (47,5%), az üzletben (45%) valamint a hivatalokban is (37,5%), az utóbbi színtéren azonban a legkevésbé gyakran. Az eredmények azt mutatják, hogy ahogy haladunk az intim szférától a közéleti felé, egyre csökken a magyar nyelv használata. E tekintetben kivételt jelent az iskolai nyelvhasználat.

3.2. A magyar nyelvjárás az iskolában, az utcán, a hivatalokban

14. táblázat. Milyen gyakran beszél az adatközlő magyar nyelvjárásban az iskolában/barátaival, ismerőseivel az utcán, az üzletekben, és a hivatalokban (magyar kérdőívet kitöltő adatközlők)?

	soha						közép- érték		nagyon gyakran						nem vála- szolt		Σ	%
	1	%	2	%	3	%	4	%	5	%	6	%	7	%	9	%		
Iskolában/ munkahelyen	10	25	2	5	5	12,5	3	7,5	1	2,5	3	7,5	12	30	4	10	40	100
Barátaimmal	7	17,5	1	2,5	8	20	1	2,5	1	2,5	3	7,5	13	32,5	6	15	40	100
Ismerőseim- mel az utcán	6	15	3	7,5	5	12,5	3	7,5	4	10	2	5	11	27,5	6	15	40	100
Üzletekben	9	22,5	4	10	5	12,5	2	5	4	10	2	5	8	20	6	15	40	100
Hivatalokban	12	30	2	5	3	7,5	6	15	3	7,5	1	2,5	7	17,5	6	15	40	100

A kapott válaszok alapján megállapítható, hogy a magyar kérdőívet kitöltő adatközlők magyar nyelvjárásban is kommunikálnak a különféle nyelvhasználati színtereken. A helyi magyar nyelvjárást használják az iskolában és a munkahelyen (30%), a barátokkal való kommunikációban (32,5%), az ismerőseikkel való beszélgetésekben az utcán (27,5%), az üzletben (20%) valamint a hivatalokban is (17,5%), az utóbbi szintéren azonban a legkevésbé gyakran. Az eredmények itt is azt mutatják, hogy ahogy haladunk az intim szférától a közéleti felé, egyre csökken a magyar nyelvjárás használata. E tekintetben szintén kivételt jelent az iskolai nyelvhasználat. Összességében azonban a nyelvjárás jelenléte a különféle kommunikációs helyzetekben a standardéhoz képest csaknem fele akkora.

3.3. Más nyelv az iskolában, az utcán, a hivatalokban

15. táblázat. Milyen gyakran beszél az adatközlő más nyelveken, mint a magyar az iskolában/munkahelyen, barátaival, ismerőseivel az utcán, az üzletekben, és a hivatalokban (magyar kérdőívet kitöltő adatközlők)?

	soha						közép- érték		nagyon gyakran						nem vála- szolt		Σ	%
	1	%	2	%	3	%	4	%	5	%	6	%	7	%	8	%		
Iskolában/ munkahelyen	4	10	4	10	7	17,5	5	12,5	4	10	4	10	9	22,5	3	7,5	40	100
Barátaimmal	17	42,5	7	17,5	3	7,5	1	2,5	3	7,5	1	2,5	4	10	4	10	40	100
Ismerőseim- mel az utcán	15	37,5	9	22,5	2	5	5	12,5	1	2,5	1	2,5	5	12,5	2	5	40	100
Üzletekben	8	20	4	10	4	10	8	20	4	10	3	7,5	6	15	3	7,5	40	100
Hivatalokban	4	10	4	10	4	10	3	7,5	5	12,5	9	22,5	8	20	3	7,5	40	100

Az adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a magyar kérdőívet kitöltő adatközlők jóval gyakrabban használják a magyart a különféle nyelvhasználati színtereken, mint más nyelveket. Ez a körülmény nagymértékben elősegíti a magyar nyelv megmaradását a városban. Más nyelveket, mint a magyart az adatközlők főleg a hivatalokban (20%), az üzletekben (15%), ismerőseikkel az utcán (12,5) és legkevésbé a barátaikkal (10%) kommunikálva használnak. E tekintetben fordított a helyzet, mint a magyar esetében, vagyis a közéleti nyilvános színtereken, hivatalos helyeken más nyelv (a szlovák) az erőteljesebben jelen levő, az intim szféra felé haladva azonban ez csökkenő tendenciát mutat.

3.4. A szlovák standard nyelvváltozat az iskolában, az utcán, a hivatalokban

16. táblázat. Milyen gyakran beszél az adatközlő szlovák standardon az iskolában/ munkahelyen, barátaival, ismerőseivel az utcán, az üzletekben, és a hivatalokban (szlovák kérdőívet kitöltő adatközlők)?

	soha						közép- érték		nagyon gyakran						nem vála- szolt		Σ	%
	1	%	2	%	3	%	4	%	5	%	6	%	7	%	8	%		
Iskolában/ munkahelyen	5	12,5	0	0	4	10	3	7,5	3	7,5	8	20	16	40	1	2,5	40	100
Barátaimmal	7	17,5	4	10	8	20	8	20	4	10	4	10	5	12,5	0	0	40	100
Ismerőseim- mel az utcán	5	12,5	9	22,5	11	27,5	6	15	4	10	2	5	2	5	1	2,5	40	100
Üzletekben	5	12,5	3	7,5	4	10	15	37,5	3	7,5	7	17,5	2	5	1	2,5	40	100
Hivatalokban	0	0	3	7,5	6	15	7	17,5	12	30	5	12,5	6	15	1	2,5	40	100

A válaszok alapján megállapítható, hogy a szlovák nyelvű kérdőívet kitöltő adatközlők szlovák nyelven kommunikálnak a különféle nyelvhasználati színtereken. A szlovák standardot természetes módon nagymértékben használják az iskolában és a munkahelyen (40%), a barátokkal való kommunikációban (12,5%), az ismerőseikkel való beszélgetésekben az utcán (5%), az üzletben (5%) valamint a hivatalokban is (15%). Ez utóbbi színtéren a leggyakrabban, leszámítva az iskolai nyelvhasználatot. A nyilvános színtereken – amennyiben magyar nyelvbeli kompetenciáik ezt lehetővé teszik – vélhetően az adott kommunikációs tényezők szerint választanak nyelvet (ki a beszélgetőpartner, téma, a beszélgetés célja stb.).

3.5. A szlovák nyelvjárás az iskolában, az utcán, a hivatalokban

17. táblázat. Milyen gyakran beszél az adatközlő szlovák nyelvjárásban az iskolában/ munkahelyen, barátaival, ismerőseivel az utcán, az üzletekben, és a hivatalokban (szlovák kérdőívet kitöltő adatközlők)?

	soha						közép- érték		nagyon gyakran						nem vála- szolt		Σ	%
	1	%	2	%	3	%	4	%	5	%	6	%	7	%	8	%		
Iskolában/ munkahelyen	27	67,5	5	7,5	2	5	0	0	0	0	3	7,5	0	0	3	7,5	40	100
Barátaimmal	30	75	3	7,5	0	0	3	7,5	0	0	1	2,5	0	0	3	7,5	40	100
Ismerőseim- mel az utcán	27	67,5	4	10	2	5	3	7,5	1	2,5	0	0	1	2,5	2	5	40	100
Üzletekben	27	67,5	3	7,5	3	7,5	2	5	2	5	1	2,5	0	0	2	5	40	100
Hivatalokban	33	82,5	2	5	2	5	0	0	1	2,5	0	0	0	0	2	5	40	100

A szlovák kérdőívet kitöltő adatközlők szlovák nyelvjárásban szinte alig kommunikálnak az egyes nyelvhasználati színtereken. A helyi szlovák nyelvjárást nagyon gyakran (7. szint) mindössze az adatközlők 2,5%-a használja a barátokkal való kommunikációban.

3.6. Más nyelv, mint a szlovák az iskolában, az utcán, a hivatalokban

18. táblázat. Milyen gyakran beszél az adatközlő más nyelveken, mint a szlovák az iskolában/munkahelyen, barátaival, ismerőseivel az utcán, az üzletekben, és a hivatalokban (szlovák kérdőívet kitöltő adatközlők)?

	soha						közép- érték		nagyon gyakran						nem vála- szolt		Σ	%
	1	%	2	%	3	%	4	%	5	%	6	%	7	%	9	%		
Iskolában/ munkahe- lyen	12	30	2	5	2	5	3	7,5	3	7,5	4	10	10	25	4	10	40	100
Barátaim- mal	13	32,5	0	0	2	5	3	7,5	2	2,5	5	12,5	12	30	3	7,5	40	100
Ismerőse- immel az utcán	12	30	0	0	2	5	5	12,5	4	10	2	5	12	30	3	7,5	40	100
Üzletekben	9	22,5	4	10	0	0	6	15	5	12,5	3	7,5	10	25	3	7,5	40	100
Hivatalok- ban	18	45	1	2,5	4	10	6	15	2	5	1	2,5	5	12,5	3	7,5	40	100

A szlovák kérdőívet kitöltő adatközlők viszonylag gyakran használnak más nyelv(ek)et, mint a szlovákot a különféle nyelvhasználati színtereken, a város kétnyelvűsége miatt elsősorban a magyart. Más nyelveket, mint a szlovákot főleg ismerőseikkel az utcán (30%) és a barátaikkal való kommunikációban használnak (30%), legkevésbé a hivatalokban (12,5%). A nyilvános színterektől az intim szféra felé haladva az egyéb nyelvek használata növekvő tendenciát mutat.

A különféle nyelvhasználati színtereken megjelenő nyelvek, nyelvi kompetenciák vizsgálata mellett a nyelvekhez való attitűdöket is vizsgáltuk adatközlőink körében. Felmérésünkben fontosnak tartottuk feltérképezni, hogyan vélekedik Komárom kétnyelvű lakossága a szlovák nyelvtudás jelentőségéről, s e tekintetben milyenek az elvárásaik.

19. táblázat. Mennyire kell tudnia a Szlovák Köztársaság magyar kisebbséghez tartozó állampolgárának az államnyelvet (magyar kérdőívet kitöltő adatközlők)?

Válasz	Σ	%
Nem muszáj, hogy megértesse magát szlovákul	0	0
Kell, hogy megértesse magát szlovákul	20	50
Maga kell, hogy eldöntse, milyen mértékben kell tudnia szlovákul	4	10
Társadalmi helyzetének megfelelő mértékben kell tudnia szlovákul	12	30
Kitűnően kell tudnia szlovákul	4	10
Összesen	40	100

A magyar kérdőívet kitöltő adatközlők fele szerint (20) elvárható a magyar nemzetiségű/anyanyelvű állampolgároktól, hogy megértessék magukat szlovákul (50%), emellett az adatközlők csaknem egyharmada szerint (30%) az egyén társadalmi helyzete a legfontosabb tényező a tekintetben, hogy milyen mértékben kell tudnia szlovákul.

20. táblázat. Mennyire kell tudnia a Szlovák Köztársaság magyar kisebbséghez tartozó állampolgárának az államnyelvet (szlovák kérdőívet kitöltő adatközlők)?

Válasz	Σ	%
Nem muszáj, hogy megértesse magát szlovákul	1	2,5
Kell, hogy megértesse magát szlovákul	24	60
Maga kell, hogy eldöntse, milyen mértékben kell tudnia szlovákul	4	10
Társadalmi helyzetének megfelelő mértékben kell tudnia szlovákul	7	17,5
Kitűnően kell tudnia szlovákul	4	10
Összesen	40	100

Az eredmények alapján megállapítható, hogy a szlovák nyelvű kérdőívet kitöltők véleménye hasonló a magyar kérdőívet kitöltők véleményéhez abban, hogy olyan szinten szükséges tudni szlovákul az egyénnek, hogy képes legyen megértetni magát a társadalom többi tagjával (60%). Hasonlók a vélemények azokban a vélekedésekben is, hogy szlovák nyelvtudása szintjéről az egyénnek kell döntenie, és kitűnően kell tudnia szlovákul. A tekintetben, hogy az egyén társadalmi helyzete van leginkább befolyással a szlovák nyelvtudása mértékére, viszont kevésbé egyeznek a vélemények; a magyar adatközlők ezt az álláspontot erőteljesebben képviselik (30% : 17,5%).

A továbbiakban a kódváltás kérdését vizsgáljuk. Azt a kérdést tettük fel az adatközlőknek, hogy mikor és milyen okból váltogatják a kommunikáció nyelvét. Arra a kérdésre kerestük a választ, hogy milyen tényezők befolyásolják a beszélőket a kommunikáció során bekövetkező kódváltásra, milyen okok hatására térnek át anyanyelvi kommunikációról más nyelvűre és fordítva.

21. táblázat. Mikor változtatom meg a kommunikáció nyelvét (magyar kérdőívet kitöltő adatközlők)?

Beszédhelyzet/válasz	igen	%	nem	%	nem válaszolt	%	Σ	%
Amikor olyan személy kapcsolódik be a beszélgetésbe, aki nem beszél az anyanyelvemen	32	80	3	7,5	5	12,5	40	100
Amikor nem jut eszembe a megfelelő kifejezés	15	37,5	16	40	9	22,5	40	100
Amikor olyan témáról beszélünk, ami az adott nyelven jobban hangzik	7	17,5	22	55	11	27,5	40	100
Amikor a társadalmi élet dolgairól van szó	3	7,5	26	65	11	27,5	40	100
Más okból	3	7,5	13	32,5	24	60	40	100
Nem szoktam áttérni az anyanyelvemről más nyelvre	0	0	7	17,5	33	82,5	40	100

A magyar kérdőívet kitöltők 80%-a váltja a kommunikáció nyelvét, ha olyan személy kapcsolódik be a kommunikációs folyamatba, aki nem beszéli a magyar nyelvet. Az eredmény azt tükrözi, hogy az adatközlők lojálisak az olyan beszélgetőtársukkal, aki nem ismeri a magyar nyelvet, vagyis nem akarják kirekeszteni az interperszonális kommunikációból. Ez a magatartás általános társadalmi kommunikációs elvárásnak tekinthető. A megkérdezettek 37,5%-a tér át a szlovák nyelvre abban az esetben, ha a megfelelő anyanyelvi kifejezés nem jut az eszébe. (A szlovákiai magyarok kommunikációs auktusaiban nagy gyakorisággal megjelenő, a szlovákból származó különféle típusú kölcsőnelemekre vö. pl. Simon 2017.) Ez a körülmény a *nyelvi hiány* jelentkezésére utal. Végül említést érdemel, hogy a magyar adatközlők nem választották a *Nem szoktam áttérni az anyanyelvemről más nyelvre* lehetőséget.

22. táblázat. Mikor változtatom meg a kommunikáció nyelvét (szlovák kérdőívet kitöltő adatközlők)?

Beszédhelyzet/válasz	igen	%	nem	%	nem válaszolt	%	Σ	%
Amikor olyan személy kapcsolódik be a beszélgetésbe, aki nem beszél az anyanyelvemen	33	82,5	4	10	3	7,5	40	100
Amikor nem jut eszembe a megfelelő kifejezés	25	62,5	10	25	5	12,5	40	100
Amikor olyan témáról beszélünk, ami az adott nyelven jobban hangzik	10	25	24	60	6	15	40	100
Amikor a társadalmi élet dolgairól van szó	7	17,5	26	65	7	17,5	40	100
Más okból	2	5	22	55	16	40	40	100
Nem szoktam áttérni az anyanyelvemről más nyelvre	2	0	8	20	30	80	40	100

A szlovák nyelvű kérdőívet kitöltő adatközlők hasonlóan vélekedtek, mint a magyar nyelvű kérdőívet kitöltők. Legjellemzőbben szintén abban a helyzetben váltanak kódot, ha olyan személy kapcsolódik be a kommunikációs folyamatba, aki nem érti a szlovák nyelvű társalgást. Jelentős eltérés van viszont a két csoport között a tekintetben, hogy a szlovák nyelvű kérdőívet kitöltők jóval nagyobb arányban (62,5%) váltanak kódot amiatt, hogy nem jut az eszükbe a megfelelő kifejezés a beszéd folyamatban. Ennek hátterében az az ok is meghúzódhat, hogy a szlovákdomináns beszélőkre hatással van a kétnyelvűségi helyzet, valamint a magyar nyelvi környezet, amelyben élnek.

Hasonló okból, tudniillik hogy van-e eltérés a két adatközlői csoport válaszai között, kérdeztünk rá arra, hogy az anyanyelv használata mennyire erőteljesen befolyásolja a nemzeti identitás megtartását néhány kiemelten fontos nyelvhasználati szinten: a családban, az iskolában és a közéletben.

23. táblázat. Mennyire befolyásolja az anyanyelv használata a nemzeti identitás megtartását a családban, az iskolában és a közéletben (magyar kérdőívet kitöltők)

	egyáltalán nem fontos								középtérték				nagyon fontos							
	1	%	2	%	3	%	4	%	5	%	6	%	7	%	8	%	9	%	10	%
Családban	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2,5	2	5	2	5	4	10	2	5	29	72,5
Iskolában	0	0	0	0	0	0	1	2,5	5	12,5	1	2,5	2	5	8	20	3	7,5	20	50
Közéletben	0	0	0	0	1	2,5	0	0	2	5	1	2,5	5	13	7	18	4	10	20	50

A kapott válaszok alapján a magyar anyanyelv használatának a nemzeti identitás megőrzése szempontjából a legnagyobb jelentősége a családban van (72,5%). Emellett egyforma arányban oszlik meg a válaszadók véleménye az iskolai és a közéleti nyelvhasználat tekintetében (50 – 50%).

24. táblázat. Az anyanyelv használata mennyire erőteljesen befolyásolja a nemzeti identitás megtartását a családban, az iskolában és a közéletben (szlovák kérdőívet kitöltők)

	egyáltalán nem fontos								középtérték				nagyon fontos							
	1	%	2	%	3	%	4	%	5	%	6	%	7	%	8	%	9	%	10	%
Családban	0	0	1	2,5	0	0	0	0	3	7,5	2	5	3	7,5	4	10	2	5	25	62,5
Iskolában	0	0	1	2,5	0	0	0	0	5	12,5	4	10	4	10	5	12,5	4	10	17	42,5
Közéletben	0	0	1	2,5	0	0	0	0	6	15	6	15	2	5	6	15	4	10	15	37,5

A szlovák kérdőívet kitöltők körében is a családi nyelvhasználatnak van a legnagyobb szerepe a nemzeti identitás megtartásában (62,5%), ám az itt tapasztalható érték kisebb, mint a magyar kérdőívet kitöltők esetében: a második helyre az iskolai nyelvhasználat (42,5%), az utolsó helyre a közéleti nyelvhasználat került (37,5%).

4. Összegzés

Dolgozatunk célja az volt, hogy feltérképezzük a dél-szlovákiai Komárom város kétnyelvűségét. Az alábbiakban összegezzünk néhány fontosabb tanulságot. Kutatásunk módszere a kérdőíves vizsgálat volt, ugyanakkor felmérésünk nem tekinthető reprezentatívnak.

A felmérés során különféle, a nyelvhasználatot érintő kérdéseket vizsgáltunk, például azt, hogy az adatközlők milyen nyelven, nyelvváltozatokon (standard, nyelvjárás) kommunikálnak az egyes nyelvhasználati színtereken, milyenek az attitűdjeik az adott nyelvekhez, valamint milyen mértékben van jelen a hétköznapi kommunikációban, a magán- és a közéletben a szlovák mint államnyelv és a magyar mint kisebbségi nyelv.

Vizsgálatunkban feltételeztük annak a tendenciának az érvényességét, amely a szlovákiai magyarok körében általánosan jellemző, azaz hogy eltérés van az anyanyelv és nemzetiség megvallása tekintetében a komáromi lakosok körében is, vagyis e két kategória nem fedi egymást teljesen. A véletlenszerű mintavétel során igazolást nyert, hogy az adatközlők közül többnek magyar az anyanyelve, mint ahányan magyar nemzetiségűnek vallják magukat. Ez a Komárom városára is jellemző asszimilációval hozható kapcsolatba.

Az a körülmény, hogy magyar nemzetiségű adatközlők szlovák kérdőívet is választottak kitöltésre, arra enged következtetni, hogy sokuknak fejlettebbek a szlovák nyelvi kompetenciáik. Ennek hátterében pedig az állhat, hogy szlovák tannyelvű oktatásban szocializálódtak, vélhetően a nyelvváltás folyamatában vannak. A szlovák nyelvű kérdőívet kitöltő adatközlők 52,5%-a (21 személy a teljes mintát képező 40-ből) magyar nemzetiségűnek vallotta magát, és csupán 35%-a (14 adatközlő a teljes mintát képező 40-ből) szlováknak; emellett 12,5% (5 adatközlő) nem jelölte meg nemzetiségi hovatartozását.

A magyar kérdőívet kitöltők túlnyomó többsége a magyar nyelv változatait használja a családban és a közéleti kommunikációban is. Ami a szlovák nyelvű kérdőíveket kitöltők adatait illeti; családi és közéleti kommunikációjukban is a szlovák standard nyelvváltozatot használják. A helyi szlovák nyelvjárás csak elenyészően kis mértékben jelenik meg a szlovák nyelvű kérdőívet kitöltők családi nyelvhasználatban is.

Hivatkozások

- Bauko János 2018. Komárom/Komárno névszemiotikai tájképe. In Tódor Erika-Mária–Tankó Enikő–Dégi Zsuzsanna (szerk.): *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség*. Nyelvhasználat, nyelvi tájkép, és gazdasági élet. I. kötet. Kolozsvár, Scientia Kiadó, 55–70. p.
- Gyurgyik László 2004. *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó. /Mercurius Könyvek/
- Gyurgyik László 2014. *A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai 1989-től 2011-ig. Különös tekintettel a 2001-től napjainkig tartó időszakra*. Somorja Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Kiss Zita Margit 2008. Mit ér a nyelv, ha magyar? In Lőrincz Ildikó (szerk.): *Nyelvek és kultúrák dialógusa*. Győr, Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kar, 9–24. p. /Apáczai-füzetek, 3./
- Kontra Miklós 2006. A magyarországi magyar nyelvhasználat variabilitásáról. In Kiefer Ferenc–Siptár Péter (szerk.): *Magyar nyelv*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 577–594. p.
- Lampl Zsuzsanna 2011. A szlovákiai magyarok családi és nyilvános nyelvhasználata 2011-ben. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 13. évf. 3. sz. 3–20. p.
- Lanstyák István 2018. *Nyelvalakítás és nyelvi problémák*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Gramma Nyelvi Iroda.
- Misad Katalin 2019. *Nyelvhasználat kétnyelvű környezetben*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Gramma Nyelvi Iroda.
- Mrva Marianna–Szilvássy Tímea 2011. Kétnyelvűség a dél-szlovákiai településeken. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 13. évf. 1. sz. 37–58. p.

- Pusztay János 2017. Anyanyelv kisebbségi és nemzetiségi helyzetben. In Pomozi Péter (szerk.): *Anyanyelv és nemzeti jövő*. Budapest, Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, 58–68. p.
- Simon Szabolcs 2010. *Nyelvi szondázások. Alkalmazott nyelvészeti tanulmányok a szlovákiai magyar nyelvhasználat köréből*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum.
- Simon Szabolcs 2017. Nyelvi változók a szlovákiai magyar nyelvváltozatokban. In Misad Katalin (szerk.): *Kétnyelvűség térben és időben*. Pozsony, Szenczi Molnár Albert Egyesület, 106–126. p.
- Sorbán Angella 2014. Nyelv(ek) és identitás. Adalékok a kétnyelvűség és az identitás kérdésköréhez kisebbségi helyzetben. In Magyar Sára–Bartha Krisztina (szerk.): *A nyelv közösségi perspektívája*. Nagyvárad–Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület–Partium Kiadó, 16–26. p.
- Szénássy Zoltán 1998. *Rév-Komárom*. h. n., KT Kiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2016. Folyamatos sztenderdizáció: jelen idejű magyar alakulástörténet. In Kozmács István és Vančo Ildikó (szerk.): *Sztenderd – nem sztenderd. Variációk egy nyelv változataira. Válogatás a 18. Élőnyelvi Konferencia – Nyitra, 2014. szeptember 18–20. – előadásaiból*. Lakitelek, Antológia Kiadó, 29–42. p.
- Trudgill, Peter 1997. *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. Szeged, JGYTF Kiadó.

SZABOLCS SIMON – SZILVIA N. VARAGYA

BILINGUALISM AND THE LINGUISTIC LANDSCAPE OF KOMÁRNO IN SLOVAKIA

The ethnic composition, and consequently, the language use and the linguistic landscape of the population of Komárno in Slovakia is continuously changing. The aim of the research on which our paper is based is to prepare the „map” of bilingualism of Komárno. Two autochthonous nationalities live in this town with a Hungarian majority. The research is rooted in a fieldwork carried out using the method of questionnaire survey, and it examines socio-linguistic, sociological and socio-psychological variables. An important viewpoint of the research is to define the nationality and the first language of the informants, since the aim of the project is to make a diagnosis on their orientations and opinions, and to make clear their attitude toward bilingualism, national self-definition and the assimilative tendencies experienced in the town.

„A nagyvilágtól félreeső szurdokban plébánoskodok”

Közelítések egy bodroghközi plébános portréjához és a
szlovenszkói magyar katolikus közélet történetéhez

SZABOLCS CZÁBOCZKY

“(…) I Am a Parish Priest in a Gorge Remote From the World”. Approaches to the Portrait of a Parish Priest in Bodroghköz and the History of Hungarian Catholic Public Life in Slovakia

Keywords: Béla Petrik, Catholicism, between the two world wars, Eastern Slovakia, Hungarians in Slovakia, Bodroghköz, Medzibodrožie

Királyhelmectől (szlovákul Kráľovský Chlmec) 11 km-re fekszik Rad község (szlovákul is Rad), amihez a jelenlegi főút mentén fekvő Alsókörtvélyes (szlovákul Hrušov) tartozik. A többségében római katolikus hívek által lakott település plébánosaként szolgált Petrik Béla (1888–1971) az 1920 és 1957 közötti időszakban, akinek életéről eddig főként Juraj Gembický írt rövidebb munkákat és összegzőket, alapvetően Petrik fényképészeti tevékenységére fókuszálva.¹ A radi lelkésről egy rövid szócikket találhatunk a Magyar Katolikus Lexikonban is.² Írásom célja egyrészt egy leendő Petrik Béla-életrajzhoz adalékokat nyújtani, s ezeket elemezni, másrészt a lelkész két világháború közötti levelezései révén újabb támpontokat nyújtani a szlovenszkói³ magyar katolikus közélet tanulmányozásához és kutatásához. Legfontosabb kútfőként ehhez a feladathoz a radi plébániai

1 Saját dolgozatomban a következő munkát használom fel: Gembický, 2016.

2 *Magyar Katolikus Lexikon* (továbbiakban: MKL), P, Petrik, Petrik Béla. URL: [http://lexikon.katolikus.hu/P/Petrik.html]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 7.

3 A Szlovenszkó fogalom a két világháború közötti csehszlovákiai magyar nyilvánosságban használt földrajzi megnevezés volt, ami a legtöbb esetben különböző szervezetek nevében (pl. Szlovenszkói Magyar Közművelődési Egyesület) és a magyar nyelvű sajtó hasábjain tűnt fel. A Felvidék kifejezés használatának ellehetetlenítését követően Szlovákia szlovák megnevezésének (Slovensko) magyar fonetikusságot alkalmazó változata volt elterjedt. A magyar történettudományban a „szlovenszkói magyarok” kifejezés az első Csehszlovák Köztársaságban élő magyar kisebbség tagjait jelöli. A Csehszlovákia, Szlovákia, Szlovenszkó, Felvidék kifejezések terminológiai használatáról bővebben: Szeghy-Gayer 2015, 14–15. p.

levéltár dokumentumai fognak szolgálni, amelyek kronologikusan vannak rendezve, viszont – sajnálatos módon – a tételek több esetben nem rendelkeznek megjelöléssel. Az adott évből származó iratok minden esetben egy kötegben találhatóak, a lábjegyzetekben feltüntetett, hivatkozott iratok is ezt a rendszert követik. Ugyanúgy Radban található Petrik kézzel írott kétkötetes plébániai krónikája,⁴ amelyben a plébános saját szolgálati helyét részletesen igyekezett bemutatni különböző szempontokat követve. Kérdéses, hogy a radi plébános önszántából látott-e neki a vaskos munka megírásához, amelynek rövid előszava 1936. december 12-i keltezésű,⁵ miközben az akkori kassai püspök, Jozef Čársky 1929-ben a püspökség összes plébánosát felszólította, hogy vezessenek krónikát, ahogyan azt ő is tette sírkövei (szlovákul Široké) szolgálata alatt. (Zubková 2009, 96. p.)

Nélkülözhetetlen a tér- és időbeli kontextus ismertetése, ami esetünkben a két világ háború közötti Rad, szélesebb értelemben pedig az első Csehszlovák Köztársasághoz tartozó felső-bodrogi régió, másrészt a trianoni határok által kettészelt kassai római katolikus egyházmegye. Petrik 1920. október 1-jén vette át a radi plébánia igazgatását Holló Ferentől, aki aposztataként távozott az egyház kötelékeiből.⁶ Bár Petrik 1957-ig szolgált a Tice-parti község katolikus papjaként, időkeretünk végét az első bécsi döntés hatályba lépése adja, amelynek értelmében 1938. november 2-át követően nemcsak Rad, hanem egész Felső-Bodrogköz is Magyarország részévé vált.

1. „A nép szegény, de gőgös zsellér nép, tele kommunista hajlammal” – Felső-Bodrogköz a 20. század első felében

„Természeti szépségek vonzották belé a fűzek, nyárfák, erdők, tavak, széles folyóágyak közé az erdei, vízi és légi állatokat. De különösen az állandóan bái ruhában csevegő sárga rigót, melyet különösen az ő innyére hemzseggő és ízeskedő hernyók, pondrók és kukacok a nyárfákon vártak, amikből rengeteg volt és mindeniken 3-4 díszmadár, mint afféle telekkönyv szerinti tulajdonosok. Nevét is tőlük kapta a Tiszával, Bodroggal bezárt kies terület.”⁷ Petrik Béla így jellemzi saját szülőföldjét, amelynek nemcsak növény- és állatvilága rendkívül sokszínű, hanem emberi közösségei is. A protestantiz-

4 Petrik Béla: *Chronica parochiae Radensis*. I–II. kötet.

5 „Előttem ilyen könyvet nem vezetett egy plébános sem. Adatait 16 év óta gyűjtöm, szemrontó öreg kéziratokat is felhasználva és magyarra fordítva, meg öreg embereket is kifaggatva, az utóbbi eseményekről, vagy a véletlenül felderülteket azonnal jegyezve. Adataim hitelesek, de amellett arra is törekedtem, hogy érdekesek is legyenek, és derűsek annak leírásai, hogy utódom kinek körülményei – egész bizonyos – hogy nem lesznek kellemesebbek az enyéimnél, okúljon, derüljön, vagy legalábbis vigasztalódjék. [...] Rad 1936. XII. 12. Posta Szomotor. Petrik Béla plébános.” Uo. I. kötet. V.

6 Plébániai Levéltár. Római Katolikus Egyház – Plébánia Rad (Továbbiakban: PL Rad). Farské spisy 1925-1928, 1926, Hamrák János kézzel írott igazolványa, 1926. március 7. PL Rad. Farské spisy 1925-1928, 1927, 639/1927.

7 Petrik Béla: *Chronica parochiae Radensis*. II. kötet. Rigóország – Bodrogköz c. fejezet. 541c.

mus megjelenése a történelmi Magyarország területén a felekezeti, a törökök kiűzését követő migráció pedig az etnikai arányok terén változtatott a Bodroghöz társadalmi képén. Amíg a 18. század esetében a szlovák és a ruszin elem bevándorlása állapítható meg, addig a 19. században – annak is főleg a második felében – ezek fokozatos nyelvi beolvadása jellemző. (Tamás 1999, 27. p.) Ebben a tekintetben a Bodroghöz összes falvának megvan a maga története, mivel a felekezeti és etnikai heterogenitás (is) alakította e települések közösségi arculatát.

Petrik Béla – Petrik Pál és Rucsík Erzsébet fia (Gembický 2016, 60 p.) – 1888. április 29-én született Kistárkányban (szlovákul Malé Trakany),⁸ amely a korabeli összeírások alapján református többségű volt (505 fő; 50%) számottevő római katolikus (309 fő; 30,6%), zsidó (105 fő; 10,4%) és görögkatolikus (88 fő; 8,7%) kisebbséggel. Elenyésző számban evangélikusok is éltek a faluban (3 fő; 0,3%).⁹ A település anyanyelvre vonatkozó adatai alapján a magyar etnikum volt a domináns (914 fő; 99,1%), nagyon kevés szlovák ajkú lakos mellett (8 fő; 0,9%).¹⁰ Ebben az időben Bodroghoz még nem szelte ketté a későbbi trianoni országhatár, a régió központjainak Királyhelmece és Sárospatak volt tekinthető. Bár nem a tájegységhez tartozik, mégis jelentős súllyal bírt Sátoraljaújhely – mint Zemplén vármegye központja – közelsége, továbbá az Újhelyi járáshoz tartozó és a Bodrog közelében fekvő települések sem választhatóak el teljesen a terület fejlődésétől.¹¹

Petrik szolgálati helye lakossági összetétel szempontjából más képet mutat, mint születési helye. Rad lakói többségében római katolikusok voltak mind a 19., mind a 20. század folyamán (Tamás 1999, 296. p.); filiális központ is lett a bodroghoz esperesi kerületen belül, így Rad filiáinak számítottak környező falvai: Bodrogszentmária (szlovákul Svätá Mária), Szinyér (szlovákul Svinice), Pálfölde¹² (szlovákul Pavlovo), Bodrogvécs¹³ (szlovákul Věč) és Kisújlak¹⁴ (szlovákul Nová Vieska pri Bodrogu).¹⁵ Petrik

8 MKL, P, Petrik, Petrik Béla. URL: [http://lexikon.katolikus.hu/P/Petrik.html]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 8.

9 A felekezeti hovatartozásra vonatkozó adatok az 1891-es népszámlálás számait tükrözik. Tamás 1999, 266. p.

10 Tekintettel arra, hogy az 1880-as és 1890-es évek folyamán erősödnek meg a magyarosító tendenciák az Osztrák–Magyar Monarchiában, így az 1881-es népszámlálási adatokat véltem kézenfekvőbbnek. Kónya 2010, 5. p. Tamás 1999, 267. p.

11 Tamás Edit és Peter Kónya is ide sorolja a hegyaljai régióban található településeket. Amíg Tamás Borsit (Borša), Kisbárit (Malá Bara), Nagybárit (Veľká Bara), Ladamócot (Ladmovce), Szöllőskét (Viničky) és Zemplént (Zemplín) említi, addig Peter Kónya az előbbieket mellett Csarnahóval (Černochovo), Cékével (Cejkov), Imreggel (Brehov), Kistoronyával (Malá Trňa), Nagytoronyával (Veľká Trňa) és Garannyal (Hraň) is foglalkozik. Uo.

12 Ma Bodrogszentmária településrésze.

13 Ma Szomotor (Somotor) településrésze.

14 Ma Szomotor településrésze.

15 MKL, R, Rad. URL: [http://lexikon.katolikus.hu/R/Rad.html]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 8.

plébánosi és oktatási tevékenysége is ezeken a településeken érhető tetten a fennmaradt dokumentumok alapján, ahogyan azt a következő fejezetekben látni fogjuk. A 19. század végén, a 20. század elején és vizsgált korszakunkban e falvak kivétel nélkül magyar arculatúak, elenyésző számú (cseh)szlovák¹⁶ ajkú lakossággal. (Tamás 1999, 227, 233, 269, 297, 308 p.)¹⁷ Népeességük számának alakulását a 20. század elején jelentősen befolyásolta az I. világháború innen származó katonáinak eleste, továbbá az 1920-as évek emigrációs hullámai is, amelyek fő célpontjai az Egyesült Államok és Kanada volt. (Tamás 1999, 36. p.) Erről tanúskodik például Iván János szinyéri lakos 1932-ből származó levele, aki Petrik megbízásából Montréalban próbált elegendő adományt gyűjteni a radi katolikus templom új orgonájára.¹⁸ Lényi Vincének (1900–1966), a Woodbridge-i (New Jersey állam) Kármelhegyi Boldogasszony-templom plébánosának¹⁹ levele is ezt támasztja alá, amelyben egyik Radból származó elhalálozott hívére vonatkozó anyakönyvi kivonatokat kéri Petrik Bélától.²⁰ Feltűnő mindemellett az is, hogy a radi lelkeszi hivatal – jogi személyként – 1924-ben bizonylatot nyújtott be amerikai útlevelel igénylésére, amit viszont a járási hivatal elutasított.²¹

Az impériumváltás turbulens évei döntően meghatározták a radi plébános későbbi életpályáját, akinek a trianoni békeszerződés aláírását követően egy teljesen új helyzetben kellett érvényesülnie. 1918. október 28-án Prágában kikiáltották a Csehszlovák Köztársaság létrejöttét, két nappal később pedig szlovák értelmiségi vezetők egy csoportja Turócszentmártonban deklarálta, hogy a szlovák nemzet csatlakozik az újonnan alakult államhoz. (Kováč 2011, 194–195. p.) A történeti Magyarország északkeleti részében 1918–1919 folyamán több olyan tiszavirág-életű „ország” (Keletiszlovák Népköztársaság, Szepesi Köztársaság, Szlovák Tanácsköztársaság, Hucul Köztársaság) is létrejött, amelyek vezetői a hatalmi vákuumot kihasználva akartak érvényt szerezni saját céljaiknak.²² A Bodroghközben végbemenő katonai mozgások, helyi események és kulcsszereplők 1918–1920 közötti egységes bemutatásával sajnos a magyar történetírás a mai napig adós. A csehszlovák vezetők 1923 elejétől nagyzsupákat hoztak létre a történelmi Magyarország északi területén, felváltva a régi vármegyerendszert. Ennek

16 Az első Csehszlovák Köztársaságban a csehszlovakizmus elmélete biztosította az „államalkotó nemzetek” többségét az országon belül. Ennek szellemében a szlovák a cseh nyelv egyik tájszólásaként volt számontartva, s az 1930-as népszámláláskor „csehszlovák anyanyelvet” és „csehszlovák nemzetiséget” lehetett bejelölni.

17 Az 1881-es népszámlálás alapján az egész Bodroghközben a legtöbb szlovák Radban élt (47 fő, 11%). Kónya 2016, 6. p.

18 Iván János továbbá beszámol a montreáli magyarok gazdasági helyzetéről és vallási életéről. PL Rad. Farské spisy 1931–1932, 1932, Iván János levele és Iván János gyűjtő íve.

19 Lényi 1934–1964 között volt a woodbridge-i magyar katolikus hívek lelkipásztora. MKL, L, Lényi. URL: [http://lexikon.katolikus.hu/L/L%C3%A9nyi.html]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 8.

20 PL Rad. Farské spisy 1936–1938, 1936, Lényi Vince levele, kelt 1936. július 17.

21 PL Rad. Farské spisy 1920–1924, 1924, 1214/24.

22 A kérészállamokról bővebben: Ablonczy 2020, 145–162. p.

értelmében Rad és környező falvai a Kassai nagyzsupa (Košická župa) Királyhelmecei járásába (okres Kráľovský Chlmec) tartoztak. Ez 1928 elejétől változott meg, amikor az 1927-ben elfogadott közigazgatási törvény értelmében a zsupákat felszámolják, helyettük pedig nagyobb kiterjedésű tartományok (Csehország, Morvaország, Szlovenszkó, Ruszinszkó/Podkarpatszka Rusz) jöttek létre. (Šebek 2018, 165. p.)

A két világháború közötti Csehszlovákia polgári demokratikus köztársaság volt, amelyben az állampolgárok általános, titkos választói jogukkal élhettek. A mindenkor csehszlovák kormánykoalíció pártjai²³ és a szlovák autonomista pártok²⁴ mellett az ország nemzeti kisebbségei is különböző politikai formációkat alkothattak. A két legfontosabb magyar érdekeltségű párt az Országos Keresztényszocialista Párt (OKP) és a Magyar Nemzeti Párt (MNP) volt, amelyek politikai stratégiái és szavazóbázisai is különböztek egymástól. A két világháború között számottevő támogatottsággal bírt Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP), amelyben nagy számban tömörültek magyarok is. A proletárdiktatúra és az osztályok közötti egyenlőség forradalom útján való megvalósítása mellett a népek önrendelkezési jogát is programjukra tűzték, ami a magyar kisebbség tagjai körében is vonzóvá vált. (Filep 2003, 307. p.) A gazdasági központoktól távol eső Bodrogház – Sátoraljaújhelytől elvágva – perifériára szorult, így korszakunkban a magyar szegényparasztság és munkás-ság támogatottságát is bírta a CSKP, amire leveleiben Petrik is utal többször. 1928 tavaszán – a gazdasági világválság előtt²⁵ – a jászói prelátusnak írott levelében Bodrogszentmária lakosságát „kommunizmustól átszívult nép”-nek nevezte, ami „óhajtja a templomot, de anyagi ereje nincs annak teljes felépítéséhez”.²⁶ 1930-ban pedig a ferences rend főrendházának ír egy levelet Pozsonyba, amelyben missziós papokat kérelmez a faluba. Rad lakosairól a következő módon nyilatkozott: „A nép szegény, de gőgös zsellér nép, tele kommunista hajlammal, alattomosággal, sok a zsvány és a vadházas [...]”²⁷

23 Az Agrárpárt (Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu) és a Csehszlovák Szociáldemokrata Párt (Socialnědemokratická strana Československa) voltak a legjelentősebb politikai szubjektumok. Az úgynevezett „rendszerpárti” mozgalmakhoz sorolható a Karel Kramář által vezetett nemzeti demokraták és az Edvard Beneš-féle Nemzeti Szocialista Párt (nem összekeverendő a német nemzetiszocializmussal). Šebek 2018, 156–158. p.

24 Az autonomista pártok közül a legnagyobb támogatottsággal az Andrej Hlinka rózsahegyi plébános által vezetett Szlovák Néppárt (Hlinkova slovenská ľudová strana – HSĽS) bírt, amely főleg a katolikus szlovákságot szólította meg. A Martin Rázus költő elnöklete alatti Szlovák Nemzeti Párt (Slovenská národná strana – SNS) ezzel szemben a felekezeti szempontból kisebbségben levő evangélikus szlovákokra épített. Kováč 2011, 205. p.

25 1929. október 24-én, amely nap „fekete csütörtökként” híresült el, a New York-i Wall Streeten összeomlott a tőzsde, ami Csehszlovákiára is negatív hatással volt. A '30-as évek elején Szlovenszkóban 250-300 ezer munkanélküli volt az országban, akiknek 40 %-a mezőgazdasági munkás volt. Jančík–Hallon 2018, 232. p.

26 Petrik a jászói apátságához intézett levele egy új bodrogszentmáriai templom építéséhez szükséges nyersanyagok kérelmezésével foglalkozik. PL Rad, Farské spisy 1925–1928, 1928, Levél a jászói prelátusnak, kelt 1928. március 3.

27 PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1930, 232/1930.

A Királyhalmeci járás 1920-as évekbeli választási eredményei is azt tükrözik, hogy a magyar pártok képviselőinek legnagyobb kihívói ebben a régióban a kommunista párt politikusai voltak. (Angyal 2002, 105., 129. p.) Az 1928-as tartományi és az 1929-es parlamenti választásokon bár az Agrárpárt nagyobb támogatottságra tesz szert,²⁸ viszont a „fekete csütörtök” után, az 1930-as évek elején a CSKP újból megerősödik. Petrik Bélát paptársa és barátja, a közismert Mécs László (1895–1978) premontrei papköltő és királyhalmeci plébános egy vallásos tematikájú filmvetítésről értesíti, amelyhez a következőket fűzi: „A Bodrogköz fővárosában jó most ilyen ellen – sereglést csinálni a kommunisták tömegmozgalmaival szemben!”²⁹ A járásban levő kommunista siker a szegénységben élők magas létszámával magyarázható, mivel Kelet-Szlovenszkóban az alacsony életszínvonallal kéz a kézben jártak a rossz higiéniai és egészségügyi viszonyok is. (Jančík–Hallon 2018, 233. p.) A súlyos gazdasági állapotokra utal a királyhalmeci járási főnök által 1932. november 29-én írt levél, amelyben Petriket kéri fel, hogy Radban a járási ínségnyhító bizottság élére álljon.³⁰

Már a gazdasági világválságot megelőzően is volt egy kellemetlen tényező, amely vizsgált korszakunkban megnehezítette a bodrogközi emberek sorsát. Ez az 1924 tavaszán történt árvíz volt. Petrik az általa vezetett plébániai krónikában részletesen ismerteti az árvíz meteorológiai előzményeit: „március 27-én [...] végig öntötte az összes utakat. III. 27-én d. u. 2 óraker még száraz földön mentünk ki a faluból, 6-kor meg már csak ladikon lehetett visszajönni.”³¹ A járási főnök Radról, Bodrogszentmáriáról és Zétényről (szlovákul Zatín) úgy nyilatkozott a *Prágai Magyar Hírlap* számára, hogy azokat „az árvíz teljesen elpusztította”.³² Petrik krónikája szerint Radban „70 házámból 30 dűlt össze. Bszentmárián 80 házámból 9 maradt. Ez a falu ki is telepedett az országúthoz”.³³ Bodrogszentmárián a római katolikus templom meg tudott menekülni, viszont az is „dűlőfélben van már”,³⁴ amiről még szó fog esni a továbbiakban. „A föld színéről elpusztított Szentmária olyan, akár egy kísérteties romhalmaz. A beomlott házak falát felverte a gaz, s a lakosság vályogviskókban húzza meg magát a domboldalon. Termésük jóformán semmi sem lesz ezeknek a szerencsétlen embereknek. Tíz-tizenöt centiméteres fű borítja azokat a helyeket, ahol a szentmáriaiak búzatáblái ringtak valamikor... És így van ez a legtöbb helyen: Örösön, Nagygéresen, Zétényben, Szomotoron, Radon, Szinyéren, Leleszen és Bodrogmezőn”³⁵ – írja a *Prágai Magyar Hírlap* tudósítója.

28 Uo. 161.

29 PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1932, 50/932.

30 PL Rad. Farské spisy 1932–1935, 1932, Levél a járási főnöktől, kelt 1932. november 29.

31 Petrik Béla: *Chronica parochiae Radensis*. II. kötet. 22. p.

32 *Prágai Magyar Hírlap*, 1924. április 1. Három zemplénmegyei községet elpusztított az ár.

33 Petrik Béla: *Chronica parochiae Radensis*. II. kötet. 22. p.

34 *Prágai Magyar Hírlap*, 1924. április 4. Megindult a segélyakció az árvízkárosultak érdekében.

35 *Prágai Magyar Hírlap*, 1924. július 16. Bodrogközi levél.

A politikai, társadalmi és gazdasági viszonyok ismertetése után röviden szóljunk a radi katolikus pap mindennapos környezetéről. Petrik Béla plébániájának háztartását a lelképásztor kilenc testvérének egyike, Petrik Regina (1901–?) vezette. (Gembický 2016, 60. p.) Két különböző lakossági nyilvántartásból³⁶ leszűrhető, hogy a plébánia kötelékeibe a háztartást vezető testvéren kívül egy kocsis³⁷ és egy szolgáló³⁸ tartozott még. 1938-ban a plébánia a Fő utca 33–34. szám alatt volt található.³⁹

2. „[...] a mai nehéz idők főleg ösztökélhetik az igazi papot” – A kassai egyházmegyében a két világháború között

A „történelmi országrészek” és Szlovenszko nemcsak gazdasági tekintetben különböztek egymástól, hanem a társadalom felekezeti megoszlásában is. Csehszlovákia megalakulását követően Cseh- és Morvaország területén a katolikus egyház jelentős pozíciókat veszített el, tömegesen távoztak a hívek Róma kötelékeiből, ami összefüggött az új állam ideológiájával is. Élénk szimbolikus tartalommal töltődtek meg a huszita ideák és a protestáns hagyományok, amelyek Csehszlovákia vezetői részéről is támogatásban részesültek. 1920 januárjában létrejön a csehszlovák nemzeti egyház, amely már tevékenységének első éveiben félmillió követővel büszkélkedhetett. (Šebek 2018, 174–176. p.) A csehszlovák területek katolikusellenes tendenciáit a Vatikán nem nézte jó szemmel, ami kihatott a csehszlovák állammal való diplomáciai kapcsolatokra is. Egyedülálló a Szentszék történetében az 1927-ben aláírt modus vivendiként elhíresült egyezmény, amelyet a Csehszlovák Köztársasággal kötött. Ez a két ország viszonyának rendezése mellett a trianoni határok által Csehszlovákiához került püspökségek területének integritását biztosította a magyar revíziós törekvésekkel szemben. (Haburaj–Zubko 2016, 29–30. p.)

Szlovenszko lakosságának döntő többsége – az ország nyugati felével szemben – a történelmi egyházak iránt hűséges maradt.⁴⁰ A szlovákság és a magyarság többsége római katolikus felekezetű volt, viszont jelentős létszámú protestáns kisebbséggel (szlovák evangélikusok, magyar reformátusok) is számolunk korszakunkban. A keleti országrészben⁴¹ tekintélyes volt a görögkatolikus ruszinok és az izraeliták jelenléte is. Az etnikai alapon szerveződő szlovák pártok (HSLŠ, SNS) mellett az ellenzéki politikát folytató magyar érdekeltségű pártok esetében is megfigyelhető a vallási elkülönülés. Amíg az OKP-szavazók főként a katolikus parasztság és munkásság soraiból⁴² verbuvá-

36 PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1929, Lakossági nyilvántartás, kelt 1929. december 31. PL Rad. Farské spisy 1936–1938, 1938, Lakók névjegyzéke 1938-ban.

37 1929-ben Kulina János, 1938-ban Hacsó András.

38 1929-ben Petro Boris, 1938-ban Gábor Anna.

39 PL Rad. Farské spisy 1936–1938, 1938, Lakók névjegyzéke 1938-ban.

40 Uo. 23.

41 Főleg Kárpátalján/Rusinszkóban és Szlovenszko északkeleti szegletében, de a Bodrogközben is jellemző volt.

lódta, addig az Országos Kisgazda- Földmíves- és Kisiparos Pártról 1925-ben átnevezett MNP a protestáns kis- és középbirtokos magyar gazdatársadalom, valamint a városi liberális polgárság szavazatait is élvezte. (Angyal 2002, 57. p.)

Az OKP helyi alapszervezeteinek vezetői és a párt propagálói legtöbb esetben a helyi plébánosok voltak, s ez alól Petrik Béla sem volt kivétel. A Keresztényszocialista Földmíves és Földmunkás Szövetség⁴³ kassai fiókja 1921 júniusában, közelgő választmányi ülése előtt felszólította Petrik „elnök urat, hogy ezen a gyűlésen a község okvetlen képviselve legyen”.⁴⁴ Mindemellett viszont 1926-ban az OKP kassai alapszervezetének vezetői, Wirth Gyula ügyvezető igazgató és Fleischmann Gyula főtitkár furcsállották, hogy a királyhelmecei és nagykaposi járás legtöbb településén az OKP rendelkezik helyi pártszervezettel, Radban viszont akkor még nem alakult meg.⁴⁵ Esterházy János, a párt elnöke, 1933. január második felében bodroghközi körutat készült tenni, amiről Derfinyák Gusztáv keresztényszocialista körzeti titkár értesítette Petriket, s erre az eseményre szívélyesen meghívta, mivel Esterházy „nagyon szeretné a bodroghközi intelligenciát is megismerni”.⁴⁶ Böhm Rudolf (1884–1933) kassai származású OKP-s szenátor elhalálózása (január 18.) miatt a pártelnök kénytelen volt átadatolni a bodroghközi közösségi találkozókat, így Királyhelmecekre nem, viszont Bélybe (szlovákul Biel) ellátogatott Esterházy.⁴⁷ Radi OKP-alapszervezet létéről csak egész 1938-ból származó bizonyítékunk van, amelynek vezetője Tóth Bertalan helyi lakos volt.⁴⁸ Ha Petrik Béla nem volt is az OKP radi elnöke, a párthoz fűződő viszonya minden bizonnyal pozitív volt, szimpatizált vele.⁴⁹ Ahogyan a következő fejezetben is látni fogjuk, több plébános volt

42 Az OKP egy sajátos őslakoskonceptió alapján igyekezett megszólítani a választókat, amivel nemcsak a magyarokra, hanem a hungarus öntudatú szlovákokra, németekre és ruszinokra is építeni akart. E koncepció jegyében Szlovenszko autonómiáját annak „őslakossága” (magyarok, szlovákok, ruszinok, németek) nevében követelte, akik a Szent István-i magyar állam létrejötte óta élnek egymás mellett, megkülönböztetve ezzel a nyugati országgrészből érkezett betelepülteket (csehek, morvák).

43 Az OKP egyik érdekvédelmi szervezete, amelynek taglétszáma 1921-ben elérte a 35 ezret. Közlönyük: *A Föld Népe*. Angyal 2000, Utolsó letöltés: 2020. 12. 9.

44 PL Rad. Farské spisy 1920–1924, 1921, A Keresztényszocialista Földmíves és Földmunkás Szövetség kassai fiókjának meghívója.

45 Wirth és Fleischmann levelükben kérdik Petriktől, hogy a kassai OKP részéről mikor tarthatnak előadást a falu lakosai számára. PL Rad. Farské spisy, 1925–1928, 1926, 419/1926.

46 PL Rad. Farské spisy 1933–1935, 1933, Derfinyák Gusztáv körzeti titkár levele, kelt 1933. január 13.

47 Itt a bélyi OKP-s alapszervezet vezetőjén túl a kistárkányi, a bacscai (Bačka), a kisdobrai (Dobrá) és perbenyiki (Pribeník) pártszervezetek képviselői is jelen voltak. *Prágai Magyar Hírlap*, 1933. január 28. *Nagy lelkesedéssel fogadta Bodroghköz magyarsága Esterházy Jánost*.

48 Az OKP 1938. április 3-án nagygyűlést szervezett Kassán. PL Rad. Farské spisy 1936–1938, 1938, 6/1938.

49 Nem kizárt, hogy az 1923-as helyhatósági választásokon is indult az OKP színeiben, erre vonatkozóan viszont nem találtam bizonyítékot. Rad község internetes honlapján Petriket az

OKP-tag a kassai püspökségen belül, amelynek vezetője 1907-től Fischer-Colbrie Ágoston (1863–1925) volt, akit gyakran a keresztényszocialista párt egyik fő ideológusának is tekintenek. (Filep 2007, 11. p.)

Fischer-Colbrie – Balás Lajos⁵⁰ mellett – azon püspökök egyike volt, akit az impériumváltást követően nem váltottak le vezetői posztjáról. (Gergely 1997, Utolsó letöltés: 2020. 12. 9.; Haburaj–Zubko 2016, 14. p.) Mindamellet, hogy élvezte a kassai klérus és a Szentszék majdnem egyöntetű támogatását, a civil életben is tisztelet övezte a zselízi (szlovákul Želiezovce) származású főpásztort. (Haburaj–Zubko 2016, 14. p.) A trianoni határ által kettévágott kassai püspökség nagyobbik része Csehszlovákiához került, ami 156 plébániát jelentett, viszont 1937-ig a magyarországi rész is az igazgatása alá tartozott, ahol 1918-ban Fischer-Colbrie létrehozta a sátoraljahújhelyi vikariátust. (Gergely 1997, Utolsó letöltés: 2020. 12. 9.; Zubková 2009, 96–98. p.) Petrik Bélát a kassai püspök bízta meg a radi plébánia vezetésével,⁵¹ s állandó kapcsolatban álltak egymással, egyebek között azért is, mert Bodrogszentmárián a püspökség több száz katasztrális hold méretű gazdasággal rendelkezett, amelynek nagyobb hányadát erdők alkották. (Haburaj–Zubko 2016, 54, 91. p.) Fischer-Colbrie közismert szociális érzékenysége utal az az 1924-ből származó levél is, amelyben Petriket értesítette – az árvíz pusztítását követően – arról, hogy az örmezei (szlovákul Stražské) árvaházban 6 radi vagy bodrogszentmáriai leányzót lehet elhelyezni, amit Széchenyi Lászlóné (szül. Gladys Vanderbilt) ajánlott fel a püspök számára.⁵²

Főpásztori tevékenysége alatt, nem sokkal halála előtt a csehszlovák oktatásügyi minisztérium Iskolaügyi Referátusa⁵³ fegyelmi eljárást indítványozott Petrik ellen.⁵⁴ Hartsár István kassai püspöki helynök hivatalos levele szerint a pozsonyi Iskolaügyi Referátus „a közös pásztorlevél felolvasásakor [tett] magyarázó hozzáfűzések miatt”⁵⁵ indított eljárást a radi plébános ellen, mivel állításuk szerint megsértette a köztársaság védelméről szóló törvényt.⁵⁶ Amint arról Petrik is ír Hartsár levelének hátoldalán: ez az

OKP egyik jelöltjeként említik: Gembický–Pristás–Jakubčáková–Župník, Utolsó letöltés: 2020. 12. 9.

50 Balás Lajos (1855–1920) rozsnyói püspök 1920. szeptember 20-án hunyt el, magas életkora miatt hagyták helyben az impériumváltás éveiben.

51 Valószínűsíthetően a lelkeszi hivatal nem volt jó állapotban Petrik megérkezésének évében. A püspökség közel 5000 cseh koronát utalt ki annak felújításának költségeire. PL Rad. Farské spisy, 1920–1924, 1920, 160/1921.

52 PL Rad, Farské spisy 1920–1924, 1924, 3097/1924.

53 A szlovenszkói oktatásügy legfelsőbb döntéshozó szerve, amely a prágai oktatásügyi minisztériummal összhangban végezte a munkáját. Popély 1998, 5. p.

54 PL Rad, Farské spisy 1925–1928, 1925, 1341/1925.

55 PL Rad. Farské spisy 1925–1928, 1925, 1341/1925.

56 PL Rad. Farské spisy 1925–1928, 1925, 1536/1925. A belpolitikai konszolidáció egyik legfontosabb eszköze az 50/1923-as számú, a köztársaság védelméről szóló törvény volt, amit 1923. március 19-én fogadott el a prágai nemzetgyűlés az Alois Rašín pénzügyminiszter ellen elkövetett sikeres merénylet után. Erre a törvényre hivatkozva több nemzetiségi köz-

„1924. nov. 26-án Zsolnán kelt pásztorlevél állítólagos toldalékai miatt”⁵⁷ történt, amit a szlovenszkói püspökök szövegeztek meg katolikus híveik számára. Ebben arra szólították fel őket, hogy az anarchista, nihilista, szocialista és kommunista szervezetekből lépjenek ki, s ezzel a pásztorlevéllel a csehszlovák kormánykoalíció haragját is magára vonta a szlovenszkói püspöki kar. (Filep 2007, 11. p.) Petrik a radi katolikus templomban olvasta fel ezt a memorandumot,⁵⁸ amelyhez állítólag az alábbi „megjegyzést” fűzte: *„Akik nem ker. soc. [keresztényszocialista] lapot fognak járni, azokat sem gyóntatni, sem eltemetni nem fogom. Más lapokban, főleg a Népújságban⁵⁹ az urak a szegényeknek földet ígérnek, ez nem felel meg a valóságnak – csak ilyen módon akarják a népből a pénzt kicsalni, mikért egyáltalán semmi pénzt nem kapnak; és végre, hogy a községben olyan némelyek lézengenek, akik a vallásos emberek hitét el akarják venni, esetleg más vallásra téríteni; kath. templomból színházat és cirkuszt akarnak létesíteni.”*⁶⁰ A kassai püspökség Hartsár révén elrendelte a kivizsgálást, amellyel Hamrák János⁶¹ bolyi (szlovákul Bol') esperest és Szmrecsányi Elek nagytárányi (szlovákul Vel'ké Trakany) plébániai kormányzót bízták meg, s felkérte a kassai megyei hivatalt, hogy Hamrákkal egyeztetve jelöljék ki saját, világi megbízottjaikat.⁶² Rad és filiáinak lakosai viszont arról nyilatkoztak, hogy Petrik prédikációja alatt *„sem a ker. szocialistákról v. azok lapjáról, sem a Népújságról, földosztásról, zugügynökök falubeli bűntetéséről, újvallásról v. templomok cirkusszá alakításáról egy durva szó sem esett”*.⁶³ A bírósági tárgyalásra végül 1925. június 20-án került sor,⁶⁴ ahol Petriket felmentették a vádak alól.⁶⁵ Az eljárás kezdete és vége között tragikus hír ráta meg a kassai egyházmegye klérusát és a híveket:

életi szereplő ellen indult fegyelmi eljárás a két világháború közötti Csehszlovákiában. Šebek 2018, 167. p.

57 Hartsár levelének hátoldalán lévő kézírás. PL Rad. Farské spisy 1925–1928, 1925, 1341/1925.

58 PL Rad. Farské spisy 1925–1928, 1925, Nyilatkozat, kelt 1925. április 25.

59 A *Népújság* a Csomor István által vezetett Köztársasági Magyar Földműves Párt (KMFP) közlönye volt. Az OKP és az MNP ellenzéki politikájával ellentétben a KMFP a csehszlovák kormánykoalíció – főként az Agrárpárt – centralista politikáját támogató, sok esetben kiszolgáló mozgalom volt. Ez a sajtóorgánus tipikus pártközlöny volt, amelynek hasábjain a párt elnökét, Csomor Istvánt és az Agrárpárt vezérégyéniségét, Milan Hodžát dicsérték. Simon 2013, 128. p.

60 Hartsár levelének hátoldalán lévő kézírás. PL Rad. Farské spisy 1925–1928, 1925, 1341/1925.

61 Hamrák külön levélben is értesíti Petriket arról, hogy őt bízták meg az ügy kivizsgálásával. PL Rad. Farské spisy 1925–1928, 1925, 167/1925.

62 PL Rad. Farské spisy 1925–1928, 1925, 1536/1925.

63 PL Rad. Farské spisy 1925–1928, 1925, Nyilatkozat, kelt 1925. április 25.

64 PL Rad. Farské spisy 1925–1928, 1925, 167/1925.

65 Petrik kézírása a levél hátoldalán: *„A járási referens (Zombory Géza) jelenlétében lefolytatott fegyelmi (1925. június 20.) szintén minden vádat megcáfolt.”* PL Rad. Farské spisy 1925–1928, 1925, 1536/1925.

1925. május 17-én elhunyt Fischer-Colbrie Ágoston. Petriket Hamrák János értesítette a halálhírről, aki meghívta őt a néhai püspök kassai temetésére.⁶⁶

Utolsó útja előtt épp az a valaki celebrálta a gyászmisét a kassai Szent Erzsébet-dómban, akit ő korábban felkarolt, s aki az ő közbenjárása által végezhetette el teológiai tanulmányait Innsbruckban: Jozef Čársky. (Zubková 2009, 83–92. p.) Az ekkor még a rozsnyói (szlovákul Rožňava) püspöki széket betöltő, egbelli (szlovákul Gbely) szlovák érzelmű pap 1925. november 12-én lett Fischer-Colbrie utódja. (Haburaj–Zubko 2016, 92. p.) Amíg Fischer-Colbrie-t a „régí rend” képviselőjének tekintették, addig Čársky öntudatos szlovákként kevésbé számított veszélyforrásnak Prága szemében az elődjével ellentétben. (Zubková 2009, 89–90. p.) Viszont a kassai klérus többségét magyar érzelmű, hungarus öntudatú katolikus papok alkották, akik megkísérelték kompromitálni személyét. (Haburaj–Zubko 2016, 51. p.) Püspöksége ideje alatt nem mulasztotta el számonkérni plébánosain a különböző mulasztásokat és hibákat. (Zubková 2009, 95. p.) Petrik sem volt kivétel, mivel Čársky szerint *„ígen szomorú dolog, hogy Tdőséged [tisztelendőség] 18 évi paposkodása dacára még nem tanulta meg, hogy mi a temp-lomgondok hatásköre és hogy mint kezelendő az egyházi pénztár.”*⁶⁷

Az 1924-es árvíz pusztítása miatt kitelepült bodrogszentmáriai lakosok éveken keresztül több kilométert tettek meg azért, hogy Isten házába járuljanak, viszont 1928–1929 folyamán a helyi hívek Petrik révén az országúthoz kitelepült faluban új templomot szerettek volna építeni. A radi plébános a hívek kívánságát tolmácsolta Čársky püspök irányába,⁶⁸ ő viszont felhívta a figyelmét, hogy egy templom építése rendkívül nagy összegbe kerül.⁶⁹ Gyűjtést is szerveztek az új templom költségeinek fedezésére,⁷⁰ továbbá Petrik a szükséges anyagi erőforrás mellett építőanyagot is (kő, fa stb.) próbált szerezni. Mitro Mihály/Michal Mitro radomai (szlovákul is Radoma) plébános tengerentúli kapcsolatainak mozgósítása révén is a bodrogszentmáriai hívek igényeinek szeretett volna eleget tenni, de a kísérlet sikertelen volt.⁷¹ Végül a püspök azt javasolta, hogy a régi templomot újítsák fel, amely döntést a radi pap valószínűleg nem fogadta el elsőre, mivel Čársky több levelében is ismételte ezt Petrik számára.⁷²

1936-ban a kassai főpásztor Petrik Bélát alkalmasnak találta a bodrogekői egyház-kerület tanügyi esperesi pozíciója betöltésére, amiről az akkori battyáni (szlovákul Boťany) esperesplébános, Gasparik János értesítette. A levelekből kiderül, hogy Rad lel-késze valószínűleg nem ápolt jó kapcsolatokat a kassai püspökséggel, mivel Gasparik

66 PL Rad. Farské spisy 1925–1928, 1925, 148/1925.

67 PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1930, 104/1929.

68 PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1929, Petrik Béla levelének másolata, kelt 1929. október 29.

69 PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1929, 4550/1929.

70 PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1929, Horváth Károly levele Petrik Bélának, kelt 1929. december 5.

71 PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1930, 342/1929.

72 PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1929, 4550/1929, 4651/1929, 4873/1929.

szerint a kinevezés „némi elégtétel volna neked azért a sok kellemetlenségért, amelyben a múltban részed volt”.⁷³ Petrik többhetes gondolkodás után végül elutasítja a felkérést szemgyengességére való tekintettel: „Jól esik, hogy a Főpásztornak éppen személyes észrevételei azon, melyek a szürkeségből kiemelnenének, s éppen az által, hogy részt kínál az intenzívebb apostolkodásban a maga apostolságából – a szerepet elfogadni mégsem merem. S amint írod, ez némi vigasz és recompensatio volna sokszoros meghurcoltatásomért /: melynek ha szemébe nem nézek, azóta talán a 3-ik radi pap is utílapuval volna már ellátva! [...] Mivel azonban 136/1935 számom alatt Kassára felterjesztett szemgyengességem, (melyre 5726/1935 sz. alatt Őexcellenciája még a breváriumozás alól is feloldott) még mindig tart, nem tudom az esperességet vállalni és nem merem.”⁷⁴ Miután elutasította a felkérést, 1938 tavaszán Szmrecsányi Elek nagytárhányi adminisztrátor lett a bodroghközi egyházkerület alesperese és iskolai felügyelője.⁷⁵

3. „Sokszor gondoltam vissza Rigóországra” – Petrik Béla és a kelet-szlovenszkói katolikus papság

Petrik Béla a két világháború között nemcsak a két kassai főpásztorral és a püspöki hivatal előljáróival tartotta a kapcsolatot, hanem az egyházmegye – néha annak határain kívül eső – plébániáival is. E levelek többsége az anyakönyvi és házassági kivonatokkal kapcsolatos kérelmeket s a kongrua kifizetéséhez és egyéb pénzügyekhez fűződő információkat tartalmaznak. Természetesen találkozunk köztük olyan személyes hangvételű levelekkel is, amelyekből rájövünk, hogy az adott illető milyen viszonyt ápolt a radi plébánossal. Az interkulturális kapcsolatok tekintetében komplex képet festő sárosi és zempléni régió impériumváltás utáni történetének feltárása szempontjából fontosnak tartom azon személyek életpályájának kutatását, akik saját lokális terükben a közélet formálói voltak. Nemcsak a történelmi Magyarország utolsó éveiben, hanem az első Csehszlovák Köztársaságban is a kelet-szlovenszkói „centrumoktól” (járási, regionális központok) távol eső „eldugott” (nem a főúton fekvő) falvakban a helyi lelkipásztorok számítottak a legfontosabb közéleti személyeknek függetlenül attól, hogy pozitívan vagy negatívan viszonyultak hozzájuk a hívek. Petrik Béla egyik 1927-ből származó levelében szellemesen jellemezte Rad lakosságát: „Kicsiny, a nagyvilágtól félre eső szurdokban plébánoskodok, ahol árvizek és futóhomokok közt sýnlődik a lakosság, az 1924-es árvíztől ismeretes Rad és Szentmária falu ez. Kis falu, ahol még csak egy patkoló kovács sem mer megtelepedni s így a plébános személye és sorsa minden és egyedüli szenzációja a községnek. A legkisebb gyermek is tudja, hogy mi történik vele, de annál inkább a községi előljáróság, mely azt okmányba is kész belefoglalni.”⁷⁶

73 PL Rad. Farské spisy 1936–1938, 1936, 134/1936.

74 PL Rad. Farské spisy 1936–1938, 1936, 84/1936.

75 PL Rad. Farské spisy 1936–1938, 1938, 20/1938, 26/1938. Prágai Magyar Hírlap, 1938. április 20. Szmrecsányi Elek kitüntetése.

76 PL Rad. Farské spisy 1925–1928, 1927, 1729/1927.

E fejezetben azoknak az egyházi személyeknek rövid életpályáját és hátterét szeretném bemutatni, akikkel Petrik Béla kisebb-nagyobb mértékben kapcsolatban állt. Az illetők plébániáinak és szolgálati helyeinek fekvése szempontjából öt csoportot különböztettem meg: a. bodrogi plébániák,⁷⁷ b. kassai plébánia és a püspöki hivatal, c. az eperjesi ferences rendház és a jászói premontrei apátság, d. Ung-vidéki és kárpátaljai/rusinszki plébániák, e. egyéb, az előző csoportokba nem besorolható plébániák. A kevésbé ismert, monográfiákban eddig nem szereplő személyekről a lábjegyzetekben találhatóak rövid életrajzi áttekintések, amelyeket magyar és szlovák nyelvű lexikonok s a korabeli sajtó segítségével írtam meg. Ezek remélhetőleg több történészt, szakembert inspirálnak biográfiai kutatások végzésére.

Egy plébános életében elengedhetetlen, hogy saját szolgálati helyéről jelentéseket adjon közvetlen felettese, az egyházkerület esperese számára. Petrik így gyakran váltott levelet az előző fejezetben már említett Hamrák János⁷⁸ (a bodrogi egyházkerület élén: 1918–1935) bolyi és Gasparik János⁷⁹ (a bodrogi egyházkerület élén: 1935–1942) battányi esperesplébánosokkal. Amíg az előbbivel főleg a papi gyűlések időpontjait, az anyakönyvi-házassági-halálozási kivonatokat eljuttatását s a pénzügyeket vitatták meg,⁸⁰ addig Gasparik – már esperesi szolgálata előtt is – leveleiben a katolikus ifjúsági szervezkedések jelentőségére hívja fel Petrik figyelmét, nem egy esetben neheztelve rá, hogy Radban még miért nem alakult meg ilyen jellegű szervezet.⁸¹ 1935 júliusában Čársky püspök felszólítja Petriket, hogy figyeljen Hamrákra, akinek egyre

77 Ebbe a csoportba sorolom a Bodrog szomszédságában fekvő Zemplént, Imreget és Cékét is.

78 Hamrák János (1873–1935) esperesplébános. A Szepes vármegyei István-hután (Štefanská Huta, ma Kluknó/Kluknava településrésze) született, a család szegénységben élt. Folyékonyan beszélt magyarul, németül, szlovákul. Miután pappá szentelték, Tokajban káplánként, Kassán katechétaként tevékenykedett. 1905-től haláláig Boly plébánosa volt. 1924-ben az OKP kerületi elnöke. Petrik Béla: *Chronica parochiae Radensis*. II. kötet. 75–76. p., *Dominikánsky knižný inštitút*, Vyhľadávanie v zozname kňazov, Ján Hamrák. URL: [https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhlatat_3?kpcmeno=hamrakjan]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 10., *Prágai Magyar Hírlap*, 1924. október 22. „Már a külföld is tudja, hogy mi történik itt”

79 Gasparik János (1882–1942) esperesplébános. A Zemplén vármegyei Vajdácskán született. Boldogkőváralján, Göncön és Léhen szolgált káplánként, majd 1917-től a bodrogi Battány plébánosa egészen haláláig. A bacskai katolikus templom felszentelésénél Čársky püspököt Gasparik fogadta 1928-ban. Miután 1936-ban az OKP és az MNP fuzionált és létrejött az Egyesült Magyar Párt (EMP), a párt királyhalmeci járási elnöke mellett társelnökké választották. *Dominikánsky knižný inštitút*, Vyhľadávanie v zozname kňazov, Ján Gasparik. URL: [https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhlatat_3?kpcmeno=gasparikjan]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 10., *Prágai Magyar Hírlap*, 1928. október 3. *A kassai püspök felszentelte a bacskai templomot.*; *Prágai Magyar Hírlap*, 1937. március 4. *Lelkes lefolyású nagygyűléseken alakultak meg az egyesült párt bodrogi járási szervezetei.*

80 Például: PL Rad. Farské spisy 1933–1935, 1933, Hamrák János levele, kelt 1933. szeptember 26. PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1930, 314/1930.

81 PL Rad. Farské spisy 1933–1935, 1933, 18/1933. PL Rad. Farské spisy 1933–1935, 1934, A battányi plébániáról érkezett levél, kelt 1934. november 29. PL Rad. Farské spisy 1933–1935, 1934, 128/1934.

romlott az egészségügyi állapota.⁸² A szepesi származású bolyi pap végül Troppauba (csehül Opava) utazott a folyó év őszén, hogy ott gyógykezelésen vegyen részt.⁸³ Az úton elkísérte új bolyi káplánja is, Guzy Jenő (1906–?), aki egy évvel korábban Nagysároson (szlovákul Veľký Šariš) és Varannóban (szlovákul Vranov nad Topľou) káplánként szolgált.⁸⁴ Hamrák végül 1935. szeptember 19-én hunyt el troppai uttléte alatt,⁸⁵ a püspök pedig a bolyi plébánia élére Guzyt nevezte ki. Két év múlva, 1937 februárjában a fiatal bolyi plébános kivetkezett a reverendából, aposztatált, s mint Gasparik írja: „[...] Guzy Jenő kollégánk a javadalmáról lemondott és már Bolyból el is távozott. Új diszpozíciót még nem kapott, de valószínűleg Hamburgba fog menni. Az eltávozásához fűzött kombinációk⁸⁶ hála Istennek nem bizonyultak valóknak.”⁸⁷ A bolyi plébániát ideiglenesen Petrik igazgatta,⁸⁸ az esetről pedig Mécs László is írt egy költeményt.⁸⁹

A radi plébános, ahogyan ő hívta, „Mécs Laczival” is gyakran levelezett, akivel a havonta rendezett papi gyűléseken túl több alkalommal találkozhatott személyesen. Főleg olyan eseményekről értesítették és azokra hívták meg egymást, amelyek a bodrogszentesi katolikus híveket érintették, így például a bodrogszentesi (szlovákul Svätuš) harangláb felszenteléséről 1931-ben,⁹⁰ a szinyéri keresztszentelésről 1932-ben,⁹¹ vagy az új nagygéresi (szlovákul Veľký Horeš) templom felszenteléséről 1936-ban.⁹² Leveleikből leszűrhető az is, hogy konfliktusba is kerültek egymással nemegyszer, amire a következő, Petriktől származó idézet is utal: „A Pr. M. Hírlap [Prágai Magyar Hírlap] gyakori cikkei téged abba a magasságba emeltek a nép előtt is, ahonnan már a legkisebb szó is könnyen és nagy messzeségekre hangzik: s ahová viszont a nagy távlatokból is könnyen felfigyelhetnek. Ez a helyzet azzal jár, hogy aki ily felső régióban él

82 PL Rad. Farské spisy 1933–1935, 1935, 2999/1935.

83 PL Rad. Farské spisy 1933–1935, 1935, Guzy káplán levele Petrik Bélának.

84 *Dominikánsky knižný inštitút, Vyhľadanie v zozname knázov*, Eugen Guzy. URL: [https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhladat_3?kpcmeno=guzyeugen]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 10.

85 PL Rad. Farské spisy 1933–1935, 1935, Guzy káplán levele Petrik Bélának, kelt 1935. szeptember 21. *Prágai Magyar Hírlap*, 1935. szeptember 25. *Hamrák János*.

86 Guzynál felmerült, hogy református lelkész lesz. PL Rad. Farské spisy 1936–1938, 1937, 24/1937.

87 PL Rad. PL Rad. Farské spisy 1936–1938, 1937, 37/1937.

88 PL Rad. Farské spisy 1936–1938, 1937, 851/1937.

89 Mécs László: Aposztata c. verse után Petrik az alábbi megjegyzést írta: „Ez a vers Guzy Jenő – volt bolyi curaturáról szól: 1937-ben.” Petrik Béla: *Chronica parochiae Radensis*. I. kötet. 137. p.

90 A bodrogszentesi haranglábát 1931. augusztus 30-án szentelték fel. PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1931, Levél a királyhelmecei plébániáról.

91 PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1932, Levél a királyhelmecei plébániáról, kelt 1932. augusztus 6.

92 PL Rad. Farské spisy 1936–1938, 1936, Levél a királyhelmecei plébániáról, kelt 1936. október 16.

a köztudat szerint is, az jobban vigyázzon a szavára, a legkisebbre is, mint más közönséges ember a nagyra. És te nem vigyáztál!”⁹³ Petrik a már említett Szmrecsányi Elek⁹⁴ mellett az írói vénájú Dienes Adorjánnal⁹⁵ is kapcsolatban állt, akiről ugyan valószínűleg nem volt jó véleménnyel,⁹⁶ viszont a nagykövesdi pap elismerésben részesítette 1938 nyarán egy búcsút követően, aminek „egyik fénypontja volt a ref. [református] ifjú átvevése. Elgondoltam magamban: bárcsak én is szaporíthatnám az Anyaszentegyház híveit ilyen áttéréssel”.⁹⁷ Érdekes Albrecht István⁹⁸ Petriknek címzett, 1933. február 8-i

-
- 93 PL Rad. Farské spisy 1936–1938, 1937, Levél Petrik Bélától Mécs Lászlónak, kelt 1937. június 28-án.
- 94 Szmrecsányi Elek (1895–1973) plébános. A Sáros vármegyei Kisszebenben (Sabinov) született. 1910-ben Parnón (Parchovany) káplán, majd Nagytárkányba kerül. 1925-től a nagytárkányi plébánia adminisztrátora, 1935-től 1951-ig plébánosa. A II. világháborút követően Petrik zárkatársa. 1935-ben az OKP tagja, 1937-ben pedig Gasparik mellett őt is az EMP járási körzetének társelnökévé választják. MKL, Sz, Szmrecsányi, Szmrecsányi Elek. URL: [http://lexikon.katolikus.hu/S/Szmrecs%C3%A1nyi.html]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 10.; *Dominikánsky knižný inštitút, Vyhľadavanie v zozname kňazov, Alexius Szmrecsányi*. URL: [https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhlatat_3?kpcmeno=szmrecsanyialexius]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 10.; *Prágai Magyar Hírlap*, 1935. május 3. *Tömegesen csatlakozik a munkásság a magyarság pártjaihoz.*; *Prágai Magyar Hírlap*, 1937. március 4. *Lelkes lefolyású nagygyűléseken alakultak meg az egyesült párt bodrogközi járási szervezetei*.
- 95 Dienes Adorján (1872–1957) plébános, pápai kamarás. A Zemplén vármegyei Kisazaron (Malé Ozorovce) született Gálszécs (Sečovce) mellett. Eperjesen (Prešov) végezte el középfokú tanulmányait, majd Temesváron (Timișoara) hallgatott teológiát, 1895-ben szentelték pappá. Apátfalván, Mercyfalván (Carani) és Székudvaron (Socodor) volt káplán, majd 1910-től 1942-ig a bodrogközi Nagykövesd (Veľký Kamenec) plébánosaként szolgált, pápai kamarás is lett. Már az 1920-as évek első felében bekapcsolódik vallásvédelmi szervezetek munkájába, a *Prágai Magyar Hírlap* gyakran közölte cikkeit és irodalmi, helytörténeti írásait. Az 1928-as tartományi választásokon az OKP egyik jelöltje volt. A Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság (közismertebb nevén Masaryk Akadémia) létrejöttekor be volt jelölve a történetírás szekciójába. A II. világháború alatt, 1943-ban Sátoraljaújhelyre települt, ott halt meg 1957-ben. Fontosabb művei: *Fehér galambok* (1933), *Regélő romok* (1935), *Borsitól Kassáig* (1943). MKL, D, Dienes, Dienes Adorján. URL: [http://lexikon.katolikus.hu/D/Dienes.html]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 10.; *Dominikánsky knižný inštitút, Vyhľadavanie v zozname kňazov, Hadrián Dienes*. URL: [https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhlatat_3?kpcmeno=dieneshadrian.]; *Prágai Magyar Hírlap*, 1924. április 8. *Vallásvédelmi szövetség alakul Kassán.*; *Prágai Magyar Hírlap*, 1928. november 16. *Ruszinszkóban a magyar pártok országos listája az 1-es számot kapta.*; *Prágai Magyar Hírlap*, 1931. március 11. *Kikből állítható össze a szlovenszkói magyar tudósok vezérkara?*
- 96 Petrik a levél hátoldalán azt írta, hogy Dienes kibeszéli őt a háta mögött. PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1932, Dienes Adorján levele Petrik Bélának.
- 97 PL Rad. Farské spisy 1936–1938, 1938, 110/1938.
- 98 Albrecht István (1862–1950) plébános. A Sáros vármegyei Bártfán (Bardejov) született, 1885-ben szentelték pappá. Nagyzarban (Veľké Ozorovce) volt káplán, majd több különböző település plébániájának adminisztrátora volt. 1920-tól 1936-ig Bodrogszerdahely (Streda nad Bodrogom) plébánosa. Ez idő alatt a falu templomát felújíttatta, s egyházi iskolákat is

levele is, amelynek végén Apponyi Albert (1846–1933) halálhírééről ír: „Apponyi meghalt. R. I. pace!”⁹⁹ Nemcsak a bártfai születésű plébánosnak a régi Monarchia keményvonalas politikusa iránti szimpátiájáról árulkodhat ez, de vélhetően Petrik is Apponyi tisztelője lehetett.

1931 januárjában Kende Gyula János¹⁰⁰ Leleszről (szlovákul Leles) jelezte Rad plébánosának, hogy „általánosan göthös, hurutos [...]”¹⁰¹, és egyik kedves barátja, az imregi Tindira Ernő¹⁰² is arra panaszkodott, hogy az ő házát „sem kerülte ki ez a kínszó influenza (spanyol)”.¹⁰³ A szavakban nem fukar minorita szerzetes 1935-ben az Ungvár melletti Jenkére (szlovákul Jenkovce) kerül, viszont ott kényelmetlenül érzi magát, magyar ajkú településre szeretne kerülni, mivel „Jenke és környéke tiszta tót”.¹⁰⁴ Az Imreg melletti Cékéről néhány hivatalos ügyben kereste Petriket Inczinger György.¹⁰⁵ Vizsgált kor-

létesített. Bodroghközi szolgálata után 1936–1938 között Mezőlaborc (Medzilaborce) plébánosa, végül pedig Szedikertbe (Záhradné) helyezték át. Bártfán temették el. *Dominikánsky knižný inštitút*, Vyhľadávanie v zozname kňazov, Štefan Albrecht. URL: [https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhlatat_3?kpcmeno=albrechtstefan]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 10.; *Prágai Magyar Hírlap*, 1935. május 5. *Albrecht István aranyimiséje*.

99 Requiescant in pace (lat.) = Nyugodjék békében. PL Rad, Farské spisy 1933-1935, 1933, Albrecht István levele Petrik Bélának.

100 Kende Gyula János (1872–1947) plébános, hittudományi tanár. A Bereg vármegyei Beregszászban (Berehove) született. Jászón (Jasov) teológiát tanult az apátságban, Budapesten pedig filozófiát hallgatott. 1896-ban lett pappá szentelve, majd Kassán és Nagyváradon (Oradea) volt prefektus. A Bihar vármegyei Asszonyvásárán (Târgușor) szolgált plébánosként 1905–1916 között, 1916-ban a nagyváradai premontrei gimnázium professzora volt. 1921–1936 között volt Lelesz plébánosa. 1936-ban Jászóra távozott, a világháború éveiben pedig visszatért Nagyváradra. *Dominikánsky knižný inštitút*, Vyhľadávanie v zozname kňazov, Július Ján Kende. URL: [https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhlatat_3?kpcmeno=kendejuliusjanopraem]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 10.

101 PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1931, Levél Kende Jánostól Petrik Bélának.

102 Tindira Ernő (1892–?) minoritarendi szerzetes és házfőnök. Az imregi minorita kolostor gvárdiánja (házfőnöke). 1924-től Csütörtökhelyen (Spišský Štvrtok) lép be a rendbe, 1927-től 1936-ig Imregben házfőnök. A II. világháború előtt Ungvár környékére került, végül 1945 utáni határmódosítás miatt a Szovjetunióban ragadt, 1945-ben deportálták kényszerszolgálatára. 1959-ben megpróbált visszatérni Csehszlovákiába. *Dominikánsky knižný inštitút*, Vyhľadávanie v zozname kňazov, Ernest Tindira OFMConv. URL: [https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhlatat_3?kpcmeno=tindiraernestofmconv]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 10.; MKL, Sz, Szatmári püspökség. URL: [http://lexikon.katolikus.hu/S/szatm%C3%A1ri%20p%C3%BCsp%C3%B6ks%C3%A9g.html]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 10.

103 PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1931, 6/1931.

104 PL Rad. Farské spisy 1933–1935, 1935, Tindira Ernő levele Petrik Bélának, kelt 1935. április 25.

105 Inczinger György (1895–1974) plébános. A Zemplén vármegyei Töketerebesén (Trebíšov) született, 1917-ben szentelték pappá, majd Lasztócon (Lastovce), Töketerebesén, Rabócon (Hrabovec) és Homonnán (Humenné) teljesített kápláni szolgálatot. A Homonna melletti Peticsén (Ptičie) lett plébános 1924-ben, ahol 1931-ig tartózkodott. 1931-ben került át

szakunkban Andor Endre, Zemplén község görögkatolikus lelkésze majdhogynem évről évre ugyanazzal a kérelemmel fordult a radi plébánoshoz. Konkrétan azzal, hogy gyónatás és áldozás végett bocsássa rendelkezésére a radi vagy a bodrogszentmáriai templomot húsvét alkalmából.¹⁰⁶

Petriknek a bodrogházi egyházkerületől északabbra is voltak ismerősei, így például a bodrogszentmáriai harangláb felszentelésénél részt vevő¹⁰⁷ Lőrincz István¹⁰⁸ 1936 márciusában a méhészet rejtelmek felől faggatja Rad plébánosát.¹⁰⁹ Az Ungvár (ukránul Ужгород/Uzshorod) mellett tevékenykedő Lőrinczen kívül még alkalmilag vagy egyéb hivatalos ügyben keresték fel Petrik Bélát az Ung-vidékről és Kárpátaljáról/Rusinszokról. Pásztor Ferenc,¹¹⁰ Tóth József,¹¹¹ Felhő Gyula¹¹² és Szmukó Emil¹¹³ plébáno-

Cékére, ahol 1950-ig szolgált. Az 1935-ös járási választásokon az OKP színeiben kampányolt Magyarizsében (Nižný Žipov), továbbá a tőketerebesi járás OKP-jelöltlistáján a 2. helyen szerepelt. 1938-ban zempléni körútján kísérte Esterházy Jánost. 1952–1974 között pedig a Kassa melletti Csécs (Čečejovce) plébánosa volt. *Dominikánsky knižný inštitút, Vyhľadavanie v zozname kňazov, Juraj Inczinger*. URL: [https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhladat_3?kpcmeno=inczingerjuraj]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 10.; *Prágai Magyar Hírlap*, 1935. május 23. *Választási nagygyűléseink.*; *Prágai Magyar Hírlap*, 1935. május 25. *Mely listákra szavaz a magyarság a járási választásoknál?*; *Prágai Magyar Hírlap*, 1938. február 23. *Esterházy: Az autonómia a szlovákiai őslakosság közös követelése*.

106 Például: PL Rad. Farské spisy 1920–1924, 1924, 20/1924. PL Rad. Farské spisy 1925–1928, 1928, 15/1928. PL Rad. Farské spisy 1936–1938, 1936, 49/1936.

107 PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1931, Levél a királyhelmei plébániáról.

108 Lőrincz István (?) plébános. 1914-től Órdarmán (ukránul Сторожниця/Sztoroznicja) szolgált plébánosként, 1937-ben ugyanitt tartotta ezüstmiséjét, amelyen Mécs László is részt vett. A II. világháború után a szovjet titkosszolgálat (KGB) letartóztatta. *Prágai Magyar Hírlap*, 1937. *Huszonöt éves papi jubileum.*; MKL, H, Horváth. URL: [http://lexikon.katolikus.hu/H/Horv%C3%A1th.html]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 11.; MKL, Ó, Órdarma. URL: [http://lexikon.katolikus.hu/%C3%96/%C5%90ordarma.html]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 11.

109 PL Rad. Farské spisy 1936–1938, 1936, Lőrincz István levele Petrik Bélának, kelt 1936. március 15.

110 Pásztor Ferenc (1880–1951) esperesplébános. Ungváron született. Több településen teljesített kápláni szolgálatot. 1908–1911 között Szakasz (Rátești) plébánosa, majd 1911–1932 között Dobóruszka (Ruská) római katolikus lelkipásztora. Később Beregszászra kerül, ahol esperessé nevezik ki. A nagykaposi (Velké Kapušany) OKP járási körzetének elnöke volt. *Prágai Magyar Hírlap*, 1928. november 16. *Rusinszókban a magyar pártok országos listája az 1-es számot kapja*. Bővebben Pásztor Ferenc életéről és munkásságáról: Szendrey Anita: *A római katolikusok mindennapjai Beregszászon, 1932–1944*. URL: [http://www.szabarchiv.hu/drupeal/sites/default/files/Szendrey_Anita.pdf]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 11.

111 Tóth József (?) plébános. 1931-től Csap (ukránul Чон/Csop) lelkipásztora. MKL, Cs, Csap. URL: [http://lexikon.katolikus.hu/C/Csap.html]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 11.

112 Felhő (Fuchs) Gyula (?) plébános. Láposbányán (Баїтя) és Királyházán (Королеве/ Koroleve) is plébános volt. 1931-ben már a kárpátaljai Szerednyén (Середне/ Szerednye) szolgált. MKL, L, Láposbánya. URL: [http://lexikon.katolikus.hu/L/L%C3%A1posb%C3%A1nya.html].; MKL, K, Királyháza. URL: [http://lexikon.katolikus.hu/K/Kir%C3%A1lyh%C3%A1za.html].;

soktól származó egy-egy levéllel is találkozunk a radi plébánia iratai között, akiknek a szolgálati helye a szatmári egyházmegye területén feküdt. Minden bizonnyal jó viszonyt ápolt Böhm Brúnó eperjesi ferences házfőnökkel,¹¹⁴ akitől misszionáriusokat kérelmezett többször Radba. Maga a ferences szerzetes is meglátogathatta Petriket, mivel bevallja: „Sokszor gondoltam vissza Rigóországra.”¹¹⁵ A jászói apátsággal főként hivatalos ügyekben érintkezett Takács Menyhért (1861–1933) premontrei prépost révén.¹¹⁶

A kassai egyházmegye egyházközségei – beleértve a radi plébániát is – több alkalommal kaptak körlevelet Zsebráczky Géza/Gejza Žebrácky (1869–1951) bártfai plébánostól¹¹⁷ egy új papi üdülőotthon terveiről, a bártfafürdői (szlovákul Bardejovské Kúpele) Augustíneumról. Még 1924-ben rendelte el ennek építését Fischer-Colbrie Ágoston, amely a nevét is róla kapta. A cél az volt, hogy a neves fürdővárosban kifejezetten a katolikus klérus részére tartsanak fenn egy rekreációs központot. Mivel 1931-ben nem voltak meg a megfelelő anyagi feltételek ahhoz, hogy az építkezést befejezzék (Haburaj–Zubko 2016, 97. p.), Zsebráczky a kassai egyházmegye plébánosaihoz fordult adománygyűjtés céljából. Petrik Béla, úgy tűnik, nem járult hozzá ehhez, mivel a bártfai pap által küldött levél hátoldalára a következőket jegyezte fel: „Nem társulok! Nincs pénz!”¹¹⁸ Rad lelkipásztora, aki lelkes fényképész volt, Kazimír Sándor/Alexander Kazimír nagydomásai (szlovákul Vefká Domaša) plébánosnak¹¹⁹ is küldött műveiből, aki

MKL, Sz, Szerednye. URL: [http://lexikon.katolikus.hu/S/Szerednye.html]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 12.

113 Szmukó Emil (1905–1944) plébános. A kárpátaljai Nagybereznán (Великий Березний/Velikij Bereznij) született, teológiai tanulmányait Kassán végezte. Már káplánként a beregszászi Mária Kongregáció elnöke volt, továbbá a csicseri (Čičarovce) tagozatot is ő vezette 1933-tól. Dobóruszkan és Tibán (Tibava) is szolgált segédlelkészként, 1933-tól tragikus haláláig a csicseri egyházközséget igazgatta. Szmukó Emil emlékoldal. URL: [https://lapidaris.com/sk-hu/szmuko-emil-SK52584631].; *Prágai Magyar Hírlap*, 1929. december 17. *A beregszászi leánykongreganisták irodalmi szakosztályának ünnepélye*; *Prágai Magyar Hírlap*, 1933. július 27. *Katolikus est Csicserben*.

114 Böhm Brúnó (?) ferences rendi szerzetes. 1914-ben került Eperjesre, az ottani ferences rendház feje volt 1935-ig. Az 1920-as évek második és az 1930-as évek első felében több alkalommal szervezett zárandoklatot a Szentföldre Csehszlovákiából. 1935-ben a ferences rend új tartományfőnökévé választották meg. P. Bruno Rudolf Böhm, OFM. URL: [http://www.frantiskani.sk/nekr/04/bohm.htm]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 11.; *Prágai Magyar Hírlap*, 1931. június 7. *Zárandoklat Palesztinába*; *Prágai Magyar Hírlap*, 1935. augusztus 25. *A ferencesek új tartományfőnöke: Böhm Brúnó*.

115 PL Rad. Farské spisy 1925–1928, 1927, Böhm Brúnó levele Petrik Bélának, kelt 1927. április 11.

116 Például: PL Rad. Farské spisy, 1929–1932, 1930, 242/1930.

117 Zsebráczky a szlovják (kelet-szlovák, sárosi nyelvjárás) nyelv egyik fő ideológusa volt, aki úgy gondolta, hogy a történelmi Magyarország északkeleti vármegyéiben élő szlovákok egy külön nemzeti entitást alkotnak, függetlenül a nyugati szlovákságtól. Zsebráczkyról és a szlovják mozgalomról bővebben: Gayer 2014, 68–83. p.

118 PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1931, 5845/1931.

azokat megköszönte.¹²⁰ Az említett Mitro Mihályon¹²¹ kívül Petrik alkalomadtán Kunder Pétertől¹²² és Ottó Alajostól¹²³ is kapott leveleket.

Ahogy említettük, a radi plébános Kassa esetében nemcsak a két püspökkel levelezett, hanem gyakran azok reprezentánsaival a püspöki hivatalból (Prónai Rezső,¹²⁴ Hartsár István,¹²⁵ Hoffmann Arnold¹²⁶). Az egyházmegye központjában továbbá

119 Kazimír Sándor/Alexander Kazimír (1893–1963) plébános. A Zemplén vármegyei Hegyiben (Zemplínské Kopčany) született. Kápláni szolgálatot teljesített Zborón (Zborov), Regeteruszkán (Ruskov) és Szinnán (Snina) az 1930-as évek első felében. 1932–1937 között volt Nagydomása plébánosa, amelyet a később épülő víztározó miatt elárasztottak. 1937 után Szacsúr (Sačurov) plébánosa. *Dominikánsky knižný inštitút*, Vyhľadávanie v zozname knazov, Alexander Kazimír. URL: [https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhlatat_3?kpcmeno=kazimiralexander]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 11.

120 PL Rad. Farské spisy 1933–1935, 1934, Kazimír Sándor levele Petrik Bélának, kelt 1934. október 9.

121 Mitro Mihály/Michal Mitro (1892–1942) plébános. A Zemplén vármegyei Garanyban született, 1917-ben szentelték pappá. 1924–1933 között a Felsővízköz (Svidník) közelében fekvő Radoma plébánosa volt. 1933-tól haláláig Nagycsebben (Žbince) szolgált. *Dominikánsky knižný inštitút*, Vyhľadávanie v zozname knazov, Michal Mitro. URL: [https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhlatat_3?kpcmeno=mitromichal]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 11.

122 Kunder Péter (1895–1967) plébános. A Zemplén vármegyei Izbugyán (Zbudza) született, 1918-ban szentelték pappá teológiai tanulmányainak elvégzését követően. Közel 10 évet volt segédlelkész a Kassa melletti Alsómislyén (Nižná Myšľa), 1932-től Nagykázmér (Kazimír) plébánosa. A Katolikus Akció kerületi moderátora volt. 1944-ben Abaújnádasra (Trstené pri Hornáde) helyezik át, amelynek plébánosa volt egész haláláig. *Dominikánsky knižný inštitút*, Vyhľadávanie v zozname knazov, Peter Kunder. URL: [https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhlatat_3?kpcmeno=kunderpeter].

123 Ottó Alajos (1877–1947) esperesplébános, pápai kamarás, újságíró. A Szepes vármegyei Alsósunyaván (Nižná Šuňava) született. Teológiai tanulmányait Kassán végezte, 1900-ban szentelték pappá. 1906–1907 között a *Felsővidéki Szemle*, 1907–1908 között a *Felvidéki Újság* segédszerkesztője. 1909-től Lasztóc, 1932-től pedig Nagymihály (Michalovce) plébánosa. A gálszécsi egyházkerület esperese volt. Az EMP nagymihályi szervezetének elnöke volt 1937-től. A II. világháború után Szepsibe (Moldava nad Bodvou) került. *Prágai Magyar Hírlap*, 1937. január 31. *Megalakult az egyesült magyar párt nagymihályi szervezete.*; *Dominikánsky knižný inštitút*, Vyhľadávanie v zozname knazov, Alojz Ottó. URL: [https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhlatat_3?kpcmeno=ottoaloz]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 11.; MKL, O, Ottó, Ottó Lajos. URL: [http://lexikon.katolikus.hu/O/Ott%C3%B3B3.html]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 11.

124 Prónai Rezső (1870–1939) pápai prelátus. A Sáros vármegyei Kurimán (Kurima) született, 1894-ben szentelték pappá Kassán, Bécsben elvégzett teológiai tanulmányait követően. Bártfán volt káplán, 1928-tól lett pápai prelátus. A kassai papi szeminárium rektora volt. Gyakran publikált a kassai *Új Élet* folyóiratban. *Dominikánsky knižný inštitút*, Vyhľadávanie v zozname knazov, Rudolf Prónai. URL: [https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhlatat_3?kpcmeno=pronairudolf]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 11.; *Prágai Magyar Hírlap*, 1928. február 17. *Négy új prelátus a kassai székeskáptalanban.*

125 Hartsár István (1866–1943) nagyprépost, püspöki helynök. A Sáros vármegyei Erdőmocsolyán (Mocidľany, ma Jernye/Jarovnice településrésze) született. Budapesten végezte

olyan egyházi személyek tevékenykedtek, akik a szlovenszkói magyar katolikus szervezkedések valóságos motorjai voltak. Esetünkben Tost Barna (1876–1951) plébános-prelátusra, Pfeiffer Miklós (1887–1979) kanonokra és Schalkház Sára (1899–1944) szociális nővérré gondolunk.

4. „(...) a katolicizmus nevében enyhíteni akarjuk a társadalmi nyomort!” – Katolikus magyar közélet Kelet-Szlovenszkóban

Az I. világháború Európában olyan társadalmi-politikai változásokat eredményezett, amelyek a különböző csoportosulások kollektív tudatának erősödését és az individualista tendenciák visszaszorulását hozták magukkal. (Šebek 2018, 174. p.) Ezért nem túlzás azt állítani, hogy az 1920-as évek második felében indultak el azok a folyamatok, amelyek az 1930-as években, a tömegmozgalmak évtizedében csúcspontot értek el. A Szentsek saját hívei számára igyekezett korszerű választ adni és alternatívát nyújtani (XIII. Leó *Rerum novarum*,¹²⁷ XI. Pius *Ubi arcano Dei consilio*¹²⁸ és a *Quadragesimo anno*¹²⁹ kezdetű enciklikái) a 19. századi demográfiai robbanás és az új társadalmi munkamegosztás korában. Csehszlovákiában 1927 – a *modus vivendi* aláírása – után

hittudományi tanulmányait, 1902-től a kassai püspöki hivatal titkára, Bubics Zsigmond püspöksége alatt kezdte el pályafutását. A kassai katolikus közéleti események gyakori szónoka. *Dominikánský knižný inštitút*, Vyhľadávanie v zozname kňazov, Štefan Hartsár. URL: [https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhlatat_3?kpcmeno=hartsarstefan]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 11.

126 Hoffmann Arnold (1864–1939) kanonok, pápai prelátus, hadtörténész. Kassai születésű, szülővárosában és a bécsi Pázmáneumban végezte el teológiai tanulmányait. Boldogkőváralján volt káplán. Hittudományi professzor volt, a kassai orsolyitáknál is tanított. Főleg magyarországi és európai hadtörténelemmel foglalkozott, a századforduló idején dolgozta fel az 1848–49-es szabadságharcban harcoló kassai „vörös sipkás” 9. honvédszászlóalj történetét. Magyar Katolikus Lexikon, H, Hoffmann, Hoffmann Arnold. URL: [http://lexikon.katolikus.hu/H/Hoffmann.html]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 11.; *Dominikánský knižný inštitút*, Vyhľadávanie v zozname kňazov, Arnold Hoffmann. URL: [https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhlatat_3?kpcmeno=hoffmannarnold]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 11.

127 XIII. Leó pápa által 1891. május 15-én kiadott enciklika, amely egyben az első szociális témájú pápai körlevél volt. Egyebek között a munkásság kiszolgáltatottságáról ír, a munkaadókat embertelennek titulálja. Fischer-Colbrie Ágoston volt az első magyar fordítója. Filep 2007, 12. p.

128 1922. december 23-án hirdette ki XI. Pius ezen enciklikáját, amelyben az egyház püspökeit és plébánosait felszólította arra, hogy ne feledjék el híveiket (laikusokat) a hit terjesztésére tanítani. Csontos 2017, 91. p.

129 XI. Pius által 1931. május 15-én kiadott enciklika, amely a *Rerum novarum* több gondolatát átvette, modernizálta. Szociális reformokat sürgetett az államokban, hogy a totalitárius ideológiák (fasizmus, bolsevizmus) fékezhetőek legyenek. Gergely 1997, Utolsó letöltés: 2020. 12. 13.

válhatott intenzívvé a római katolikus egyháznak a társadalom szélesebb rétegeiben végzett szociális munkája. (Šebek 2018, 178. p.) A polgári demokratikus köztársaságban politikai mozgalmak mellett különböző szervezeteket és egyesületeket is létrehozhattak az ország állampolgárai. (Haburaj–Zubko 2016, 165. p.) A laikusok tömegeinek az egyház életébe és munkájába való bevonás céljából létrejött mozgalom volt a Katolikus Akció (Actio Catholica),¹³⁰ amelynek szellemében tevékenykedett a legtöbb általunk vizsgált szervezet is. (Csontos 2017, 90. p.) Bár kis mértékben, de ennek a pezsgő katolikus egyesületi életnek Petrik Béla is részese volt, akinek iratai révén felmérhetjük, hogy Radban, ebben a „félreeső szurdokban”, illetve a Bodrogközben milyen tevékenységet fejtek ki a katolikus egyesületek.

A szociális segélynyújtás legfontosabb szervezete a Szlovenszkói Központi Karitás (Ústredná karita na Slovensku) volt, amely Ján Vojtašák (1877–1965) szepesi püspök elnökletével jött létre 1927 májusában. Egy évvel korábban Bubnics Mihály (1877–1945) rozsnyói püspök kezdeményezésére jött létre egy hasonló nevű szervezet (Katolikus Karitás) is, amely a Szlovenszkóban található összes katolikus egyesületet hivatott tömöríteni.¹³¹ A Központi Karitás vezértikára Kovács Béla/Belo Kováč volt,¹³² akitől a radi plébániára is érkeztek be körlevelek a szervezet működéséről. „A karitasz eszköz, mellyel előkészítjük az egyház nemes céljának biztosabb elérését s ez az út, melyen könnyebben megközelíthetjük a tőlünk elhidegült, közömbös avagy már eltávolodott híveket”¹³³ – írja a szervezet céljairól Kovács. A két világháború között a kassai püspökségen belül alapították meg a legtöbb Karitász-fiókot (99) Szlovenszkó területén (Haburaj–Zubko 2016, 173. p.), az egyházmegyei Karitász egyik fő koordinátora Zsebráczky Géza volt.¹³⁴ A püspöki székhelyen, Kassán 1929. október 1-jén jött létre a helyi Karitász-fiók, amelynek elnöke a város plébánosa, Tost Barna volt. (Haburaj–

130 Az Actio Catholica magyar osztállyal is rendelkezett Csehszlovákiában, amelynek központja Pozsonyban volt. Országos vezetője 1936-tól Hladik Ágoston (1895–1947) pozsonyi dómkáplán. Noszkay 1938, 11. p.; MKL, H, Hladik. URL: [http://lexikon.katolikus.hu/H/Hladik.html]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 13.

131 *Prágai Magyar Hírlap*, 1926. október 15. A szlovenszkói katolikus egyesületek szövetségei.

132 Belo Kováč/Kovács Béla (1892–1963) teológiai professzor, szociális munkás. A Szepes vármegyei Lőcsén (Levoča) született, ugyanitt és Rózsnyón abszolválta gimnáziumi tanulmányait. Hittudományt a Szepeshelyen (Spišská Kapitula), filozófiát Budapesten, jogot pedig Prágában hallgatott, mindháromból doktorátust szerzett. Liptói és szepesi településeken volt káplán. Az 1930-as években pápai kamarássá és szepesi kanonokká nevezték ki. A szlovák autonomizmus egyik tevékeny híve, már 1919-ben a Szlovák Néppárt tagja. *Dominikánsky knižný inštitút, Vyhľadávanie v zozname knazov*, Belo Kováč. URL: [https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhladat_3?kpcmeno=kovacbelo]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 13.

133 PL Rad. Farské spisy 1925–1928, 1928, 1475/928.

134 *Prágai Magyar Hírlap*, 1928. május 25. *Egy szlovenszkói város, ahol minden az őslakosság kezében maradt.*

Zubko 2016, 173–174. p.) Tost nemcsak a kassai katolikus közélet egyik kiemelkedő személyisége, hanem a helyi OKP-alapszervezet egyik vezéregyénisége is volt. (Szeghy-Gayer 2015, 88. p.) A kassai Karitás az a szegénygondozáson és a szociális segélynyújtáson túl kulturális esteket is szervezett,¹³⁵ továbbá egy saját gyermekotthonnal is rendelkezett.¹³⁶ Miután 1930 nyarán Petrik elnökletével megalakult a radi Karitás-fiók,¹³⁷ Tost egy körlevélben tájékoztatja a radi plébánost arról, hogy a kassai cselédek és háztartásbeli alkalmazottak körében igyekeznek intenzívebb munkát folytatni.¹³⁸ A Radban működő szervezetről egyetlen, 1936-ból származó kimutatással rendelkezünk arra vonatkozóan, hogy a szegénységben élők részére mit osztottak ki a Karitás önkéntesei: „350 betegágyas ebéd, 20 utas ebéd, 40 utas szállás, 26-nak ruhaféle, 15-nek iskolakönyv, 590 szorgalmi jutalom, 44 beteglátogatás, 5 öregnek némi tűzifa, 2 véka búza, 1 krumpli.”¹³⁹ XI. Pius *Quadragesimo anno* enciklikájának hatása az 1930-as évek első felében érezhető a Bodroghközben is, mivel 1933-ban Gasparik János Petriket felszólítja arra, hogy „haladéktalanul” meg kell alapítani a Karitás Ifjúsági Csoportját ott, ahol arra még nem került sor.¹⁴⁰

Amint azt Tost esetében is láttuk, a katolikus egyház igyekezett nagy figyelmet szentelni a katolikus nők hitének elmélyítésére is. Ezek a különböző női illetőségű egyesületek főként azon hátrányos helyzetű leányokat célozták meg, akik anyagi nélkülözés miatt prostitúcióra vagy egyéb, a keresztényi normák által elfogadhatatlan tettekre kényszerültek. Ezek egyik vezéregyéniségének számított Schalkház Sára, aki a Központi Karitás keretein belül is tevékenykedett. (Haburaj–Zubko 2016, 174. p.) Az ismert Szociális Testvérek Társasága több ízben szervezett tanulmányi hetet a katolikus leányság számára, s az 1936 júliusában, Bártfafürdön rendezett eseményről Petrik is kapott értesítőt.¹⁴¹ A neves, írói vénával is rendelkező apácanővér egyebek között a Katolikus Akció Leányifjúsági Ágának egyik tevékeny tagja is volt, aki Szlovénia és Ruszinszko több településén tartott előadásokat a szervezet és a mozgalom céljairól.¹⁴² A tagtoborzásból Rad sem maradhatott ki: Petrik Bélát arra kérte, hogy a faluban az arra fogékony értelmiségi nők figyelmébe ajánlja mozgalmukat, akik egy helyi szervezet

135 *Prágai Magyar Hírlap*, 1930. május 25. A kassai Karitás művészestélye.

136 *Prágai Magyar Hírlap*, 1930. február 16. A Karitás napközi gyermekotthona a kassai Barakban. A Barakban található gyermekotthonról bővebben: Haburaj–Zubko 2016, 174. p.

137 PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1930, 2290/1930.

138 PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1930, Levél Tost Barnától, kelt 1930 október.

139 PL Rad. Farské spisy 1935–1938, 1936, 136/1936.

140 PL Rad. Farské spisy 1933–1935, 1933, 18/1933.

141 PL Rad. Farské spisy, 1936–1938, 1936, Körlevél Schalkház Sárától. 1933 júliusában Kassán tartottak egy hasonló tanulmányi hetet. Szttyahula 2012, 125. p.

142 *Prágai Magyar Hírlap*, 1931. május 8. Schalkház Sára szociális testvér előadása Ungváron és Munkácsen.; *Prágai Magyar Hírlap*, 1933. július 15. A komáromi kat. leányifjúsági kurzus sikere.

élére is állhatnának.¹⁴³ Bár hivatalos irattal nem rendelkezünk arra vonatkozóan, hogy Radban a Katolikus Akció bármilyen nemű fiókja létrejött volna, viszont Petrik elmondása szerint „megalakultunk ámbár igen vérszegényen”.¹⁴⁴

A Katolikus Akció legfontosabb célcsoportja az ifjúság volt. Az 1930-as évek első felében a szlovenszkói katolikus klérus nagy erőfeszítéseket hozott azért, hogy a fiatalabb generáció tagjait megszólítsa és saját ifjúsági szervezeteibe integrálja. A prágai öregcserkészeket tömörítő Szent György Kör 1928-ban a Pelsőc (szlovákul Plešivec) melletti Gombaszögön (szlovákul Gombasek) szervezett egy táborot, amelynek főszervezője és táborparancsnoka Balogh Edgár (1906–1996) temesvári származású prágai néprajzhallgató volt. Miután az ő vezetésével a táborozók egy csoportja megalapította a Sarló mozgalmat, Rády Elemér (1910–1942) kassai születésű prágai joghallgató vezetésével megalakult a Prágai Magyar Cserkészek Köre. Nem sokkal azután, hogy Balogh a Sarlót 1931-ben a CSKP-ba integrálta, Rády és a keresztény szellemiségű diákok Csehszlovákia egyetemi városaiban létrehozták a Prohászka Köröket, amelyek Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök és a magyar keresztényszocializmus egyik vezéregyéniségének a nevét viselték. (Molnár 1998, 214–215. p.) Az *Új Élet* folyóirat köré csoportosuló diákok egyik kedvelt és motiváló lelkipásztora Pfeiffer Miklós kanonok volt, aki Rády mellett a Prohászka Körök másik irányadójának tekinthető. Fontos megjegyeznünk, hogy a Prohászka Körök egyetemista diákkörökként működtek, amelyek munkájában a szélesebb körű, fizikai munkát végző szlovenszkói magyar katolikus fiatalok (földművesek, mezőgazdasági és ipari munkások) nem vettek részt.¹⁴⁵ Ezt a hiányt hivatottak pótolni a Szlovenszkói Katolikus Ifjúsági Egyesületek (Združenie katolíckej mládeže, SZKIE).

A szlovenszkói Katolikus Akció ifjúsági tömegmozgalmának magyar tagozata Rozsnyón bontott zászlót. Első közgyűlését a gömöri városban tartotta 1935 novemberében, amelynek országos fővédnöke Bubnics Mihály, országos igazgatója Kovács Gyula¹⁴⁶ és országos titkára Meggyesi Sándor (1901–1980) persei (szlovákul Prša) taní-

143 PL Rad. Farské spisy 1933–1935, 1934, Levél Schalkház Sárától, kelt 1934. október 15.

144 „A Kath. Akcio nagyon jó dolog a nép javítására, de igen nehéz vele megindulni. Különösen, ahol a lelkesítő jövedelem a hívek természetbeli hozzájárulására is szorul, ott az ellentábor úgy tünteti fel a dolgot, hogy azt csak azért találták ki a papok, hogy a maguk jövedelmét biztosítsák vele. Pontja neki, hogy minden tag tartozik a hitet másban is elevenen tartani. Hát persze, hogy a hívek közül egy se hiányozzék, hogy a fizető gazda meg ne csappanjon. Az én bölcseim így is okoskodtak. De azért megalakultunk ámbár igen vérszegényen. Petrik Béla: *Chronica parochiae Radensis*. I. kötet. 246. p.

145 Pfeiffer Miklós a következő módon jellemezte az ifjúság e rétegét: „Kisebbségi magyar társadalmunk általában csak későn döbbsen rá arra, amit Mécs László egy költeményében oly megkapóan fejez ki és sűrűsít ezen mondatban: »e fiúkért valaki felelős!«”. Pfeiffer 1940, 85. p.

146 Kovács Gyula (1897–1980) plébános. A Gömör-Kishont vármegyei Rozsnyón született, ugyanitt végezte középfokú tanulmányait. A teológiai tanulmányok után Osgyánban

tó lett.¹⁴⁷ Céljait és tevékenységét Kovács Gyula a következő mondatokban foglalta össze: „A SzKIE munkaprogramja négy irányú. Vallásos, kulturális, szociális és egészségügyi. [...] A munka irányítása a hivatott vezetők: papok és tanítók kezében van, de rajtuk kívül számos falusi ifjúból képzett vezető irányítja a munkát. [...] A SzKIE rendezte az első munkáspihentető táborot Szlovenszón. A falu kultúrájának fejlesztése céljából minden SzKIE-csoport évente több kultúrestét és ünnepélyt rendezett. Van olyan csoport, amely a tél folyamán 37 kultúrestét tartott. Szegények támogatása, dalárdák, sportklubok létesítése, a gyümölcsfatermesztés, méhészkedés fejlesztése szintén csoportjaink munkáját képezte.”¹⁴⁸ Az évtized derekán a SzKIE magyar alosztálya kisebb konfliktusba került az akkor Kelet-Szlovenszónban terjeszkedni kívánó Szlovenszói Magyar Kultúregylettel (SzMKE). Sziklay Ferenc, az ellenzéki magyar pártok Kultúrreferátusának vezetője „aggódalmának adott kifejezést, hogy a Szlovenszói Katolikus Ifjúsági Egyesület (SzKIE) működése esetleg akadályozhatja az egységes magyar kultúrmunka teljessé válását. Szerinte a védekezésnek elsősorban ott van a helye, ahol a támadás ér. A magyarságnak pedig elsősorban a nemzeti élet síkján kell védelmeznie jogait és kulturális fejlődésének lehetőségeit, tehát elsősorban nemzeti alapon kell megszerveznie kultúréletét”.¹⁴⁹ A Kovács által említett munkáspihentető táborokat a korszak végéig minden nyáron megrendezték, főleg a Prohászka Körök tagjaival együttműködve. (Molnár 1998, 195. p.)

Már a magyar tagozat megalakulása előtt élénk szervezetépítő munka folyt a magyarlakta Bodrogközben, amire Gasparik János Petrik Bélának címzett levelei is utalnak. A batyányi plébános 1934. október 22-én értesíti, hogy a SzKIE igazgatósága elkészítette a helyi csoportok számára az alapszabályt, amelyből egyet mellékel a radi lelkipásztornak.¹⁵⁰ Egy hónappal később Gasparik érdeklődik a helyi SzKIE-csoport felől, pontosabban, hogy milyen stádiumban van annak megalakulása.¹⁵¹ Egy 1937-ből származó levélből értesülünk arról, hogy a két világháború között radi SzKIE-csoport nem jött létre.¹⁵²

(Ožďany) szentelték pappá. Krasznahorkaváralján, (Krásnohorské Podhradie), Fülekpüspökin (Biskupice) és több más településen szolgált káplánként. 1934-től Tornagörgő (Hrhov) plébánosa. MKL, K, Kovács, Kovács Gyula. URL: [http://lexikon.katolikus.hu/K/Kov%C3%A1cs.html]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 13.

147 *Prágai Magyar Hírlap*, 1935. november 24. Rozsnyón tartotta első közgyűlését a Katolikus Ifjúsági Egyesület magyar tagozata.

148 *Prágai Magyar Hírlap*, 1936. május 31. Kovács Gyula: A SzKIE mozgalmáról.

149 *Prágai Magyar Hírlap*, 1936. május 21. Sziklay Ferenc Berzsényi nemzeti és irodalmi jelentőségét méltatta a prágai magyar főiskolások emlékünnepején.

150 PL Rad. Farské spisy 1933–1935, 1934, 128/1934.

151 PL Rad. Farské spisy 1933–1935, 1934, Gasparik János levele Petrik Bélának, kelt 1934. november 29.

152 Gasparik arra kérte a bodrogközi egyházkerület plébánosait, hogy értesítse őket újabb SzKIE-csoportok létrejöttéről. Petrik kézzel írt megjegyzése a levelen: „Nincs megalakulva.” PL Rad. Farské spisy 1936–1938, 1937, 63/1937.

A világ katolikus hívei számára az egyik legnagyobb összejövetel és ünnepély az eucharisztikus világkongresszus, amelyet 1938. május 26–29. között rendeztek meg Budapesten. E rendezvényre Csehszlovákiából is több ezren látogattak el, beleértve Jozef Čársky püspököt is. (Zubková 2009, 111. p.) Petrik Béla 1938-ból származó iratai között számottevőek a világkongresszus szervezésével kapcsolatos körlevelek, mivel a csehszlovákiai magyarságon belül is létrejött egy előkészítő bizottság, ami a katolikus hívek mobilizálásáért és utaztatásáért felelt. Bár a kongresszus előkészületei 1937 májusában kezdődtek el Magyarországon (Ligeti 2018, 224. p.), ez a bizottság már 1934-ben létrejött.¹⁵³ Elnöke Pfeiffer Miklós volt, akitől – négy hónappal a kongresszus kezdete előtt – Meggyesi Sándor veszi át ezt a funkciót 1938. február elején.¹⁵⁴ A világkongresszusra készülő csehszlovákiai magyarok számára egy tájékoztató is készült, amit a rozsnyói Sajó Vidék Nyomda- és Kiadvállalat adott ki. A résztvevők utaztatására különvonatok voltak kijelölve, amelyek hat településről (Pozsony, Érsekújvár/Nové Zámky, Komárom/Komárno, Ipolyság/Šahy, Fülek/Fil'akovo és Kassa) szállították a híveket Budapestre és vissza.¹⁵⁵

5. „[...] eskütétel ügyében jelentkezzenek a tanfelügyelőnél” – Petrik Béla, a hittantanár

Az oktatási intézmények is közeleti és kulturális tereknek számítanak, ahol a legélénkebben mutatkozott meg a katolikus egyház nevelési és művelődési tevékenysége. Magyarországon az iskolák létesítése, fenntartása és igazgatása több évszázadon keresztül az egyház hatásköre volt, ami az 1867-es kiegyezés után sem változott meg. A trianoni békeszerződés új fejezetet nyitott a történelmi Magyarország északi vármegyéiben található elemi iskolák életében, mivel azok létét a katolikusellenes prágai kormányzat szekularizációs hulláma veszélyeztette. (Gergely 1997, Utolsó letöltés: 2020. 12. 12.) Több mint 2500 ilyen általános tudást nyújtó római katolikus tanintézmény került az utódállamok határai mögé. (Uo. Utolsó letöltés: 2020. 12. 12.) Az összeomlás éveit követően, 1921–1922-ben Szlovenszko területén 727 magyar tannyelvű elemi népiskola volt számontartva, amelyből 354 tartozott a római katolikus egyház fennhatósága alá. (Popély 1998, 22. p.) Ezek egyike volt ekkor a radi elemi népiskola is, amelynek egyik tanítója volt Petrik Béla.

A kistárkányi származású növendék pappá való szentelését (1911) követően Kassán hittant oktatott, továbbá ugyanitt egyházi jogi ismereteket hallgatott a jogakadé-

153 PL Rad. Farské spisy 1933–1935, 1934, A 34. eucharisztikus világkongresszus csehszlovákiai magyar előkészítő bizottsága tagjainak névsora.

154 PL Rad. Farské spisy 1936–1938, 1938, Meggyesi Sándor körlevele, kelt 1938. február 3.

155 PL Rad. Farské spisy 1936–1938, 1938, A XXXIV. eucharisztikus világkongresszus Budapesten. Tájékoztató. Rózsnyó, Sajó Vidék Nyomda- és Kiadvállalat, 1938. 3. p.

mián. A radi plébánia igazgatásának átvétele előtt, az impériumváltás éveiben Sárospatakon tanított.¹⁵⁶ Csehszlovákia oktatáspolitikája különbözött a Monarchiában megszokott rendszertől, ami többek között az 1922-ben elfogadott 226/1922. számú törvény (közismert nevén az úgynevezett kis iskolatörvény/malý školský zákon) elméleti és gyakorlati rendelkezéseiben volt fellelhető. Az oktatásügyi minisztérium (hivatalosan Iskolaügyi és Nemzetművelődési Minisztérium/Ministerstvo školstva a národnej osvety) módosította az elemi és polgári iskolák tantervét, amelynek leglényegesebb változtatása az 1918-as állapotokhoz képest az új államnyelv, vagyis a „csehszlovák” nyelv oktatásának kötelezővé tétele. Továbbá be lett vezetve a nyolcéves általános tankötelezettség (Popély 1998, 30–31. p.), az egyház szempontjából pedig előnytelen rendelkezés volt az, hogy a szülők kérésére a gyermek felmenthető a hittanórák látogatása alól, ami csak a népiskolák osztályaiban volt kötelező. (Zubková 2009, 104. p.) A kis iskolatörvényt pontosította és egészítette ki a 64/1925. számú kormányrendelet, amely főként a tantárgyak oktatásának szabályait és az iskolai vallásoktatást szabályozta. (Popély 1998, 31. p.)

Petrik Fischer-Colbrie püspöksége idején lett radi plébános, aki 18 éves főpásztori tevékenysége alatt a tudományok nagy támogatója volt, az általa igazgatott egyházmegye területén pedig több tucat népiskolát építtetett. (Filep 2007, 14. p.) Trianon után ezek nagyobb hányadát – tekintettel arra, hogy a kassai egyházmegye területe a köztársaság szegényebb régiójának számított – az újonnan felállított állami tanfelügyelőségek intésben részesítették, mivel nem voltak megfelelő állapotúak vagy nem voltak kellőképpen felszerelve. (Noszkay 1938, 9. p.; Popély 1998, 38. p.) Bár ez – a már említett szekularizációs hullám – egy eszköz volt arra, hogy az állam adott régiókban csökkentse az egyházi iskolák számát, ezek valóban nem feleltek meg a korszerű oktatás követelményeinek. (Fizély 1938, 108–109. p.) A bodrogi egyházkerület radi iskolaszéke alá tartozó elemi népiskolák sem voltak ez alól kivételek, amiről az illetékes tanfelügyelőségtől (Alsómihályi/Michaľany, Nagykapos, Csap) és a kassai püspökségtől származó levelek is árulkodnak.

Petrik a helyi iskolaszék elnökeként nemcsak a Radban levő népiskola, hanem a falu filiáiban (Bodrogszentmária, Bodrogvécs, Szinyér) található katolikus alapfokú tanintézmények állapotáért és igazgatásáért is felelt. Az 1920-as évek első felében több kísérlet volt arra, hogy a radi és a bodrogszentmáriai iskolákat felújítsák községi¹⁵⁷ és kisebb mértékű magyar állami támogatásból.¹⁵⁸ Maga Petrik is több alkalommal anyagi segítségért fordult a pozsonyi Iskolaügyi Referátushoz a konszolidáció éveiben,¹⁵⁹ amikor az iskolák finanszírozásáról még nem rendelkeztek Prágában vagy Pozsonyban. Az

156 MKL, P, Petrik, Petrik Béla. URL: [http://lexikon.katolikus.hu/P/Petrik.html]. Utolsó letöltés: 2020. 12. 12.

157 PL Rad. Farské spisy 1920–1924, 1922, Képviselő-testületi jegyzőkönyv, kelt 1922. június 30.

158 PL Rad. Farské spisy 1920–1924, 1921, 26/1921.

159 PL Rad. Farské spisy, 1920–1924, 1921, 26/1921, 27/1921.

iskolák renoválásának folyamatai az 1924-es árvíz idején feneklettek meg, Rad és Bodrogszentmária katolikus elemi népiskoláinak léte veszélybe került.¹⁶⁰ Az évtized derekán arról is értesülünk, hogy tisztázatlan okok miatt Rad lakossága az elemi népiskolához nem is ragaszkodott, sőt, Petrik szerint „*az itteni néplélek a velük való folytonos iskolaszéki tárgyalást nem engedi meg*”.¹⁶¹ A kétségbeesett lelkipásztor¹⁶² végül Fischer-Colbrie beleegyezésével a radi tanulókat a részlegesen helyrehozott iskolai konyhában,¹⁶³ a bodrogszentmáriai gyermekeket pedig a püspöki birtokon található erdészlakban tanította ideiglenesen.¹⁶⁴ A szóban forgó radi római katolikus népiskola 1925. január 1-jén megszűnt,¹⁶⁵ s 1926. szeptember 1-jén lett restaurálva egy új épületben a szinyéri állami népiskola fiókjaként.¹⁶⁶

Az új iskola belterét a következő módon jellemzi Petrik: „*Sötét volt, különösen borult időben, de a kedves radi gyermekek, ebben is tudtak tanulni. Tanítói íróasztal az ablakpárkány volt.*”¹⁶⁷ Fennállásának első éveiben valószínűleg ezért is szólította fel Petriket Čarsky püspök arra, hogy a csapi tanfelügyelőség által kifogásolt iskolai hiányosságokat minél hamarabb pótolja.¹⁶⁸ Az új kassai püspök egy évvel kinevezése után, 1926 novemberétől a Katolikus Iskolatanács (Katolícka školská rada) élére került, amely az állami nyomástól igyekezett megvédeni az egyházi iskolák érdekeit. (Zubková 2009, 105. p.) Bár Radban a két világháború között – állítólag – a katolikus egyház iskolajoga nem szűnt meg,¹⁶⁹ de Bodrogszentmárián 1927-től,¹⁷⁰ Radban pedig 1936-tól¹⁷¹ községivé vált az elemi népiskola. A radi önkormányzat ez utóbbit egy harmadik, két tantermes épületben üzemeltette,¹⁷² az iskola átadási ünnepsége Csehszlovákia megalakulásának évfordulóján, 1936. október 28-án történt.¹⁷³

160 PL Rad. Farské spisy, 1920–1924, 1924, 2332/1924, 1031/24, 1359/24.

161 PL Rad. Farské spisy, 1920–1924, 1924, Petrik Béla levele a kassai püspöki hivatal részére. Hartsár István Petrik részére írt leveléből kiderül, hogy a falu lakosai „*passiva resistencia álláspontjára helyezkedtek, hogy még az államsegély kérelmezésében szükséges iratokat sem voltak hajlandók aláírni*”. PL Rad. Farské spisy, 1925–1928, 1925, 2868/1925.

162 PL Rad. Farské spisy, 1920–1924, 1924, 3204/1924.

163 PL Rad. Farské spisy, 1920–1924, 1924, 3475/1924.

164 PL Rad. Farské spisy, 1920–1924, 1924, 3355/1924.

165 PL Rad. Farské spisy, 1929–1932, 1932, 32440/I-32.

166 Petrik Béla: *Chronica parochiae Radensis*. II. kötet. 40. p.

167 Uo.

168 PL Rad. Farské spisy 1925–1928, 1926, 1127/1926. PL Rad. Farské spisy 1925–1928, 1927, 776/1927.

169 Petrik Béla: *Chronica parochiae Radensis*. II. kötet. 39. p.

170 PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1930, Mihalkovics Mihály levele Petrik Bélának, kelt 1930. augusztus 22.

171 Petrik Béla: *Chronica parochiae Radensis*. II. kötet. 40. p.

172 Uo. 40–41. p.

173 PL Rad. Farské spisy 1936–1938, 1936, 411/36.

Az 1920-as évek első felében a szlovenszkói magyar tannyelvű elemi népiskolákban használt tankönyvek többsége a Monarchia előtti időkből származott, beleértve a vallástannal kapcsolatos kiadványokat is. (Popély 1998, 33. p.) Ilyen volt a Palkovich Viktor (1850–1930) gútai (szlovákul Kolárovo) plébános által írt pedagógiai segédlet (*Részletes tan- és óratervek a katolikus népiskolákban végzendő hittani anyag feldolgozásához*) is, amit eredetileg 1893-ban adott ki, viszont – kiegészítve a változtatásokkal – újra kiadta Pozsonyban az impériumváltás után. (Szttyahula 2012, 61. p.) A római katolikus elemi népiskolák tanulói által használt tankönyvekről a Katolikus Iskolatanács rendelkezett 1926 augusztusában: előírták, hogy csak olyan kiadványokat használhatnak az iskolákban a gyermekek, amelyeket az Iskolatanács engedélyez. (Zubková 2009, 108. p.)

Petrik Béla Radban, Bodrogszentmárián, Bodrogvécse és Szinyérben oktatott római katolikus hittant a két világháború között, amiről az órarendi értesítők árulkodnak.¹⁷⁴ A 495/1919. számú kormányrendelet értelmében, az elemi népiskolák tanítói kötelesek voltak állami hűségesküt tenni az illetékes tanfelügyelőnél (Popély 1998. 7. p.), amire fel is szólították Petriket,¹⁷⁵ ő viszont csak Fischer-Colbrie későbbi felszólítására volt erre hajlandó.¹⁷⁶ 1925-ig Ruzsiczky Sándor, 1926-tól pedig Mihalkovics Mihály tanítók dolgoztak együtt a radi plébánossal ezekben a tanintézményekben.¹⁷⁷ A szinyéri állami népiskola igazgatójával valószínűsíthetően nem ápolt jó viszonyt Petrik, mivel egy órarendi értesítő hátoldalán az alábbiakat jegyezte meg az illetőről: „Hát erre válaszol az ő kommunista sárkány epéjével felütve a túloldali pőfögő módon.”¹⁷⁸ Tanítói pályafutásának megítélése nehéz, mert amíg 1932-ben a bodrogszentmáriai iskola tanulóitól kap egy köszönőlevelet, amiért imakönyveket adományozott nekik,¹⁷⁹ 1938-ban – állítólag – egy szinyéri lakos lányán kérte számon a család templomlátogatásának mulasztását.¹⁸⁰

6. Utóhang – Petrik Béla és a szlovenszkói magyar katolikus közélet

A történettudományon belül a mikrotörténet irányzata úgy szeretne egy adott összetett jelenséget megfogalmazni, hogy a halmazból a legtipikusabb, a hétköznapiak egyik ismervét ragadja ki. Leggyakrabban középkori és kora újkori vizsgálatok terén alkal-

174 PL Rad. Farské spisy 1920–1924, 1924, 122/924.; PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1929, Bárdos Géza levele Petrik Bélának, kelt 1929. augusztus 28.; PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1932, 307/32.

175 PL Rad. Farské spisy 1920–1924, 1920, 1112/920.

176 PL Rad. Farské spisy 1920–1924, 1921, 116/1921.

177 PL Rad. Farské spisy 1920–1924, 1924, 3070/1924. PL Rad. Farské spisy 1925–1928, 1926, 1127/1926.

178 PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1930, 164/930.

179 PL Rad. Farské spisy 1929–1932, 1932, 49/932.

180 Petrik kézzel írt megjegyzése szerint az illető hazudott. PL Rad. Farské spisy 1936–1938, 1938, Karosi Lajos levele Petrik Bélának, kelt 1938. február 8-án.

mazzák, hogy az olvasóközönség közelebből megismerhesse egy kis falu mindennapjait és mozgatórugóit,¹⁸¹ vagy esetleg egy korabeli réteg mentalitását.¹⁸² Természetesen jelenkori társadalmunk gondolkodásmódja nem különbözik olyan mértékben a 20. század első felének emberétől, mint egy 16. századi molnárétól. Mégis vannak foltok és homályos részletek, amit mind a sarlósok, mind a Prohászka körösök is érzékeltek a saját korukban.

A Tice partján fekvő Rad a természet lágy és kevésbé lágy ölen fekszik. Mai napig a nádasok között, elzártan, egy kis túskevár szívében található, lakóit pedig századokon keresztül nem kímélték az áradások. A katolikusok által lakott bodrogi település közelében telepedett le eredetileg a minorita rend is, viszont a rend képviselői később Imregre költöztek. (Kónya 2010, 19. p.) Petrik Béla szerint a minoriták azért távoztak a Bodrogon túlra, mert épp az árvizeket „unták meg. Kivált amikor egymásután két páterük is beléveszett ladikostúl: elhatározták, hogy Radot végleg itt hagyják”.¹⁸³ A plébános krónikáját olvasva rájöhetünk, hogy a Bodrogköz sajátos tája és romantikája lenyűgözte őt, a szerelmese volt, aki gyakran többre is értékelte a természettel való kapcsolatot, mint az emberek társaságát. A nyugat–kelet irányban fekvő csehszlovák állam délkeleti szegletében fekvő tájegység nemcsak gazdaságilag, hanem társadalmilag is periférikus helyzetbe került. Azon belül Rad pedig még inkább, mint korábban.

Ezért is tartottam alkalmasnak a radi plébános két világháború közötti helyzetét elemezni. Petrik Béla kevésbé mondható a szlovenszko magyar közélet aktív tagjának, papi tevékenysége főleg Radot és környező falvait érintette. A korszakban megjelenő magyar napilap, a *Prágai Magyar Hírlap* rendszeresen értesítette olvasóit a magyar érdekeltségű eseményekről, amelyeket majdhogynem leltárszerűen összegeztek a szerkesztők. Egyetlen tudósításról tudunk személyét illetően: Petrik a bolyi templom harangjának felszentelésekor „alkalmi szentbeszédet” mondott 1927-ben.¹⁸⁴ Ez viszont nem jelenti azt, hogy nem folytatott levelezést Kelet-Szlovenszko plébánosaiival, akiknek többsége valamilyen szinten kapcsolatba hozható az Országos Keresztényszocialista Párttal. Amíg a két kassai püspökkel kollegiális viszonyban volt, addig több olyan, plébániája közvetlen környezetében levő ember állt közel hozzá, mint Hamrák János, Tindira Ernő vagy Mécs László.

Petrik periférikus helyzetéből adódóan jól mérhető fel az, hogy a korabeli katolikus szervezetek jelenléte, hatása hová és meddig jutott el. A Központi Karitás, a csehszlovákiai Katolikus Akció és a SzKIE alakulását követően intenzív szervezetépítő munka indult el a helyi fiókok létrehozása érdekében, amelyre Radban minimum két év múltán

181 Például: LeRoy Ladurie, Emmanuel: *Montaliou. Egy oksztán falu életrajza, 1294–1324*. Budapest, Osiris Kiadó, 1997.

182 Például: Ginzburg, Carlo: *A sajt és a kukacok. Egy XVI. századi molnár világképe*. Budapest, Európa Kiadó, 2011.

183 Petrik Béla: *Chronica parochiae Radensis*. I. kötet. 249. p.

184 A rövid hír hibásan említi őt az alábbi módon: „Petrik József bodrogszentmáriai plébános” *Prágai Magyar Hírlap*, 1927. augusztus 10. Harangszentelés.

vagy egyáltalán nem került sor. Az 1920-as évek második felében „felnövő” ifjú kisebbségi nemzedék esetében a kutatások eddig az értelmiségi réteget, az egyetemistákat érintették. Az 1930-as évek első felében alakuló ifjúsági mozgalmak története, amelyek nyílt szándéka volt a tömegesítés, még feltárára vár. A SZKIE ugyanazt a társadalmi osztályt célozta meg sorainak bővítésére, amelyet a Jaross Andor (1896–1946) által vezetett Fiatal Magyarok Munkacsoportja, az MNP ifjúsági tagozata is, azzal a különbséggel, hogy az előbbi vallási, az utóbbi nemzeti alapon kívánt tömörülni.

Az impériumváltást követően Radban és annak filiáiban a római katolikus egyház elveszítette iskoláit annak ellenére, hogy Petrik Béla megpróbálta menteni a menthetőt. A falvakban ezek az elemi népiskolák állami vagy községi tulajdonba kerültek, ahol a plébános hittant tanított a helyi gyermekek számára. Az 1920-as évek elején a radi és bodrogszentmáriai iskolákban megkezdődtek a felújítási munkálatok, amelyeket viszont az 1924-es árvíz semmissé tett. Mindamellet, hogy Petrik paptársairól gyakran rossz véleménnyel volt, a tanítói szerepet és a tanulókat valószínűleg szerette.

Balogh Edgár és társai 1930. augusztus elején szálltak le a vonatról Munkácson, hogy a Beregszász környéki falvakban szociográfiai kutatások céljából egy körutat tegyenek.¹⁸⁵ Akár a sarlósok, a Prohászka-körösök sem elégedtek meg azzal, hogy pusztá adatokból ismerjék meg saját szülőföldjüket: találkozniuk kellett a faluval és közösségével. Ma, amikor az a Szlovénia már a múlt részét képezi, a korabeli falu képéről is főleg a sarlósok által készített leírásokban olvashatunk. Függetlenül attól, hogy Petrik Béla milyen indítástól írta meg a plébánia nagy volumenű krónikáját, fontos kútfőként szolgálhat nemcsak a bodrogszentmáriai, hanem a szlovéniai magyar falu megismeréséhez is. Munkámmal részben ehhez s az eddig még kellőképpen fel nem tárt szlovéniai magyar katolikus közelet árnyaltabb megközelítéséhez szerettem volna hozzájárulni.

7. Felhasznált források és szakirodalom

a. Levéltári források

Plébániai Levéltár. Római Katolikus Egyház – Plébánia Rad, Farské spisy 1920–1938.
Petrik Béla: *Chronica parochiae Radensis*. I–II. kötet.

b. Felhasznált források

- Fizély Imre 1938. A magyar iskola. In Borsody István (szerk.): *Magyarok Csehszlovákiában, 1918–1938*. Budapest, Az Ország Útja, 108–118. p.
- Noszky Ödön 1938. A magyar katolicizmus. In Borsody István (szerk.): *Magyarok Csehszlovákiában, 1918–1938*. Budapest, Az Ország Útja, 7–14. p.
- Pfeiffer Miklós 1940. A felvidéki magyar ifjúság és a magyar nemzeti gondolat a húszesztendő csehszlovákiai kisebbségi helyzet idején. In *Felvidéki mártírok és hősök aranykönyve*. Budapest, Mefhosz Könyvkiadó, 79–87. p.

¹⁸⁵ Erről az útról bővebben: Balogh Edgár: *Tíz nap Szegényországban*. Budapest, Magvető, 1988.

c. Felhasznált sajtóanyagok

Prágai Magyar Hírlap 1922–1938

d. Felhasznált szakirodalom

- Ablonczy Balázs 2020. *Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződés története, 1918–1921.* Budapest, Jaffa Kiadó.
- Angyal Béla 2002. *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből, 1918–1938.* Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum.
- Csontos, Ladislav 2017. Mariánske kongregácie a Katolícka akcia na Slovensku v prvej polovici 20. storočia. *Studia Theologica*, 19. évf. 3. sz. 77–97. p.
- Filep Tamás Gusztáv 2003. A (cseh)szlovákiai magyar kisebbség társadalmi és kulturális életéről 1919–1945 között. In uő: *A hagyomány felemelt töre. Válogatott és új esszék, tanulmányok az 1918–1945 közötti (cseh)szlovákiai magyar kultúráról.* Budapest, Ister Kiadó, 299–392. p.
- Filep Tamás Gusztáv 2007. Etatizmus és karitás. Adalék Fischer-Colbrie Ágost és a szlovákok kapcsolatához. In uő: *A humanista voksa. Írások a csehszlovákiai magyar kisebbség történetének köréből, 1918–1945.* Pozsony, Kalligram, 9–18. p.
- Gayer Veronika 2014. Slovjacké regionalné hnutie v rokoch 1907–1918. *Mesto a dejiny*, 3. évf. 2. sz. 68–83. p.
- Gembický, Juraj 2016. Unknown Béla Petrik /1888–1971/. Photographer-priest from the village of Rad and his „memory of glass”. *European Journal of Media, Art and Photography*, 4. évf. 2. sz. 60–93. p.
- Haburaj, Tomáš–Zubko, Peter 2016. *Financovanie cirkvi v medzivojnovom období. Ekonomická stránka života katolíckej cirkvi v Košiciach v rokoch 1918–1938.* Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška.
- Jančík, Drahomír–Hallon, Ľudovít 2018. Hospodársky a socialní vývoj meziválečného Československa. In Dejmek, Jindřich (szerk.): *Československo. Dejiny státu.* Praha, Nakladatelství Libri, 196–236. p.
- Kónya, Peter 2010. A Bodroghöz autochton és allochton közössége. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 12. évf. 1. sz. 3–22. p.
- Kováč, Dušan 2011. *Szlovákia története.* Pozsony, Kalligram.
- Ligeti Dávid 2018. Trianon az Eucharisztia budapesti világünnepének fényében 1938-ban. *Trianoni Szemle*, 3–4. (július-december) sz. 223–229. p.
- Molnár Imre 1998. A szlovenszkói magyar közművelődés meghatározó összetevői 1920–1945 között. In Filep Tamás Gusztáv–Tóth László (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története, 1918–1998*, II. kötet. Budapest, Ister Kiadó, 179–233. p.
- Popély Gyula 1998. A magyar iskolaügy kálváriája (Cseh)Szlovákiában, 1918–1945. In Filep Tamás Gusztáv–Tóth László (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története, 1918–1998*, II. kötet. Budapest, Ister Kiadó, 5–93. p.
- Šebek, Jaroslav 2018. Politický systém a jeho vývoj v meziválečném Československu (do jara 1938). In Dejmek, Jindřich (szerk.): *Československo. Dejiny státu.* Praha, Nakladatelství Libri, 146–196. p.
- Simon Attila 2013. *Az elfeledett aktivisták. Kormánypárti magyar politika az első Csehszlovák Köztársaságban.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Szeghy-Gayer Veronika 2015. *Felvidékből Szlovenszkó. Magyar értelmiségi útkeresések Eperjesen és Kassán a két világháború között.* Pozsony, Kalligram Kiadó.

- Sztyahula László 2012. *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története, 1918–1950*. PhD-disszertáció. ELTE BTK – Történelemtudományok Doktori Iskola.
- Tamás Edit 1999. *A Bodroghköz népessége a XVIII–XX. században. Vallási és nemzetiségstatisztikai feldolgozás*. Sárospatak, Felelős kiadó: Jósainé dr. Dankó Katalin.
- Zubková, Jozefína 2009. Život a služba biskupa Jozefa Čárskeho do roku 1939. *Historické rozhlady*. 5. évf. 77–113. p.

e. Online források

- Angyal Béla 2000. *Magyar szervezetek és mozgalmak Csehszlovákiában, 1918–1921 (II. rész). Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2. évf. 2. sz. URL: [http://forumszemle.eu/2000/06/02/angyal-bela-magyar-szervezetek-es-mozgalmak-csehszlovakiaban-1918-1921-ii-resz/].
- Dominikánský Knižný Inštitút. URL: [https://www.knihydominikani.sk/].
- Gembický, Juraj–Pristáš, Martin–Jakubčáková, Lena–Župník, Peter: *PAMÄŤ na SKLE – projekt objavu, záchrany a prezentácie. Béla Petrik (1888–1971) – fascinujúci farár fotograf a kultúrne dedičstvo Medzibodrožia*. URL: [http://www.obecrad.sk/—5-36-pamat-na-skle—projekt-objavu-zachrany-a-prezentacie].
- Gergely Jenő 1997. *A katolikus egyház története Magyarországon, 1919–1945*. Budapest, Pannonica Kiadó. URL: [https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/katolikus-egyhaz-1/index.html].
- Magyar Katolikus Lexikon. URL: [http://lexikon.katolikus.hu/].
- Szendrey Anita: *A római katolikusok mindennapjai Beregszászon, 1932–1944*. URL: [http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Szendrey_Anita.pdf].

SZABOLCS CZÁBOCKY

“(…) I AM A PARISH PRIEST IN A GORGE REMOTE FROM THE WORLD”. APPROACHES TO THE PORTRAIT OF A PARISH PRIEST IN BODROGHKÖZ AND THE HISTORY OF HUNGARIAN CATHOLIC PUBLIC LIFE IN SLOVAKIA

The author attempts to examine the Hungarian Catholic public life in Czechoslovakia between the two world wars by combining the tools of regional research and biography. The study examines the life of Béla Petrik, the former parish priest of the village of Rad, and guides the reader through the years following the change of sovereignty in various aspects. In addition to the social composition of the Bodroghköz (Medzibodrožie) as a region, Béla Petrik's connections with the bishops of Košice (Ágoston Fischer-Colbrie, Jozef Čársky), the parish priests and spiritual leaders of the area, and prominent figures of Catholic associational life are described in separate subsections. The peripheral position of Rad in the Bodroghköz region (Košice county, Trebišov district, Slovakia) and the personality of Béla Petrik were considered by the author to be suitable for assessing the social impact of Hungarian Catholic public life in Slovakia.

Hit és hazafias életösztön

Szemelvények a jászóvári premontreiek történetéből (1918–1923)

ANNA KARA

Faith and Patriotic Instinct for Life. Excerpts from the History of the Premonstratensian Order in Jászóvár (1918–1923)

Keywords: Jászóvár (Jasov), Kassa (Košice), Rozsnyó (Rožňava), Nagyvárad (Oradea), Gödöllő, Takács Ferenc Menyhért O.Praem, History of the Premonstratensian Order of Canons in Jászóvár (Jasov) (1918–1923)

„Ezek csak megpróbáltatások,
melyeken Isten rendeléséből
át kell esnünk.”
Takács Menyhért, 1919

Az 1130 körül alapított Jászóvári Premontrei Kanonokrendet 1787 és 2021 között kétszer teljesen felszámolták,¹ egyszer majdnem. A kétszeri megszüntetésekor javadalmaitól is teljesen megfosztották,² a harmadik esetben részben. E harmadik, 1918-tól 1929-ig tartó vészkorszakban az életben maradás, az azt követő rendi exodus, majd az újbóli feltámadás napról napra hittel és tettekkel írt krónikáját még ma sem ismerjük részletesen. Az eddig megjelent, csekély számú publikációk vagy vatikáni,³ vagy rendi levéltári forrásokon⁴ alapulnak.

Csehszlovákiában 1950-ben a rend könyv- és levéltárai (a többi kelet-szlovákiai szerzetesközösség gyűjteményeivel együtt) az állam, illetve a Matica slovenská kezelé-

-
- 1 Először II. József 1782. január 26-án kihirdetett, a szerzetesrendek feloszlataásáról szóló rendelete nyomán 1787-ben, másodszor Romániában 1949-ben, Csehszlovákiában és Magyarországon 1950-ben.
 - 2 A második felszámolásakor Magyarországon a rend javadalmait fokozatosan vette el az állam. Alsó- és középfokú oktatási-nevelési intézményeit már az 1948. június 16-án kihirdetett XXXIII. törvénycikkkel, illetve az ennek végrehajtásáról szóló, június 26-án keltezett (de visszamenőlegesen 16-ai hatályú) 8000/1948. VKM sz. rendelettel. De Gödöllőn a teljes intézményrendszer államosítása 1948–1950 között öt szakaszban történt.
 - 3 Többek között Somorjai 2008; Szttyahula 2012; Tusor–Tóth 2012, 203–252. p.; Berger 2016; Tóth 2020; Gödöllői Premontrei Apátság Levéltára (= GPAL).
 - 4 Lásd: Kara 2011, 67–86. p.; Kara 2013, 112–119. p.

sébe kerültek. Jászóvárról előbb a turócszentmártoni Szlovák Nemzeti Könyvtárba vittek a gyűjteményeket, ahonnan a levéltári anyag nagy része az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején a pozsonyi Szlovák Állami Központi Levéltárba került.⁵ A rendszerváltozást követően e levéltári gyűjteményt visszakapta a rend, de letétként, állományvédelmi okokból, még a Szlovák Nemzeti Levéltárban őrzik.

Az itt található iratok közül – témánkat tekintve – az egyik legalapvetőbb az 1802. március 12-ei keltezésű *Diploma Restitutionale*,⁶ amelyet az 1919–1929 közötti csehszlovákiai és romániai jogtalanságok ügyében hazai és nemzetközi, egyházi és világi testületekhez, szervezetekhez forduló premontrei rendi vezetők igazuk bizonyításában is az egyik legfontosabb dokumentumnak tartottak. Napjainkig meghatározó jelentőségű. Nem csak azért, mert a rendet visszaállította korábbi jogaiba és kiváltságaiba, illetve visszaszolgáltatta elkobzott ingó és ingatlan javait, kárpótolta anyagi veszteségeiért. Az addig önálló váradhegyfoki, leleszi és jászóvári prépostságot, utóbbi központtal, egyesítette. Új hivatásra kötelezte a szerzeteseket: a középfokú oktatásra (bár Rozsnyón 1776-tól a rend felszámolásáig, 1787-ig már tanítottak). Minden (általában egykori jezsuita) gimnáziumhoz saját rendház és templom adását határozta meg, amelyek fenntartásáról a rendnek kell gondoskodnia. A gimnáziumok és rendházak ugyanazon személyű vezetőjét a prépost jelöli és nevezi ki. A gimnáziumi szerzetes tanárok képzését a rend feladatává tette.⁷ A leendő prépostok kinevezési joga a királyt illette.

Mindezek alapján, de a rendfőnökök, kiemelten Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépost (1900–1933) tevékenységének jóvoltából szilárdulhatott meg szervezetileg és gazdaságilag a rend az 1910-es évek elejére.

5 Itt a (jászóvári, leleszi, nagyváradi) magán- (rendi) és országos (hiteleshelyi) levéltári anyag kb. 1853-ig a korabeli rendezésnek és elenchesainak köszönhetően kutatható volt. (Leírását lásd: *Štátny slovenský ústredný archív v Bratislave. Spríevodca po archívnych fondoch. I. Oddelenie feudalizmu*. Bratislava, 1964, 327–337., 354–359. p.) Jó részükről a Magyar Országos Levéltár 1963 és 1973 között mikrofilmmásolatokat is készített. De a rend magánlevéltárának 1853-tól 1945-ig terjedő iratait csak 2010-ben kezdték feldolgozni. Ekkor, április 2-án, két elutasítás után kaptam meg a máig élő kutatási engedélyt Ambróz Štrbák jászóvári apáttól, az 1875–1945 közötti korszakra. 2010. április végétől december közepéig az 1875–1877 és az 1894–1945 közötti évek 70 dobozában 64 728 folióját néztem át. Ezúton mondok újra köszönetet a Szlovák Nemzeti Levéltár munkatársainak segítségükért (a feldolgozást valószínűleg éves terven felül végezték, előttem két héttel haladva), illetve azért, hogy a levéltár vendégházában hét hónapon keresztül térítésmentesen szállásoltak el. Megjegyezzük: a rend Lőcsei Állami Levéltárban letétben levő gazdasági iratállománya (18–20. század, 156,9 ifm) még mindig feldolgozatlan.

6 Korabeli, 1802. július 15-ei másolatát lásd Slovenský národný archív, Premonštrátska prepozitúra Jasov (= SNA PrJ), Kč. 3. Fasc. 128. nr. 12.

7 Ezt a jogukat a középiskolákról és azok tanárainak képzéséről szóló 1883. évi XXX. törvény-cikk nyomán a premontreiek elveszítették, s növendékeiknek kénytelenek lettek 1894-ben Budapesten új intézményt (kollégiumot), a *Paedagogiumot* alapítani. Ezt 1901-ben (indult: 1902) Takács Ferenc Menyhért O.Praem. (1861–1933) prépost hittudományi résszel kiegészítve és új, önálló épületben elhelyezve, létrehozta a *Norbertinumot*.

1. A Jászóvári Premontrei Kanonokrend szervezete 1916-ban⁸

A rend vezetése alatt álló...

intézmények: 7 konvent (prépostságok, társházak); 1 hittudományi intézet, illetve 1 tanárképző és hittudományi intézet (összesen 33 hallgatóval); 3 főgimnázium (1446 tanulóval); 1 királyi konviktus (38 növendékkel); 4 népiskola, 6 konventi, 3-3 gimnáziumi tanári és ifjúsági, 2 főiskolai könyvtár; 2 országos levéltár; 24 templom és kápolna; 16 kegyurasága alatt lévő plébánia (53 hozzá tartozó településsel, 10 913 r. k. hívővel, 1976 iskolaköteles gyerekkel).

Rendtagok. Összesen 120 fő, átlagéletkoruk 37 év. A szerzetesek fele 30 évesnél fiatalabb, 13,3%-uk 60 évnél idősebb. A 120 főből 1 prépost-prelátus (Takács Ferenc Menyhért O.Praem.), 86 ünnepélyes fogadalmat tett kanonok, 28 egyszerű fogadalmat tett növendék, 5 novícius. 89 szerzetes áldozópap, 28 teológus hallgató, 5 novícius. 42 kanonok főgimnáziumi tanár, 12 lelkipásztor, 5 tábori lelkész,⁹ 3 a rend gazdasági ügyeit intézte. Két növendék hadi szolgálatban állt.¹⁰

Prépostságok:

1. *Váradhegyfoki (váradszentmártoni) prépostság*¹¹ (alapítva: 1130 körül; az 1916-ban Bihar vármegyében fekvő Váradszentmárton Trianont követően Romániához került, mai neve Sânmartin): 1 szerzetes;
2. *leleszi prépostság* (alapítva: 1180 körül; az 1916-ban Zemplén vármegyében fekvő Lelesz Trianont követően Csehszlovákiához került, mai neve Leles): 7 szerzetes;
3. *jászóvári prépostság* (alapítva: 12. század vége – 13. század eleje; az 1916-ban Abaúj-Torna vármegyében fekvő Jászóvár Trianont követően Csehszlovákiához került): 27 szerzetes.

További konventek:

1. *Nagyvárad* (1808-tól; Nagyvárad 1916-ban Bihar vármegye székhelye, Trianont követően Romániához került, mai neve Oradea): 20 szerzetes;

⁸ A Jászóvári Premontrei Kanonokrend névtára az 1916. évre. Budapest, 1916.

⁹ A tábori lelkésztség intézményének megszervezése (1849) a jászóvári Vidasics Ede O.Praem. (1810–1858) nevéhez fűződik.

¹⁰ Egyikük a később Theodore Maly néven hírhedtté vált Mály Tivadar Jácint (1895–1938).

¹¹ Az eredeti váradhegyfoki monostor elpusztult, az új Váradszentmártonban a 18. században épült. Konvent itt 1838–1893 között, illetve 1911-től volt. Ekkortól a rendtagok nyugalmi helyéül szolgált. Váradhegyfok titulását a nagyváradi konvent vette át és használta.

2. *Rozsnyó* (1810-től; az 1916-ban Gömör-Kishont vármegyében fekvő Rozsnyó Trianont követően Csehszlovákiához került): 8 szerzetes;
3. *Kassa* (1811-től; Kassa 1916-ban Abaúj-Torna vármegye székhelye, Trianont követően Csehszlovákiához került): 21 szerzetes;
4. *Budapest* (Norbertinum, alapítva: 1894): 23 szerzetes.

Főgimnáziumok:

1. *Rozsnyó* (működés: eredetileg már 1776–1787 között, majd 1810-től): 8 szerzetes tanár és 236 diák;
2. *Nagyvárad* (működés: 1808-tól): 20 szerzetes tanár és 645 diák;
3. *Kassa* (működés: főgimnázium: 1811–1853 között, majd 1861-től; konviktus: 1812–1848 között, majd 1886-tól): 17 középiskolai és 5 konviktusi szerzetes (nevelő)tanár, 565 diák és 38 kollégista.

Hittudományi intézetek:

1. *Jászóvár* (alapítva: 1802): 2 (1919: 5, 1923: 7) szerzetes tanár és 13 növendék;
2. *Budapest* (Norbertinum, alapítva: 1894): 3 szerzetes tanár és 20 növendék.

Népiskolák: Jászó, Lelesz, Váradszentmárton, Asszonyvására (alapítva: 1896; az 1916-ban Bihar vármegyében fekvő Asszonyvására Trianont követően Romániához került, mai neve Târgușor), Ricse-Budahomok (alapítva: 1902; az 1916-ban Zemplén vármegyéhez tartozó Ricse Trianont követően Magyarországon maradt).

Plébániák, közülük...

rendiek, kegýura a jászóvári prépostság:

1. *Jászó* (alapítva: 13. század eleje, anyakönyvei 1679-től): 1519 r. k. hívő;
2. *Felsőmecenéz* (alapítva: 1301 körül, anyakönyvei 1688-tól; az 1916-ban Abaúj-Torna vármegyében fekvő község Trianont követően Csehszlovákiához került): 1184 r. k. hívő;
3. *Debrőd* (alapítva: 1434 körül, anyakönyvei 1688-tól; az 1916-ban Abaúj-Torna vármegyében fekvő község Trianont követően Csehszlovákiához került): 606 r. k. hívő;
4. *Jászómindzent* (alapítva: 1506 körül, anyakönyvei 1716-tól; az 1916-ban Abaúj-Torna vármegyében fekvő község Trianont követően Csehszlovákiához került): 1199 r. k. hívő;
5. *Nyéta* (alapítva: 1762, anyakönyvei 1784-től; az 1916-ban Abaúj-Torna vármegyében fekvő község Trianont követően Magyarországon maradt): 429 r. k. hívő;
6. *Rudnok* (alapítva: 1775; az 1916-ban Abaúj-Torna vármegyében fekvő község Trianont követően Csehszlovákiához került): 711 r. k. hívő;
7. *Felsőnovaj* (alapítva: 1783, anyakönyvei 1783-tól; az 1916-ban Abaúj-Torna vármegyében fekvő község Trianont követően Magyarországon maradt; 1936-ban Novajdrány néven Alsónovajjal és Idránnyal egyesítették): 1221 r. k. hívő;

8. *Jászóújfal*¹²(az 1916-ban Abaúj-Torna vármegyében fekvő község Trianont követően Csehszlovákiához került).

Rendi plébániák, amelyeknek kegyura a leleszi prépostság:

1. *Lelesz* (alapításának pontos ideje nem ismert, anyakönyvei 1678-tól): 1239 r. k. hívő;
2. *Királyhelme*c (alapítva: 1330 előtt, majd megszűnt, újjraalapítva: 1713, anyakönyvei 1757-től; az 1916-ban Zemplén vármegyében fekvő község Trianont követően Csehszlovákiához került): 1455 r. k. hívő;
3. *Nagykapos* (alapítva: 1343 előtt, majd megszűnt, újjraalapítva: 1699, anyakönyvei 1816-tól; az 1916-ban Ung vármegyében fekvő község Trianont követően Csehszlovákiához került): 880 r. k. hívő;
4. *Bodrogmező* (az 1916-ban Zemplén vármegyében fekvő község Trianont követően Csehszlovákiához került).

Rendi plébániák, amelyeknek kegyura a váradhegyfoki (nagyvárad) prépostság:

1. *Váradszentmárton* (alapítva: 1206 előtt, 1566-ban megszűnt, újjraalapítva: 1784, anyakönyvei 1784-től): 175 r. k. hívő;
2. *Asszonyvására* (alapítva: 1552, majd megszűnt, újjraalapítva: 1784): 295 r. k. hívő;
3. *Betfia* (az 1916-ban Bihar vármegyében fekvő község Trianont követően Romániához került, mai neve Betfia);
4. *Farnos* (az 1916-ban Bihar vármegyében fekvő község Trianont követően Romániához került, mai neve Berettyófarnos, Sfârnaș).

Mezőgazdaság

A prépostsági javadalomhoz ekkor tartozó, összesen 38 500 kh-nyi (azaz 22 157 ha, 221,57 km²) birtok hat vármegye (Abaúj-Torna, Gömör-Kishont, Zemplén, Szabolcs, Ung, Bihar) 58 településén feküdt.

2. A Jászóvári Premontrei Kanonokrend helyzete 1918 és 1923 között

Az I. világháború, bár emberi erőforrásilag és gazdaságilag is igen érzékenyen érintette a rendet, de az talpon maradt. Azonban a rend székhelye, Jászóvár, 1918. október 30-án de facto az új állam, Csehszlovákia része lett. 1919-ben erőszakkal államosították a premontreiek rozsnyói (augusztus 26.), kassai (szeptember 11.) középfojú oktatási intézményét és kollégiumát (július 17.). Ezután azzal az álságos, mondvacsinált ürügy-

¹² A gr. Semsey családdal közös kegyuraság.

gyel, hogy megfosztva oktatási intézményeiktől „foglalkozásnélküliek”,¹³ felszólították őket (eredménytelenül) rendházuk elhagyására.¹⁴

Trianont követően a rendi ingatlanok földrajzilag három ország – Csehszlovákia, Románia, Magyarország – területére kerültek, ahogy ezt az alábbi táblázat szemlélteti:

A rendi tulajdon területi eloszlása Magyarországon és azon kívül, 1920. június 4-e után (%) (Összeállította: Kara Anna)

Ingatlanok	Magyarországon	Magyarországon kívül		
		összesen	ebből	
			Szlovákiában	Romániában
Rendházak	16,7	83,3	66,7	16,6
Plébániák	18,75	81,25	68,75	12,5
Gimnáziumok	0	100	0	100
Hittudományi iskolák	50	50	50	0
Földbirtokok	29,1	70,9	56,4	14,5

A jászóvári központból a nagyvárad i és budapesti tagozatot Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépost vikáriusok közbeiktatásával vezette.

1920. október 5. és 1921. július 1-je között a prágai kormányzat a prépostság birtokain kényszergazdálkodást vezetett be. 1921-ben, a birtokok végleges állami lefoglalásának megakadályozására, Takács Ferenc Menyhért O.Praem. az Apostoli Szentszékhez fordult, hogy prépostságát az *abbatia nullius* rangjára emeltesse, kijelölve az alája tartozó területek határait. 1922. június 7-én ez meg is történt, (Lásd: Berger 2016) gyakorlati érvényesülését azonban az állami és egyházpolitikai diplomáciai háttéralkuk, valamint a perek megakadályozták. A rendet ekkor nem sok választotta el a felszámolástól, a nem Csehszlovákiában honos (értsd: született) rendtagokat az országból való kiutasítástól. Az első kiutasítás 1919. szeptember 7-e körül történt, áldozata Vass Miklós Keresztély O.Praem. (1879–1925).¹⁵

13 S egyebek között ugyanezzel a hamis logikával érvelve szüntették meg a rend gödöllői szervezetét Magyarországon az 1950. évi 34. törvényerejű rendelettel. Vö.: „Tekintettel arra, hogy a Magyar Népköztársaság törvényei és alkotmánya értelmében a férfi és női szerzetesrendek legfontosabb feladatait (tanítás, betegápolás, szegénygondozás, jótékonyág gyakorlása stb.) [sic!] a nép állama látja el és így a szerzetesrendek feleslegessé váltak, a Magyar Népköztársaság Kormánya megvonja működési engedélyüket, kivéve azokat a szerzetesrendeket, amelyeknek tagjai az állam által engedélyezett katolikus egyházi iskolában tanítani fognak.” A kormány válasza a Magyar Katolikus Püspöki Karnak, a szerzetesrendek főnökeinek július 20-án megfogalmazott álláspontjára. H. n., 1950. augusztus 9. GPAL PrG-Rt-5-1948–1950.

14 SNA PrJ Kc. 192. f. 435., 437.

15 A továbbiakban csak az első előfordulásnál adjuk meg a megnevezett premontrei szerzetes életrajzi adatait.

1923. január 17-én a román hatóságok végleg bezárták a nagyváradi premontrei főgimnáziumot.

Az 1919–1923 között Csehszlovákiából és Romániából kiutasított vagy préposti rendelkezés nyomán hosszabb-rövidebb időre Magyarországra, vagy más rendházba küldött jászóvári premontrei szerzetesek névsora:¹⁶

1. *Jászóvárról*: Áldorfai József Benedek O.Praem. (1896–1990), Balyi Ferenc Károly O.Praem. (1897–1975), Beke Benjámin Boldizsár O.Praem. (1868–1942), Kovács István Kandid O.Praem. (1882–1964), Láng Ferenc Alán O.Praem. (1892–1971), Szabadka Zoltán Medárd O.Praem. (1891–1985);

2. *Kassáról*: Áldorfai József Benedek O.Praem, Arany János Paszkál¹⁷ O.Praem. (1891–1963), Bacsó Lajos Vilmos O.Praem. (1885–1949), Balogh Árpád Ányos O.Praem. (1889–1959), Beke Benjámin Boldizsár O.Praem., Berkovics Lajos Ernő O.Praem. (1893–1969), Bodnár György Remig O.Praem. (1895–1942), Ebergényi Miksa Ambrus O.Praem. (1895–1952), Frei Péter Gusztáv O.Praem. (1884–1936), Gedeon Lipót Elek O.Praem. (1888–1960), Kolumbán Károly Virgil O.Praem. (1887–1963), Pupinszky Nándor Lipót (?) O.Praem. (1890–1959), Stuhlmann Vencel Patrik O.Praem. (1871–1951), Szabó Aladár Adorján O.Praem. (1868–1950), Szepesi Károly Géza O.Praem. (1852–1926), Váli András József O.Praem. (1863–1921), Vass Miklós Keresztély O.Praem.;

3. *Rozsnyóról*: Faith Nándor Ágoston O.Praem. (1884–1952), Magyar Endre Gábor O.Praem. (1893–1952), Steib Márton Guidó O.Praem. (1889–1945), Szántó Mihály Fidél O.Praem. (1885–1959), Vámos István Elemér O.Praem. (1889–1962);

4. *Leleszről*: Berkovics Lajos Ernő O.Praem, Halmos József Viktor O.Praem. (1873–1931).

5. *Nagyváradról*: Áldorfai József Benedek O.Praem, Kende János Gyula O.Praem. (1872–1948), Kovács Imre Lajos O.Praem. (1878–1949).

Végül ki kell térnünk egy nemzetiségi identitását többször váltó egykori jászóvári premontrei szerzetesre, Hegedüs Károly Anzelmre (1881–1925). Az eredetileg színszlovák, Zólyom vármegyei 303 lakosú (1881) faluból, Tajóból (Tajova, ma Tajov, Szlovákia) származó, s anyakönyvezett nevén Karol Murgas a rendi feljegyzések és a helyi lapok beszámolója alapján hazafias magyar beszédeiről híresült el. Például az 1916. november 1-jei, a kassai hősök temetőjében tartott gyászünnepekre *Magyar!* címmel írt verset, amelynek első két sorát az I. világháborús emlékoszlopra is rávésték.¹⁸ Csehszlovákia létrejöttét

16 Lásd: *A Jászóvári Kanonokrendi Prépostság névtára az 1944-ik évre*. Jászóvár, 1944. (= Névtár 1944.)

17 Részt vett a nyugat-magyarországi felkelésben.

18 „Magyar!” Írta: Hegedüs (Murgas) Károly (Karol). Egy cseh-szlovák hazafi múltjából. *Prágai Magyar Hírlap*, 123. (571.) (1924) 5. p.

követőn azonban kilépett a rendből, s 1919. október 16-ától az új állam első reálgimnáziumának, az egykori premontrei intézménynek igazgatója lett.¹⁹

3. Krónika a Jászóvári Premontrei Kanonokrend 1918–1923 közötti történetéről, gazdasági és politikai ellehetetlenítéséről

1918

Április 9. Kovács Imre Lajos O.Praem., a nagyváradai rendház főnöke arról értesítette²⁰ a prépostot, hogy a Honvédelmi Minisztérium kiküldötte és a helyi katonai hatóságok elhatározták a főgimnázium épületének visszaadását.

Május 8. A katonaság április közepén kivonult a főgimnázium épületéből az időközben megérkezett rendelet hatására. Április 20-án történt a kárfelmérés.²¹

Október 28. A július 13-án alapított prágai Nemzeti Bizottság a csehszlovák állam kormányává nyilvánította magát. Bejelentette a cseh tartományok elszakadását az Osztrák–Magyar Monarchiától, és a független cseh állam megalakulását (1918. évi 11. törvény).

Október 30. A Turócszentmártonban az aznap létrejött Szlovák Nemzeti Tanács deklarációt fogadott el, és csatlakozott a független csehszlovák államhoz.

Október. Mécs József László O.Praem. (1895–1978) szerzetes költő így élte át ezt: „Fölszentelésem után rögtön spanyol tüdőgyulladásba estem, 5 hétig nem tudtam magamról. [...] Elaludtam Hungáriában és a lázából felébredtem Csehszlovákiában!”²²

November 11. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. Karsai Ferenc Ervin O.Praem. (1866–1948) házfőnöknek szóló levelében²³ helyesléssel vette tudomásul, hogy a Norbertinum tagjai nemzetőri szolgálatot láttak el. Hasonló eljárást kellett követniük Jászóváron is, ahol presbiterek és növendékek egyaránt vállalkoztak a nemzetőrségre.

December 10. A megszállt észak-magyarországi területeken megkezdődött a közigazgatás megszervezése. Az 1918. évi 64. törvény 2. §-a értelmében a volt Magyar Királyság állami, önkormányzati és egyházi méltóságai, tisztviselői és alkalmazottai ideiglenesen hivatalaikban meghagyatnak eddigi illetményeikkel, de csak akkor, ha a

19 A košicei csehszlovák állami reálgimnázium első jelentése az 1919–20. iskolai tanévről. Košice, (é. n.), 7. p.

20 Nagyvárad, 1918. április 9. SNA PrJ Kč. 183. f. 511.

21 Kovács Imre Lajos O.Praem. levele Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépostnak. Nagyvárad, 1918. május 8. SNS PrJ Kč.182. f. 18.

22 Mécs József László O.Praem. levele Aurélien Sauvageot-hoz. Királyhelmece, 1937. november 17. Közli Cz. Farkas Mária: A Mécs László-epizód Párizsban. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 103, (1999) 1–2. 218. p.

23 Jászóvár, 1918. november 11. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč.183. f. 856.

Csehszlovák Köztársaság iránti engedelmességi fogadalmat leteszik, és ha a kormány meghatalmazottja úgy látja, hogy máskülönben is megfelelnek feladatuknak.

December 11. Szlovákia kormánybiztosává és teljhatalmú miniszterévé Vavro Šrobárt (1867–1950) nevezték ki.

December 29. A csehszlovák csapatok megszállták Kassát.

1919

Január 2. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. sajnálattal közölte²⁴ Szabó Aladár Adorján O.Praem. kassai házfőnökkel, hogy a lábtörést szenvedett Holba Róbert Kasszián O.Praem. (1893–1982) helyettesítésére konventi tagot – egyelőre – nem küldhet, mert a fiatalabbak mindnyájan az élet- és vagyonbiztonság megvédésére megalakított fegyveres nemzetőrség tagjai, akik a községi polgárokkal együtt minden második napon szolgálatot teljesítenek.

Január 8. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. Szekeress Ödön Frigyes O.Praem. (1856–1920) jószágkormányzót központi fő jószágkormányzóvá, Halmos József Viktor O.Praem. eddigi gazdasági felügyelőt leleszi, Fábíán Mátyás Imre O.Praem. (1850–1926) váradszentmártoni házfőnököt pedig váradszentmártoni jószágkormányzóvá nevezte ki.²⁵ Az összes rendi birtok egységes igazgatására, a kerületi jószágkormányzók ügykörére és a fő jószágkormányzóval való hivatali kapcsolatára vonatkozólag külön, részletes utasítást fog kiadni.

Január 22. Lacsny Lajos Ince O.Praem. (1886–1928) beszámolója a prépostnak: „Szerencsésen megérkeztem. Tornán feltartóztatott egy cseh katona, s nem akart tovább engedni, mert a tornai cseh parancsnokságtól igazolványt kellett volna felmutatni. Azért a jövőben, ha valaki Rozsnyóra jön, ajánlatos ezt az igazolványt előre beszerezni. A rendtársak mindnyájan itthon vannak. [...] Mint a társaktól hallom, a rimaszombati cseh zsupán nem akadályozza egyelőre a kormánybiztosi működését. Tegnap voltak Rozsnyón először a csehek, hat szekérrel jöttek, de este már vissza is mentek Tornára. Ezzel kapcsolatban igen kellemetlen hírbe kerültem. A cseh hadnagynál volt ugyanis egy pár tót név felírva, akiktől információt akartak szerezni. Ezek között volt az én nevem is. Megjegyzem, hogy valamennyi név papi emberé volt. Ebből aztán az a hír terjedt el, hogy mi hívtuk be őket a városba. A város megszállására vonatkozólag különben kétféle hír van elterjedve, az egyik szerint pár nap múlva egy zászlóalj cseh katona meg fogja szállni Rozsnyót, mások szerint a csehek kijelentették, hogy amíg rend lesz, addig nem jönnek be...”²⁶

24 Jászóvár, 1919. január 2. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč. 184. f. 1.

25 Jászóvár, 1919. január 8. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč. 184. f. 8.

26 Rozsnyó, 1919. január 22. SNA PrJ Kč. 184. f. 23.

Március 7. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépost kérvénye Buza Barna (1873–1944) földművelésügyi miniszternek: „A [magyar] földbirtokreformra vonatkozó néptörvény²⁷ fokozatos végrehajtása kapcsán az iskolák fenntartására rendelt tanítórendi jellegű kultúrvagyon is válságos helyzetbe jutott. Így – a többi között – az egyházi joghatóságomhoz tartozó jászóvári premontrei kanonokrend kultúrvagyona is. Ez a vagyon – kerekszámban szólva – 38 ezer katasztrális holdat tesz ki, melynek egy tized-része [sic!] mocsarakból, főnyes buckákból, szikladombokból és terméketlen szakadékföldekből áll, a többi felerészben különböző fajta erdő, felerészben pedig [...] nagyon változó minőségű szántóföld, rét és legelő.

Az egész birtok Abaúj-Torna, Gömör-Kishont, Zemplén, Szabolcs, Ung és Bihar vármegyékben van szétdarabolva, ami kezelését felette nehezzé és költségessé teszi, s legintenzívebb – az agrikultúrának mondhatni minden ágára kiterjedő – gazdálkodást követel. Csak így remélhető, hogy az összes jövedelem megbírja azokat az óriási kultúrterheket, amelyek erre a javadalomra nehezednek. E kultúrterhek főbb tételekben a következők:

1. A jászóvári székesegyház, konvent, hittani intézet és országos levéltár.
2. A leleszi konvent és hiteleshely.
3. A váradszentmártoni konvent, mint nyugalmi hely.
4. A budapesti hittudományi és tanárképző intézet.
5. A kassai 12 osztályú főgimnázium 22 tanszékkal.
6. A nagyvárad 12 osztályú főgimnázium 21 tanszékkal.
7. A rozsnyói kath. főgimnázium 8 tanszékkal.
8. A jászói, leleszi, ricsei, váradszentmártoni népiskolák.
9. 120 rendi tagnak neveltetési költségei, minden ellátásukról és nyugdíjukról való gondoskodás.
10. 16 kegyúri templom és plébánia fönntartása.
11. A kassai, leleszi, nagyvárad, rozsnyói és váradszentmártoni templomok.
12. A kassai konviktus segélyezése.
13. A prépostsági tisztek és cselédek nyugdíja.²⁸
14. A rendtagok tudományos és irodalmi törekvéseinek támogatása, tanulmányutak, betegek rendes és rendkívüli gyógykezelése.
15. Adakozás országos humanitárius és kulturális közcélokra, állandó kegydíjak, ösztöndíjak, könyöradományok.

Mindezekből minden kétséget kizáró módon megállapítható, hogy sem a nagyjavadalmasnak nevezett jászóvári prépost, sem a premontrei rend voltaképpen nem haszonél-

27 Ez az 1919. február 16-án kihirdetett XVIII. néptörvény a földművelő nép földhöz juttatásáról. 3. §-a szerint „egyházi birtokoknál az államnak mindenütt kisajátítási joga van a birtoknak 200 holdon felül eső részére.”

28 1909-ben Takács Ferenc Menyhért O.Praem. a rend mezőgazdasági munkásai és alkalmazottai – összesen 537 fő – számára Magyarországon elsőként létesített kizárólag saját, rendi forrású cselédnyugdíjalapot.

vezője ennek a birtoknak, hanem csak kezelő-tulajdonosa, s a felsorolt kultúrterhek viselése mellett csak arra tart igényt, hogy szerényen megéljen.

Miniszter Úr! Bár a földbirtok reformjáról szóló néptörvény az egyházi javadalmak között különbséget tenni nem látszik, mindazáltal a földfelosztás egymásutánjának megállapításánál ennek az óriási különbségnek szembe kell ötlenie legalábbis addig, amíg e kultúrjavak eddigi jövedelme, illetőleg a kultúrterhekről való gondoskodás teljesen biztosítva nincsen. A néphangulat nem nagy kímélettel viseltetik e javak iránt, mint – teljesen tévesen – egyszerű papi birtokoknak nézi őket, melyek az ő földéhségének lecsillapítására igen alkalmasak, mert nem distingvál birtok és birtok között, mert csak féltékenységet ingerlő latifundiumot lát, de a kultúrvagyon rendeltetéséről fogalma nincsen. Mily üdvös dolog volna, ha e tekintetben maga a népköztársasági kormány nyújtana a népnek fölvilágosítást, amelyre nézve – még az egyház és állam szétválasztásának politikai gondolata mellett – nem lehet közömbös a magyar tanítórendek léte, vagy nem léte, melyhez fogható hazafias egyházi kultúrintézmény sehol másutt nincsen, s amelynek további zavartalan működése a megváltozott államformának csak megerősítésére szolgálhat. A tanítórendi szervezetben igaz magyar néplélek lakozik, eltelve szociális érzékkel és tudományszeretettel, a koreszmék megértésével és a vallásos érzések igazságával soha össze nem ütköző felvilágosodottsággal. A magyar tanítórendi szervezet megérdemli a népköztársasági kormány jóakarató támogatását, első sorban [sic!] a földművelésügyi magas minisztériumnál.

Miniszter Úr! Legyen szabad tisztelettel hivatkoznom arra, hogy a mi vidékeink népe ma mindenfelől földet kér bérbe, s a haszonbért katasztrális holdanként – egy, esetleg két megszántás után – 30 koronában állapítja meg. Ily bérletek mellett a kultúrterhekről gondoskodni nem lehet. Ma egy gazdasági kocsisnak – fizetésén, lakásán, kimérésén, kapásföldjén és tűzifáján kívül – az uradalom tartozik adni egy öltözet ruhát, ami 1000 korona, egy pár csizmát, ami 600 korona és egy kalapot, ami 160 korona, vagyis egy cselédjének csak a felruházásáért 1760 koronát. Hogy ezt a pénzt megszerezze, nem kevesebb, mint 58 katasztrális holdat kell 30 koronájával bérbe adnia. Hogy hová vezet ez, nem kell tovább fejtegetnem. A földeladást kérelmezők – a földművelési miniszter úrra való hivatkozással – tőlem kérik a föld árának a megállapítását, amire nem lehet más válaszom, mint az, hogy e földek árát – kultúrvagyonról lévén szó – a földművelési, vallásügyi és közoktatási miniszter urak vannak hivatva egyetértően megállapítani, nekem ezt tennem módomban nincsen.

Bizalommal kérem az igen tisztelt földművelésügyi miniszter urat, méltóztassék jelen tiszteletteljes beadványomat szíves megfontolás tárgyává tenni, méltóztassék a földbérleteknek egy elfogadható kulcsát megállapítani, és a népet mérsékelni oly irányban, hogy – egyelőre – elégedjék meg olyan földbirtokok kisajátításával, melyek kultúrintézményekkel megterhelve nincsenek, s amelyek felosztása országos intézmények további létezését nem veszélyezteti.”²⁹

²⁹ Jászóvár, 1919. március 7. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč. 184. f. 156–158.

Március 21. Kovács Imre Lajos O.Praem. nagyváradai házfőnök a jászóváriakkal, így a préposttal is Budapesten (a Norbertinumon), vagy Novajon keresztül tud levelezni. A két levelét a Norbertinumból elvivő Malonyait a norbertinumosok állítása szerint a csehek a határon elfogták.³⁰

Március 23. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. válasza Fábián Mátyás Imre O.Praem. váradszentmártoni házfőnöknek és jószágkormányzónak: „Folyó évi március hó 13-án kelt jelentése folyó hó 22-én érkezett hozzám. Tehát – a körülményekhez képest – elég korán. A földosztással járó rettenetes állapotok majdnem minden rendi gazdaságban ugyanazok. Tetézi a bajt, hogy gazdasíztjeink némelyike beállt szociáldemokratának, s a lázongó és követeléseiben kielégíthetetlen néppel titkon egyetért, az uradalom kárára. Mentségére azt szokta felhozni, hogy a felizgatott nép fenyegető magatartása miatt kénytelen így cselekedni. Fájdalom, ezt is meg kellett érnünk. Erre különösen fölhívom házfőnök-jószágkormányzó úr figyelmét, a leleszi prépostság 3 gazdaságában szerzett szomorú tapasztalataim alapján. Különben a zempléni kormánybiztosság egy volt diósgyőri vasgyári munkás kezében van, s így a rend kultúrvagyonra ott sem várhat semmi kíméletet.

Itt, a cseh-szlovákok által megszállt területen még földosztásra nem került sor, de már szó van róla. A készpénzünk, folyószámlánk és betétjeink felét már lefoglalták, a másik felét lepecsételték. Úgy tettek az értékpapírokkal is, melyekre óriási adót készítenek kivetni. Folyik a rekvirálás is. Hetényben [ma Hatiny néven Debrőd külterülete] pl. 20 db fajszarvasmarhánkat elvitték, kilogrammonként 4 korona 30 fillérért. Felszólalásom nem használt semmit. Köztisztviselőink nagy része el van űzve, a magyar nyelv és kultúra mindenütt mellőzve van, sőt, üldözés tárgya. A népoktatási intézetekre nézve a tanfelügyelőség működését megakadályozták, hivatalát lepecsételték. A középiskolák Kassán még bántatlanok, de Sárosban, Szepesben s a többi felső-magyarországi vármegyében már cseh-szlovák kézen vannak. A politikai elnyomatásra jellemző, hogy március 17-én – a betiltott 15-iki hazafias ünnep folyományaként – a honvéd szobrot romba döntötték, s két nőt agyonlőttek. Jelenleg a 21–27 évesek katonai behívása van folyamatban a cseh-szlovák hadseregbe. Ily siralmas állapotok között magam is aggodalomban vagyok szeretett rendünk egzisztenciájára nézve. Buzgón kérem a gondviselő Isten könyörületes kegyelmét, és bízom benne, hogy ez a feldúlt helyzet nem lesz állandó, s hogy ez az erkölcsi betegség mihamar kitombolja magát, és következik a megértés, a békés, boldog idő.

Teljes bizalommal vagyok házf[őnök]. jószágkormányzó úr intézkedései iránt, melyek a rend közjává irányulnak, s megmentik azt, ami még megmenthető. Kérem, ne veszítse el munkakedvét az ezernyi nehézségek és ellenséges áramlatok között, hiszen ezek csak megpróbáltatások, melyeken Isten rendeléséből át kell esnünk.”³¹

30 Kovács Imre Lajos O.Praem. levele Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépostnak. Nagyvárad, 1919. március 21. SNA PrJ Kč. 184. f. 220.

31 Jászóvár, 1919. március 23. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč.184. f. 186–187.

Április 16. A csehszlovák forradalmi Nemzetgyűlés elfogadta a földreformról (a nagybirtokok kisajátításáról) szóló 1919. évi 215. törvényt. Ennek értelmében nagybirtokok minden 150 ha-nál nagyobb mezőgazdasági jellegű földterület, illetve minden 250 ha-nál nagyobb földterület, tekintet nélkül annak jellegére. A kisajátított birtok tulajdonosa vagy annak örököse a lefoglalt birtokából igényjogosult marad 150 ha mezőgazdasági, illetve 250 ha egyéb jellegű földterületre. A törvény végrehajtása november 1-jén kezdődött.

Május 16. Ján Šimeček-Gara (1860–1934) kassai tanfelügyelő a következő kérdésekre várt választ a préposttól: „A cseh-szlovák teljhatalmú miniszternek [Vavro Šrobárnak] f. é. április hó 28-án 2204/1919. sz. a. kelt rendelete értelmében, van szerencsém megkeresni méltóságodat az iránt, méltóztassék velem közölni vannak-e s ha igen

1. mily alapítótól eredő, mily összegekről szóló, általában nemes családok leszármazottjai számára rendelkezésre álló, és

2. mely alapítóktól eredő mily összegről szóló, s előre kijelölt családok utódai számára rendelkezésre álló alapítványok a fennhatósága alatt álló kassai tanintézeteknél.

3. Egyben kérem az alapítványok felsorolásánál megjelölni, milyen vagyon részből állanak? (Ingatlan, értékpapír, készpénz.)”³²

Május 28. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. levelében³³ arról tájékoztatta a házfőnököket, hogy garázda román katonák a rend tokaji borospincéjét feltörték, s az ott őrzött nagy értékű borokat mind elpusztították. A kár, akkori érték szerint, mintegy 800 000 K, amely aligha fog megtérülni. A rend gazdasága abba a helyzetbe jutott, hogy háztartásait nemesebb borokkal hosszabb ideig nem lesz képes ellátni. Ezért a prépost úgy intézkedik, hogy a még pincékben meglevő szamorodni bort csak a szentmiseáldozatokhoz fogják használni, asztalra csak ünnepi és más kivételes alkalommal adják.

Június 4. Kassát visszafoglalták a magyar csapatok.

Június 4–5. Jászó és környéke hadszínterré vált. [Anyagi következményeit így összegezte Takács Ferenc Menyhért O.Praem. 1923. november 7-én: „Mai napig sincs elintézve azon kár megtérítése, melyet a cseh hadsereg katonái okoztak 1919-ben, a magyar vörös katonák elleni harcokban. A kár 290 512,60 cseh koronában volt bejelentve.”]³⁴

Június 10. A prépost az alábbi bizalmas rendeletet³⁵ küldte a házfőnököknek: „A reánk nehezedő vészterhes és válságos idők szükségessé tették, hogy a rend magánvagyonát képező értékeket ideiglenesen a rend tagjainak őrizetére bízam, fidei comissum gyanánt. Ez értékekre megrongált és kifosztott gazdaságaink helyreállítása érde-

32 Košice, 1919. május 16. SNA PrJ Kč. 184. f. 250.

33 Jászóvár, 1919. május 28. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč. 184. f. 258.

34 Kimutatás azon sérelmekről és anyagi károkról, melyek a jászóvári premontrei prépostságot érték az új államalakulatok részéről. Jászóvár, 1923. november 7. SNA PrJ Kč. 186. f. 675.

35 Jászóvár, 1919. június 4. Autográf kéziratú fogalmazvány. GPAL PrJ-Rt-1-1919.

kében nagy szükségünk van, éppen azért ezek állagából semmi más célra semmit fölhasználnunk nem szabad. Abban a reményben, hogy rendünk munkás élete a jövő tanévtől kezdődőleg újból zavartalan lesz, e nevezett értékeket folyó évi szeptember 1-jén a központi főpénztárba bekívánom. Kérem az összes házfőnökök urat, szíveskedjenek jelen rendeletemet az összes rendtárrsal közölni, és annak idején végrehajtani.” Takács Ferenc Menyhért O.Praem. végül a szétoztott javakat szeptember 23-án³⁶ kérte visszaszolgáltatni.

Június 11. A párizsi békekonferencián jóváhagyták a véglegesnek szánt csehszlovák–magyar országhatárt.

Június 13. A csehek jegyzékben követelték, hogy a magyar csapatok mindenütt hátráljanak vissza erre a határra.

Július 5. A magyar Vörös Hadsereg egységeinek visszavonulása után a cseh csapatok újból birtokukba vették Kassát. A városban azonnal bevezették a katonai diktatúrát.

Július 17. Lefoglalták (államosították) a premontreiek kassai Balassa Zsuzsanna-féle konviktusát.

Július 20. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. megdöbbenésének hangot adva értesítette Fischer-Colbrie Ágost (1863–1925) kassai megyéspüspököt arról, hogy Repka János és Matyasovszky Kálmán Kassán tartózkodó egyházi férfiak a csehszlovák kormány megbízására való hivatkozással a konviktust 1919. július 17-én lefoglalták, az ott alkalmazott premontrei rendtagokat³⁷ állásuktól, lakásuktól és ellátásuktól megfosztották, s a konviktus elhagyására szólították fel őket: „Tekintve azt, hogy a szerzetesrendi életközösség megszüntetése és a rendtagok eltávolítása csak az apostoli Szentszék különös rendeletére és parancsára történhetik meg, amit a nevezettek igazolni nem tudtak, tekintve továbbá azt, hogy a premontrei rendnek a konviktus vezetésére vonatkozó történelmi joga magyar állami törvényen is alapszik, melynek érvényét, mint a magyar királyság többi törvényeit, a cseh-szlovák államhatalom elismerte: oly súlyos egyházjogi és közjogi sérelem esete forog fenn, mely miatt úgy az apostoli Szentszékhez, mint a cseh-szlovák politikai hatalomhoz panasszal kell fordulnom, és a [...] kath. intézet helyreállítását és rendemnek való visszaadását kell kérnem. A csehszlovák teljhatalmú miniszter urat [Vavro Šrobárt] e tárgyban hivatalos beadványban már megkerestem, az apostoli Szentszékhez való felfolyamodásom azonban ez idő szerint lehetetlen; éppen azért Excellenciádat – kinek püspöki székhelyén történt az egyházi intézmény megsemmisítése – bizalomteljes mély tisztelettel kérem, méltóztassék a lefoglalást és kilakoltatást végrehajtó két egyházi férfit kihallgatni, illetőleg őket eljárásuk egyházjogi igazolására szólítani föl. Ezt annál inkább bátorkodom kérni, mivel a

36 Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépost levele a házfőnököknek. Jászóvár, 1919. szeptember 23. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč.184. f. 329.

37 Ők: Szepesi Károly Géza O.Praem., Beke Benjámin Boldizsár O.Praem., Berkovics Lajos Ernő O.Praem., Bodnár György Remig O.Praem., Ebergényi Miksa Ambrus O.Praem.

megbízott paptestvérek hozzám ez ügyben egyáltalán nem fordultak, s romboló munkájukat tudtom nélkül hajtották végre.

Tisztelettel meg kell jegyeznem, hogy a konviktus előjárói a cseh-szlovák államhatalom ellen soha semmiféle [...] nem tanúsítottak, kötelességüket csendben és békében teljesítették, s erre a példátlan eljárásra semmivel rá nem szolgáltak. Ez az eljárás nemcsak a rend statutumaiba és az apostoli Szentszék által adott és megerősített kiváltságaiba ütközik, hanem súlyos megsértése a Kánonjogi Kódexnek, és tudatos áthágása világos törvényeinek, miért a fegyelmi felelősség a többször említett egyházi férfiakra hárul...”³⁸

Július 31. Fischer-Colbrie Ágost kassai megyéspüspök a prépostnak szóló válaszában³⁹ kifejtette: már korábban is ismételt kísérletet tett arra, hogy a Balassa Zsuzsanna-féle fiúnevelő intézetet meghagyják a premontrei rend vezetése alatt. Kísérletei eredménytelenek voltak. Válaszul azt kapta, hogy tekintettel most a Prágában uralkodó szociáldemokrata irányzatra, azt is nagy vívmánynak kell tekinteniük, ha megmarad a konviktus katolikus jellege, s a vezetést egyházi férfiakra bízzák. Továbbra is azon lesz, hogy a konviktust visszaadják a rendnek, s hogy a rend tagjainak anyagi ellátása a megváltozott birtokviszonyok között is biztosított legyen.

Augusztus 20. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. megköszönte Fischer-Colbrie Ágost kassai megyéspüspök tenni akarását a Balassa Zsuzsanna-féle konviktus jogtalan elkobzása ügyében. Megjegyezte: „Nem csodálkozom rajta, hogy ez a kegyes és jó akaratú közbenjárás nem vezetett eredményre. Az elkobzás, a szerzetes életközösség megszüntetése és a rendtagok száműzése valóban cinikus részvétlenséggel és hitközönnyel történt...”⁴⁰

Augusztus 26. Államosították a rend rozsnyói főgimnáziumát.

Augusztus 31. A prépost levelet⁴¹ írt az államfőnek, a miniszterelnöknek és a kultuszminiszternek, a premontrei oktatási intézmények jogtalan államosítása ügyében.

Szeptember 7. A kassai dómban Vass Miklós Keresztély O.Praem. szerzetes tanár a három kassai vértanú⁴² halálának 300. évfordulójára emlékezve, beszédében – párhuzamot vonva a múlt és a jelen politikai fanatizmusa között – tiltakozott a rend sérelmére elkövetett államhatalmi jogtalanságok ellen. Felszólalásának következménye Csehszlovákiából való azonnali kiutasítása lett.

Szeptember 11. A kassai főgimnáziumot Ján Šimeček-Gara kassai tanfelügyelő – a Szlovákiai Teljhatalmú Minisztérium utasítása alapján – erőszakkal elfoglalta. A kato-

38 Jászóvár, 1919. július 20. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ KČ. 184. f. 274–275.

39 Kassa, 1919. július 31. SNA PrJ KČ. 184. f. 176.

40 Jászóvár, 1919. augusztus 20. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ KČ. 184. f. 280–281.

41 Német nyelvű fogalmazvány. Kassa, 1919. augusztus 31. SNA PrJ KČ. 184. f. 472–474.

42 Pongrácz István (1582–1619), Grodecz (Grodzieczi) Menyhért (1584–1619), Körösi Márk (1588–1619). 1995. július 2-án II. János Pál pápa mindhármukat szentté avatta Kassán.

nai asszisztenciával birtokba vett épületben lepecsételték az igazgatói iroda és az iskolai gyűjtemények ajtóit. („A város közönsége, de különösen tanítványaink nagy megdöbbenéssel fogadták e hírt. A szülők rögtön tiltakoztak is a pozsonyi tanügyi referátusnál e törvénytelen eljárás ellen. [...] Örök érdeme marad azonban kassai főgimnáziumi ifjúságunknak, hogy csak nagyon kevesen iratkoztak be a csehszlovák vezetés alatt álló gimnáziumba. [...] Ezért inkább magánúton tanultak. [...] Régi premontrei tanáraik még privátim sem taníthatták őket, erre nagyon ügyelt a cseh hatóság. Ezért titokban egymás lakásán jöttek össze, és ott tanultak csoportonként egymást tanítva. Később az elbocsájtott magyar tanárok oktatták ezeket a magyarságukhoz hűséges diákokat, mégpedig a legnagyobb titokban, állandóan kitéve a fölfedeztetés veszélyeinek. Magánvizsgálataikat – átszökve a »határon« – az újhelyi [sátoraljaújhelyi] piaristáknál és a miskolci kir. kat. főgimnáziumban tették le.”)⁴³

Szeptember 17. A Murgas Hegedüs Anzelm aláírású premontrei szerzetes arról tudósította⁴⁴ a prépostot: szomorú hírek érkeznek Kassa felől a rend jövőjét illetően. Egyesek szerint már feloszlatták őket, mások szerint csak fogják stb. Egy civil tanár, aki a kassai rendházban ebédelt, már azt is híresztelte, hogy ennyit meg ennyit kaptak fejenként végkielégítés fejében.

Szeptember 25. A prépost francia nyelvű levelet⁴⁵ küldött Tomáš Garrigue Masaryknak (1850–1937), Csehszlovákia köztársasági elnökének, a rendet ért jogtalanságokról.

Október 2. Hegedüs-Murgas Anzelm a prépost engedélyét kérte⁴⁶ ahhoz, hogy elfogadhasa a kassai reál-gimnázium „kormányunk” által felajánlott igazgatását, amivel egyúttal hivatva volna annak katolikus jellegét megőrizni. Egyben természetesen tekintsen el a perjel által küldött rendeletétől, amely szerint rendi szolgálata egy dunántúli középiskolánál lenne kijelölve. Ugyancsak tisztelettel jelenti, hogy a rendházban a vele szemben már januárban megnyilatkozott ellenséges indulat miatt szállást nem kérhetett, s most a bátyjánál van.

Október 16. Hegedüs-Murgas Anzelm a rendből való kilépésének engedélyezését kérte a préposttól: „Méltóságod még f. é. okt. hó 5-én hozzám intézett nagybecsű soraiiban is, a jászóvári prem. kanonok-rendet »magyar tanítórendnek« nevezi, s így én ugyanazon az alapon, amelyre ez az elnevezés támaszkodik, mint öntudatos szlovák saját főlzabadult szlovák hazámban már nem lehetek többé annak tagja...”⁴⁷

43 *A kassai premontreiek a húszéves cseh megszállás alatt.* A Jászó-Premontrei II. Rákóczi Ferenc-Gimnázium Évkönyve az 1939–40. iskolai évről. Kassa, 1940, 10. p.

44 Tajó, 1919. szeptember 17. SNA PrJ Kč. 184. f. 326.

45 Jászóvár, 1919. szeptember 25. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč. 184. f. 290–295.

46 Kassa, 1919. október 2. SNA PrJ Kč. 184. f. 333.

47 Kassa, 1919. október 16. SNA PrJ Kč. 184. f. 347.

November 19. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépost mély megdöbbenéssel jelentette⁴⁸ František Drtina (1861–1925) prágai kultuszminiszteri államtitkárnak, hogy a premontrei rend magántulajdonát képező kassai katolikus főgimnázium lefoglalása után Medveczky [Medveczky Károly vagy Karol Medvecký; 1875–1937] miniszteri referens úr a premontrei rendházat is lefoglalni és leltároztatni rendelte. E példátlan erőszak végrehajtásával Repka János tábori lelkészt bízták meg. Tisztelettel kérte az államtitkárt, hogy járjon közbe a kormánynál tolmácsolni kérését, hogy a katolikus egyházon és minden emberi jogon elkövetendő sérelem megtörténtét távirati rendelettel akadályozza meg. Az állam méltósága meg nem engedheti, hogy teljesen ártatlan egyházi tanférfiak üldözése minden meghallgatás és védelem nélkül odáig menjen, hogy még hajlékuktól és szerzetes életközösségüktől is megfosztassanak.

December 5. Vavro Šrobár leirata a kötelező állami hűségeskü letételéről. Határidő: 1920. január 20. A hűségeskü szövege a következő volt: „*Osvedčujem sa verejne a zväzne, že sa s celej duše pridávám k československej republike, a slubujem všetke sily a všetek svoj vplyv k rozkvetu tohoto štátu k vzdelávaniu a napomáhaniu blahobytu ľudu k zabezpečeniu spoločenského pokoja i poriadku vinaložiti.*” Magyarul: „*Nyilvánosan és kötelezően kijelentem, hogy teljesen alávetem magam a csehszlovák köztársaságnak, ígérem, hogy minden erőmmel és befolyással ez állam felvirágztatásán, a nép szellemi és anyagi javának előmozdításán, a közbéke és rend fenntartásán fogok közreműködni.*”⁴⁹

December 20. A prépost francia nyelvű levelet⁵⁰ írt a Szövetséges Katonai Bizottság angol missziójának.

December 29. Lacsny Lajos Ince O.Praem. rosznyói házfőnök a következőkről értesítette⁵¹ a prépostot: „December 29-én a megyéspüspökkel – Balás Lajossal –, a káptalan tagjaival és a központi papsággal együtt a hűségnyilatkozatot mindnyájan letettük a kormány megbízottja előtt.”

Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépost összefoglalója az 1919. év felvidéki magyar szerzetesi létéről:

„Az első Csehszlovákiából kiutasított premontrei rendtag Vass Miklós [Keresztély] kassai tanár volt. Ez a kiváló egyházi szónok a kassai mártírok 300 éves jubileumi ünnepén (1919. szept. 7-ikén) a kassai dómban beszédet mondott, amelyben kitért arra, hogy ugyanazon a helyen, ahol 3 századdal ezelőtt három ártatlan papot halálra kínozott a feldühített tömeg vad fanatizmusa, most hasonló vad politikai fanatizmus dühöng a csehek részéről, soha senkinek sem vétett szerzetes-tanárok ellen, csak azért, mert magyarok. Akkorra már ugyanis a Balassa Zsuzsánna nemesi konviktusából

48 H. n., 1919. november 19. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč. 184. f. 415.

49 1919. december 16. SNA PrJ Kč. 184. f. 10.

50 SNA PrJ Kč. 184. f. 478–480.

51 Rozsnyó, 1919. december 31. SNA PrJ Kč. 184. f. 7.

már kikergették az öt premontrei tanárt,⁵² és a premontrei gimnáziumot is megszüntették. Vass Miklós beszédét végighallgatták a dőmben megjelent Sekacs (ezelőtt Székács)⁵³ zsupán; ugyanaz, aki már megelőzőleg egy kassai 15 éves gyereket⁵⁴ a cseh abcúgolása miatt halálra ítélte, és a Hennocque tábornok parancsnoksága alatt álló cseh katonák által fényes nappal a város egyik főterén nyilvánosan főbelövetett,⁵⁵ s a zsupáni tanácsos: Bulla [György]. Vass Miklóst azonnal kiutasították, s a premontreiket most már személyenként is üldözőbe vették.

A magyarok ellen dühöngő Srobár [Šrobár] pozsonyi teljhatalmú miniszter – aki arról is nevezetes, hogy rózsashegyi orvos korában egy medve csontvázát emberi csontváznak agnoszkálta, és eltemettette – egyházi referensét: Medveczky Károly exfranciskánust – ugyanazt, aki saját [besztercebányai] megyéspüspökét: dr. Radnai Farkast [1848–1935] és gróf Batthyány Vilmos [1870–1923] nyitrai püspököt katonai karhatalommal, 24 óra alatt az új reszpublika területéről egy kézi podgyással [sic!] és 4000 cseh korona készpénzzel eltávozni kényszerítette – rászabadította a jászóvári premontrei rendre. Medveczky igen kevés tanultságú ember volt, mindössze 4 gimnáziumi osztályt végzett, a többi már mint szekularizált lelkész magánúton végezte el osztályösszevonással, sőt, az érettségi vizsgálatot is úgy, ahogy letette a losonci tanárok kegyelméből, és ezen az alapon a magyar kultúrminisztertől államsegélyt kapott. Ez a Medveczky azt írta a jászói prépostnak, hogy »mivel a premontrei kanonokok ezer és ezer szlovák ifjúnak vették el a nemzetiségét és anyanyelvét, azért a csehszlovák reszpublikában soha többé tanári állást nem viselhetnek, sőt, ha a Vass-féle esetek ismétlődni fognak, a köztársaság területéről is örökre ki fognak tiltatni.«

Ez a napirenden lévő politikai hazugságok egyik legotrombábbika! A premontrei rend ugyanis soha egyetlen egy szlovák tanulónak nem vette el sem az anyanyelvét, sem a nemzetiségét. Ezt nem is tehette volna, hiszen szlovák tanítványai sem Kassán, sem Rozsnyón nem voltak. Színmagyar népiskolákból kapta összes növendékeit, s így semmi szüksége nem volt annak, hogy magyarosítson. Erre a példátlan politikai hazugságra azért volt szükség, hogy legyen titulus a nagyhírű, jól megépített és gazdagon felszerelt premontrei középiskolák lefoglalására Kassán és Rozsnyón. A szlovák katolikuságot is el kellett ámítani azzal a hamis váddal, hogy a kassai és rozsnyói premontreiek a szlovák fajnak ellenségei, ezért kellett iskoláikat elkönfiskálni, mert ha nincsenek a premontreiek, úgy Kassa és Rozsnyó nem magyarosodtak volna el. Ez a hazug beállítás csak arra volt jó, hogy a kassai iskolát ingyen le lehessen foglalni tót gimnáziumnak,⁵⁶

52 Nevüket lásd a →37. lábjegyzetnél.

53 Székács János (Ján Sekáč) (1882–1964) Kassa első szlovák zsupánja.

54 Őt Tirpák Bélának hívták. Lásd Simon Attila: Kassa három megszállása. *Történelmi Szemle*, 59, (2017) 4. 580. p. (= Simon 2017.)

55 Halálos ítéletét Ján Sekáč betérjesztésére Edmond Hennocque tábornok hagyta jóvá. Simon 2017, 580. p.

56 A kassai lett Csehszlovákia első reál-gimnáziuma.

a rozsnjóit kaszárnának, s a magyar kultúrát ezen a két jelentős focuson kioltani. Érdekes Stefaneknek,⁵⁷ a volt cseh kultuszminiszternek – aki valamikor Magyarországon egy német tannyelvű magán polgári iskolában tanítoskodott – a premontrei rend képviselői előtt tett nyilatkozata: »Mi jól tudjuk, hogy Önök kitűnő tanárok, de egészen más a pszichéjük, hogy sem a csehszlovák kultúrmunkába beleillenének.« Sokkal durvábban fejezte ki a maga álláspontját a kassai szülők reputációja előtt, akik a premontrei főgimnázium fenntartását követelték, azt mondván, hogy »a premontrei tanárok a magok kultúrmunkájukért börtönt érdemelnének.«

Ily hangulat mellett kezdte meg üldözéseit a hírhedt Medveczky, aki egy aposztata papot⁵⁸ állított a volt [kassai] premontrei főgimnázium élére, s az első tanári kart az egykori magyar iskoláknál alkalmazott renegátokból, több hitehagyott papból és néhány semmi képesítéssel nem bíró diák-emberből állította össze, a premontreiekre pedig ráüzent, hogy adják át a rendházat az új tanároknak lakásul, és távozzanak el, mert a rendház az állam tulajdona. Erre az atrocitásra, amely teljes egyházjogi tudatlanságot is jelentett, azt kapta válaszul, hogy a premontrei rend pontificii iuris szerzetesrend, s így ahhoz nyúlania – [...] – tilos. Akkor azután a [kassai] rendőrkapitányhoz – Kohuthoz [Kohout, Josef] – tette át a rendtagok kiüldözésének ügyét, aki egyenként megidézte a rendtagokat és tudtukra adta, hogy 8 nap alatt hagyják el Kassát, mint foglalkozásnélküliek. Így rendeli ezt Medveczky egyházügyi referens. Az eszeveszett ember, akiből minden jogérzet és humanizmus is kiveszett, a 8 nap leteltével újabb táviratot küldött a rendőrkapitánynak, amelyben követeli, hogy a premontreiek 3 nap alatt távolíttassanak el. Éppen karácsony estéjén kellett volna Kassát elhagyniok. Ezt az otromba jogsérelmet maga a zsupán (Fábry)⁵⁹ is megsokallta, és azt üzent a premontreieknek, hogy az ő felelősségére maradjanak Kassán. Az ünnepek után ő maga Prágába utazik, s a belügyminiszterrel megreparáltatja ezt a megbotránkoztató jogtiprást. Egyben azt is kívánta, hogy a rend két tagja szintén jelenjék meg Prágában, és személyesen nyújtsa be a kiutasított rendtagok kérvényét. Úgy is történt. Választ ugyan az apellálásra a rendtagok sem kaptak, de a kiutasítást – egyelőre – levették napirendről, és áttértek a rendtagok csehszlovákiai honosságának kinyomozására, azzal a kimondott céllal, hogy aki nem született csehszlovák területen, azt ki fogják utasítani. Medveczky pedig gazdasági térre tette át a rend ellen intézett támadásait. [...] Jászóra küldte bizalmas barátját Krejcsit [Krejči] – ugyanazt, aki a később lefoglalt prímási javaknak lett az igazgatója, s egy év leforgása alatt 10 millió cseh koronával károsította meg az uradalmat, és eltávolíttatott – azzal, hogy a jászóvári prépostság összes ingó és ingatlan vagyonát foglalja le. A durvalelkű cseh kíméletlenül hajtotta végre szegyenletes megbízatását.

57 Anton Štefánek (1877–1964) a szlovák minisztériumban az Iskolaügyi Referátus referense. 1929. február 20-ától december 7-éig oktatásügyi miniszter.

58 1919. október 16-ától volt igazgató az egykori premontrei Hegedüs Anzelm.

59 Pavel Fábry (1891–1951) eredetileg ügyvéd, 1918 októberétől Sáros, 1919 novemberétől Abaúj-Torna vármegye zsupánja.

Lefoglalta a rendi jószágkormányzó hivatalát és pénztárát. Összehívta a prépostság tisztjeit és minden rendi alkalmazottjait, és szigorúan megparancsolta, hogy ezentúl neki fognak engedelmeskedni, és senki másnak; lefoglalta az összes háztartási készleteket, a könyvtárat, képgyűjteményt és archívumot, sőt, lefoglalta magát a templomot is. A rendtagoknak arra a kérdésére, hogy ők ezentúl miből fognak élni, azt felelte, hogy neki erre semmi gondja és semmi utasítása nincsen. Szemérmetlenségében odáig ment, hogy a konvent éttermében a praesidiumot magának foglalta el, és működését az uradalom állatállományának megmászásával kezdte. Gyászos impériuma azonban mindössze 3 napig tartott. A rend prépostja ugyanis a kassai püspökhöz – az Úrban nyugvó dr. Fischer-Colbrie-hoz – fordult, akinek egyházmegyéjében van a rend javadalmának legnagyobb része, és kérte, hogy Medveczkyvel szemben az Egyház intézményén elkövetett atrocitása miatt a kánoni jogszabályok értelmében járjon el. A nagynevű püspök táviratban figyelmeztette a kánonjogban analfabéta Medveczkyt, hogy az egyházi törvénykönyv 2346-ik kánonja excommunicációval sújtja mindazokat, akik valamely pápailag megerősített szerzetesrend suppressiójában közvetlenül, vagy közvetve részt vesznek. Ha pedig az illetők egyházi személyek, a censurán kívül rangjuktól és javadalmuktól is örökre megfosztja őket. Ettől azután az exfranciskánus megijedt, és távirattal visszahívta Krejcsit. Jellemző a csehszlovák mentalitásra, hogy a teljhatalmú megbízott eltávozása előtt a premontrei rend felvirágzására dikciót mondott, és azzal búcsúzott, hogy 3 napig tartó kormányzása alatt a rendnek semmi kárt nem okozott.

Kassán ezalatt a helyzet tarthatatlanná vált. Napirenden voltak az elfogatások, Illavára való elhurcoltatások, a hivatalokból való kidobatások, házkutatások, kiutasítások, mihelyt valaki elégedetlenségének hangosan mert kifejezést adni. A cseh brutalitás a honvéd szobrot ledöntötte. A katonák e szomorú alkalmammal két ártatlan asszonyt agyonlőttek, és sokakat megsebesítettek. Természetesen a premontreieket sem hagyták nyugton.

Hodzsa Milán [Milan Hodža, 1878–1944] a prágai Nemzetgyűlésen azt a hülyeségszámba menő vádat hangoztatta, hogy a premontrei rend kassai temploma titkos munióriaktár. Tele van puskákkal, töltényekkel, szuronyokkal, kardokkal és gránátokkal, azonkívül temérdek élelmiszerrel. Ezt jónak látta a cseh Miscellaneában francia nyelven világgá kürtölni, ami jellemző adat az ő komoly politikus mivoltára. Ennek a hatása alatt egy szép napon egy szakasz szuronyos katona nyomult be a premontrei templomba. Ott mindent föltúrtak-fölforgattak, még az oltárokat is. A gondos kutatásnak az lett az eredménye, hogy a raktár kamrában találtak egy zsákba varrt vadászfegyvert, melyet az egyházi rejtett el oda; továbbá egy szegényes női kelengyét, melyről kiderült, hogy az egyházi leányáé és egy sonkát, melyet a közelgő húsvétra tartogattak ott! A katonaság láthatólag bosszúsán távozott, s a városi rendőrkapitány hírlapi úton publikálta, hogy a premontrei templomban semmiféle munió nem találtatott.⁶⁰

⁶⁰ Ezt az esetet, a többi jogtalansággal együtt az első bécsi döntést követően, 1938. november 2-a után több magyar sajtótermék is feldolgozta. Többek között lásd: A cseh demokrácia

Prágában azonban nem cáfolták meg az otromba hazugságot, sem a nemzetgyűlésen, sem a sajtóban. Nekik szükségük volt arra, hogy a magyar kultúrát képviselő ősi premontrei rend minél gyűlöletesebb színben legyen feltüntetve a cseh és szlovák közvélemény előtt.

A premontrei tanártestületnek együtt maradása Kassán hova-tovább, annál nehezebb, sőt, veszedelmesebb lett. Fokozta a bajt a lakásínség. A rendházban hetenként lakás-rekvirálást tartottak, s attól kellett félni, hogy amely tanárnak két szobája volt – habár csak egy bejárattal –, az egyiket lefoglalják valamely csehszlovák család részére, s a rendi életet teljesen tönkre teszik. Ennek a hatása alatt határozta el a jászói prépost, hogy a rendház második emeletét kiüríti, és a cseheknek átadja azzal a kikötéssel, hogy az odavaló közlekedés ne a rendház, hanem a lefoglalt gimnázium kapuján át történjék. Ennek folytán 11 rendi tanár⁶¹ költözött el [Csehszlovákiából] csonka Magyarországra, s a bencés és Csorna premontrei rend vendégszeretetéből Csornán, Keszthelyen, Győrött, Esztergomban és Sopronban kapott ideiglenes elhelyezést. Ezzel indult meg a rendtagok elköltözése ősi, történelmi székhelyeikről. Jászórról, Rozsnyóról is többen elkéredzkedtek, és részint állami internátusokban, részint előkelőbb családoknál kaptak nevelőtanári alkalmazást. Legalább az üldöztetéstől megmenekültek, s hazafias lelkük a megcsonkított magyar hazában kereshetett megnyugvást...”⁶²

1920

Május 5. Kovács Imre Lajos O.Praem. nagyváradai házfőnök arról értesítette⁶³ a prépostot, hogy Soltész Ernőt, a premontrei főgimnázium testnevelő tanárát 1920. március 26-án letartóztatták. 12 napi vizsgálati fogság után az I. Román Lovas Hadosztály ügyészsége 3000 K büntetést szabott ki rá, mert „különböző költemények útján, melyeket olvasott és másoknak is átadott, a román nemzetet szidalmazta.” A román főigazgatóság az ítéletre hivatkozva Kovács Imre Lajos O.Praem. igazgatótól a tanár belső fegyelmi vizsgálatát, és állásából való felfüggesztését rendelte el. A román kultuszminisztérium államtitkára május 4-ei levelében azt közölte, hogy a tanár a vizsgálat befejeztéig nem taníthat.

áldozatai. Egy híres magyar iskola mártíromsága és feltámadása. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. január 8. 24. p.

61 Ők a következők: Arany János Paszkál O.Praem., Balogh Árpád Ányos O.Praem., Bodnár György Remig O.Praem., Faith Nándor Ágoston O.Praem., Frei Péter Gusztáv O.Praem., Gedeon Lipót Elek O.Praem., Kiss Jenő Kolos O.Praem. (1870–1933), Kolumbán Károly Virgil O.Praem., Kovács István Kandid O.Praem., Pupinszky Nándor Lipót O.Praem., Szabadka Zoltán Medárd O.Praem.

62 Takács Menyhért feljegyzése Teleki Pálnak (1879–1941). Jászóvár, 1929. december. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kc. 192. f. 434–440. (= TAKÁCS 1929.)

63 Nagyvárad, 1920. május 5. SNA PrJ Kc. 184. f. 110.

Október 5. A prépostság csehszlovákiai birtokain, Jászóvár székhellyel, a prágai kormányzat kényszergazdálkodást vezetett be, a „kényszerigazgató” František Sebera.

December 11. A prépost a következő szövegű táviratot küldte a nagyváradi konventnek: „az állampolgári esküt mindnyájan letegyék.”⁶⁴

Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépost összefoglalójának folytatása. Az 1920. év felvidéki magyar szerzetesi léte:

„1920. január 5-én este megjelent Jászóvárban egy Janidek [?] nevű cseh hivatalnok egy magyarul tudó detektív kíséretében, és felmutatott egy írást Medveczkytól, amelyben utasítva van, »hogy a jaszov-i premontrei kanonokok birtokait a csehszlovák állam részére átvegye.« Medveczky dühét csak tudatlansága múlta felül. Az átvételre kiküldött hivatalnok illetékes helyről azt a felvilágosítást kapta, hogy a premontrei kanonokoknak semmiféle birtoka nincsen. Ők a jászóvári prépostság egyházi javadalmából vannak ellátva, amelynek javadalmasa a jászóvári prépost. Így rendeli azt el az 1900. évi április hó 15-ikén kelt királyi adomány-levél, amely dr. Takács Menyhértet, a kassai premontrei főgimnázium igazgatóját, kinevezte jászóvári prépostnak. A javadalom a jászóvári prépostság nevére van telekkönyvezve. A birtokok átvételére érkezett tisztviselő a királyi adománylevél láttára észrevehetően zavarba jött. A szekularizáció helyett jobbnak látta jegyzőkönyvet venni föl és eltávozni. Medveczkyt azonban még jobban ingerelte ez a felsülés. A rend nyugalma az elköltözések dacára sem tudott helyreállni. Medveczky gondoskodott róla, hogy állandóan zaklassa az ott maradtakat. Az 1920. évi október havának egyik délutánján (okt. 5.) két autó rakomány cseh érkezett Jászóra. A kassai rendőri igazgatóság emberei voltak, akik Medveczky legújabb küldöttjét: Sebera Franciseket [František] hozták oda gazdasági kényszerigazgatónak. Az erőszakos hivatal- és pénztárátvétel ugyanazon módszerrel ment végbe, mint Krejcsi megjelenésekor. Másnap Leleszt rohanta meg ugyanaz a díszes küldöttség, s hol éppen úgy járt el, mint Jászón. Az új kényszeradminisztrátor mindenfelé azt hangoztatta, hogy ő azért jött, hogy a premontreieket megtanítsa intenzíve gazdálkodni. Meg is tanította. Végigvadászta cseh társaságával erdőinket, végigmulatta tanyáinkat. Vígán folyt az ivás és kártyázás reggelekig, amikor azután egy átalag bort⁶⁵ az autóba vetve tovább száguldottak. Így tartott ez kilenc hónapig egyfolytában...” (Takács 1929, 440–442. p.)

Az 1920. év végére a csehszlovák földbirtokreform összesen 4694 kh-dal (21,6%), a román 3321 kh-dal (59,3%), a magyar 1200 kh-dal (10,7%; utóbbit az állam megváltotta), mindez összesen 9215 kh-dal (23,9%) csökkentette a prépostság földvagyonát.⁶⁶

⁶⁴ SNA PrJ KČ. 184. f. 391.

⁶⁵ Ez körülbelül 70 l bort rejtő hordót jelent.

⁶⁶ Gerinczy László Pál O.Praem. (1906–1965) prépost levele az Actio Catholica Országos Titkárságának. Jászó, 1942. szeptember 17. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ KČ. 204. f. 140.

1921

A rendi felvidéki birtokok végleges állami lefoglalásának megakadályozására a prépost azzal a szándékkal fordult ebben az évben a Szentszékhez, hogy prépostságát az *abbatia nullius* rangjára emeltesse, kijelölve az alá tartozó területek határait.⁶⁷

Április 8. František Sebera a rend kényszergazdálkodás alóli felszabadítását először még csak két feltételhez kötötte: 1. a rend ne tanúsítson államellenes magatartást, illetve 2. Sebera maga legyen a rend szerződéses alkalmazott fő jószágkormányzója, havi 5000 Kő fizetéssel.⁶⁸

Május 20. Május 19-én megjelent Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépostnál František Sebera, és bejelentette: a cseh kényszergazdálkodás 28-án⁶⁹ megszűnik. Ezt megelőzően azonban egy beadványt kell benyújtaniuk a telekhivatalhoz, amelyben a rend a feloldást kéri. Ezt eredetileg egy hattagú bizottság vizsgálta volna meg, végül azonban a prépost „Seberával történt megbeszélése folytán csupán egy hivatalos személy fog Jászón megjelenni, s ott a feloldást kimondani. Ez a feloldás azonban nem jelenti a régi teljes gazdasági függetlenséget, mert nagy anyagi áldozatokkal jár. [...] Sebera Františeket a rend gazdasági tanácsosul alkalmazza, évi 60 000 korona fizetéssel [székhelye Prága lesz]. Alkalmaztatásának célja a rend gazdasági ügyeinek a szakminisztériumokban való előmozdítása. Állandó kapcsolatot tart a renddel, és Jászón a két szobából álló titkári lakás állandó lakásképpen számára fenntartatik. Öméltósága itt megjegyzi, hogy most, amidőn a rendnek 400 000 korona kölcsönét kell törlesztenie, amidőn óriási építkezések, befektetések és kegyúri terhek nehezdednek a rendre, tiszta jövedelemről aligha lehet majd szó belátható időn belül. A szerződést öt esztendőre kötik meg. A kényszergazdálkodás alóli föloldás feltétele még egy gazdasági főtiszt alkalmazása. Az iskolaügyeket illetően Takács Menyhért kérdést intézett Hrubanhoz [Mořic Hruban; 1862–1945], a kassai és rozsnýói gimnáziumi épületek kárpótlásáért. Takács Menyhért egyébként az iskolaügyben már minden lényegesebb befolyást már felhasznált, hogy azt rendezze. A magyar tanári okleveleket nem akceptálják sem itt, sem Nagyváradon, minek következtében a növendékeket Pozsonyba, illetőleg Kolozsvárra kell majd küldeni...”⁷⁰

Május 27. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépost azzal bízta meg⁷¹ Vámos István Elemér O.Praem. kanonokot Rozsnýón, hogy a katonai parancsnokság előtt képviselje a rend érdekeit a főgimnázium épülete ügyében. Jelentse ki, hogy a rend nincs abban a helyzetben, hogy az épületet el- vagy bérbe adhassa a rozsnýói katonai

67 Gerinczy László Pál O.Praem. prépost levele Madarász István (1884–1948) kassai megyéspüspöknek. Jászóvár, 1940. június 1. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kő. 201. f. 586.

68 Rendnagyi gyűlés jegyzőkönyve. Jászóvár, 1921. április 8. SNA PrJ Kő. 185. f. 135.

69 Ez végül július 1-jén történt meg. Lásd → 1921. július 5-ét.

70 Rendnagyi gyűlés jegyzőkönyve. Jászóvár, 1921. május 20. SNA PrJ Kő. 185. f. 213–215.

71 Jászóvár, 1921. május 27. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kő. 185. f. 217.

parancsnokságnak. Annál kevésbé, mert jelentékeny részben ehhez a tanintézethez van kötve tanító rendi hivatásának gyakorlata. Az eddigi jogsérelmekért a rend az Apostoli Szentszékhöz és a Csehszlovák Köztársaság elnökéhez fellebbezett, s bizalommal várja az igazságos döntést és az iskola visszaadását. Az iskola ideiglenes megszüntetése az egész katolikus egyház súlyos sérelme. A gimnázium épülete már elhelyezésénél fogva sem alkalmas kaszárnának, mivel a székesegyház, a premontrei rendház és a papnevelő intézet közvetlen szomszédságába esik, s mind a katolikus hívek vallásos áhitatát, mind a nevezett egyházi intézmények szükséges nyugalma és rendjét állandóan zavarná.

Június 8. Mocnik távirata Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépostnak: „Hajlandó-e a rend Budapesten iskolát vállalni?” Hátul ceruzával, választávirat: a prépost Zimányi Lajos Mihály O.Praem. (1876–1950) kanonokot bízta meg⁷² a feltételek közlésével.

Június 10. A prépost levelet⁷³ írt Hruban Mórícnak (Mořic Hruban), a csehszlovák Nemzetgyűlés alelnökének, a rendet ért jogtalanságok és a rendtagok politikai meghurcolása ügyében.

Június 13. A Csehszlovákiában levő rendtagok esetleges kiutasítása bármikor bekövetkezhetett. Ezért Takács Ferenc Menyhért O.Praem. a jászóváraljai⁷⁴ községi képviselő-testülethez fordult azért, hogy az esetről esetre határozattal ismerje el az adott szerzetes helyi illetőségét, s arról a kérelmező rendtagnak illetőségi bizonyítványt állítson ki. A prépost a következőkkel érvelt: „A jelenlegi politikai viszonyok sok esetben szükségessé teszik az egyes lakosok politikai illetőségének megállapítását. Ami a jászóvári premontrei kanonokrend tagjait illeti, azok mindegyikének egyházi illetőség-helye Jászóvár, amennyiben a jászóvári egyházi javadalom jogcímére vannak áldozópapokká felszentelve, s attól elválaszthatatlanok. Az egyházi illetőséget mindig elismerte a magyar állami közigazgatás, amely jogszokásnak természetes folyamánya az, hogy azt a cseh-szlovák politikai hatóságok is elismerjék. Ezen az alapon minden premontrei rendtag, aki Jászóváralja községben négy éven át – mint a teológiai intézet hallgatója – lakott, s az itteni javadalom jogcímén felszenteltetett, s aki a premontrei rendhez, mint erkölcsi személyhez tartozván, a községi közterhek viselésében állandóan részt vesz, tehát adófizető, Jászóváralján illetőséget szerzett.”⁷⁵ – A prépost a rendnagyi gyűlésen bejelentette:⁷⁶ a rend 1921. augusztus 23. és 25. között az ausztriai Schläglben nagykáptalan tart. Tárgya a rend statútumainak revíziója. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. a nagykáptalan elé akarja terjeszteni a jászóvári rendet a háború következté-

72 SNA PrJ Kč. 185. f. 250.

73 SNA PrJ Kč. 185. f. 252–256.

74 A jászóvári prépostság közigazgatásilag Jászóváraljához (szlovákul Jasovský Podzámok) tartozott, amely egybeépült Jászóval, és 1950-ben hozzá is csatolták.

75 Jászóvár, 1921. június 13. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kč. 185. f. 262.

76 Jegyzőkönyv. Jászóvár, 1921. június 13. SNA PrJ Kč. 185. f. 263.

ben ért csapásokat és veszteségeket, és kérni fogja, főleg a belga rendi testvérek közbenjárását, a rend jogainak érvényesítése érdekében.

Július 5. A kényszergazdálkodást a prágai földhivatal július 1-jével megszüntette. A rend függetlensége azonban még nem teljes, mert a harkácsi⁷⁷ (parcellázási előmunkálatok folynak) és a magasrévi birtok (kényszerbérlet alatt áll) vonatkozásában határozat még nem érkezett. A kényszergazdálkodás anyagi kára kb. 150 000 koronát tett ki. A prépost az előző hónapban – váradszentmártoni és nagyváradi látogatásakor – meggyőződött arról, hogy „az ottani prépostság javadalmi tekintetben innen [Jászóvárról] nem kormányozható. Ennélfogva javadalmi és iskolafenntartási tanácsot nevezett ki már régebben, melynek működését látogatása alkalmából felülvizsgálta. Őméltósága megállapítja, hogy elismerésre méltó szép munkát végeztek. Anyagilag oly helyzetben vannak, hogy megbíráják az iskola és egyéb kultúrterheket [...] A javadalmi tanács elnöke dr. Károly Irén, tagjai Fábian Imre házfőnök-jószágkormányzó, dr. Kovács Lajos igazgató, Víz Lénárd mint senior professorum, továbbá Leéb Bertalan és Bertram Brunó, mint házgondnok. [...] A váradiak préposti megbízottat is kértek Őméltóságától. Ily megbízottnak kinevezéséhez azonban a rend Generálisának [Norbert Schachingernek; 1842–1922] a jóváhagyása szükséges, de meg első lépés volna a dismembratiohoz is, amit Őméltósága semmi esetre sem akar megindítani.⁷⁸ Helyzetük politikai tekintetben tűrhető; amíg nem helyezkednek szembe a politikai hatósággal, amelynek nagyobb része szükség szülte oláh. Magyarul taníthatnak és oláh tanítványuk egy sincs. A rendházi élet szempontjából reális kifogás senki ellen sincs...”⁷⁹

Július 10. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. Berkovics Lajos Ernő O.Praem. okleveles rendi tanárt a nagyváradi premontrei főgimnáziumba nevezte ki. Ez alapján „Nagyrománia” állampolgára lesz. Felhívta tehát arra figyelmét – miként a tantestület többi tagja is –, tegye le az állampolgári esküt, s mind egyházi, mind tanári állásában ahhoz mindenkor hű maradjon. Minél előbb szerezze meg útlevelét.⁸⁰

Szeptember 6. Aranyossy Andor és Aranyossy Arisztid ügyvédek azt jelentették⁸¹ a prépostnak, hogy a premontrei rend nem szlovenszkoí illetőségű tagjainak kiutasítása ügyében dr. Hrubán Mór ügyvédhez fordultak, s levelük másolatát Seberának is elküldték Pöstyénbe. Utóbbtól ma kaptak választ: dr. Hrubánnal együtt már megtették a szükséges lépéseket, s minden további intézkedést máris megakadályoztak. Ezért a

77 Ma Hrkáč néven Gömörfalva része.

78 1924-ben, a politikai helyzetre való tekintettel, illetve egyházfegyelmi szempontokból és rendkormányzati érdekből maga Takács Ferenc Menyhért O.Praem. kezdeményezte az önálló prépostság szervezését. Ez 1925-ben egyes váradszentmártoni és nagyváradi premontreiek ellenkezésébe ütközött, de végül meg tudtak egyezni, és 1926. január 11-én az Apostoli Szentszék a romániai tagozatot az önálló perjeltség rangjára emelte.

79 Rendnagyi gyűlés jegyzőkönyve. Jászóvár, 1921. július 5. SNA PrJ KČ. 185. f. 292–293.

80 SNA PrJ KČ. 185. f. 508.

81 Kassa, 1921. szeptember 6. SNA PrJ KČ. 185. f. 441.

rend tagjai megnyugodhatnak, az intrikus távozása pár nap múlva megtörténik. E napokban tárgyal az ügyben dr. Hrubán Micsura (Martin Mičura; 1883–1946) szlovák (igazságügy)miniszterrel. Mihelyt az új minisztert kinevezik, dr. Hrubán olyan megoldást akar létrehozni, hogy egyszer s mindenkorra vége szakadjon ezen intrikáknak.

November 7. Az aznapi rendnagyi gyűlésen a prépost fájdalommal állapította meg, hogy rendjük „még mindig méltánytalan és barbár hangú támadásoknak van kitéve. Súlyosbítja ezen támadásoknak az élet az, hogy vezető politikai állású tényezők részéről történik. Öméltósága azon reményének ad kifejezést, hogy a Rota Romana döntése után a meghurcolt rendnek bírói úton fog elégtételt szerezni. Öméltósága ismételten kifejezi, hogy a rend tagjai ezen nehéz viszonyok között minden politikai szerepléstől tartózkodjanak...”⁸²

November 29. Gocan Simon tankerületi főigazgató arról értesítette⁸³ a prépostot, hogy „a közoktatásügyi minisztérium kolozsvári államtitkárságának 37 125-1921. sz. rendelete értelmében, a jövőben szerzetes tagoknak idegen országból való ideköltözése nem hagyható jóvá. A rendeknek gondoskodnia kell, hogy a szerzetestanároknak utánpótlása Románia területéről történjék, hogy ők román egyetemen végezzék tanulmányaikat, és itt szerezzék meg maguknak a törvényes képesítést.”

Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépost összefoglalójának folytatása. Az 1921. év felvidéki magyar szerzetesi léte:

1921-ben „azután a gazdasági tanácsos úr lépéseket tett, hogy a kényszerszergazdálkodás szűnjön meg, úgy azonban, hogy ő tíz év tartalmára – évi 60 ezer cseh korona dotációval – a rend Prágában lakó gazdasági tanácsosa legyen, továbbá, hogy a jászóvári magyar tiszttartó helyébe egy cseh főintéző, Hrubán, neveztetnék ki, hogy a rend Prágában évi 20 ezer koronával dotálandó ügyvédet tartson, s hogy egyik birtokát parcellázásra jelölje ki. A megegyezés létre is jött. A kényszerigazgató segédjével, Hrubánnal, együtt eltávozott, de ez utóbbi perrel támadta meg a rendet, hogy róla a meg egyezésben nem gondoskodott. Bár a bíróságok a pert a rend javára döntötték el, a prágai földhivatal – a szlovenszkoí birtokos osztály jelenlegi legfőbb ura és tönkretevője – legalább 80 ezer korona kártérítést követel azért, hogy 9 hónapig Jászón élőködött, fizetést húzott és semmit sem csinált.

Ez a Sebera volt az, aki Hrubán nevű társával együtt, hogy a jászói központtól távol levő leleszi gazdaságokban minél szabadabban garázdálkodhassanak, az ottani prépostsági jószágkormányzót önhatalmúlag felfüggesztette állásából, hivatalát és pénztárát lefoglalta. Halmos Viktor jószágkormányzó ezután csak titokban érintkezhetett rendfőnökével, s mivel körzetébe a trianoni határon túl magyar gazdaságok is tartoztak, szabályszerű határátlépési igazolvánnyal is el kellett látogatnia. Emiatt Seberaék előtt gyanússá lett, és munkafelügyelő címen egy Ptacsnik [?] [Ptáčnik?] nevű kémet alkalmaztak Leleszen, aki még a magyar gazdaságokba is átjárt, s többször megfordult

⁸² Rendnagyi gyűlés jegyzőkönyve. H. n., 1921. november 7. SNA. PrJ Kč.185. f. 551.

⁸³ Nagyvárad, 1921. november 29. SNA PrJ Kč.185. f. 663.

Sárospatakon és Sátoraljaújhelyen is. Halmost az úgynevezett határon több ízben, a Ptacsnik besúgására, télvíz idején a cseh határőrök levetkőztették, ruháit, a kocsit és kocsist megmotozták, a neki szóló magyar gazdatiszti jelentéseket elfogták, s csendőrséggel a lakását is átkutatták. Ezen atrocitások által helyzetét Leleszen tarthatatlanná tették, míg végre rendfőnöke kénytelen volt őt Budapestre áthelyezni.

Azóta a rendnek három gazdaságát osztották fel a csehek között, a forgalmi érték egytized részének kilátásba helyezett megtérítése fejében. A többi birtok fölött ott függ a Damokles kardja. Az egykor dúsgazdag rend ma súlyos passzívák között vergődik, és ki tudja, még mi következik?” (Takács 1929, 442–444. p.)

1922

Január 28. Szepesi Károly Géza O.Praem. fő jószágkormányzó a visszakapott pénztárkönyv átvizsgálásakor így összegezte a prépostnak a rendi vagyon cseh privatizációjának egyéni módját: „Mint érdekes tételt említem meg, hogy az 1920. évben az állami hivatalnokok (leltározók, lefoglalók, Sebera és dr. Hrubán) 69 921,76 K-át vettek fel a gazdasági főpénztárból.”⁸⁴

Február 15. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépost levelet (Tusor–Tóth 2012, 240–242. p.) írt Clemente Micara (1879–1965) prágai apostoli nunciusnak, a rendet ért jogtalanságok és sérelmek ügyében.

Március 1. A rend jászóvári gazdasági gyűlésén ismertették a prépost újabb leiratát. Ennek ötödik pontja kimondta: „A rend tisztí alkalmazottait, altisztjeit és szolgaszemélyzetét a rend hozzátartozóinak tekinti, velük humánusan és egyforma méltánysággal fog eljárni. [...] A szorgalmat, hűséget és kiválóságot elismeréssel fogja kísérni, a hanyagságot, megbízhatatlanságot nem fogja megtűrni, a hűtlenséget nem fogja elhallgatni és mentegetni.”⁸⁵

Március 22. A rend egy ismeretlen nevű gazdasági felügyelője, préposti megbízásból, Tárczy Albert kékcsei plébános február 21-ei, dombrádi plébánia rendi alapítására vonatkozó kérelmét elutasította. Indoklása: egyrészt a földkisajátítás mai folyamata, másrészt amiatt, mert a rend egy új magyar gimnázium felállítása előtt áll a közeljövőben, s mindezek olyan megterhelést jelentenek a rend magyarországi birtokaira, hogy egy új plébánia alapítására nem is gondolhat. Már csak azért sem, mert a prépostság birtoka egyházi és iskolai célokra lekötött kultúrvagyon, amelyből önkéntes adományokat nem lehet tenni.⁸⁶

Április 19. A rendnagyi gyűlés jegyzőkönyve szerint „a kultuszminiszter [Vass József; 1877–1930] átiratot intézett Öméltóságához, hogy tanintézetet állítson fel [Magyarországon], és pedig lehetőleg a fővárosban. [...] Öméltósága a miniszternek

84 Jászóvár, 1922. január 28. SNA PrJ Kő. 185. f. 47.

85 Jegyzőkönyv. Jászóvár, 1922. március 1. SNA PrJ Kő. 185. f. 139.

86 Jászóvár, 1922. március 22. SNA PrJ Kő. 185. f. 119.

adott válaszában kijelenti, hogy szíves készséggel vállalkozik egy gimnázium megnyitására, azonban épület nem áll rendelkezésére. Nevezze meg tehát a kerületet és a kincstári épületet, ahol a gimnázium megnyílhatnék...”⁸⁷

Május 17. A prépost konventi gyűlésen⁸⁸ ismertette az április 26-án, Averbode-ban megtartott generálisválasztó káptalan előzményeit, befolyását, értékes tapasztalatait. Az új generális apát [ő Gummar Crets; 1858–1944] averbode-i lett; vele, és más apáttal is beszélt Takács Ferenc Menyhért O.Praem. Programja: a rendet a statutumok szerint kormányozni, fegyelmét megtartani, az egyes helyeken esetlegesen meglazult fegyelmet helyreállítani. A prépost szerint most, amikor a rendet megfosztották tanító jellegétől, minden erejét a lelkipásztorkodásra fogja fordítani, minden egyes rendtag teljes odaadással azon legyen, hogy akár a konventben való példás életével, akár a rendi plébániákon való lelkiismeretes pasztorációjával, az egyház és a rend értékes tagja legyen.

Június 3. Takács Ferenc Menyhért O.Praem. a következőkről értesítette Szepesi Károly Géza O.Praem. fő jószágkormányzót: tekintettel arra, hogy a közeljövőben aktuálisá válik a rend budapesti gimnáziumának építése, s így szükséges, hogy valamely budapesti pénzintézetnél legyen elhelyezve a rend tartalék tőkéjének nagyobb része, ezért kéri, hogy a rendelkezésére bízott magyarországi folyószámlák javukra álló összegének 70%-át a Leszámítoló és Pénzváltó Bank budapesti főintézeténél helyezze el folyószámlára.⁸⁹

Június 7. Az Apostoli Szentszék a jászóvári prépostságot 10 plébániával (ezek: Jászóváralja, Jászó, Jászómindszent, Rudnok, Debrőd, Felsőmecenzéf, Jászóújfalu, Lelesz, Királyhelmece, Nagykapos) a megyés apátság rangjára emelte.⁹⁰ A pápai bulla gyakorlati érvényesítését azonban a (vatikáni–)csehszlovák–magyar (egyház- és állam)politikai nézetkülönbségek⁹¹ (majd perek)⁹² megakadályozták. Mindezek ellenére a prépost joghatósága kiterjedt a rend anyaországi és – 1926-ig – romániai birtokaira is.

Szeptember 29. A prépost átiratot⁹³ küldött a Földbirtokrendező Bírósághoz, miszerint: „Tárgyalások folytak arról, hogy a rend Csonkamagyarország területén egy gimnáziumot átvegyen.”

November 12. Ezzel kapcsolatban fővárosi és vidéki, gödöllői helyszín is felvetődött. A szakminiszteri döntés eredményét elsőként Kertész K. Róbert (1876–1951) épí-

87 Jászóvár, 1922. április 19. SNA PrJ Kő. 185. f. 194.

88 Jegyzőkönyv. Jászóvár, 1922. május 17. SNA PrJ Kő. 185. f. 322.

89 Jászóvár, 1922. június 3. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kő. 185. f. 363.

90 *Acta Apostolicae Sedis*, XVIII, (1922) 16. 582–584. Lásd még Berger 2016.

91 Salacz Gábor: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. München, 1975, 13–54. p.; Szuromi Szabolcs Anzelm: *A Kassai Egyházmegye közigazgatásának változásai 1918 és 1982 között*. *Magyar Sion*, 5 (47), (2011) 1. 99–100.

92 Rácz Kálmán: *Esztergomi érsekség kontra csehszlovák állam – egyházi birtokperek a hágai bíróság előtt*. 1–2. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 6, (2004) 3–4. 35–52., 67–95. p.

93 Jászóvár, 1922. szeptember 29. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kő. 185. f. 237.

tész⁹⁴ közölte a préposttal: „A szóban forgó ügyben, melyben Méltóságoddal helyszíni szemlén együtt lehetni szerencsés voltam, illetékes helyen a távolabb eső hely nyert elfogadást...”⁹⁵

December 18. Felsőbb kívánságra, s a rend érdekeinek figyelembevételével, a prépost elhatározta, hogy a kassai Balassa Zsuzsanna-féle királyi konviktust a jövő tanév kezdetétől a budapesti Norbertinumba helyezi, és megnyitja. Ezért Zimányi Lajos Mihály O.Praem. norbertinumi igazgató számítását kérte arra nézve, hogy a ház jelenlegi beosztását tekintve hány tanulót lehetne ott maximum elhelyezni, s mennyivel többet, ha nagyobb tanuló- és hálótermeket alakítanának ki és rendeznének be. [De Takács Ferenc Menyhért O.Praem. ezt a tervét nem valósította meg.]⁹⁶

1923

Január 17. A rend nagyváradi főgimnáziumát a román hatóságok végleg bezárták.

Március 27. A rendnagyi gyűlés jegyzőkönyvéből⁹⁷ megtudjuk: „A Gödöllőn építendő gimnázium, rendház, templom és konviktus dolgában Őméltósága tárgyalta az illetékes tényezőkkel: a kultuszminiszterrel [Klebsberg Kunóval; 1875–1932], annak tanácsosaival, a pénzügyi központtal és az Általános Hitelbank vezérigazgatójával [Ullmann Adolfal; 1857–1925]. Ezekkel tárgyalta Őméltósága az építendő épület theoretikus alapelveit. [...] A templom a kassai rendi templom mintájára fog felépülni. [...] A gimnázium [...] 1924 szeptemberében megnyílnék két osztállyal. [...] Minden esztendőben két új osztály nyílna meg. [...] A második esztendőben épülne föl a rendház, a harmadikban a konviktus és a negyedik esztendőben a templom...” Mindezekből a tervekől a rendnek a templom építésére már nem maradt pénze.

Május 21. Károly József Irén O.Praem. (1854–1929), a nagyváradi javadalmi és iskola-fenntartási tanács elnöke, 13 oldalas tanulmányban⁹⁸ foglalta össze a nagyváradi premontrei intézmények történetét.

Július 14. A rendi káptalan 1923. július 5-ei határozata alapján Takács Ferenc Menyhért O.Praem. kötelezvényt írt alá (ezt Klebsberg Kunó miniszter július 18-án hagyta jóvá) 105 300 q és 76 kg „tiszavidéki búza értékű kölcsön” felvételéről a budapesti Magyar Pénzügyi Szindikátustól. Ebben a rend kötelezte magát arra, hogy „jelen kölcsön kijáró ellenértékét kizárólag a Gödöllőn létesítendő gimnázium, internátus, rendház és gazdasági épületek építésével és felszerelésével kapcsolatos kiadások

94 Sváb Gyulával (1879–1938) együtt ő tervezte az 1923 és 1928 között felépült gödöllői premontrei intézményrendszert.

95 1922. november 12. SNA PrJ Kő. 185. f. 117.

96 Jászóvár, 1922. december 18. Autográf kéziratú fogalmazvány. SNA PrJ Kő. 186. f. 528.

97 Jászóvár, 1923. március 27. PrJ-Rt-1-1923.

98 Szélgjegyzetek a nagyváradi premontrei főgimnázium tulajdonjogához. Nagyvárad, 1923. május 31. SNA PrJ Kő. 186. f. 320–332.

fedezésére használja fel.”⁹⁹ Ezt az első hitelfelvételt még további két nagy (1926, 1927) s több kisebb összegű kölcsön követte.¹⁰⁰

Július 21. A 265/1923. sz. préposti rendelet alapján: „A prépost-vikárius úr személyére nézve azt tartandó szem előtt, amit az 504. számon a Supremo Ordinis Moderatore előír, hogy minden tekintetben tiszteletreméltó egyházi férfiú legyen, legalább 10 éve fogadalmas rendtag, s legalább 40 éves, s abszolút többséget kapjon.” Mivel Károly József Irén O.Praem. már több mint egy éve beteg volt, ezért Leéb Imre Bertalan O.Praem. (1880–1945) kanonokot jelölték prépost-vikáriusnak, aki ezt azzal a feltétellel fogadta el, hogy az alma mater nem hagyja magukra őket, hanem hathatósan támogatja mindenkor és mindenben. A rend csak közös munka révén fenntartható.¹⁰¹

Szeptember 25. Gödöllőn megtörtént az új jászóvári premontrei intézménykomplexum ünnepélyes alapkövetétele.

Október 23. A káptalani gyűlések alkalmával azt közölte a prépost, hogy a rendi jószágkormányzóságot egy magyarországi és egy szlovenszkoí kerületre fogja megosztani. Halmos József Viktor O.Praem. jószágkormányzó a magyart kéri.¹⁰²

November 14. A prépost szükségét érezte a rend helyzetével az új prágai nunciust [ő Francesco Marmaggi; 1876–1949] megismertetni. Mielőtt azonban jelentését elküldte volna, ennek szövegét felolvasta a rendnagyi tanács tagjainak, akik ezt feszült figyelemmel hallgatták, és egyhangúlag tudomásul vették. „Őméltósága ezután kijelenti, hogy a nunciustól beérkezendő válasz után a teljhatalmú miniszterhez [Vavro Šrobárhoz] ír majd, hogy az iskoláikat adja vissza, és részesítse a rendet megfelelő kárpótlásban. Miután az apostoli nuncius a kánoni per megindítását nem igen fogja ajánlani, mert hiszen ez helyzetét megnehezítené, minden valószínűség szerint Medveczkyt fogja engedékenységre bírni. Ha azonban így sem kapja a rend iskoláit vissza, abban az esetben ezek visszaszerzése érdekében Őméltóságának elhatározott szándéka a polgári bíróság elé vinni az ügyet. Hiszen több mint száz éve a gimnázium a rend birtokában, a vallásalap a rendnek adta minden kikötés nélkül, és a rend saját nevére csak azért nem íratta, mert nem akart incidens dolgot elkövetni. A csehek most Kassán úgy a gimnáziumot, mint a templomot állami tulajdonnak akarják nyilvánítani, és nehogy a rend joga elévüljön, meg kell indítani a pert.”¹⁰³

December 10. A rend a gödöllői építkezések fedezésére, évi ötven vagon búza törlesztésével, jövedelmének egy tetemes részét ötven évre lekötötte.¹⁰⁴

99 PrJ-Rt-1-1923.

100 Pro memoria a jászóvári kanonokrend gödöllői tagozatának adósságainak ügyében. Gödöllő, 1935. március 23. SNA PrJ Kő. 196. f. 207.

101 Leéb Imre Bertalan O.Praem. levele a prépostnak. Nagyvárad, 1923. július 21. PrJ-Na-1-1923.

102 Halmos Viktor jószágkormányzó levele Takács Menyhért prépostnak. Lelesz, 1923. október 23. SNA PrJ Kő. 186. f. 633.

103 Rendnagyi gyűlés jegyzőkönyve. Jászóvár, 1923. november 14. SNA PrJ Kő. 186. f. 185.

104 Rendnagyi gyűlés jegyzőkönyve. Jászóvár, 1923. december 10. SNA PrJ Kő. 186. f. 183.

Kovács Imre Lajos O.Praem. beszámolója alapján Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépost így foglalta össze az 1920-as évek eleji nagyváradai magyar szerzetesi létet:

Kovács Imre Lajos O.Praem. igazgatót és Champier József István O.Praem. (1884–1952) dr. tanárt a Boldogasszony Anyánk kezdetű magyar ének miatt letartóztatták, majd másfél évig katonai bíróságok elé idézték őket. Kiutasító rendeletet adtak ki Szopek Ervin Loránd O.Praem. (1889–1959) és Rafain Alajos Barnabás O.Praem. (1892–1951) premontrei tanár ellen, „amit csak az igazgató kérelmére függesztettek fel. A tanítás menetét folyton megújuló vizsgáztatásaikkal, diákok és tanárok fölött indokolatlanul tartott fegyelmi eljárásokkal zavarták. Több magyar tanulót kikértek az intézetből. Végre is 14 pontba foglalt, többnyire nevetséges tartalmú ürügyekre hivatkozva, a nálunk is szabályosnak hirdetett [...] eljárások elmellőzésével, 1922 decemberében kényszerítették a rend fejét, hogy függessze fel igazgatói állásából Kovács Lajos dr.-t. Azonban ezzel nem érték be, hanem 1923. január 17-én bezárták a nagyváradai premontrei főgimnáziumot, amelyet többé – az itteni magyarság ismételt sürgető kérése dacára – megnyitni nem engedtek. Az igazgatót Nagyvárad elhagyására kényszerítették, utóbb a tanárok legnagyobb része átjött Gödöllőre...” (Takács 1929, 444. p.)

4. A Jászóvári Premontrei Kanonokrend 1924 és 1929 közötti helyzetének összefoglalása

A Jászóvári Premontrei Kanonokrendnek az utódállamokban történt üldöztetése, gazdasági és politikai ellehetetlenítése az 1923-at követő években sem szűnt meg. Mindezek ellenére Takács Ferenc Menyhért O.Praem. prépostnak sikerült életben (működésben) tartania szerzetesi közösségeit.¹⁰⁵ Ezek tagozatként éltek tovább. A prépost – politikai, egyházfegyelmi és rendkormányzati okokból – 1924 januárjában kezdeményezte Váradhegyfok (Nagyvárad) önállósodását, amely mint perjelség, a generális káptalan (Tepla, 1924. augusztus 20–23.) és az Apostoli Szentszék jóváhagyásával (1926. január 11.) meg is valósult.

1924. szeptember 24-én indult a gödöllői új jászóvári premontrei reálgimnázium. Első tanári kara (a készsége tárgyakat oktató világiakat nem számítva) négy-négy Kassáról és Nagyváradról, valamint három Jászóvárról kiutasított vagy egyéb okból onnan eljött premontrei szerzetes tanárból állt. 1929. október közepére a felvidéki premontreiek helyzete a kiutasítások, illetve az ezzel való folyamatos fenyegetőzések miatt

¹⁰⁵ „Takács Menyhért dr. ebben a sorsdöntő időben volt bizonyára a legnagyobb. [Így méltatták rendtársai a prépostot az MTI-nek leadott nekrológban.] Itt is, ott is megmentette rendjét az elpusztulástól. A megszállt területeken [Csehszlovákiában és Romániában] minden politikától mentes rendi vezetést és életet inaugurált, mely számot vetett a tényleges állapotokkal, mentette a menthetőt és új lendületbe hozta az ottani keretek között a premontrei rend legrégibb foglalkozási ágát, a lelkipásztorkodást. A csonka hazában pedig gödöllői alapításával új életre támasztotta rendjét...” MTI Könyomatos hírek. 22. kiadás. 1933. november 29. 19 ó 10 p.

annyira tarthatatlanná vált, hogy a prépost kénytelen lett a jászóvári teológiai intézetet tanárostul-növendékestül együtt Gödöllőre, az új rendházba átköltöztetni.

Végezetül felhívjuk a figyelmet a Jászóvári Premontrei Kanonokrend megmaradásának három apróbb, nem közismert aspektusára:

1. A prépost Sátoraljaújhely Újhely részén született, amely 1920-ban Csehszlovákiához került, s így, például az ún. honossági vizsgálat eredményeként nem utasíthatták ki az országból.

2. A budapesti Norbertinum 1920 után is a rend tulajdona maradt. Ezért, amikor a rend érdeke úgy kívánta, Takács Ferenc Menyhért O.Praem. hivatalosan is mint magyarországi, budapesti lakos képviselhetette a rendet. Így vehetett fel a csehszlovák (jászóvári) székhelyű és csehszlovák lakóhelyi illetőségű rendfőnök magyarországi pénzintézetektől (a Norbertinum címe alapján budapesti lakosként meghatározva önmagát) többször is kölcsönt. Ennek a helyzetnek a jogosságát (törvényességét) a prépost halálát követő évben – egy per kapcsán – Kovács Imre Lajos O.Praem. vikárius hivatalosan igazolta: „Igazolom továbbá, hogy dr. Takács Menyhért [...] prépost-prelátus urunk a trianoni határok megvonása után is minden állami és egyházi hatóságtól elismerten Csonkamagyarországon is képviselte a jászó-premontrei rendet, amelynek jog szerint és ténylegesen feje volt. Az ő névaláírása szerepelt rendünk összes fontosabb ügyiratain (a gödöllői építkezésekre felvett kölcsönök, kinevezések stb.), és ennek hitelességét senki kétségbe nem vonta...”¹⁰⁶

3. Jászóvár földrajzi helyzetének, pontosabban Csehszlovákiához való csatolásának/tartozásának széles körű nem ismerete.

Az 1924 és 1929 között Csehszlovákiából és Romániából kiutasított, vagy préposti rendelkezés nyomán hosszabb-rövidebb ideig Magyarországra vagy más (országbeli) konventbe ment jászóvári premontrei szerzetesek névsora:¹⁰⁷

1. *Jászóváról:* Bacsó Lajos Vilmos O.Praem., Hermann István Egyed O.Praem. (1895–1970), Lipták Jenő Lambert O.Praem. (1897–1954), Majtényi György Dezső O.Praem. (1884–1949), Vidákovich Antal Aladár O.Praem. (1892–1961), valamint 10 novícius és egyéb növendék, köztük Bárczy Géza Valér O.Praem. (1902–1966), Gábrriel László Asztrik O.Praem. (1907–2005), Staff (Paulai) Károly Imre O.Praem. (1907–1971), Zillich (Zimándi) István Pius O.Praem. (1909–1973);

2. *Kassáról:* Áldorjai József Benedek O.Praem., Buczkó József Emil O.Praem. (1893–1969), Holba Róbert Kasszián O.Praem., Magyar Endre Gábor O.Praem. (1893–1952), Spiika Tibor Lőrinc O.Praem. (1898–1955), Stuhlmann Vencel Patrik O.Praem.;

3. *Nagyváradról:* Berkovics Lajos Ernő O.Praem., Bodnár György Remig O.Praem., Champier József István O.Praem., Ernyi János Gilbert O.Praem. (1878–1959), Filó Alajos Ede O.Praem. (1888–1982), Labancz István György O.Praem. (1880–1958),

¹⁰⁶ Gödöllő, 1934. november 2. SNA PrJ 195. Kč. f. 420.

¹⁰⁷ Lásd: Névár 1944.

Oszvald Ferenc Arisztid O.Praem. (1890–1973), Rafain Alajos Barnabás O.Praem., Suta József Evermód O.Praem. (1897–1982), Szombach Ferenc Godehárd O.Praem. (1892–1946), Szopek Ervin Loránd O.Praem.

Források

1.

Gödöllői Premontrei Apátság Levéltára (GPAL)

GPAL PrJ-Rt-1-1919, 1923

GPAL PrJ-Na-1-1923

GPAL PrJ-Rt-2-1923

GPAL PrG-Rt-5-1948–1950

Slovenský národný archív Premonštrátska prepozitúra Jasov (SNA PrJ)

SNA PrJ Kč. 3. Fasc. 128. nr. 12.

SNA PrJ Kč. 182. f. 18.

SNA PrJ Kč. 183. f. 511., 856.

SNA PrJ Kč. 184. f. 1., 7., 8., 10., 23., 110., 156–158., 176., 186–187., 220., 250., 258., 274–275., 280–281., 290–295., 326., 329., 333., 347., 391., 415., 472–474., 478–480.

SNA PrJ Kč. 185. 1921: f. 135., 213–215., 217., 250., 252–256., 262–263., 292–293., 441., 508., 551., 663. 1922: f. 47., 117., 119., 139., 194., 237., 322., 363.

SNA PrJ Kč. 186. f. 183., 185., 320–332., 528., 633., 675.

SNA PrJ Kč. 192. f. 434–445.

SNA PrJ Kč. 195. f. 420.

SNA PrJ Kč. 196. f. 207.

SNA PrJ Kč. 201. f. 586.

SNA PrJ Kč. 204. f. 140.

2.

Cz. Farkas Mária: A Mécs László-epizód Párizsban. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 103, (1999) 1–2. 218. p.

Tusor Péter–Tóth Krisztina: Az újonnan megnyitott vatikáni fondok és a magyar történetkutatás. In Tusor Péter (szerk.): *Magyarország és a római Szentszék. Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére*. Budapest–Róma, 2012, 240–242. p.

Felhasznált irodalom

1.

A Jászóvári Premontrei Kanonokrend névtára az 1916. évre. Budapest, 1916.

A Jászóvári Kanonokrendi Prépostság névtára az 1944-ik évre. Jászóvár, 1944.

A kassai premontreiek a húszéves cseh megszállás alatt. A Jászó-Premontrei II. Rákóczi Ferenc-Gimnázium Évkönyve az 1939–40. iskolai évről. Kassa, 1940, 10. p.

A košicei csehszlovák állami reálgymnázium első jelentése az 1919–20. iskolai tanévről. Košice, (é. n.), 7. p.

Berger, Edvin 2016. *Le questioni storico giuridiche irrisolte riguardanti l'erezione dell'abbazia nullo di Jasov*. (1922) Roma, Lateran University Press.

Kara Anna 2011. Hazádnak rend(ül)etlenül légy híve?! *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 13, 4. 67–86. p.

Kara Anna 2013. Tíz év, amely megrengette a rendi világot. Adalékok a jászóvári premontreiek történetéhez, 1918–1928. *Hitel*, 26, 4. 112–119. p.

- Rácz Kálmán 2004. Esztergomi érsekség kontra csehszlovák állam – egyházi birtokperek a hágai bíróság előtt. 1–2. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 6, 3–4. 35–52., 67–95. p.
- Salacz Gábor 1975. *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. München, 13–54. p.
- Simon Attila 2017. Kassa három megszállása. *Történelmi Szemle*, 59, 4. 580. p.
- Somorjai Ádám 2008. *A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja. 1927–1935. Pannonhalma, Archiabbatia de Sancto Monte Pannoniae*.
- Štátny slovenský ústredný archív v Bratislave. *Sprievodca po archívnych fondoch. I. Oddelenie feudalizmu*. Bratislava, 1964, 327–337., 354–359.
- Sztyahula László 2012. *A csehszlovákiai magyar katolikus egyház története. 1918–1950*. Budapest, PhD-dolgozat.
- Szuromi Szabolcs Anzelm 2011. A Kassai Egyházmegye közigazgatásának változásai 1918 és 1982 között. *Magyar Sion*, 5 (47), 1. 99–100. p.
- Tóth Krisztina 2020. *A budapesti apostoli nunciatúra iratanyagában található premontrei források*. Kézirat, Gödöllői Premontrei Apátság Levéltára.
- Tusor Péter–Tóth Krisztina 2012. Az újonnan megnyitott vatikáni fondok és a magyar történetkutatás. In Tusor Péter (szerk.): *Magyarország és a római Szentszék. Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére*. Budapest–Róma, 203–252. p.

2.

- Acta Apostolicae Sedis*, XVIII, 16. (1922) 582–584. p.
- Erdészeti Lapok*, 1913. október 1., 847. p.
- Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. január 8. 24. p. A cseh demokrácia áldozatai. Egy híres magyar iskola mártírsága és feltámadása.
- MTI Könyomatos hírek. 22. kiadás. 1933. november 29. 19 ó 10 p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 3, 123. [571] (1924) 5. p. „Magyar!” Írta: Hegedüs (Murgas) Károly (Karol). Egy cseh-szlovák hazafi múltjából.

ANNA KARA

FAITH AND PATRIOTIC INSTINCT FOR LIFE. EXCERPTS FROM THE HISTORY OF THE PREMONSTRATENSIAN ORDER IN JÁSZÓVÁR (1918–1923)

After its restoration in 1802, the Premonstratensian Order of Canons of Jászóvár (today Jasov, Slovakia) flourished in the mid-1900s. On 30 October 1918, the seat of the Order, Jászóvár, became de facto part of the new state of Czechoslovakia. In 1919, the secondary educational institutions and colleges of the Premonstratensians in Rozsnyó (Rožňava) and Kassa (Košice), were forcibly nationalised. As a result of the Treaty of Trianon, the property of the Order was geographically divided among three countries—Czechoslovakia, Romania, and Hungary. From the headquarters in Jászóvár, Provost Ferenc Menyhért Takács O.Praem. led the Nagyvárad (Oradea) and Budapest branches with the interposition of vicars. The Czechoslovak and Romanian authorities did their utmost to make the life of the Premonstratensians of Jászóvár unviable. On 7 June 1922, the Holy See elevated the provostship of Jászóvár to the rank of abbacia nullius, but the practical implementation of this was prevented by diplomatic backroom dealings and lawsuits in state and church politics.

Between 1919 and 1923, several Premonstratensian monks were expelled from Czechoslovakia.

BAKI ATTILA – GYUROVSZKY LÁSZLÓ

Mámor és ébredés

Szlovákiai megyei választások 2001–2017

A szlovákiai magyar kötődésű pártok 1990 óta minden alkalommal többé-kevésbé sikeresen vettek részt a Szlovákia területén rendezett politikai választásokon. Csak felsorolásképpen: a csehszlovák szövetségi parlament, a szlovák törvényhozás, az Európai Parlament, a köztársasági elnöki választások, népszavazások, megyei elnöki és testületi megmérettetések, polgármesteri és helyi képviselői választások, de megannyi más, helyi jellegű kezdeményezés, községi népszavazás, petíciók és más voksolások is. Harminc év alatt tekintélyes politikai tapasztalat. Minden választás egyben próbára tette a pártok, a politikusok és a választópolgárok kölcsönös kapcsolatát.

Az eddigi politikai megmérettetési és képviseleti események közül a *Fórum Társadalomtudományi Szemle* hasábjain a szlovák parlamenti választásokkal, valamint magával a szlovákiai magyar választói bázissal korábbi tanulmányainkban már behatóbban is foglalkoztunk.¹ Az országos parlamenti választási eredményeket felhasználva létrehoztuk a választási eredmények községsoros, járási, megyei és országos adatbázisát. Ezek tüzetesebb elemzése során újra kellett értékelnünk a népszámlálások adatait, értelmeznünk kellett az iskolai beíratási adatokat és nem utolsósorban meg kellett oldanunk a különböző évek eltérő részvételi arányai okozta metodikai dilemma problémáját is.

A korábbi, ezzel a témával foglalkozó tanulmányok többsége általában egy konkrét választást elemezett, összevetve azt a korábbi voksolással.² Itt a leíró jelleg dominált. Mások az eredményeket általában az egyes részt vevő pártok szempontjaiból vizsgálták, esetleg a pártközi választói mozgásokat elemezték és számszerűsítették, már amennyire ezt egy titkos választás objektív módon lehetővé teszi.³ Megismerhettünk

1 Gyurovszky László: Hogyan tovább? A szlovákiai magyar pártok választási eredményeinek elemzése, 1990–2016. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 21. évf. (2019) 2. sz.; Baki Attila – Gyurovszky László: A gödörben az a lényeg, hogy ne ássunk tovább. Szlovákiai magyar választók és szlovákiai magyar pártok, 1990–2020. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 23. évf. (2021) 2. sz.

2 Például Horváth Attila: Csak a változás állandó. *Regio*, 28. évf. (2020) 2. sz.; Rákóczi Krisztián: Parlamenti választások Szlovákiában. Képviselet nélkül maradtak a magyarok. *Kisebbségi Szemle*, 5. évf. (2020) 2. sz.

olyan elemzéseket is, melyek a választópolgárok egyes éveken megfigyelt mozgásait térképezték fel.⁴

Mi részben tágabb, részben szűkebb nézőpontból indultunk ki. Az egy évvel ezelőtti vizsgálatunk fókuszában nem az egyes elszigetelt választások, nem a szlovákiai magyar pártok és a köztük levő kapcsolat és nem is a szlovák–magyar viszony oldása volt. Kutatásunk tárgya a választói bázis egésze, a harmincéves távlatból látható jellemző mozgások kutatása és a trendek felvázolása volt. Fel szerettük volna térképezni a választói bázis harmincéves mozgását, a pártokhoz való viszonyát, nagyságát, belső struktúráját és viselkedésének mozgatórugóit. Úgy láttuk, hogy ehhez nagymértékben el kell vonatkoztatnunk a korábbi, máshol közzétett elemzésektől, és kritikai vizsgálat alá kell vennünk az addig használt források jelentős részét, beleértve a népszámlálási adatokat is.

Ez a megközelítés jelentette a szűkítő nézőpontot. Kizártuk adatbázisunkból azokat a tényezőket, melyek közvélemény-kutatásokból származtak. Ugyancsak lemondunk minden olyan forrásról, melyek időben és témában elszigetelt jelenséget elemeztek, vagy azokat csak egy-egy választás esetében tudták alkalmazni. Csak és kizárólag szilárd, harmincéves és megkérdőjelezhetetlen adatok alapján akartuk levonni a következtetéseket. Így jutottunk el két adatsorhoz: választási adatok és iskolai beíratási számok. Ezt követően természetesen politikai elemzéshez láttunk, hiszen tanulmányunk elsősorban politikai, választástechnikai és kampányvezetési segédeszköz szeretett volna lenni. Az adatokat közzétettük, kutatás céljából. Ezeket bárki elemezheti, bármilyen politikai szemszögből megvizsgálhatja, s tetszőleges politikai következtetéseket vonhat le – feltéve persze, ha azok kiállják a valóság és az esetleges megvalósításból fakadó siker/kudarcs próbáját.

A fő megközelítési különbség a harmincéves horizont, az adatok használata és a szlovák–magyar–roma vagy a kevert/tiszta/asszimilált/mélymagyar, soha véget nem érő, emocionális jellegű meghatározási vitán túllépő politikai megközelítés. Ezzel elkerültük azt a buktatót, melybe sokan beleestek: a Most-Híd megjelenéséhez kötik a „szlovák választók” megjelenésének újdonságát, és azt gondolják, hogy délen új választók jelentek meg az új eszme⁵ hatására. A községsoros harmincéves adatok világosan mutatják, hogy Dél-Szlovákiában – amely elemzésünk fő tárgya – 2010-ben semmilyen új választói bázis nem bukkant fel, ellenkezőleg: az első pillanattól kezdve csökkenés észlelhető. Ugyanazok a választói csoportok szavaztak 2010 előtt és után is, csak korábban egy pártra, később kettőre, majd senkire, esetleg szlovák pártokra. Nagyobb törés pedig akkor állt be, mikor felerősödött a Most-Híd önszlovákosítása, és beléptek a Fico-kormányba.⁶

3 Harrach Gábor: A nagy menetelés a kispadig – a 2020-as szlovákiai választás magyar vonatkozásairól. *Kisebbségi Szemle*, 5. évf. (2020) 2. sz.

4 Ravasz Ábel: Szlovákiai magyarok mint választók, 2009–2013. <https://adoc.pub/ravasz-abel-szlovakiai-magyarok-mint-valasztok.html>

5 A Most-Híd multietnikus, szlovák–magyar megbékélési ideológiájára gondolunk ez esetben.

Elemzésünk tárgya a magyar kötődésű választói bázis egésze. Vizsgáljuk nagyságát, politikai és másodlagosan etnikai kötődésű viszonyrendszerét és struktúráját. Azt kutatjuk, hogy a politikai kínálat mennyire felel meg a választók elvárásainak, beleértve a szlovákiai magyar és nem magyar pártok tevékenységét. Ezt a tevékenységet a jövőben is folytatni szeretnénk, különös tekintettel a harmincéves községsoros adatbázis feltöltésére az újabb és újabb választási eredményekkel. Ennek legfrissebb fejleménye a szlovákiai megyei választási számok betöltése, értelmezése és elemzése. Ezzel a témával eddig kevesen foglalkoztak.⁷

Előzmények, adatok

Jelen tanulmányunk az öt megyei választás eredményeivel foglalkozik, azonban nagymértékben épít korábbi elemzésünkre, mely a harminc évben lebonyolított parlamenti választások adatait vizsgálta. Ezért fontosnak tartjuk röviden összefoglalni előző következtetéseinket először adatvizsgálat, majd politikai vizsgálat szemszögéből is.

A korábbi elemzés főbb adatelemzési megállapításai a következők voltak:

- a szlovákiai magyar pártok lehetséges választói bázisa országos viszonylatban harminc év alatt 11 és 12 százalék közé tehető;
- számszerűsítve ez ma körülbelül 500 ezer lehetséges választópolgárt jelent, akik természetesen a szlovák pártok által is elérhető;
- ez a választói bázis létszámát tekintve stabil és struktúrájában kiegyensúlyozott;
- a hivatalos adatok alapján kiderült, hogy harminc év alatt alig változott a szlovák és magyar iskolákba beíratott első osztályosok országos aránya;
- ez enyhén szólva megkérdőjelezi a tízévente egyszázalékos csökkenést kimutató népszámlálási adatok igazságtartalmának jelentős részét, illetve az eddig alkalmazott kérdezési módszer helyességét;
- a korai egységes és önmagát magyar jellegűnek tartó MKP kettészakadása a magát idővel a multietnikus DNS hordozójaként meghatározó Most-Hídra⁸ és

6 Itt elsősorban Lucia Žitňanská volt KDH- és SDKU-politikus és SDKU-s társai Híd-beli implantációjára, a polgári párt ideológiájára, a szlovák irodavezetőre és kampányfőnökre, valamint a szlovák alapkampányra gondolunk. De jól jellemzi ezt egy „botrány”, amikor egy magyar Híd-politikus csak magyar nyelvű bejegyzésére hisztérikusan reagált Peter Kresák képviselő, aki ezt a polgári elv megsértésének tekintette.

7 Egy tanulmányt találtunk, Rákóczi Krisztián: Két választás Szlovákiában: a megyei és a helyhatósági választások eredményei. *Kisebbségkutatás*, 24. évf. (2015) 1. sz.

8 A folyamat első részét jól jellemzi a szlovák mint tárgyalási nyelv előretörése. Az alakuló ülésen, Karcsán, minden magyarul folyt, és az egy nem magyarnak fordítottak. A Híd első évben lezajlott elnökségi ülései magyarul folytak, hiszen Rudolf Chmel jól beszélt magyarul. Később Ivan Švejna megjelenésével alkalmazni kellett volna az alapszabályban lefektetett „minden-

az önmagát a korábbi MKP-tól hangsúlyozottan nemzetibb érzületűnek tartó késői MKP-ra nem eredményezte a szlovákiai magyar választói bázis jobb és hatékonyabb megszólítását;

- az adatok azt bizonyítják, hogy egyetlen választáson és egyetlen szlovákiai magyar választói rétegen belül sem történt jelentős és tartós szavazatnövekedés. Az ilyen jellegű közösségek száma nagyon csekély, és sokkal inkább elszigetelt jelenségről⁹ van szó, míg a csökkenés trend jellegű;
- a pártszakadás az első években még csak enyhe szavazatcsökkenést hozott, ez azonban 2012 után felgyorsult;
- a választói bázison belül találtunk kb. 38 százaléknyi erősen magyar érzelmű választót, ugyancsak 38 százaléknyi magyar és egyben politikai választót. Ők alkotják a magyar pártok alapszavazóit, akik erősen kötődnek magyar mivoltukhoz és magyar pártjaikhoz;
- kimutatható volt egy kb. 16 százaléknyi választó, akik általában szlovák politikai pártokat választanak, de sikeres magyar pártokkal és népszerű magyar politikusokkal megszólíthatók. A fennmaradó kb. 8 százalék magyar kötődésű választó magyar oldalon nem talál megfelelő politikai kínálatot;
- a magyar pártok szavazatbegyűjtési szempontból a legsikeresebben 2001 és 2012 között szerepeltek. Képviselési eredmény szempontjából ez a megállapítás sajnos csak 2002-re és 2006-ra érvényes, amikor 20-20 magyar képviselő került a parlamentbe, míg 2010-ben és 2012-ben ennek csak töredéke.

Előzmények, politikai megállapítások

A további elemzések szempontjából lényegesnek tartjuk összegezni korábbi politikai megállapításainkat is. Fontosnak tartjuk ugyanakkor leszögezni, majd újra és újra hang-

ki az anyanyelvén” szabályt, tolmácsberendezés segítségével. Erre elnökségi és szakmai szinten soha nem került sor. Nemsokára megjelentek a szlovák szövivők, az újabb és újabb megmérhetetlen népszerűségű szlovák politikusok, akik még a lakóhelyükről sem hoztak észlelhető szavazatmennyiséget (Karol Sidor, Peter Antal, Andrej Hrnčiar). Az önszlovákosítás második fázisa Lucia Žitňanská volt KDH-s SDKU-politikus beépítésével újabb, ennél is jelentősebb szintre lépett.

- 9 A 2006-os és 2010-es választást összehasonlítva csak a következő 39 községben találtunk jelentősebb, 4-5 százalékot elérő szavazatnövekedést: Dénestorcsmisérd, Gútor, Magyarurab, Gelle, Illésháza, Léva, Bajka, Sáró, Nagysalló, Cakó, Füge, Gortvakisfalud, Gesztete, Kálósa, Lénártfalva, Martonfalva, Radnót, Rimaszécs, Simonyi, Oldalfalva, Szútor, Uzapanyit, Alsóvály, Méhi, Velkenye, Somodi, Jászó, Kenyhec, Migléc, Battyán, Lelesz, Szinyér, Nagytárkány, Véke, Nagykapos, Budaháza, Deregnő, Vaján és Hegyi. A 2010-es szintet 2016-ig közülük csak tizenöt volt képes megőrizni (Dénestorcsmisérd, Cakó, Magyarurab, Füge, Gortva, Gesztete, Kálósa, Rimaszécs, Mártonfalva, Radnót, Oldalfala, Uzapanyit, Méhi, Velkenye és Lelesz), 2020-ra egy sem maradt.

súlyozni kiindulópontjainkat: minden politikai megállapításunkat a *szlovákiai magyar választói bázis*¹⁰ egésze szempontjából tesszük. Mindig azt vizsgáltuk, hogy a *politikai kínálat* mennyire felelt meg a választók összességének. A pártok teljesítményét tehát nem önmaguk ideológiai és etnikai jellegű meghatározása vagy kommunikációs fantáziájuk vizsgálata alapján értékeltük. Mi csupán azt a képességüket elemeztük, hogy mennyire tudták képviselni választópolgáraikat, illetve hogy mennyire érvényesítették a választók érdekeit. Ebből a szempontból a korábbi tanulmány főbb politikai megállapításai ezek voltak:

- Kiderült, hogy a Most-Híd multietnikus ideológiája Szlovákia déli régióiban nem tudott új választókat megszólítani, ellenkezőleg, megalakulása után azonnal szavazatokat veszített a 2006-os MKP-hoz viszonyítva.
- Fontos, hogy a késői MKP 2010 után szinte senkit nem tudott megszólítani a Most-Híddal elhagyó magyar választók közül.
- Az MKP föladva korábbi önmagát, leszűkítette politikai érdeklődését választóinak alig több mint harmadára, kiátkozta a többieket, miközben egy hihetetlen „intellektuális” csavarral a leárusított választópolgárok szavazataira is számított.
- Az MKP fokozatosan elvesztette parlamenti horizontját és célkitűzését, berendezkedett megyei és helyi szinten, miközben kiépítette és megerősítette magyar kliensi viszonyrendszerét.
- A Most-Híd, feladva a magyar pártok 25 éves demokratikus hagyományait, belépett egy toxikus, nacionalista előzményű kormánykoalícióba, melyből még az újságíró-gyilkosság sem tudta őket kivezetni.
- A Most-Híd dél-szlovákiai szavazatokkal rendszeresen ejtőernyős szlovák politikusokat¹¹ juttatott a parlamentbe és a kormányba, akik ugyancsak rendszeresen minden választási időszakban, ejtőernyőjüket újra kinyitva, rendszeresen faképnél hagyták őket. A Most-Híd ezt a szavazatátírányítást utólag megbékélési, multietnikus DNS-nek hívta, ami szinte az MKP szintjéhez mérhető „intellektuális” csavar.
- Úgy látjuk, hogy a szlovákiai magyar politizálásnak tekintettel kell lennie a választói bázis politikai és nemzeti irányultságára. Harminc év tapasztalata azt mutatja, hogy a bázis politikai súlypontja enyhén, mérsékelten, de határozottan jobbra található, míg nemzeti irányultságát tekintve egyértelműen, de egyáltalán nem hivatkozhatóan magyar oldalon van. Egy ilyenfajta politizálás, vonzó politikusokkal hozza a legtöbb szavazatot.

10 Dőlt betűkkel és aláhúzva azokat az új elemeket és fogalmakat jelöltük, melyeket új terminus technicusnak tekintünk. Ezeket megpróbáltuk meghatározni és következetesen ily módon használni.

11 Csak példaképpen mindkét helyről: Peter Zajac, Ondrej Dostál, Peter Osuský, Igor Sidor, Peter Kresák, Lucia Žitňanská, Mária Kolíková, Andrej Hrnčiar, Peter Antal, Norbert Kurilla.

- A településszerkezeti vizsgálatok során újra és újra kiderült, hogy a politikai és politikusi kínálatnak a szlovák–magyar–roma nemzetiség, esetleg nő–férfi identitás jellegű megközelítése nem hatékony és nem írja le pontosan a valóságot. Az adatokat a választók strukturált etnikai és nyelvi kötődései, politikai álláspontok és politikusi személyiségek megnyilvánulásai alapján lehet jól értelmezni.
- A lehetséges választói bázis világosan rétegezett és ezzel együtt stabil. Ez a kulcsa a politikai és politikusi kínálat kialakításának. Hiába szaporodik például szinte exponenciális gyorsaságú osztódással az a politikusi gárda, mely az erősen magyar érzelmű, 38 százaléknyi csoportot kívánja képviselni, ezzel nem bővül az általuk megszerezhető szavazók száma. Ha a politikai kínálat nem fedile a választók adott struktúráját, az eredmény bármekkora erőfeszítést és pénzszerzést követelő nagy harc után is csak elszomorító lehet.
- Ugyanez érvényes a többi választói rétegre is. Hiába a politikusi elhatározás, ha hiányzik a vonzerő, a karizma, valamint a hitelesség és a politikai szimbólumok megjelenítése.

A megyei adatbázis kialakítása

Az első alapvető problémát, ugyanúgy, mint a megelőző kutatások esetén, itt is a használható és hiteles adatbázis hiánya jelentette. Meg kellett szereznünk az alapadatokat, melyek a Szlovák Statisztikai Hivatal adatraktáiraiban heverték, jó szlovák statisztikai szokás szerint, természetesen, rendszerezés nélkül. Az elemzési táblázat hiteles és pontos számokkal való feltöltése sziszifuszi tevékenység volt, s több mint egy év megfeszített munkát vett igénybe.

A megyei voksolás bonyolult, néha kétkörös, néha egykörös, többségi választási rendszer. Bonyolultságát tovább növelik a választók preferenzaszavazatai, az úgynevezett karikázások, az eltérő számú megválasztható jelölttel rendelkező, területileg is gyakran változó választási körzetek, valamint a pártok, koalíciók és független jelöltek kavalkádja. Valószínűleg ez is közrejátszott abban, hogy nem létezett egy világos, logikus és áttekinthető, kutatható adatbázis. Szembesülve e problémákkal, világossá vált, miért hiányzott eddig egy átfogó elemzés – nem csupán magyar közösségünkben.

A munkának ezt a ránk eső részét sikerült majdnem teljesen elvégeznünk. A korábbi elemzéseink során kialakított községsoros adatbázisunk tehát ma kibővült az öt megyei képviselő-választás minden fontos adatával, magyar és nem magyar szempontból egyaránt. Nem foglalkoztunk ugyanilyen részletességgel a megyei elnökválasztással, mivel annak rendszere 2000-ben úgy lett kialakítva, hogy még véletlenül se lehessen sehol magyar győztes. Itt elégnék tűnt a szavazatok járási és természetesen megyei összegzése.

Időközben az adatbázist feltöltöttük az európai parlamenti választások adataival is.

A megyei választási rendszer

A korábbi munkánkban meghatározott, magyar jelleggel is bíró 538 szlovákiai község parlamenti és európai parlamenti választási adatait tehát 2021-ben kiegészítettük az elmúlt időszak öt megyei választásának adataival. Ez a számsor azonban egy kis magyarázatot igényel. Olyan rendszert kellett ugyanis kialakítani, mely összehasonlíthatóvá teszi az egyes konkrét területet magába foglaló megyei választások egyes eredményeit csaknem húszéves időszak alatt, valamint értelmezhetővé teszi öt megye huszonöt eredményét egymással időben is összevetve. Ugyanakkor képesnek kell lennünk az eredményeket összevetni a korábbi adatbázisainkkal is.

Mint ismeretes, ez a fajta képviselő-választás és megyei elnökválasztás az egykörös és kétkörös többségi rendszer keveréke volt egy ideig, ma pedig csak egykörös. Ugyanakkor mandátumokat tekintve van egymandátumos és többmandátumos változata is. Ez azt jelenti, hogy az adott választókerületben előre adott a lehetséges képviselők száma, ami legkevesebb egy, de lehet akár tízen felüli is – az adott választókerület nagyságától függően. Az adott választókerület választásra jogosult minden választópolgára a listán annyi jelölt sorszámaát karikázhathatja be, amennyi képviselői hely elosztásra kerül ott és akkor (a választókerületeket az adott megyében mindig a megyei közgyűlés állapítja meg, így ezek nagysága és helye minden választáson változhat). A választási bizottságok tehát összeszámolják a jelöltekre leadott karikák számát, és az első helyen végzetek lesznek a képviselők, míg a mögöttük sorban levők nem, vagy csak később, ha valaki az őket megelőző megválasztott jelöltek közül elveszti mandátumát. A megyeelnököket először kétkörös rendszerben választották közvetlenül a választópolgárok, majd egy idő után visszatértek az egykörös módszerhez.

A fenti rendszerben ugyanakkor indulhatnak pártok, pártok szövetségei, valamint – megfelelő számú aláírás megszerzését követően – független jelöltek is. Hogy a dolog még bonyolultabb legyen, egy megyén belül egy párt csak egyfajta választási koalícióban vehet részt, de ha már igen, akkor minden egyes választási körzetben így kell indulnia. Ennek következtében például hiába akartak együtt indulni a Most-Híd és az MKP jelöltjei egy olyan járásban, ahol csak együtt tudtak volna eredményt elérni, ha ezt a koalíciókötést egy másik járásban ellenezték.

Metodikai kérdések

A fentiek figyelembevételével tehát először azt kellett meghatározni, kiről is szeretnénk adatokat elemezni. Mivel eddigi munkánk a szlovákiai magyar választói bázis volt, itt is hasonló kiindulópontokat választottunk. Az adatbázis azokat a szavazatokat tartalmazza, melyeket az 538 településen az ott induló magyar jellegű párt vagy a magyar pártot is magába foglaló koalíció magyar jelöltjei, a független magyar jelöltek kaptak, továbbá azokat a voksokat, melyeket a többi pártjelölt kapott (ez néha nehézséget okozott, mint például Jobbágy József esetében, aki politikusi pályafutása alatt volt a korai, id.

Gyimesi-féle párt képviselője, HZDS-jelölt, később független lett, majd a Most-Hídban politizált, jelenleg pedig a Szövetség soraiban található). Ezt a fajta felosztás az eddigi megyei választások tényleges eredményei indokolták, mivel csaknem kizárólagosan így alakultak ki a listák, így jöttek létre a frakciók és az együttműködési szövetségek is.

Az adatbázisban megtalálható az adott választási évben az adott községben a választásra jogosultak száma, az ott leadható maximális preferenciaszavazatok/karikák mennyisége, valamint a jelöltekre leadott preferenciaszavazatok/karikák (pártok szerint összesítve), továbbá a választási részvétel. A fent ismertetett választástechnikai rendszer miatt azonban be kellett vezetnünk egy új fogalmat is – a karikázási részvétel. Arról van szó, hogy egy választó legkevesebb egy, de általában több preferenciaszavazatot érvényesít. Vagyis az a párt, amelynek a szavazói egységesen, minden lehetséges karikázási lehetőséget kihasználva voksolnak a pártlista jelöltjeire, azok sikeresebbek olyan vetélytársainál, kiknek választói a pártlistáról kevesebb jelöltet támogatnak. A karikázási részvétel tehát olyan aktív választókat jelent, akik kihasználják összes preferenciaszavazati lehetőségüket. Vagyis ha 100 bejegyzett és egyben aktív választó az adott községben a két jelőltre adható 200 karikából csak százat ad le, akkor a választási részvételük ugyan 100%, de a karikázási részvételük csak 50 százalékos. Ha egy másik településen ugyancsak százan mennek el szavazni a lehetséges százból és kihasználják mind a 200 karikázási lehetőségüket, akkor ott a választási részvétel is 100%, és a karikázási részvétel is száz százalékos. A pártoknak és koalícióknak tehát az az érdekük, hogy választóik karikázási részvétele magasabb legyen, mint a konkurens pártoké – elsősorban persze azokon a településeken, ahol ők a domináns politikai erők. Ez vonzó képviselőjelölti listát, fegyelmezett választókat és jól szervezett, egységes kampányt igényel. A széthúzó, veszekedő listák bukásra vannak ítélve. Itt százszorososan érvényes a mondás: egységben az erő.

A leadott szavazatokból kiindulva – ugyanúgy, mint a parlamenti választások esetében – a választási részvétel segítségével a választási eredményt átszámoltuk százszázalékos választói részvételre. Ennek metodikáját részletesen indokoltuk korábbi elemzésünkben, ezért most csak annyit szögezünk le, hogy így lehet objektív módon összehasonlítani az egyes eltérő választási részvétellel lezajlott választások abszolút értékeit. A másik, ugyancsak használható lehetőség az lenne, hogy százalékokkal dolgozzunk¹² munkánkban. Egy dolgot azonban nem szabad tenni: összevetni a különböző, eltérő választási részvétellel lebonyolított választások abszolút számait, s az így létrehozott számsorokat elemezni. Ez ugyanis torzult eredményekhez és ezért sok esetben hibás következmények levonásához vezetne. Mivel ez az általunk használt metodika több esetben kérdőjeleket vetett fel,¹³ szükségesnek tartjuk a korábbi indoklást kiegészíteni egy példával.

12 Például Rákóczi Krisztián: Két választás Szlovákiában: a megyei és a helyhatósági választások eredményei. *Kisebbségkutatás*, 24. évf. (2015) 1. sz.

13 Ravasz Ábel: A gödörben sem mindegy, hogyan ásunk. *Új Szó*, 2021. november 28.

Tételezzük fel, hogy az egyik választáson 96 százalékos, míg egy másikon csak 51 százalékos részvételt regisztráltunk (például Komáromfüss 1990 és 2016). Az első esetben 475, a második esetben 252 olyan szavazatot találtunk, melyet magyar jellegű pártokra adtak le. A településen belüli választási százalékarány mindkét esetben egyforma: körülbelül 80 százalék, vagyis ennyi a magyar pártok támogatottsága mindkét vizsgált évben. A százszázalékos választási részvételre átszámolt abszolút érték az első esetben 485, 2016-ban pedig 491 választó, illetve személy. Tegyük fel, hogy három elemző lát neki az adatok vizsgálatának. Az egyik a százalékos módszert választja, a másik a száz százalékra átszámolt adatokkal dolgozik, míg a harmadik csak a két számot (475 és 252) és a választási részvételt (96% és 51%) nézi. A százalékos metodikát, vagy a száz százalékra átszámoló metodikát követő két elemző következtetése csak egyforma lehet: a magyar pártok támogatottsága 26 év alatt szinte ugyanaz, hiszen az egyik elemző szerint mindkét évben 80 százalékos eredményt értek el, míg a másik megállapítja, hogy egyik esetben 485, a másik esetben pedig 491 választó voksolt rájuk, ami a stagnáló lakosság mellett majdnem ugyanaz. A két megközelítés kiegészíti egymást, hiszen ha az abszolút számok nem, de a választási számarány változott, akkor elemezni lehet a bevándorlások/elvándorlások vagy a népességyarapodások hatásait. Esetleg elgondolkozhatnak a választási részvétel változásának okai felett, feltéve, ha azok lényegesen eltérnek az országos vagy regionális adatoktól. A leghatékonyabb tehát a két módszer kombinált használata.

Ezzel szemben a nyers, elsődleges adatokat azonnal összevető kutató támogatottsági zuhanásról számolna be, hiszen az 1990-es 475 választó 2016-ra 251-re fogyott. Esetleg felveti, hogy a magasabb részvétel legitimebb eredményt jelent, mint az alacsonyabb, vagy hogy az alacsony részvétel kritikussabb a politikusokkal szemben, mint a magas. Elmélkedhet azon, vajon milyen a szavazók csoportjának és milyen a nem szavazók csoportjának szociológiai, politikai és nemzeti profilja. Mivel titkos választásokról van szó, nagyon nehéz feladatot vállal magára, hiszen nincsenek alátámasztott adatai. Megoldást kereshet más jellegű tanulmányokban, exit polokban, előzetes és utólagos közvélemény-kutatásokban. Ezek közül sok már egy óra és egy hét elteltével is más eredményt jelez, mint a valóság volt. A válaszadók fantáziája sokszor elképesztő. Különböző kutatásokhoz és forrásokhoz nyúlhat, boncolhat, elemezhet, súlyozhat, összegezhet, következtethet, briliáns ötleteket vethet fel és terjedelmes tanulmányokat írhat. Nyilvánvaló, hogy aki ezekben a témákban otthonosan mozog, az ráadásul még nagyon sok fontos és értékes megállapítást is tehet. Az alapvető hibát azonban nem távolítja el: két olyan számot hasonlít össze kiindulópontként, melyek az eltérő választási részvétel okán önmagukban, értelmezés nélkül, összevethetetlenek.

Ezért azok a tanulmányok, melyek nem oldják meg az eltérő választási részvételből s esetünkben az eltérő karikázási lehetőségéből fakadó metodikai problémákat, azok szükségszerűen hamis elemzési kiindulópontokat tartalmaznak, s minden egyéb kiválóságuk ellenére torzító képet mutatnak – a torzítás mértékét a választási részvételek eltéréseinek a nagysága határozza meg. Ha kicsi a különbség az egyes választási részvételek között – például két-három százalék –, akkor a hiba is kicsi, de ennek elle-

nére tudatában kell lenni az eltérésnek. Az általunk vizsgált választások esetén azonban a részvétel egyszer 8, egyszer 15, másszor 35, 60 vagy akár 98 százalékos is volt. Itt már elengedhetetlen az objektív alap és a tudományos, matematikailag is helytálló megközelítés. Ezért fel sem merülhetett a nyers számok azonnal összevetése.

Amennyiben tehát nem csupán egy-egy választást veszünk górcső alá, hanem hosszabb távú tendenciákat kutatunk, metodikai szempontból választanunk kell: egységes alapra hozott számok, vagy százalékok, esetleg a kettő kombinációja. Mi az egységesen 100 százalékos részvételre átszámolt választási eredmények összehasonlítása mellett döntöttünk, miközben mindig használjuk a százalékos módszert is. A kettő így együtt képes objektív képet nyújtani.

A megközelítési és elemzési módok különbözőségével együtt azonban hangsúlyozni kell, hogy a szlovákiai magyar politika legfőbb problémája nem az elemzőkben és a kutatókban van. Éppen ellenkezőleg: a lábjegyzetekben idézett szerzők valamennyien részletes és az adott témában véleményünk szerint értékes elemzéseket hoztak létre. Ugyanez mondható el a mostani és korábbi tanulmányunkban nem idézett szerzőkről, akik szociológiai és történelmi szempontú műveket tettek közzé (például Lampl Zsuzsanna, Gyurgyik László, Angyal Béla, de kihagyhatatlan Turczel Lajos vagy Gyönyör József is), esetleg más műfajú könyvek és tanulmányok közzétételével és megírásával világították meg a szlovákiai magyar társadalom egyes csoportjainak gondolkodásmódját (csak példaként: Öllös László, Simon Attila, Popély Árpád és mások). Az elmúlt harminc évben a szlovákiai magyar társadalomtudományi élet több szinttel magasabb, stabilabb és jobb minőségű építményt jelent, mint 1989 előtt, vagy közvetlenül utána. Úgy látjuk, hogy az elemzés és tanácsadás szintjén kisebbségi társadalmunk nincs elmaradva a szlovák kutatóktól, ellenkezőleg. A jelentősebb hibák inkább a politikusok és tanácsadók oldalán észlelhetők, akik az esetek döntő többségében el sem olvassák ezeket a műveket vagy legalább azok kivonatát.

A preferenciaszavazatok időbeni és térbeli összevethetősége

A megyei választási rendszer bonyolultsága sajnos egy újabb matematikai megoldást kényszerít ki. Ugyanis az egyes régiókban különböző számú karikák leadására volt és van lehetőség. Például egy-egy időben azonos választás során a szenci polgár egyet, a vágsellyei négyet, a galántai nyolcat, a nyitrai pedig 12 karikát, vagyis képviselőt¹⁴ jelölhet be a teljes listáról. Ez önmagában csaknem lehetetlenné teszi az országos összesítéseket, hiszen eltérőek az egyes régiókban a választási részvételek, a karikázási hajlandóságok és az induló pártok, de eltérőek a preferenciaszavazatok számai is. További bonyolításként a megyei közgyűlések még a megválasztható képviselők számát is vál-

14 Itt azért le kell szögezni, hogy legalábbis az adott megyén belül minden egyes képviselőre nagyjából azonos számú bejegyzett választópolgár jut.

toztatgatják az egyes évek során: Szencen volt 4, 2 és 1, Érsekújváron 8 és 11, Nyitrán 12 és 13, Pozsonyban 30, 33, 31, 34 és 36 stb.). Így tehát maguk a nyers karikázási számok összegzése áttekinthetetlen és értelmezhetetlen halmazt jelent. Rendkívül sajnálatos egyébként, hogy csak ilyen formában tárolja őket a Szlovák Statisztikai Hivatal. Ezért nem volt más lehetőségünk, mint hogy az értelmezéshez metodikát, matematikai modellezést alkossunk.

Ezért minden egyes választási évben minden egyes vizsgált település összes karikázási alapszámát (tehát legyen az 1 vagy 4, esetleg 13 karika) átszámoltuk a közös és mindig változatlan egy darab karikára (persze átszámolhatnánk a 10 alpra vagy akár a természetes logaritmus „e” alapjára is, de a lényeg a közös és a változatlan alap minden választási évben és minden településen). Ez az egy karikára visszaszámolt adat, mely minden körzetben és minden évben összehasonlítható adatsort eredményez. Mi tehát minden község összesített karikáit, vagyis a preferenciaszavazatokat elosztottuk az akkor ott lehetséges karikák számával. Amennyiben tehát Szenc körzetben egy képviselőt választottak és a választók összesen 2500 karikát adtak le, akkor ez az eredmény nem változott és 2500 maradt. Amennyiben viszont Nagykürtös körzetben három képviselőt választottak és 7500 preferenciaszavazatot állapítottak meg, akkor ezt elosztva hárommal ugyancsak 2500 karikát kapunk. Ha itt nagyobb volna a karikázási részvétel és például 9000 preferenciaszavazatot adtak le, akkor az eredmény 3000 lenne. Ezzel azt érzékeltettük, hogy minden választópolgár minden választás során egyforma eséllyel szolt bele a dolgok alakulásába, miközben megőriztük a választási arányokat és eredményeket. Így volt lehetséges időben és országos, regionális térben összevetni az egyes karikázási számokat húsz év alatt. Az általunk használt számok tehát az egymandátumos körzetekétől eltekintve absztrakt számok, de megőrizték valóságtartalmukat és egymáshoz viszonyított arányukat, vagyis a valóságnak megfelelően adnak információt az adott témában.

Tudjuk, hogy a matematikai absztrakció nem hétköznapi szintjén mozog a metodika, de persze nem is túlságosan bonyolult, elsősorban a szakemberek számára. Tudatosítanunk kell azonban, hogy a megyei választások rendkívül összetett rendszert alkotnak. A felületes összevetés komoly hibákat eredményezne. Nem tartjuk véletlennek, hogy szlovákiai szinten még nem született húsz évet felölelő és elemző tanulmány. Mi magunk sem tudtunk támaszkodni semmilyen forrásra e tekintetben. Ezért alapvető fontosságú volt, hogy létrehozzuk az egyes adatok összehasonlíthatóságának metodikáját. A tisztán politikai, északi, változékony választási viselkedésekkel szemben délen például stabilabb választói közeget találtunk, mely elsősorban etnikai, s csak másodszorban politikai alapon választ. Az etnikai arányok pedig, mint ismeretes, sokkal lassabban változnak. A fenti metodika alkalmas tehát ennek az összetett és időben is változó rendszernek a megértéséhez és leírásához.

S végül, az egyes választókörzetekben feltüntettük a sikerességet is, ami esetünkben elég egyszerű: a lehetséges képviselői helyek közül megszerzett pozíciók száma.

Öt megye adatainak összegzése

Az alábbi táblázat tehát az első két sorban a magyar és a szlovák karikák számát tartalmazza, következetesen átszámolva az egy karika viszonyítási alapra, amivel kizártuk az eltérő számú karikázási lehetőség torzító hatását. A második két sor a választási körzetek 100 százalékra átszámolt megyei választóinak számát tartalmazza, ugyancsak magyar és szlovák bontásban. A választópolgároktól eltérően ugyanis a jelöltek nemzeti, etnikai hovatartozása még a titkos választás során is nagy valószínűséggel megállapítható.

Az utolsó két sorban található a megválasztott képviselők száma. Mindez Pozsony, Nagyszombat, Nyitra, Besztercebánya és Kassa megye számaait mutatja, leszűkítve azon járásokra, ahol magyar jelöltek indultak.¹⁵ Nincsenek itt tehát az egyes megyék északi járásai.

	2001	2005	2009	2013	2017	2022
Magyar karikák	114 518	65 325	72 526	63 859	76 536	
Szlovák karikák	263 061	187 202	216 839	185 226	300 833	
Magyar választók	411 538	420 110	417 225	439 403	425 227	
Szlovák választók	1 258 225	1 334 338	1 373 502	1 394 908	1 445 969	
Magyar képviselők	86	58	43	46	44	
Szlovák képviselők	73	104	115	112	118	

Az összesítő táblázatokból első pillantásra is látható, hogy a 2001-es megyei választás évében a magyar választók és pártjuk, az MKP szinte eufóriába kerültek. A magyar jellegű választók az alig huszonöt százalékos választói arányukat messze meghaladó mértékben járultak az urnákhoz és adtak le karikákat az egyetlen magyar listán szereplő jelöltekre. Az eredmény sokkolóan hatott a szlovák közvéleményre és a politikusi gárdára. Az MKP az arányaiból elvárható körülbelül 40 képviselőt több mint megduplázva, 86 jelöltet juttatott be az egyes megyei közgyűlésekbe. A részletesebb adatbázis ugyanakkor azt is kimutatja, hogy a magyarok lakta területek karikázási részvétele jelentősen meghaladta a szlovákok lakta vidékekéét. Az MKP egy, koncentrált listájával szemben mindenhol sok-sok egymással vetélkedő szlovák párt teljes listái álltak, ezért aztán olyan helyeken is sikerült begyűjteni a képviselői helyeket, ahol ez elméletileg lehetet-

¹⁵ A következő járásokról van szó: Pozsony I., II., III., IV., V., Szenc és Szenc körzetei, Galánta, Dunaszerdahely, Vágsellye, Léva, Nyitra, Komárom, Érsekújvár (ezen belül Érsekújvár és Párkány körzetek), Nagykürtös, Losonc, Rimaszombat, Nagyrőce, Rozsnyó, Kassa-vidék, Kassa I., II., III., IV., Nagymihály és Tóketerebes.

lennek tűnt. Az MKP regionális politikusai megkerülhetetlen pozícióba jutottak. Nyitra megyében az akkor még egységes párt abszolút többséget szerzett, s a többi helyen is a politikai irányítás erős része volt.

Látható, hogy 2001-ben a nagy ismertségű és országosan népszerű politikusok hiánya az adott választói közegben nem okozott szavazatcsökkenést, és a számok meglepően kiegyensúlyozott megyei szavazói közeg létezéséről tanúskodnak. Ennek okai között minden bizonnyal az is szerepet játszik, hogy a kisebb részvételnél elsősorban a pártok biztos szavazói mennek el szavazni, ez pedig kissé más eredményeket hozhat, mint egy nagy, országosan mozgósító és a bizonytalan választókat is az urnához szólító parlamenti választás. A számok azt mutatják, hogy a megyei választás mint olyan, egy aránylag nagyszámú, biztos kezű, véleményében kiegyensúlyozott és magyar kötődésű választói csoportot érdekel. Kissé előre haladva az időben, ennek fényében a 2017-es csökkenő adat némileg meglepő, bár mintha előrevetítené a két és három évvel későbbi katasztrófát. Az eddigi számokból azonban most még úgy tűnik, hogy a megyei szavazók átlagos mértékben ugyan, de stabilan és kiegyensúlyozottan bíznak megválasztott képviselőikben. Ez természetesen az országos számok alapján levonható általános következtetés, mely nem zárja ki a helyi eltéréseket.

A helyzetet és a jelöltek esélyeit ugyanakkor árnyalja a másik levonható következtetés, miszerint az általunk vizsgált régióban ugyan lassan, de kitartóan emelkedik a szlovák választók száma és aránya. Tizenhat év alatt ez a csökkenés, illetve a másik oldalon emelkedés két és fél százalékot tesz ki. Igaz, ennek több mint a fele Pozsony, Kassa és Nyitra agglomerációján belül figyelhető meg, de a trend azért látszik. Feltételezhetnénk, hogy így csökken a magyarok etnikai aránya, ennek azonban ellentmondanak az iskolai beíratási adatok, melyek maximálisan fél százalékot csökkentek. Ezért arra gondolunk, hogy a magyar választók kissé nagyobb mértékben válnak kiábrándulttá a szlovák választóknál. Érdekes megfigyelés, hogy a szlovák választók esetében ugyancsak nagyfokú stabilitásról beszélhetünk, a már említett, enyhén emelkedő létszámmal.

Elégedettség, mint objektív mutató

Mielőtt az elemzésben időben tovább lépnénk, bemutatunk három adatsort, melyek véleményünk szerint jól érzékeltetik a szlovákiai magyar választói bázis reakcióit a politikai kínálatra. A grafikon első két görbéje a választási körzetek összesített részvételi arányát mutatja. A járások és körzetek déli, jellemzően magyar többségű területeit magyar részvételnként, míg a járások északi részeinek, valamint pozsonyi, kassai és nyitrai területeknek a részvételét pedig szlovák részvételnként határoztuk meg.

A grafikon harmadik görbéje a magyar elégedettségi szint elnevezést kapta (egyébként kiszámoltuk mindenhol a szlovák elégedettségi szintet is, de ennek most és itt nincs jelentősége). Értékét a két részvételi arányból számoltuk ki. Amennyiben tehát a magyar jellegűnek tekintett régió részvételi aránya kétszerese az adott régió karikázási arányának, akkor az elégedettségi mutató 50%. Elméletileg a kettő egyezése ese-

tén a mutató 100% lenne. Ez leegyszerűsítve azt mutatja, hogy az adott magyar pártok (és független magyar képviselőjelöltek) által nyújtott kínálat mennyire nyeri el a magyar választók bizalmát, elégedettségét. Amennyiben tehát ez a mutató 100%-os, akkor a magyar pártokra szavazók teljes mértékben elégedettek a pártok által állított listával, és mindenkit, kivétel nélkül, bekarikáztak. Ebben az esetben a választási részvétel nagysága azonos a karikázási részvétel nagyságával. Feltételezve, hogy a választóknak nem tetszik a magyar jelöltek fele, és karikáikat más pártok jelöltjeire adják, vagy nem használják ki, a mutató 50%-os lesz, azaz a karikázási részvétel a fele lesz a választási részvételnek. Mindezt rendkívül egyszerű módon ki lehet számolni minden esetben, ahol ismert a választási részvétel és a karikázási adatok.

A mutató szépsége és hasznossága egyebek között abban rejlik, hogy községre lebontva lehet vizsgálni a választópolgárok reakcióit az egyes években az adott konkrét nevekből összeállított listára. Tudunk összegezni regionálisan, nagyság szerint, település-szerkezetileg, magyar/szlovák arányokat figyelembevéve stb. Ez megfelelő elemzéstechnika és információ birtokában kiváló módszer a választói reakció és választási szokások vizsgálatára, ami a szakértőkre is támaszkodó politikusok kezében hatékony eszköz lehet.

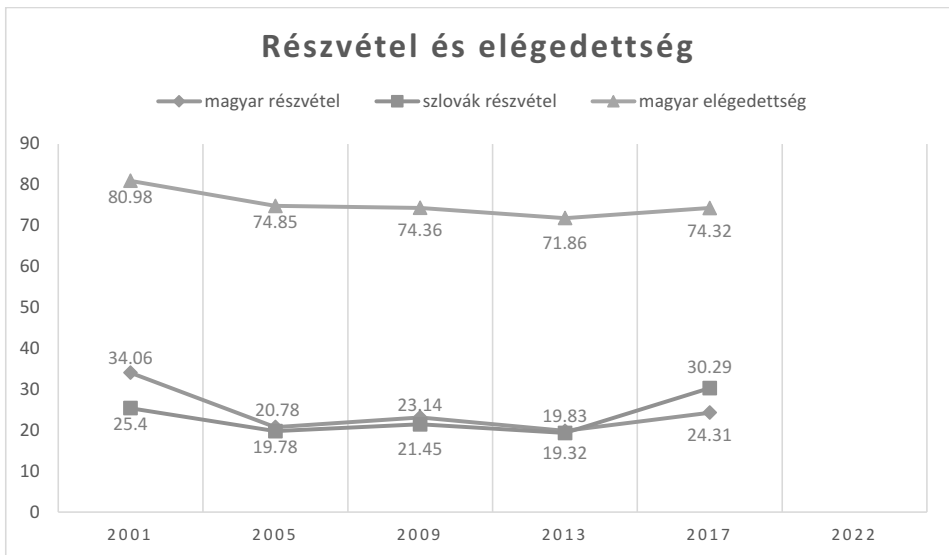
Egy konkrét példát felhozva, ez a mutató például a párkányi körzetben a következőképpen alakult 2001 és 2017 között:

	2001	2005	2009	2013	2017	2022
Választási részvétel	43,40%	30,34%	24,09%	23,14%	22,27%	
Karikázási részvétel	37,34%	24,10%	21,74%	20,55%	19,80%	
Elégedettségi mutató	86,03%	79,43%	90,25%	88,81%	88,91%	

Jól látható, hogy a sikernek három összetevője van: önmaga a választási részvétel, valamint a karikázási részvétel, s e kettő viszonyáról szóló elégedettségi mutató. Amennyiben tehát elemezni kívánjuk a párkányi körzet teljesítményét, vizsgálnunk kell elsősorban a választási részvételt. Ha nagyobb az átlagosnál, politikusként jól dolgoztunk, ha kisebb, meg kellene keresni az okokat. A másik fontos mutató a karikázási részvétel, mely tájékoztat a lista minőségéről és az azon szereplő helyi politikusok regionális ismertségéről. A harmadik, az elégedettségi mutató pedig a választók elvárásáról tájékoztatja a hozzáértőket. Esetünkben különösebb éleslátás nélkül is világos, hogy 2009-ben ugrásszerű emelkedés állt be a választók elégedettségében. Nem mintha a korábbi eredmények nem lettek volna szépek, de azért a 90 százalék mindig jobb hatással van ránk, mint a 79%. A változás okait a regionális kötődés növekedésében találhatjuk meg: míg 2005-ben egy nagy érsekújvári lista volt a párkányi választók előtt, s ezért általuk kevésbé ismert személyiségekkel is találkozhattak, 2009-ben már csak a szűken vett Párkány és vidéke listán keresték az MKP és Híd helyi jelöltjeit. A regionális kötődés a megyei választások esetén rendkívül fontos. Itt tehát csak arra akartunk rámutatni, hogy a választások elemzése során ez a mutató is fontos információkat hordoz.

Elméleti megközelítésben az egyik véglet az lenne, amikor csak egy szűk választói rétegnek megfelelő jelöltlista áll össze, mely ugyan a választásban részt vevők teljes elégedettségét vívja ki, azonban nagyon leszűkíti a választási részvételt, s ezért rossz választási eredménnyel jár. Ennél kicsit jobb, ha többen mennek el választani, kevésbé elégedettek, de összességében több karikát adnak le, mint az első esetben. Az ideális megoldás nyilvánvalóan az lenne, ha a párt jelöltlistája lefedné a választók elvárt igényeit, preferenciáit: regionális struktúrában, politikai és társadalmi megfelelésben, esetleg más, identitás jellegű fontos jellemzőben. Ebben az esetben sokan mennek el szavazni és követik a jelöltlistát, vagyis sikeres a párt. Ezért amikor jelöltlistát és politikai munkát értékelünk, több tényezőt kell figyelembe venni. Nyilvánvaló, hogy a választási kedv zuhanása, a karikázási hajlandóság ritkulása és az elégedettségi mutató csökkenése intő jelek, melyeket mindig nagy hiba lenne figyelmen kívül hagyni. Az egyes járásokat elemezve látható, s erre később vissza is térünk, hogy az egyes regionális politikusi gárdák különböző mértékben voltak képesek tanulni a hibáikból, s voltak, akik javítottak, sokan pedig rontottak a helyzetükön.

Az alábbiakban tehát az öt megyére kiterjesztett, összegzett arányokat mutatjuk:

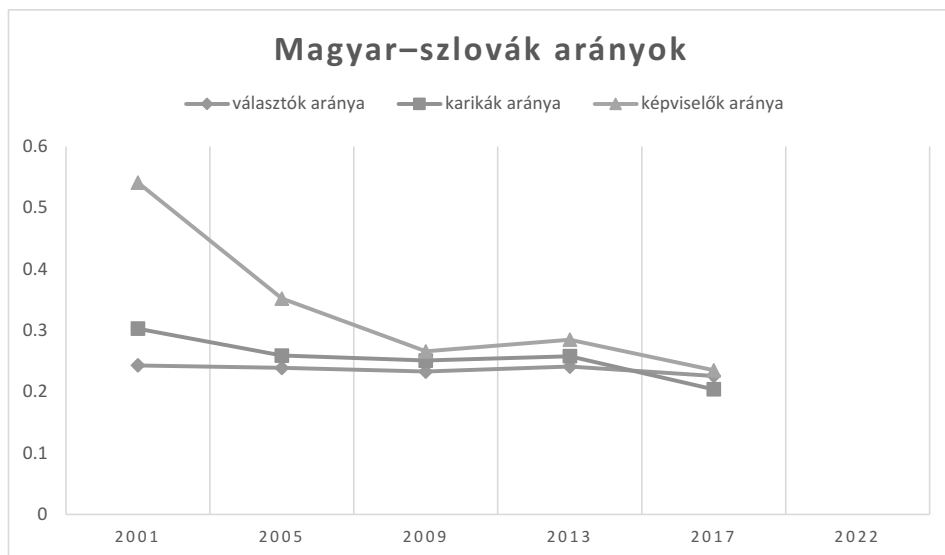
A grafikonból levonható főbb következtetések a következők: az országos, öt megyei szintű magyar választási részvétel 2001-ben jelentősen meghaladta az azonos szlovák részvételt, majd 2017-re a már szinte megszokott és más választások során jól dokumentált zuhanórepülésbe kezdett. Az elégedettségi mutató, ezzel a ténnyel nyilván összefüggésben, a kezdeti magas, csaknem 81%-os szintről lejjebb csökkent, majdnem 10 százalékot 2013-ra. Ugyanazzal a jelenséggel találkozhatunk tehát, mint a parlamenti választások során. Csökken a részvétel és nő az elégedetlenség. A fenti grafikon igazi jelentősége azonban a választási körzetek, járások szintjén jelentkezik. Előrebocsátjuk, hogy ott az

elégedettség szintje sokkal nagyobb volatilitással bír, s érdemes kielemezni, miért van az, hogy egyik helyen 90 százalékos, míg máshol csak 35%. Az okok néha objektívak, de az esetek többségében szubjektív, politikai hibákat vélünk felfedezni.

Öt megyére vonatkozó összesített arányok

Térjünk azonban vissza az első választást követő időszakra. Várható volt, hogy a szlovák pártok 2005-re levonják a következtetéseket a sokkoló 2001-es évből és jobban felkészülnek a következő választásra. A többségi választási rendszer ugyanis, mint ismeretes, kissé igazságtalan a gyöngébbekkel és a széthúzókkal szemben, és előnybe helyezi az erőseket. Ezért Nyitra megyében a szlovák pártok egy választási tömböt hoztak létre, míg máshol is komoly fogyókúrának vetették alá a képviselőjelölti listákat. Ráadásul a magyar választókból mintha elszállott volna az eufória, és a csalódottságuk jelei mutatkoztak. A magyar karikáknak 2001-es adatokon belüli 30 százalékos súlya hirtelen leszállt 26-ra, s 2017-ben ez huszonkét százalékra csökkent. Ennek elsődleges oka a magyar részvételi arány csökkenése volt. Mielőtt azonban áttérnénk a következő választási évek elemzésére, mutassuk meg tehát folyamatában az egyes adatsorok egymáshoz viszonyított arányait egy grafikonban.

Ez a grafikon az egyik tengelyén a választási éveket mutatja, míg a másik az adott öt megyei összesített adathalmazban a magyar részesedés arányát kívánja érzékeltetni. Nyilvánvalóan minél nagyobb a magyar pártok és szavazók aránya, annál nagyobb sikerről számolhatunk be.

Szembevető a 2001-es pozíció kivételes volta. Négy évvel később a magyar választók lelkesedése leszállt a szlovák átlag szintjére. Ennek egyes konkrét okairól később

ejtünk szót, itt elég annyit leszögezni, hogy a 2001-es magasabb részvétel és jelentősebben magas karikázási részvétel okai talán a nagyobb reményben, a történelmi megyei tudat addig rejtve maradt létezésében kereshetők. Erre nézve biztos adatok nem léteznek. A szlovák lakosságnak a történelmi megyerendszerhez való viszonyulása azonban valószínűleg halványabb és negatívabb volt a magyarokéhoz képest. Jól látható azonban az, hogy 2005-re már nem volt lényeges az eltérés a magyaroktól és a szlovákok lakta vidékek választási részvétele között. Ez, párosítva a szlovák pártok koncentráltabb kínálatával együtt, 26 képviselővel csökkentette az MKP sikerét, s persze ennyivel növelte a szlovák pártok súlyát.

Ezzel együtt a 2005-ös eredményt csak részben lehet sikertelenségnek nevezni, sokkal inkább a tisztos, szép eredmény a helyes kifejezés. Igaz, hogy utólag elemezve több esetben is komoly hibákra mutathatnánk rá, nem szabad azonban szem elől téveszteni, hogy a 2001-es választás kivételes, egyszeri és gyakorlatilag megismételhetetlen kiindulási alap volt. Ezért a négy évvel későbbi 57 képviselő tekinthető a magyar pártok által elérhető maximumnak. Rögzíteni kell azonban, hogy a csökkenés a négy évvel korábbi eredményhez viszonyítva 33 százalék volt.

2009 és 2017 között az egy magyar lista helyett kettő lett: MKP és Most-Híd. Ennek a kínálatbővülésnek a pozitív hatásait felfedezni emberfeletti eszmei erőfeszítést igényelne. Elemzőként csak rendkívül elvont ideológiai megközelítéssel juthatnánk el egyfajta letargikus meglegedettség állapotába. A két listával senki sem nyert, de mindenki veszített. A képviselők száma 2009-ben, a négy évvel korábbi eredményhez viszonyítva újabb 27 százalékkal csökkent, és 2001-hez mérve a képviselők száma csak a fele lett, vagyis 43.

2010 után a megyei politizálás, a választások és a lista-összeállítások már a megszokott rendben, ismert közegben zajlottak. Az esetleges sikertelenségek oka elsősorban, de nem kizárólag a két magyar lista létében keresendők, mely tény sajnálatos módon csökkentette a bejutások esélyeit a tizenhat körzetből tizenkettőben. A jövőre tekintve egy közös és egységes lista mindenképpen növelné a bejutások esélyeit. Ez esetben kiemelten hangsúlyoznánk a közös és az egységes fogalmakat, mint alapvetően szükséges, de semmiképpen sem elégséges feltételeket. A magyar választói bázis elkedvetlenedését mutatja az is, hogy míg szlovák térfélen 2017-ben 2013-hoz viszonyítva több mint 61 százalékkal emelkedett a karikák száma, ez a változás magyar oldalon alig haladta meg a 18-at. Történt pedig ez abban az időben, amikor egyre erősebb volt az országos akarat a Smer kormányzásának befejezésére. Eközben a magyar pártok a jóllakottság utáni állapotban békésen vagy letargikusan ejtőztek politikai nyoszolyáikban, s nagyon csekély jelét mutatták az elevenségnek. Az MKP örült viszonylagos megyei pozícióinak, a Most-Híd pedig éppen a kormányzás örömeit élvezte. A számok alapján a stabil bázisuk még egyszer (talán utoljára) így is összeszedte magát, de a magyar pártoknak komoly, új energiákat – a szlovák pártoktól eltérően – már nem sikerült begyűjteniük. Ezért a korábban kissé alacsonynak, de stabilnak tartott 2017-es eredményt az arányok elemzése után már nem tekinthetjük véletlen eseménynek és egyszeri kilengésnek. Ebben nyilván közrejátszott a két lista létén túl a magyar pártok közismerten katasztrofális politizálása

2016 és 2020 között. Jól mutatja ezt a 2017-es választások idejére a karikák arányának meredekebb csökkenése. Csak arra tudunk gondolni, hogy a megyei választókban is növekedett az elégedetlenség a magyar politikai reprezentációval szemben. Összegezve, a 2009-től eltelt időszak megyei választási eredményeire nem lehetünk túlzottan büszkék, s nem állíthatjuk utódaink elé ragyogó és követendő példaként.

Országos esélyek 2022-ben

A 2001-es eredmények megfigyelése tény. Bizton állíthatjuk azonban, hogy a szlovákiai magyar választói bázis ennél jelentősebben jobb helyzetet is lehetővé tenne. Nyilvánvaló, hogy ezt csak az erők összefogásával és közös listák állításával, valamint észlelhető életjelek kiadásával tudjuk elérni. A magyar politikai pártok egy része hosszas tárgyalások után összeállt és országos szinten egységet hirdetett. Kissé csökkenti reményeinket az a tény, hogy az öröm helyett áldozathozatalról és keserves egyeztetésekről szólnak a politikai hírek, s nem érződik a felszabadult öröm a megegyezés után. Kétségekre ad okot az is, hogy jelentős, országosan is ismert politikus nincs az újonnan létrejött Szövetségben (talán csak Berényi József tekinthető annak), márpedig enélkül nagyon nehéz, szinte lehetetlen százalékokat szerezni. Ennél is elszomorítóbb azonban az a tény, hogy helyi és regionális egységről még nem érkeznek hírek, vagyis erős és egységes megyei jelöltilistákat sem lehet még feltételezni.

Legyünk azonban optimisták, s reménykedjünk a szebb jövőben. Ezért tétélezzünk fel tizenhat erős, közös jelöltilistát, s jó választási szövetségeket mindenhol. Vagyis gondoljuk azt, hogy a Magyar Fórum és az esetleg induló más magyar pártok, politikai kitaszíttatásuk ellenére kedvesen megértőek lesznek. Alapozzunk arra, hogy sehol nem állítanak komoly jelölteket, vagyis üresen hagyják a megyei teret a Szövetség számára. Valószínűsítsük, hogy a Szövetség jelöltjei sohasem látott politikai harmóniában, kéz a kézben s vállat vállnak vetve kampányolnak majd minden lehetséges helyen. A reálisan elérhető eredmény ekkor, esettől függően, véleményünk szerint 44 és 50 eredményes képviselőjelölt között mozoghat. Ehhez lehet hozzászámolni egy jó szövetségi politikával elérhető 3-4 kassai és pozsonyi képviselőt. A többségi rendszer és a lakossági árnyok ennél többet reális körülmények között nem tesznek lehetővé.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy ez csak a fent feltételezett, kedvesen optimista és felhőtlen körülmények között valósulhatna meg. Attól tartunk, hogy a valóság ennél szomorúbb lesz.

Megyei választói bázis és politikai társai

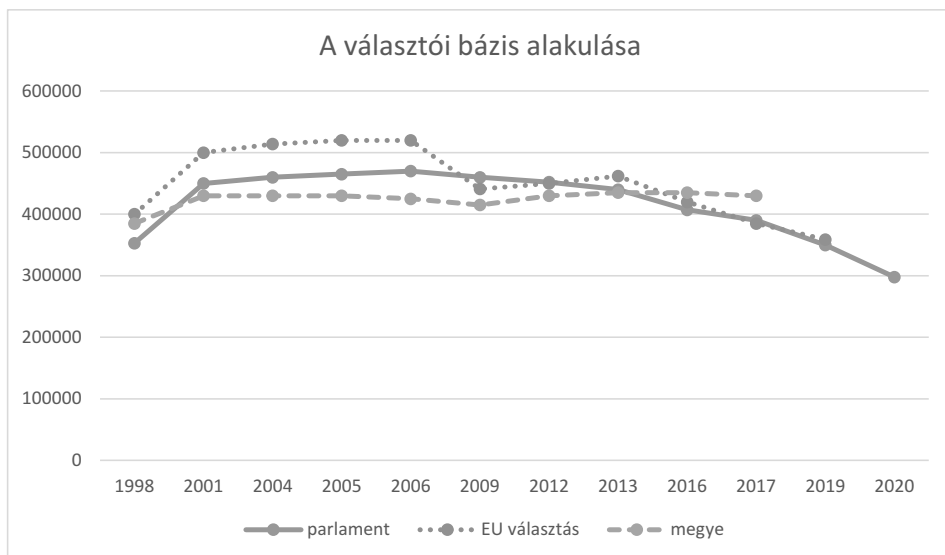
Egy korábbi fejezetben már összegeztük az öt szóban forgó megyében fellelhető és aktivizálható szlovákiai magyar választói bázis nagyságát. Ez 400 ezer felett mozgott. A korábbi elemzésünk nyomán itt is elvégezhetjük a teljes választói csoport meghatározásának menetét. A 2001 és 2020 közötti időszakban a most vizsgált déli területen

kívül, északon, körülbelül 10 ezer állandó magyar választót találtunk. Ezeket hozzászámolva a megyei eredményekhez, megkaphatjuk azt az adatot, mely a teljes, megyei listákkal megszólítható szlovákiai magyar választói bázist jelentené. Korábbi elemzéseinkből kiindulva itt is tíz százalékra becsüljük a magyar jelöltek politikai okok miatt sohasem választó, de alapjában véve magyar kötődésű választók számát.

A csaknem egy évvel ezelőtti tanulmányunkban a parlamenti választások elemzése során a 2000 és 2020 között időszakban körülbelül 500 ezer olyan választópolgárt találtunk, akik magyar kötődéssel rendelkezve, potenciális választók lehetnek a szlovákiai magyar pártok számára. A magyar pártokra szavazó magyar kötődésű választók száma 400 ezertől 470 ezerig emelkedett, majd 2020-ra háromszázezer alá csökkent. Az utóbbi húsz-huszonöt év szokásos választási részvétele 50 és 65 százalék között mozgott.

Időközben az adatbázist feltöltöttük az európai parlamenti választások adataival is. Ezekre négy alkalommal került sor: 2004, 2009, 2014 és 2019. A részvétel itt jelentősen alacsonyabb volt, 10% és 20% közötti intervallumban mozgott. A száz százalékra átszámolt magyar választók száma itt először meghaladta az 500 ezret, majd 440 körül mozgott és 2019-ben, előre jelezve a 2020-as katasztrofális bukást, lecsökkent háromszázötvennyolcezerre. Mint közismert, ebben az évben először szlovákiai magyar képviselőt nélkül maradt az Európai Parlament.

A három, eltérő részvételű és eltérő karakterű szlovákiai választás által kimutatott lehetséges szlovákiai magyar választói bázis tehát az alábbi grafikonban van összegeztve. A vízszintes tengely nem lineáris, hanem követi a főbb választási évek sorrendjét. Azokban az években, melyekben nem volt az a fajta választás, köztes értéket állapítottunk meg két ismert választási adat birtokában. Így a grafikon trendeket ábrázol, s a változások mértékét mutatja. Újra hangsúlyozzuk, hogy a számok száz százalékra átszámolt választási adatok.

Amint az első pillantásra látható, a legkiegyensúlyozottabb magyar választói támogatása a megyei választásoknak van. Némi relatív csökkenést csak a 2017-es év hozott, s nemsokára, 2022-ben meglátjuk, hogy az azóta lezajlott két választási katasztrófa, valamint a kikényszerített, ismét csak részleges egyesülés milyen hatással lesz a megyei választásra. A kilátások nem túl rózsásak, de ez a fajta választás talán a legütésállóbb a három közül. Eddig.

A parlamenti és az európai parlamenti választások a már korábról ismert görbét mutatják, s talán csak az meglepetés, hogy az utóbbi, melyre alacsony részvétel és a hűséges szavazók urnához járulása a jellemző, milyen gyorsan visszaesett a parlamenti szintre. Mivel ugyanezt tapasztaltuk a megyei választás első évében is, különösebb kockázat nélkül felvázolhatunk egy új hipotézist: az erősen elkötelezett, könnyen aktivizálható, eleve szűk magyar választói réteg az új, ismeretlen választásoktól sokat remél, ezért nagyobb számban vesz rajtuk részt, mint szlovák sorstársaik. Ilyenkor tehát megugrik a választó magyarok részaránya, és meglepően jó eredmények születnek. Az idő előrehaladtával a tapasztalatok gyűlnek, a lelkesedés lohad, majd visszaesik a szlovákiai átlag szintjére. Érdekes viszont, hogy mennyire együtt mozog a két görbe: az 50–65 százalékos részvételű parlamenti és a 10–15 százalékos európai parlamenti. Tulajdonképpen az lenne a meglepő, ha 2022-ben a megyei választáson nem születne rossz eredmény. Egy optimistább, bár kissé valószínűtlen megközelítésben viszont egy esetleges jó megyei szereplés a jobb idők kezdetét jelenthetné.

A grafikonból tehát két nagyon fontos következtetést vonhatunk le: a különböző fajta választások eredményei magyar szempontból hasonló – bár volatilitását tekintve nem egyforma – változásokat hoztak. A választások aránylag jól tükrözik a magyar választók véleményét a magyar politikusok és pártok teljesítményéről, s meglepő konzisztenciáról tanúskodnak. A jelenlegi trend a gödör aljának teszteléséről szól, csak ma még nem tudjuk, hogy talajt fogtunk-e, vagy még esünk. E tekintetben a 2022-es megyei választás nagyon fontos és pontos jelzést adhat a 2024-ben várható országos megmérettetés előtt.

A másik következtetés metodikai jellegű. A grafikon segítségével az eltérő módon megrendezett, más-más választási rendszert követő, egymással nem összefüggő politikai célokat követő választások eredményeit néztük és elemeztük. Ezt a látszólagos kavalkádot mindhárom választás esetén ugyanolyan metodikai módszerrel vizsgáltuk egy harmincéves szakaszban. A fenti eredmény pedig véleményünk szerint igazolja a metodika helyességét. Mindhárom fajta választás hasonló számú választói bázist mutat ki, azonos trendeket igazol, és a külön-külön felvázolt irányok végső megállapításai összezsengenek. A szlovákiai magyar választói bázis létezik, ismert, feltárható, kutatható és politikailag képviselhető. Ehhez persze megfelelő politikai képviselő, karizmatikus politikusok és persze szerencse is szükségeltetik. Javasataink minden elemzés során ezeket a feltételeket szeretnék volna megfogalmazni.

Nem azt állítjuk azonban, hogy csak a mi politikai következtetéseink a helyesek, hanem azt, hogy az összeállított adatbázis kiállta az idő próbáját és alkalmas arra, hogy kiindulási, kutatási alapot jelentsen. Ugyanakkor véleményünk szerint az is egyértelmű,

hogyan az általunk használt metodikai megközelítés helyes, mivel különböző körülmények között, más-más időpontokban hasonló eredményekhez vezetett. Ez azt jelenti, hogy a szlovákiai magyar választói bázis a maga strukturáltságban tényként kezelhető fogalom.

Megyei pozíciók

A szlovákiai törvényhozás szlovák része már a 2001-es első megyei választás előtt is egységes volt azon szándékában, hogy magyar többségű megye még nyomokban se jöhessen létre. Ezért a nyugat-szlovákiai magyarság döntő többségét két észak-déli sávot alkotó mesterségesen kialakított megyébe sorolta: Nagyszombat megye és Nyitra megye. Ugyanilyen elv alapján lettek létrehozva korábban a járások is, leszámítva ketőt, ahol ez nem volt lehetséges: Komárom és Dunaszerdahely.

Arra is ügyeltek, nehogy véletlenül magyar politikus kerüljön a megye élére. A törvénytervezet első változata még egykörös választást javasolt, melyben a relatív többség is elég lett volna a győzelemhez – ugyanúgy, mint ahogy az 1990 óta napjainkig érvényes az összes településen. Időközben azonban rájöttek, hogy így a nyitrai és a nagyszombati megyében az a „veszély” fenyeget, hogy a véletlenek szerencsés összejátszása esetén magyar ember kerülhetne a megye élére. Ezért František Mikloško kereszténydemokrata képviselő javaslatára a parlament kétkörössé változtatta a rendszert, azt feltételezve, hogy az esetleges második fordulóban a szlovák választók már nem engednek magyar jelöltet győzni. A gyakorlat bizonyította „előrelátásukat”, bár meg kell jegyezni, hogy egyszer sem fordult elő, hogy egy magyar jelölt első helyen végzett volna az első fordulóban. Ma, miután világossá vált, hogy nem fenyeget magyar megyeelnök, újra egykörös a választás.

A szlovák politikai társadalom törekvéseinek következtében tehát magyar szempontból tulajdonképpen három típusú megyei politizálás alakult ki.

Létrejött három olyan megye, ahol a magyarok még elméletileg sem szerezhettek döntő befolyást: Pozsony, Kassa és Besztercebánya. A magyarok legtöbben ez utóbbi megyében vannak: 13–15 százalék lehet a részarányuk. Ezekben a helyeken a regionális magyar politikusok kisebb-nagyobb sikerrel mindig kompromisszumos politikát folytattak és politikai szövetségeket kerestek. Soha nem kellett egységes szlovák választási tömbbel szembenézniük, mivel megyei szinten nem számítottak jelentős politikai erőnek. Ide sorolhatjuk a következő járásokat: Pozsony, Szenc, Nagykürtös, Losonc, Rimaszombat, Nagyrőce, Rozsnyó, Kassa-vidék, Kassa, Nagymihály és Töketerebes. Pozsony és Kassa megyében ez a politikai felismerés az esetek jelentős részében arra ösztönözte a magyar politikusokat, hogy szlovák szövetségeseiket keressenek, akik ugyancsak szívesen vették a várható magyar támogatást. Mindkét fél jól tudatosította, hogy a többségi rendszerben a kisebb-nagyobb magyar támogatásnak súlya van. Az MKP és a Most-Híd pedig tisztában voltak azzal, hogy csak így van esélyük bejutni és politikai súlyt képviselni. Ezekben a megyékben a politikai szövetségeknek köszönhe-

tően a magyar pártok több esetben alelnöki pozíciókhoz jutottak, jelentős vezető helyeket töltöttek be a hivatalokban és a megyei vezetésű intézményekben, valamint vállalatokban. Ott voltak a beruházások megszavazásánál, a pályázatok és támogatások elosztásánál és a járási helyek betöltésénél. Nyugodtan elmondhatjuk, hogy a magyar regionális politikusok az elmúlt húsz év során – elsősorban Pozsonyban és Kassán – a szavazóik számarányát meghaladó mértékben vettek részt a megyei politikai életben.

Nézzük tehát először Pozsony megye táblázatát, mely azonban csak a minket érintő Pozsony és a Szenci járás adatait tartalmazza.

Pozsony megye

	2001	2005	2009	2013	2017	2022
Magyar karikák	4238	2216	3857	6205	10 014	
Szlovák karikák	81 052	46 910	72 633	76 559	118 465	
Magyar választók	21 030	17 513	20 156	31 392	31 172	
Szlovák választók	383 768	408 860	420 565	421 642	438 313	
Magyar képviselők	5	4	4	6	3	
Szlovák képviselők	32	36	31	29	36	

A táblázat csaknem húsz év kiegyensúlyozottságáról, stabil arányokról és a lehetőségek maximális kihasználásáról tanúskodik. Az első választási évben talán még érthető volt az MKP sikere Szencen, de Pozsonyban, ahol kicsi a magyarok aránya, ott is jól szerepeltek. A párt egyértelművé tette, hogy a jobboldali, demokratikus szlovák pártok partnere, s azonnal a kormányzó oldal tagja lett. A regionális politikusok itt a következő években sem aludtak babérjaikon, miközben a kormányzás során nem is fitogtatták politikai erejüket. Szövetségeseikkel sikerült elérniük a Szenci járás és Pozsony magyarlakta részeinek besorolását az egy- és kétmandátumos választási körzetek közé. Ez nem csupán azt eredményezte, hogy Szencen és környékén megőrizték sikeres képviselőiket, hanem azt is, hogy Pozsonyban is tudtak rendszeresen mandátumokat szerezni. A sikerek közé sorolhatjuk azt is, hogy ebben a megyében a jelek szerint nem mérgesedett el végzetesen az MKP és a Híd viszonya, s mindkét helyi párt jó szövetségi politikát folytatott. Ez alól talán csak az utolsó, 2017-es választás a kivétel, ahol azért már jelentkeztek a nagypolitikában észlelt problémák.

A magyar képviselők minden esetben fontos pozíciókat töltöttek be, megyei alelnökök voltak, s ma is van ilyen képviselőjük. Fontos tényező az is, hogy a szlovák jobboldali pártok nem ellenükben, hanem velük egyetértésben hozzák létre a választói körzeteket, s alkotják meg a megyei szerveket. Mindkét fél felismerte, hogy az együttmű-

ködés sokkal kifizetődőbb, mint a harc. Nem lebecsülendő az sem, hogy a magyar pártok ötből négy esetben a későbbi győztes megyeelnökjelöltet támogatták. Ez mindig jó alapot jelent a választások utáni megbeszélések során. Összegezve, a Pozsony megyében politizáló magyar képviselők és helyi politikai szervezeteik a legsikeresebbek közé tartoznak, nem csupán a mi elemzésünkben.

Besztercebánya megye

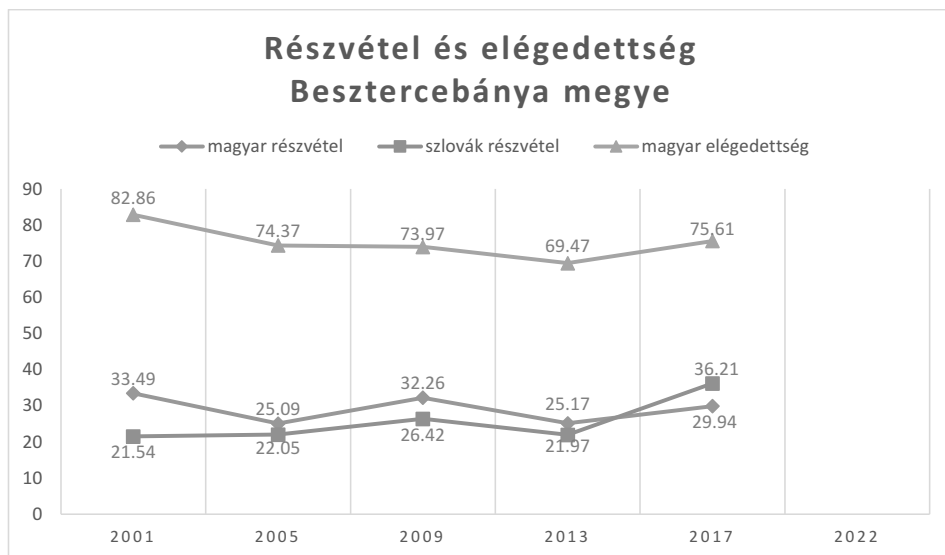
Besztercebánya megyében négy magyarlakta járás található. Ezek alapszámái a következők:

	2001	2005	2009	2013	2017	2022
Magyar karikák	15 241	10 467	11 472	8972	12 806	
Szlovák karikák	26 036	20 487	28 156	21 202	34 498	
Magyar választók	55 114	57 788	50 870	53 029	54 210	
Szlovák választók	131 082	132 414	141 277	139 474	136 891	
Magyar képviselők	15	8	8	5	6	
Szlovák képviselők	2	9	9	12	11	

A korábban felvázolt trendek Besztercebánya megyében is jól látható. Euforikus kezdés 2001-ben, amikor a vizsgált négy járás kevesebb mint harmadnyi magyar választója egységesen, csaknem negyven százaléknyi karikával elvitte szinte az összes képviselői helyet. A megyén belül az egyik legnagyobb képviselői csoportot alkották, és számáruknak megfelelő pozíciót és támogatást sikerült kiharcolniuk. Ezért ezt az időszakot a megyei politizálás legsikeresebb szakaszának lehet tekinteni.

Megdöböntő viszont a négy év múlva tapasztalható kiábrándultság. Az eufória elmúlt, és az egyszerű emberek számára kiderülhetett a megyék jelentőségének igazi szintje. A karikák száma ugyan mindkét táborban csökkent, magyar oldalon viszont jelentősebben. Ezáltal viszont átbillent két járás karikázási aránya, nevezetesen Nagykürtösé és Rimaszombaté, ahol a magyarok helyeinek többségét immár szlovákok foglalták el. Az általános kedvetlenség közepette a magyar párt tehát elvesztette képviselői felét, és csak egy nem túl jelentős frakciót alkotott a megyei közgyűlésben. Ezen a ponton érdemes áttekinteni a déli, magyarok lakta részek és az északi, szlovákok lakta régiók választási részvételét. Az eddigiek alapján ugyanis világos, hogy az esetek jelentős részében ez dönti el a megválasztott képviselők személyét. Mint már említettük, a választási részvétel, a karikázási részvétel és az elégedettségi mutató azok, melyeket érdemes komoly figyelemmel követni, ha egy választási körzet magyar ered-

ményeit kívánjuk vizsgálni egy hosszabb időszoron. Lássuk tehát a választási részvételek és a magyar elégedettség grafikonját.

Az első választáson a már megszokottnak tekinthető nagyobb arányú magyar részvételt látjuk, mely sajnos szintén a már megszokott módon 2017-re alacsonyabb arányúra „fejlődött”. Érdekesen alakult viszont a magyar választói elégedettség, mely a kezdeti magas szintről tizenkét év alatt fokozatosan több mint 13 százalékot csökkent, ami csaknem összhangban van a képviselői mandátumok vesztesének mértékével. 2017-re azonban mintha a megyei politikusok felfogták volna a történéseket, és minden jel szerint változtattak jelöltjeik összeállításán. Az elégedettségi mutató jelentősen megnőtt, és ugyanez mondható el a választási részvételről. Sajnálatos, hogy ugyanakkor a Fico-féle garnitúrát megelégedő szlovák választók még nagyobb arányban járultak az urnához, s ez elvett valamit a várható magyar eredményből. Ezzel együtt is azonban újra emelkedett a magyar képviselők száma.

A Híd létrejötte és első indulása 2009-ben még nem okozott különösebb csökkenést a második választás számaihoz viszonyítva, viszont négy és nyolc év múlva a Nagykürtösi, Nagyrőcei és a Losonci járás elvesztette képviselőinek nagy részét. Nem segített ezen az sem, hogy a járási pártvezetések egyeztettek az indulásokat illetően, és nem indítottak egymás ellenében jelöltek. Az adatok azt mutatják, hogy a helyi együttműködés és az induló pártjelöltek számának egyeztetése nem hozta meg a várt eredményt. A két párt szavazóbázisa az általánosan tapasztalható országos ellentétek légkörében nem volt hajlandó egységesen szavazni. Véleményünk szerint az akkor szokásos központi szájkarate és a ketrecharcos propaganda szabadjárá engedése minden regionális erőfeszítés ellenére nyomokat hagyott a régiók hangulatán járási és megyei

szinten is. A választók egyszerűen nem tudtak körzeti és jelölti szinten sem elvonatkoztatni az általános hangulattól.

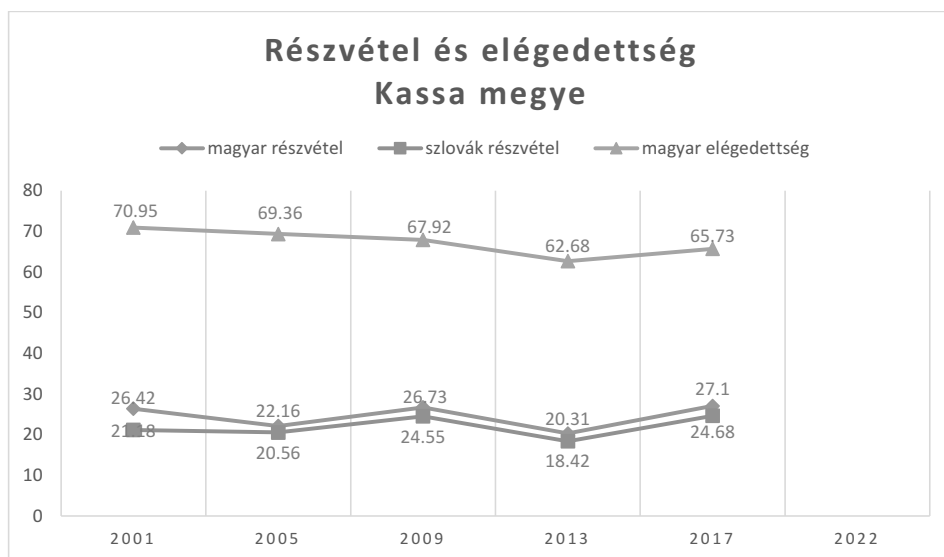
Összegezve tehát Besztercebánya megyében a magyar pártok fokozatosan eljelentéktelenedtek, de nagyjából megtartották választóik számarányának megfelelő képviselőtüket. A külön listák itt sem arattak átütő sikert, és inkább negatív hatásukról lehet számot adni. Láthatunk stabilitást, negatív és pozitív előjelű eseményeket is. A kép összességében sem nem sikeres, sem nem drámai, inkább vegyes.

Kassa megye

Az első megyei választáson tapasztalt MKP-eufória Kassa megyét sem kerülte el. A kerületi vezetés óvatosságból és személyes kapcsolatok okán egy nagyon érdekes koalíciót hozott össze: MKP–SDKU–Smer. Ez az összetétel 2001-ben még nagyon szokatlannak és idegennek tűnt. Aligha járunk messze az igazságtól, ha a 2016-os Híd–Smer koalíció csíráit is itt véljük felfedezni. Annak idején a magyar párt vezetésében ez az ötlet nem tűnt túl bölcsnek, hiszen Robert Fico éppen akkor hagyta ott az első Dzurinda-kormányt támogató SDL pártot. Az MKP és az SDKU megyei vezetői azonban nagy fantáziát láttak ebben a regionális szövetségben, s el kell ismerni, hogy az eredmény igazolta őket. Ez a koalíció tarolt. Az MKP szempontjából nézve az alig több mint tizenöt százaléknyi szavazói bázissal elvitték a négy magyarlakta járás és Kassa képviselői helyeinek csaknem a felét. S hogy a jóból még ne legyen elég, négy év múlva megszerezték a harmadát, ami talán azzal is magyarázható, hogy ekkor az MKP telve önbizalommal már csak egyedül indult. Eközben mindig támogatták a nyertes megyeelnököket, ami sok tekintetben a siker kulcsa a későbbi tárgyalásokon. Az első két választási időszak tehát az MKP számára egyszerűen fenomenális eredményt hozott. Ennek megfelelően megyei alelnöki posztokat, bizottsági elnöki pozíciókat és döntéshozatali beosztásokat kaptak, az első időszakban övék volt a megyei hivatal igazgatójának a helye, s ez a befolyás négy év múlva sem múlt el. Az első nyolc év a siker időszaka lett.

	2001	2005	2009	2013	2017	2022
Magyar karikák	13 555	11 063	12 615	7579	10 705	
Szlovák karikák	61 148	52 260	62 163	50 235	81 620	
Magyar választók	71 591	72 173	67 717	58 724	58 621	
Szlovák választók	404 279	418 455	428 619	450 084	454 408	
Magyar képviselők	21	14	5	6	9	
Szlovák képviselők	25	32	41	40	37	

Ha megvizsgáljuk a fenti számokat, látható, hogy 2009-ben drámai törés állt be keleten. A magyar pártok először indultak külön listával, egymás ellen, az MKP erejét továbbá sajátos belviszályok tépázták meg. Ezzel együtt megjelentek a független magyar jelöltek, és a szlovák indulók is jobban felkészültek a választásra. Teljesen kiesett Kassa, Kassa-vidék és Nagymihály. Csupán Rozsnyó és Tőketerebes tudott valamit megőrizni a korábbi fényes eredményekből. Az öt megszerzett képviselői helyből négy az MKP-nak jutott, egyet pedig független magyar jelölt szerzett meg. 2013-ban és 2017-ben kissé javult a helyzet, de a magyar pártok korábbi pozíciója a múlté lett. Keleten egyre erősebbek a magyar független jelöltek, s elsősorban az MKP eltűnőben van. Tizenhat év alatt a huszonegy képviselőjéből csak egyetlenegy tudott megőrizni. Ez egybecseng más kutatók megállapításaival a késői, leszűkített MKP keleti eltűnéséről.¹⁶

A grafikon arról tanúskodik, hogy ebben a megyében ugyan voltak euforikus politikusi pillanatok, a választók esetében azonban inkább kiegyensúlyozottságról beszélhetünk. A magyar választási részvétel mindig meghaladta egy kicsit a szlovák vidékek aktivitását, az ilyen jellegű eltérések nem tanúskodnak nagy változásokról. Nem voltak nagy nekibuzdulások és drámai csatlódások. Világosan látható azonban, hogy a magyar pártokat választó állampolgárok kevésbé elégedettek az eléjük tárt képviselőjelölti listákkal, mint nyugati sorstársaik. Az első választás idején talán még érthető volt a 70 szá-

¹⁶ Harrach Gábor: A nagy menetelés a kispadig – a 2020-as szlovákiai választás magyar vonatkozásairól. *Kisebbségi Szemle*, 5. évf. (2020) 2. sz.

zalékos elégedettség, hiszen koalíciós listákról volt szó, ahol nem csupán szeretett pártjuk jelöltjeivel találkozhattak. Ez a szám azonban akkor is alacsonynak mondható, ha figyelembe vesszük ezt a tényezőt, hiszen nyugaton és a középső régiókban az elégedettségi mutató sokszor meghaladta a 90 százalékot is.

Az MKP 2005-ben egyedül indult, s az volt várható, hogy a „tisztá”, nem felhígított lista lehetőséget nyújt a választói összetartás demonstrálására. Sajnos nem ennek voltunk tanúi. Az elégedettség egyre csökkent, a szétszavazás pedig egyre erősebb lett. Intő jelek voltak ezek. Nyilvánvalóvá vált, hogy valami nincs rendben a képviselőjelöltek kiválasztásával, hiszen a többi körzettől eltérően egyre több sikeres független magyar jelölt bukkant fel. Mivel az általunk bemutatott grafikonban az elégedettségi mutató a független jelöltek adataival együtt értendő, valószínűsíthetjük, hogy a 2017-es enyhe emelkedést nem a magyar pártok fényesebb teljesítménye okozta, hanem a független magyarok munkája.

Összegezve tehát a fenti sorokat, a kezdeti politikai sikereket nem követte szorgalmas és alázatos politikai munka, nem láttuk az MKP és a Most-Híd együttműködését, aminek egyenes következménye lehetett a 2009-es zuhanás. Ezt követően ugyan kissé összeszedték magukat, de a pártok teljesítménye halványul, míg a függetlenek törnek előre. Ezzel együtt a kassai megyei politizálás nem mondható sikertelennek, az adottságok nem a legrosszabbak, és kitartó munkával még jó eredményeket lehet elérni. Ez azonban csak együtt lehetséges.

Ez a három megye képviseli tehát az első típusú politizálást, ahol a magyarok eleve marginális pozícióból indulnak, s ilyen körülmények közt szeretnének eredményeket elérni.

Nagyszombat megye

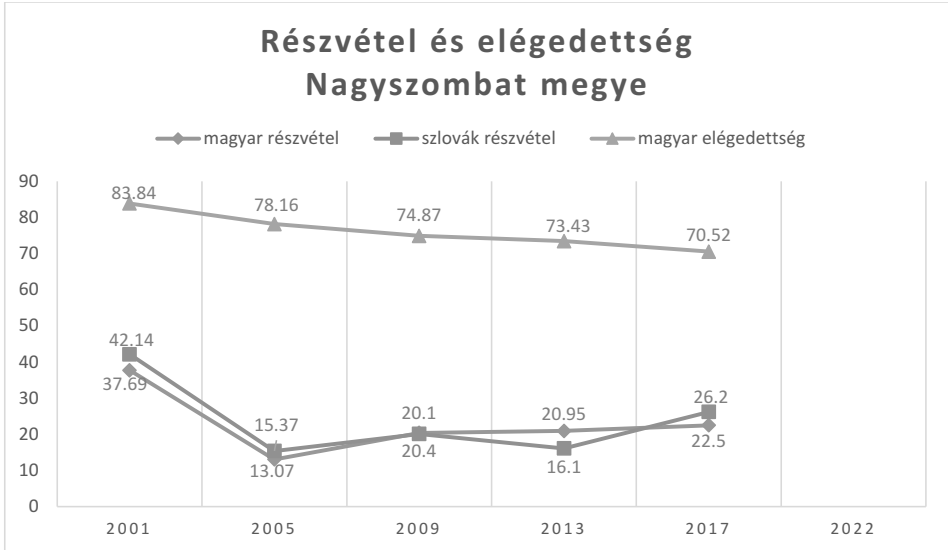
A második típusú megyei politizálás Nagyszombat megyében fejlődött ki: itt két magyar jellegű járást kapcsoltak össze egy nagy szlovák tömbbel (Galgóc, Nagyszombat, Pöstyén, Szokolca és Szenice), így a magyarok részaránya csak 20-25 százalék lehetett. Ezzel a megoldással gyakorlatilag magukra hagyták a galántai szlovák pártokat és politikusokat, hiszen miattuk egyetlen északi és nyugati szlovák járás sem volt hajlandó korlátozni a politikai vetélkedést. Dunaszerdahelyen a szlovák jelölteknek semmi esélyük nem volt, míg Galántán csak egy teljes szlovák összefogás tette volna lehetővé a sikert. Erre azonban sohasem került sor, mivel a szlovák tömbön belüli öt járásban erre soha nem volt igény. Egy járás miatt az egymással sokszor szembenálló szlovák politikai pártok nem akarták feladni a verseny lehetőségét. Ezért, s persze a jó politikai érzék miatt is, a magyar pártok folyamatosan a kormányzó többség részei voltak, vagyis stabil, jó pozíciót alakítottak ki, mely a mai napig tart. Magyar szempontból ezt nevezhetjük meg a tartósan sikeres megyének, s ennek az oka nem csupán a szerencsés földrajzi és etnikai összetétel, hanem egyfajta realista megyei politikai munka is. Talán nem véletlen, hogy a pártszakadás után az MKP vezető tisztségviselőinek döntő többsége ebből a két választási körzetből került ki.

	2001	2005	2009	2013	2017	2022
Magyar karikák	32 109	11 024	17 078	18 731	18 307	
Szlovák karikák	19 133	6276	9124	7170	11 129	
Magyar választók	99 330	109 235	109 971	119 405	113 553	
Szlovák választók	62 241	59 616	66 186	60 742	70 437	
Magyar képviselők	14	15	12	14	13	
Szlovák képviselők	1	0	3	1	2	

A két magyarlakta járás számait tekintve egyértelmű a dominancia. Az arányok alig változnak. A dunaszerdahelyi választási körzetben az etnikai összetétel okán egyetlen szlovák jelöltnek sincs esélye, de Galánta sem nyújtott gyakran reális esélyt nekik. A helyzet stabilitását még a Most-Híd színrelépése sem tudta megváltoztatni, amire azonban volt némi esély. A magyar pártok ugyan 2013-ban három helyet is vesztek a párharc révén, és csak a Most-Híd fokozatos gyengülése enyhítette a későbbi magyar fájdalmakat. A helyzet azonban veszélyes volt, és magyar szempontból rosszabbul is elszülhetett volna. Itt azonban újra le kell szögezni, hogy a hiba kétoldalú és nem csupán járási szintű problémákat jelez.

Messzebbre emelve tekintetünket, látunk a bukásra is példákat. Mivel a két párt alig egyeztetett egymással még járási szinten sem, a magyar politikai pluralizmus megvalósulásának diadalmenetéből több járásban a szlovák jelöltek kerültek ki győztesen. Korábbi tanulmányunkban már rámutattunk, hogy a Most-Híd parlamenti szinten nem látott okot teret engedni az MKP-nak, hiszen gyöngébbnek látta őket. Ezért 2012-ben, 2016-ban és részben 2020-ban is nagyjából jól megjósolható Fekete Péter játékot kényszerített az MKP-ra, mondván, majd, ha ti beengedtek minket a megyékbe, jöhetnek a parlamentbe. Talán nem is kell hangsúlyozni, hogy az MKP sem adta alább kisebbségi „bölcességben”. Ők viszont rendszeresen azzal hátrították el a Híd megyei közeledését, hogy próbáljanak járási szinten megegyezni, elvégre az MKP-központ nem parancsolhat a regionális szervezeteknek. Politikailag kevésbé korrekt közegekben ezt hívják az egymásra mutogatás és a bűnbakkeresés modelljének.

Térjünk azonban vissza vizsgált megyénk magyar választópolgárainak érzéseire. Az alábbiakban a választási részvétel és az összegzett megyei elégedettség számait láthatjuk.

A korábbiakban tárgyalt három megyével összehasonlítva szembeötlő a 2001-es év kiugróan magas részvételi aránya, mely magasan verte az európai parlamenti és megközelítette a községi választások szintjeit. Kissé szokatlan ez, főleg ha figyelembe vesszük, hogy megyei szinten nem túl sok és nem is nagyon fajsúlyos hatáskör van: másodosztályú utak, szociális intézmények, járási kórházak és rendelők, valamint a középiskolák, és némi idegenforgalom. A megye létrejötté azonban nyugaton, úgy látszik, az újdonság varázsával hatott és nem csak egy új elfekvőt láttak benne helyi politikusoknak – mint ahogy azt az elégedettségi mutatók jelezték keleten. A varázs azonban láthatóan rövid ideig tartott: 2005-re kevesebb mint harmadára csökkent a négy évvel ezelőtti részvétel. Ezt követően a számok húsz százalék körül stabilizálódtak, elfoglalva helyüket a teljes érdektelenség (Európai Parlament) és a mérsékelt érdeklődés (helyi választások) közötti zónában.

Ami a választók elégedettségét illeti, fokozatos és tartós csökkenésnek vagyunk tanúi. Ez intő jel lehet elsősorban Galánta számára, ezt azonban egy későbbi, járási szintű elemzés mutathatja ki pontosabban. Előzetesen annyi elmondható, hogy a csökkenés mértéke Dunaszerdahelyen nagyobb. Galántán valószínűleg jobban tisztában vannak azzal, hogy végső soron a választó hozza meg a döntést.

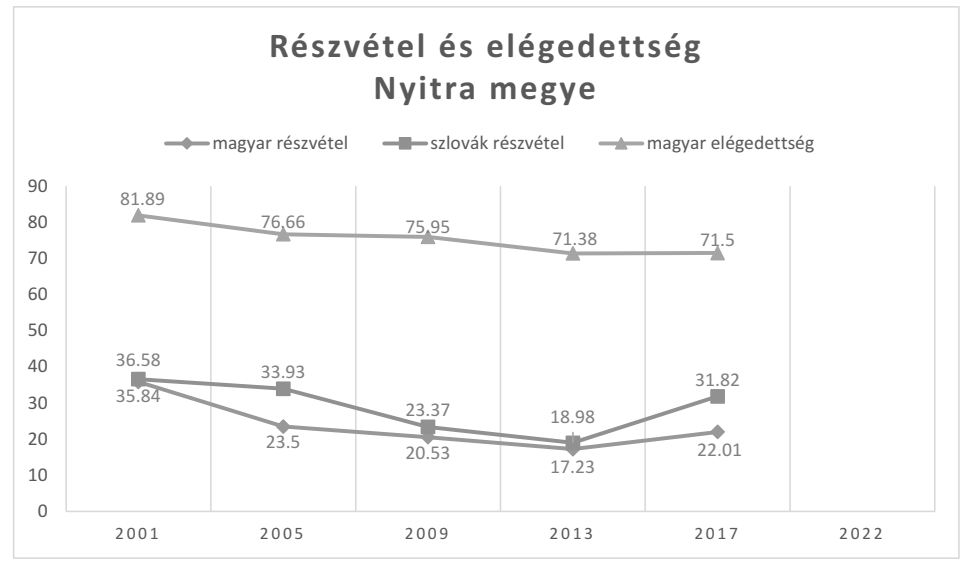
Nyitra megye

Egy megye maradt még hátra: Nyitra. Mint már korábban felvázoltuk, a szlovák politikai elit egyik fő törekvése a magyar dominancia elkerülése volt. Ezért nem jött létre az MKP által szorgalmazott Komárom megye, ezért esett kútba a 16 megyés rendszer, ezért lett

kétkörös megyei elnökválasztás és ezért alakultak ki a semmilyen regionális tudattal és kohéziós erővel nem rendelkező megyék. Mindezek után atombomba-robbanással felérő csapás volt az első, 2001-es Nyitra megyei választás eredménye. Az egységes MKP a három északi járás kivételével (Nyitra, Nagytapolcsány és Aranyosmarót) padlóra küldte az egymással versengő szlovák pártok jelöltjeit, és többséget szerzett a megyei közgyűlésben. Ez a szlovák politika számára sokk volt.

Az alábbi számok Vágsellye, Érsekújvár, Párkány, Nyitra, Léva és Komárom körzetek számai.

	2001	2005	2009	2013	2017	2022
Magyar karikák	49 375	30 555	27 504	22 953	24 704	
Szlovák karikák	75 693	61 268	44 763	30 367	55 083	
Magyar választók	164 473	163 401	168 511	179 591	159 929	
Szlovák választók	303 855	314 993	316 855	320 228	337 839	
Magyar képviselők	31	17	14	15	13	
Szlovák képviselők	13	27	31	30	32	

Meglepő, hogy ez az egyetlen megye, ahol a szlovák lakosság tartósan magasabb arányban járul az urnákhoz, mint a magyarok. Nehéz erre magyarázatot találni, talán majd a részletesebb járási elemzés jár némi eredménnyel ezt illetően. A kezdeti szá-

mok valahol Nagyszombat és Besztercebánya adatai között mozognak. Nincs az az egykedvűség, mint Ipolyságtól keletre, de nem látszik a nagyszombati eufória sem. Ennek ellenére a 2001-es választás a második legjobb eredményt hozta az MKP számára (Kassa után), már ami a szerzett képviselői helyeket illette. Ez olyan siker volt, amire senki, még a legoptimistábbak sem számítottak. Arra pedig végképp senki sem számított a párt berkeiben, hogy az MKP önmaga megszerzi a Nyitra megye képviselő-testületének többségét. Ezért aztán a megyei pártszervek nem is voltak felkészülve a helyzetre, és stratégia helyett sok esetben átgondolatlan improvizációt láttunk.

A helyzet két következménnyel járt. Az MKP, megrészegülve a váratlan sikertől, diadalittasan viselkedve, az erő pozíciójából politizálva, több jelentős belső és külső politikai hibát követett el. Eközben a szlovák pártok tanulva az esetből, félretéve a versengést, mindig előre megegyezve az arányokban, több választási időszakra szóló egységes megyei választási tömböt alakítottak ki.

Ennek következtében a magyar pártok minden választás esetében ellenzékbe szorultak és egyre jobban lemorzsolódva, elszigetelt frakcióvá válva nem tudtak kialakítani koalícióképeséget. Igaz, az utóbbi időkhöz erre nem is volt túl jelentős fogadóképesség a szlovák pártok részéről. A helyzetet tovább rontotta a Most-Híd megjelenése és külön indulása. Míg a szlovák pártok többsége továbbra is az egységes indulást helyezte előnybe a versengés helyett, addig a kisebbségi pártok 2009-től vére menő külön harcot vívtak egymással – a választók rovására. Az MKP mereven elzárkózott minden kapcsolattól, a Most-Híd pedig a legutóbbi megyei választáson már inkább a nacionalista SNS-t választotta társául. A választók mozgósítását talán 2013-ban még sikernek is lehetett tartani, azonban a négy év után következő megyei voksolás már előrevetítette a parlamenti bukások rémképét. A képviselők száma fokozatosan csökken. Annyit már most leszögezhetünk, hogy ez a megye a szlovákiai magyar regionális politizálás legsikertelenebb helye.

Optimizmusra csupán két dolog adhat okot: a szlovák pártok már annyira jelentéktelennek tartják a magyar pártokat, hogy hosszú távon itt is elképzelhető egy nagyszombati modell, ahol a magyarok stabil déli partnerek és a többség részei. A másik az, hogy összeszedik magukat, újra visszaszerzik a vágssellyei képviselői posztokat, helyeket hoznak el Léváról és Érsekújvárból, miközben ugyancsak a nagyszombati magyar politikusokhoz hasonló konstruktív pozíciót foglalnak el. Ez utóbbi azonban egyelőre bohókás elemzői ábrándozás csupán, mely nagyon nagy valószínűséggel atomjaira hull a politikai realitással való első, bártortalan találkozása pillanatában.

A magyar pártok és a választói bázis megyei pozícióinak felvázolását ezzel befejeztük. Csupán a teljesség igénye miatt említjük meg a Most-Híd észak- és kelet-szlovákiai próbálkozásait szlovák és ruszin jelöltekkel. Statisztikai szempontból ugyan sikerként lehetett elkönyvelni az így megszerzett pozíciókat, ezek azonban semmilyen említésre méltó politikai eredményt nem hoztak és tartósságuk a jelekből ítélve kétségesnek tekinthető.

Járási pozíciók

A tanulmány keretei eddig is csak a legszűkebb és talán leglátványosabb információk közzétételét és a legegységelműbb következtetések levonását tették lehetővé, a járási, körzeti szintű elemzés ismertetése és közzététele azonban terjedelmi okok miatt már teljes mértékben lehetetlen lenne. Országos és megyei szinten is inkább a trendek és lehetőségek felvillantása volt a cél. A tanulmány egyik végső célja az lehetne, hogy a megyei politikusok ismerve megyei lehetőségeiket, megfelelően hosszútávú regionális politikát kövessenek. Hasznos lenne, ha járási szinten az adatok birtokában hatékony választási stratégiát és annak megfelelően összeállított képviselőjelölti listát tárnának a választók elé. Ebben szeretnénk segítséget nyújtani az adatokkal és azok elsődleges elemzésével. Természetesen a téma iránt érdeklődő szakértők és a számokat esetleg hasznosítani is tudó politikusok előtt az adatbázis nyitva áll, beleértve a szerzők analitikus tudását és tapasztalatát.

A járásokat és választási körzeteket négy csoportba oszthatjuk. Az elsőbe azok tartoznak, ahol megkérdőjelezhetetlenül magas a magyar lakosság aránya és csaknem lehetetlen egy-egy szlovák jelölt bejutása. Ha sikerül is, az csak vegyes identitású jelölt lehet. Ezek a körzetek Dunaszerdahely, Komárom és Párkány. A második halmazba azokat sorolhatjuk, ahol a lakosok, karikázások aránya nem kevesebb, mint 40 százalékos. Az elemzések azt mutatják, hogy itt el lehet érni a csaknem teljes, de legalább 75 százalékos sikert, de legrosszabb esetben az 50 százalékot. Itt kudarc csak nagyon rossz helyi politikával „érhető el”. Ide tartoznak Galánta, Vágsellye, némely egy-kétszemélyes szenci és pozsonyi körzetek, Nagykürtös, Rimaszombat, Rozsnyó és Töketerebes. A harmadik csoport a nehezen megszerezhető, de nem elérhetetlen régiók: Érsekújvár, Léva, Losonc, Kassa-vidék, Nagymihály. Itt minden képviselői hely siker. Az utolsó listánk az önmagukban csaknem lehetetlen járások: Nyitra, Pozsony, Kassa. Itt csak szövetségi politikával, másokkal együtt lehet helyeket szerezni.

A helyes az lenne, ha mind a négy típusú régióból legalább egy-egy jellemző körzetet kiválasztanánk és kissé részletesebben elemeznénk. Terjedelmi okok miatt erre nincs lehetőség, ezért csak két vizsgálatot mutatunk meg itt és most, a folyóirat hasábjain. Vágsellyéről és Nagykürtösről van szó. Mivel a szerzők odavalósiak, és egyiküknek volt szerencséje megyei képviselőként is tevékenykedni, egyben forrásnak is tekinthetők a helyi viszonyokat illetően. Az elemzés során azonban látható lesz, hogy a számok önmagukért beszélnek.

Tekintsük tehát át a kezdeti sikereket, a helyzet romlását és a szükségszerűen bekövetkezett szomorú véget. Lássuk, hogyan kell elrontani egy-egy erős körzetet, elveszteni a képviselői helyeket és elkedvetleníteni a választókat, illetve fellángolni, lassan lecsúszni és tartósan szenvedni egy másik régióban. Kevésbé erős idegzetű olvasóinkra való tekintettel mellőzzük a politikai harc részleteit taglaló történetek ismertetését. Ezek ugyanis (mint azt ma a politikai korrektség idején politikailag korrekt módon, minél semlegesebben és értéktől következetesen mentesítve mondani szokás)

alkalmasak a nyugalom megzavarására. Figyelmünket időtállóbb tevékenységre összpontosítjuk, mégpedig a jelöltlista összeállítási rendszerére. A gyakorlatban tekintjük át az együttműködés és a harc előnyeit és hátrányait. Ha célszerű, akkor esetleg megvizsgáljuk egyes nevek vándorlását a pártok között. Sokszor ez is elég a megyei sikerhez, vagy a bukáshoz.

Csak adatokkal és regionális jellemzőkkel fogunk dolgozni. Lássuk tehát a Vágsellyei járás számait 2001 és 2017 között.

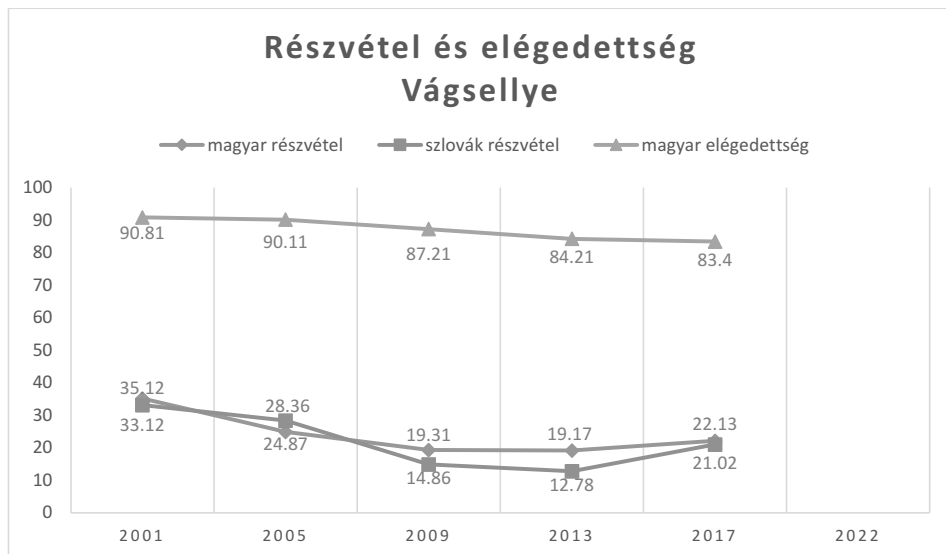
Vágsellyei járás

Előrebocsátjuk, hogy az alábbi sorok és adatok csak egy leegyszerűsített elemzést jelentenek, ahol csupán a vágsellyei járási összegezett adatokat mutatjuk be. Ezt azonban természetesen megelőzte a községi adatok hasonló metodikájú analízise. Terjedelmi okok miatt ennek bemutatására itt nincs mód, de annyi leszögezhető, hogy szinte sebészi pontossággal tárulnak fel a települések választói csoportjainak karakterei és a reakcióik mozgatórugói. Nagyon plasztikusan látható az egyes jelöltek szerepeltetésének mozgósító, vagy ellenkezőleg, visszatartó hatása. A reakciók lemérhetők választási részvételben, karikázási hajlandóságban, s legplasztikusabban az elégedettség alakulásában. Az adatbázisnak egyéni jelölt szintű községsoros elemzésébe már nem mentünk bele, de fontosnak tartjuk leszögezni, hogy egyes konkrét esetekben, ha az elemzés azt igényelné, erre is van lehetőség. Ez a fajta kutatás még pontosabb képet nyújthat indokolt esetekben.

A választók megszólítása és a választói igények lefedése külön tudomány, s ha nem engedjük magunkban kicsírázni és kibontakozni az ilyenkor óhatatlanul fellépő cinizmust, akkor az eredmény még hasznos is lehet. Feltéve persze, ha az egyéni boldogulás mellett legalább részben a közjót is szolgálni szeretnénk. A választók ezt szeretni szokták.

Íme, tehát a Vágsellyei járás alapszámai, öt választást bemutatva.

	2001	2005	2009	2013	2017	2022
Magyar karikák	5568	4197	3112	3160	3215	
Szlovák karikák	5254	4222	3343	3121	5655	
Magyar választók	18 410	19 183	18 268	19 395	15 585	
Szlovák választók	23 644	24 382	25 987	25 018	28 532	
Magyar képviselők	4	4	3	3	1	
Szlovák képviselők	0	0	1	1	3	

Amennyiben csak a nagy számokat nézzük, azt látjuk, hogy az első négy választáson teljesen kiegyenlített volt a szlovák és a magyar karikák aránya. Két esetben a magyarok karikáztak többet, két esetben a szlovákok, de az eltérések minimálisak. Állandónak mondható az egyes pártokra szavazó választók száma is. Itt az arány körülbelül 40–45 százalék a magyar oldalon, 55–60% a szlovák oldalon. A következő grafikon tanúsága szerint a magyar jellegű vidéken mindig kicsivel nagyobb volt a választási részvétel és a karikázási hajlandóság, de nincs a máshol esetleg tapasztalható szlovák előny az utolsó választáson, 2017-ben. Az arányok változnak, de minimálisan. Nem találunk túlságosan nagy kilengéseket az elégedettségi mutató tekintetében sem. Nagyfokú, 90 százalékot meghaladó adatok az első két választást illetően, majd lassú, de tartós csökkenés 80 százalék fölé.

Ez a látszólag stabil és kényelmes helyzet a megválasztást illetően a legutóbbi választáson hirtelen földcsuszamlás módjára megváltozott, és a magyar pártok marginális kisebbségbe szorultak a sikeres jelöltekre vonatkozóan.

Mi történt?

Az első választáson a négy magyar jelöltre leadott átlagos karika 5568 volt. Ugyanez az adat a négy legsikeresebb szlovák jelöltre vonatkozóan csupán 2578 lett. A magyar jelöltek tehát 2,16-szor többet kaptak és fölényesen jutottak be. A következő választáson csökkent a választói kedv, de mindkét oldalon. Ez esetben a magyar jelöltek átlagosan 4197 karikát kaptak, míg a négy legsikeresebb szlovák jelölt csupán 2145-öt. A köztük lévő különbség még mindig hatalmas: 1,96-szor többet szereztek a magyarok. A bejutásukat semmi sem kérdőjelezte meg. Négy évvel később, 2009-ben ezek a mutatók a következők: magyarok 3112, szlovákok 1936, ami 1,61-szeres nagyságrendi különbség még mindig. A változás csupán annyi, hogy ez a magyar szám sze-

rinti fölény most nem négy, hanem hét jelölt között oszlott meg. Ennek köszönhetően kimaradt a negyedik, legkevésbé ismert és legkevésbé sikeres magyar és bejutott a leg-sikeresebb szlovák jelölt. A 4:0 arány 3:1-re módosult. Bekövetkezett a 2013-as év, és a vágsellyei választópolgárok ismét urnák elé járultak. Az előző mutatók a következőképpen alakultak: átlagos magyar karika négy jelöltre nézve 3151, ugyanez szlovák oldalon 1852. Az arány emelkedett a magyarok javára, 1,71. Sajnos a magyar karikák ismét hét magyar jelölt között oszlottak, el, így ugyanaz a helyzet állt elő, mint négy évvel korábban: három magyar, egy szlovák.

A legutóbbi választáson a Most-Híd már csak egy, legalább részben magyar jelöltet indított és gyakorlatilag kiürítette a teret az MKP előtt. Az eredmény azonban mindenkit sokkolt, de legjobban az ismét tarolni készülő MKP-t. Korábbi jelöltjeik megbuktak, és csak egy, újonnan állított képviselőjelöltjük jutott be. A legerősebb négy magyar jelölt csak körülbelül 3000 karikát kapott, míg a szlovákok 3200-at. Az arány megfordult: 0,93. Bejutott tehát a három legerősebb szlovák és csak egy magyar. Csupán zárójelben jegyzem meg, hogy a szlovák jelöltek közül kettőnek magyar neve van, és egy beszél is magyarul.

Ennyit tehát a sikertelenség első összetevőjéről, melyet a magyar jelöltek számának szaporodásában, a Most- Híd színrelépésében és a két magyar párt megegyezésének hiányában definiálhatunk. Látható, hogy a csak egy képviselőt elvesztő MKP elkényelmesedett és jelöltállítási módszerét tekintve kissé arrogáns módon viselkedett. Ez kétszer még bejuttatta őket, de harmadszor már nem sikerült. Nézzük most a második kiváltó okot.

Vágsellye járása tulajdonképpen két kisebb régióból tevődik össze: a Vág folyó északkeleti és délnyugati oldalain fekvő községek. A határon, vagyis mindkét területen, a Vág folyó két oldalán fekszik maga a város. Ennek tükrében a 2001-ben első megyei választására készülődő járási MKP-vezetés fontos jelöltállítási döntést hozott. Megbeszélték, hogy a *regionális kiegyensúlyozottság* és a választói vonzerő leghatékonyabb gyakorlása miatt két jelölt lesz délnyugatról, egy Vágsellyéről és egy az északkeleti községekből. Ezzel az állandóan alkalmazható ökölszabállyal vélték biztosítani a sikeres szereplés egyik fontos összetevőjét. Mivel az északkeleti településekben akkor nem volt elég ismert jelölt, ezért ez a kis régió átadta a helyét egy vágsellyei magyar orvosnak. A taktika, mint már említettük, bejött. A közös fellépés sikeres volt, a kampány jól zajlott, és a jelöltek közti különbség csupán négyszázalékos volt. Ugyanezt az elvet követték 2005-ben is, és a siker szintén százszázalékos volt. Némi aggodalomra csak az egyik jelölt eredménye adott okot, aki ugyan simán bejutott, de lemaradása a legsikeresebb magyarhoz képest négy százalékról 14 százalékra nőtt. Ezt részben az is magyarázta, hogy a többi jelölthöz képest nem volt helyi származású, s ezért kevésbé volt ismert.

Négy év múlva bekövetkezett az első repedés. Az utolsó magyar jelölt nem jutott be. Sajnos itt már az MKP nem tartotta be a korábban sikeres ökölszabályt: a délnyu-

gati régió immár három jelöltet kapott, míg Vágsellye és az északkeleti csupán egyet.¹⁷ Kevésbé ismert és kevésbé népszerű, vagy ellenkezőleg, immár kissé megfáradt politikusok szerepeltek, s az első négy magyar jelölt közötti különbség 14 százalékról 23 százalékra nőtt. Ez azt jelentette, hogy csökkent a lista összetartása, ugyanakkor ilyen módon, ilyen formában is jelentkezett a regionális kiegyensúlyozottság fontos szabályának megsértése. Négy év múlva a helyzet megismétlődött, újra megszegték az ökölszabályt, és ismét kimaradt a legkevésbé népszerű negyedik jelölt. Újra csak hárman jutottak be.

2017-ben pedig bekövetkezett a bukás, mely lehetőséget ad az ökölszabály nem alkalmazása, illetve egyre durvább megsértése következményeinek taglalására. Valószínűleg nem okozunk túl nagy meglepetést a figyelmes olvasónak azzal, hogy az MKP régi jó szokása szerint, „tanulva” a korábbi két részleges sikertelenségből, most már egyetlen jelöltet sem állított a járás északkeleti részéből és a városból. Figyelmüket kis délnyugati játékkerükre szűkítették és csodát vártak. Minden bizonnyal azzal sem okozunk meglepetést, hogy az elszomorító eredményen ennek ellenére mégis őszintén meglepődtek. A listájuk „minőségéről” és belső kohéziójáról nagyon szemléltetően tanúskodik az a tény, hogy az első és a negyedik jelöltjük közötti százalékos különbség már 45% lett. Csak emlékeztetve, ez a szám 2001-ben még csekély 4% volt.

A vágsellyei történet tehát a sikerességet megalapozó szabályok egyre gyakoribb és durvább megsértéséről, a hibák fokozatos halmozásáról, a választókhöz való egyre arrogánsabb viszonyulásról és a tanulságok levonásának teljes elmulasztásáról szól. A választópolgár aránylag türelmes és elnéző, de van az a lenézési és intellektuális szint, ahol már elege van az „elit” tevékenységéből.

A történetből négy fontos és szerintünk általánosan érvényes következtetést le lehet vonni.

Az első, hogy a jelöltállításnak mindig tükröznie kell az adott körzet regionális adottságait, és amennyire arra van mód, akkor kiegyensúlyozottan kell tükröznie a választópolgárok lakhely szerinti eloszlását. A második, hogy ha csak egy mód van rá, el kell kerülni a nagyszámú magyar jelölt indítását, és inkább megegyezésre kell törekedni, vagyis meg kell akadályozni a szavazatok szétszóródását. A harmadik, hogy a jelölteknek helyileg beágyazottnak és népszerűnek kell lenniük. S a negyedik, talán a legfontosabb, hogy nem szabad a végtelenségig játszani a magyar választópolgárok idegeivel, nem szabad lenézni, lebecsülni és csak politikai felvonóként használni őket. Ez nem tisztességes, nem is hatékony és szerintünk hosszú távon nem is kifizetődő.

Nagykürtösi járás

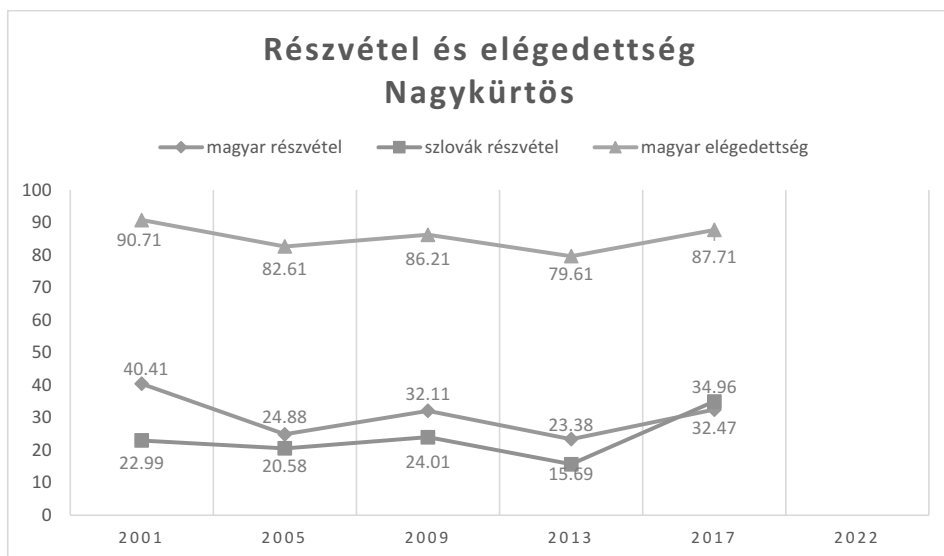
A nagykürtösi járás esetében is területi korlátokba ütköztünk, ezért itt is csak járási összegzett adatokat tudunk szemlére bocsátani. Ugyanakkor meggyőződésünk, hogy a

¹⁷ Botka Ferenc, Vágsellye

választási adatokat értő elemzők és politikusok számára ezek beszédesek és információban gazdag jelentéstartalommal bírnak. Ilyen mélységű adathalmaz elemzésre és értelmezésre csábíthatja az érdeklődőket.

A járási pozíciók meghatározásában a nagykürtösi régiót a második, erős, de nem egyértelműen domináns járások közé soroltuk. Számszerű alapmutatóit a következő táblázat és grafikon foglalja össze:

	2001	2005	2009	2013	2017	2022
Magyar karikák	3690	2183	2023	1656	2741	
Szlovák karikák	5954	4473	6469	3890	7818	
Magyar választók	10 202	10 482	7398	9125	9325	
Szlovák választók	25 589	25 979	29 538	27 872	27 150	
Magyar képviselők	3	1	1	1	1	
Szlovák képviselők	0	2	2	2	2	

A járáson belül kevés volt a magyar jelölt. 2001-ben három MKP-s és egy független, négy, nyolc és tizenkét évvel később csak az MKP állított három jelöltet, míg 2017-ben heten indultak olyanok, akiket magyarnak lehetett tekinteni. A szlovák karikák száma mindig jelentősen meghaladta a magyar preferenciaszavazatokat, míg a részvételnél

2017-et leszámítva inkább a magyar régiók voltak az aktívabbak. A magyarok elégedettsége a listákkal hullámzó volt. Érdekes viszont, hogy az első választást leszámítva semmilyen esemény és változás nem ingatta meg a három megyei képviselő pozícióját és nevét. A magyar képviselő mindig Jámbor László volt, míg a két szlovák hely összesen három tulajdonost mondhat magáénak, s az utolsó három választáson ugyanaz volt az összetétel. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy három erős regionális politikus került reflektorfénybe, akik pártoktól és eseményektől függetlenül négyszer egymás után megvédték pozícióikat.¹⁸ Ez stabilitásról, politikai tudásról és hát persze egyfajta választási elégedettségről tanúskodik.

2001, mint máshol is, az MKP csodaéve volt. A szlovák karikák száma hiába haladta meg jelentősen a magyar karikák számát, magyar oldalon precízen működött a választói szolidaritás és összezárás. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a magyar lista nem tanúskodott hasonló kiegyensúlyozottságról, mint Vágsellye járásban. Nagykürtösön a jelöltek eredményei közötti arány nem 4%, hanem 37% volt. Ez azért már az első választáson figyelmeztető jel volt, s a lista kiegyensúlyozatlanságát sohasem sikerült megszüntetni. Itt mindig inkább egyének, semmint pártlisták domináltak. A szlovák térfélen 2001-ben még nagyfokú szétszórtság és véres harc volt a jellemző. Az első három magyar jelölt 2,69-szer többet kapott, mint az első három szlovák jelölt, miközben a negyedik helyen is egy magyar független végzett. Ez jelentősen impozánsabb indulás, mint amit például a Vágsellyei, több magyar választóval rendelkező járásban láttunk. Igaz, a magyar részvétel Nagykürtösön csaknem duplája volt a szlováknak, míg Vágsellye régiójában nagyjából egyforma volt. 2005-ben és később ez az arány megfordult. Lezuhant a magyar részvétel, csökkent az elégedettség, és a jelöltállításnál sérült a regionális kiegyensúlyozottság elve is. Az első három szlovák jelölt átlagkarikája immár 1,13-szorosa volt a magyar jelöltekének, ez az arány tizenkét év alatt fokozatosan a másfélszeres mutatón állapodott meg.

A 2009-es választáson a Most-Híd színrelépése nem hozott választói földrendést sem a magyar, sem a szlovák választók körében. A Híd jelöltállítása improvizatív jellegű volt, az MKP pedig nem tudta mozgósítani híveit. Ismét egy magyar és két szlovák jelölt jutott be. 2013-ban egyeztetett lista indult a két magyar párt részéről két személlyel, akiket egy független magyar jelölt egészített ki. Az eredmény még rosszabb volt, mint négy évvel korábban. Csökkent a magyar karikák száma, és az elégedettség is. Négy évvel később „elszabadult” a politikai pokol, és hét magyar jelölt indult egymás ellen. Érdekes módon ez sem hozott semmi változást a bejutott jelölt személyében. Emelkedett ugyan a részvétel és az elégedettség, de ez sem volt elég, hiszen a szlovák jelöltek is jól mobilizáltak. A magyar képviselő immár ötször egymás után ugyanaz lett, a két szlovák pedig negyedszer, illetve harmadszor védte meg helyét.

¹⁸ Mirko Trojčák, Ondrej Kollár és Jámbor László, valamint 2005-ben Trojčák előtt még Peter Libiak

Öt választás, öt próbálkozás, öt tapasztalat. A választók mindkét oldalon ismert jelöltek helyeznek előnybe, és a képviselői helyek betöltői változatlanok. Nyilván ez sem tart örökké, de ha a magyar jelöltek változtatni akarnak, kitartó, hosszantartó és egyértelműen koncentrált munkára volna szükség. Az első szlovák jelölt pozíciója meg-ingathatatlanak tűnik, de a második hely elérhető. Ugyanakkor azt is látni, hogy a magyar jelölt mindig harmadik, vagyis azért egyfajta bukási esély is létezik. Az eddigi tapasztalatok és eredmények birtokában óvatosan megállapíthatnánk, hogy van lehetőség a mandátumot szerző magyar képviselők megduplázására. Itt is közérthető, világos és választóbarát regionális politikára volna szükség. Mindenképpen három erős, regionálisan kiegyensúlyozott és közismert jelöltre volna szükség, akiknek legalább féléves, minden községre kiterjedő alapos kampányra volna szükségük. Amennyiben lehetséges, el kellene kerülni független magyar jelöltek indulását. A helyzet nem egyszerű, de higgadt, célratörő stratégiával, hiteles kommunikációval és visszafogott, nyugodt szerepléssel elérhető a szép cél, vagy legalább az egy képviselő megőrzése. Nem szabad elfeledkezni arról, hogy ez egy kis régió, az emberek jobban ismerik egymást, és jellemzően személyekre, nem pártokra szavaznak.

Összegezés és javaslatok

A számokat összegezve tehát azt látjuk, hogy a szlovákiai magyarság aránylag kiegyensúlyozottan támogatja a magyar pártok regionális politikusait. Nem tapasztaljuk jelét általános letargiának, leszámítva persze néhány helyi, remélhetőleg átmeneti kivételt. A siker kulcsa általában a járási, körzeti politikások kezében van. Röviden összefoglalva az adatok és maga az elemzés főbb tanulságait, a helyi és regionális sikernek ezek a fő alapfeltételei:

- lehetőleg egy pártlista;
- ismert, hiteles és regionálisan kiegyensúlyozott jelöltek;
- amennyiben két pártlista van, akkor lehetőleg egyeztetett jelöltállítás, nem tesék-lássék, hanem őszintén közös és egységes kampánnyal;
- egymást tisztelő és egymást kölcsönösen támogató képviselőjelöltek;
- lehetőleg olyan pártlista, mely politikailag is kiegyensúlyozottan fedi le az adott régió magyar választói bázisát;
- lehetőleg olyan pártlista, mely figyelembe veszi az adott körzet politikailag, társadalmilag aktív magyar személyiségeinek igényeit is;
- a fentieket képviselő és megvalósító hatékony kampány, melynek legalább fél évig kell tartania;
- tisztességes politizálás a választást megelőző megyei választási időszakban;
- némi felmutatható eredmény és kevés megyei botrány.

Biztosan nincs szükség bonyolult és részletekbe menően megtervezett kampányra, ötletesnél ötletesebb szlogenekre, buzdításra és népnevelésre, vagy éppen korholásra.

Egyszerűség, közvetlenség és érthetőség a fő kampányelemek. S a legfontosabb: elkerülni azokat a hibákat, melyekre a tanulmányban rámutattunk, s melyeket a vágssellyei regionális politikusok kitartó munkával szinte a tökéletesség szintjére emeltek.

Vannak azonban pozitív előjelű tapasztalatok is, melyek bizonyítják, hogy lehet életképes regionális politikát is gyakorolni. Az is örömteli dolog, hogy a szövetséggkeresés sem idegen helyi szinten, tehát az értelmes regionális politika sem áll messze a szlovákiai magyar közélettől.

Összegezve, a megyei politika története vegyes képet mutat. Kitartó és ütésálló választók, sikeres és összefüggésekben gondolkozni tudó helyi politikusok, ugyanakkor gyakori a depresszió, az alapvető hibák, a politikai vakság és az arrogancia mérgező keveréke. Mindez együttesen és külön-külön egyaránt megtalálható az elmúlt húsz év történetében. Ugyanakkor azt gondoljuk, hogy a mutatott kép világos és áttekinthető. Jól látszanak a tartósan sikeres stratégiák, az egyszeri, rövidtávú megoldások és a bosszantó, politikai tájékoztatatlanságról tanúskodó esetek is. Látszik, hogy a megyei politizálás egyszerűbb keretek között, kissé szélárnyékban, de kiszámíthatóan zajlik. A siker nagyon sok régióban kis politikai befektetéssel elérhető.

Legfőképpen tisztán kell látni és távolabbra kell nézni. A helyzet aránylag stabil és könnyen érthető. Most már csak követni kellene a jó példákat, nem ismételni a rosszakat és tanulni az elkövetett hibákból. És hát persze nem téveszteni szem elől, hogy a politika azért valahol mégiscsak szolgálat, és valamiféle eredményre a közjó érdekében azért időnként törekedni kellene. A választó ezt előbb-utóbb meghálálja. Ennyivel talán tartozunk is neki.

Pozsony, 2021. december 30.

ELŻBIETA LASTOWIECKA

Az én Esterházy-képem¹

Viszonylag nemrég történt, már felnőtt voltam. Korábban is tudtam, hogy magyar őseink vannak, de valójában semmi többet. Amikor az első Esterházy-ünnepség volt Budapesten, a magyar Parlamentben,² az édesapámmal utaztam Magyarországra, és akkor mesélte el a családunk történetét. Az volt az első alkalom. Amikor megkérdeztem, hogy korábban miért nem beszélt erről soha, akkor azt mondta, hogy ez olyan nagy trauma volt, hogy soha nem akart ehhez visszatérni. Biztos, hogy nem félelemből tette, mivel a kommunizmus idején mindig mindenről nyíltan beszélgettünk, és soha semmit sem titkolt. Azt gondolom, hogy valóban akkora trauma volt, hogy nem akart ehhez visszatérni.

Ismertem egy szentet

Amikor Budapestről visszajöttünk Krakkóba, velünk együtt utazott apám testvére, Zoszka³ is, aki kérte, hogy Újlakon keresztül jöjjünk. Akkor is meséltek valamennyit az egész ottani történetükről. Azt hiszem, akkor nyíltak meg a legjobban, beszéltek a gyerekkori traumatikus emlékeikről, arról, hogy nem járhattak iskolába, mert a származásuk miatt kirúgták őket az iskolából, és természetesen egyetemről szó sem lehetett. Elmesélték, hogy az újlaki házból is kidobták őket, apám nővére azt is elmondta, hogy egyszer jött a faluba egy vidámpark, mentek a körhinták, de az iskolaigazgató nem engedte őket felszállni és a vidámparkból is kidobta őket. Otthon kellett ülniük és nem mutatkozniuk sehol sem. Nagymamám írta a leveleiben, hogy olyanok ők, mint akiknek már nincs helyük nemcsak a nap alatt, de a földön sem. Meg kéne szünniük létezni. Ezután sokszor beszélgettünk apámmal, különböző kérdéseket tettem fel neki, amelyekre válaszolt. De a teljes történetet csak akkor tudtam meg, akkor tudtam az egészet összerakni, amikor apám halála előtt elmentünk Montrésorba,⁴ ahol az egyik nagyné-

- 1 Elżbieta Lastowiecka, Esterházy-Mycielska Mária unokájának életrajzi vallomása az Esterházy János életét feldolgozó Triptichon című dokumentumfilm részére készült Molnár Imre és Zsigmond Dezső kérdései alapján.
- 2 Esterházy János születésének 100. évfordulóján, 2001-ben.
- 3 Zofia Mycielska-Golik, Esterházy-Mycielska Mária leánya.
- 4 A Tarnowski család tulajdonában levő kastély, ahol Tarnowska-Esterházy Erzsébet Csehszlovákiából való távozása után haláláig élt.

ném azt mondta, amikor tudomást szerzett a nagymamám emlékiratairól, hogy Montrésorban nagyon nagy archívumuk van, és úgy döntöttek, hogy azt nekünk adják. Apám időközben meghalt, és anyámmal egy éven keresztül ültünk, és olvastuk a családi leveleket és kiírtuk belőlük, ami a legfontosabb ebben a történetben. Valójában akkor tudtam meg, hogy min mentek keresztül, mivel ezek a levelek tele voltak valós történetekkel, és az ezekhez tapadó érzélemmel. A nagymamám a saját édesanyjának és a testvérének írta őket, ezért sokkal megrendítőbb volt a számomra, mint az a történet, amit a visszaemlékezésekben írt le. Feltehetően úgy írta, hogy az majd egy mindenkinek szóló, publikálásra szánt könyv előkészítése is legyen.

Tízéves voltam, amikor meghalt a nagymamám. Így aztán nem folytattunk túl bölcs beszélgetéseket a világról. Emlékszem, Mielecben lakott, nem Krakkóban. Apámmal mentünk hozzá, ezek mindig nagyon kellemes látogatások voltak. Úgy emlékszem rá, hogy leginkább a fotelben ült és könyvet olvasott. Néha, ritkán, eljött hozzánk Krakkóba. Ahogy én emlékszem, körülbelül derékig érő haja volt, amiből koszorút fésült a fejére. Apám azt mondta, hogy még a háború idején olyan hosszú haja volt, hogy rálépett. És ami csodálatos volt, hogy egyetlen ősz hajszála sem volt. Végig hollófekete haja volt. Jó volt a kapcsolatunk, de Jánosról akkor semmit sem mondott.

Ezen én is gondolkodtam, hogy miért. De a levelek olvasása közben megértettem. Ezekben a levelekben, amiket elhoztunk Montrésorból, mindig, amikor valami rossz történt – és velük folyamatosan történt valami rossz –, akkor nagymamám azt írta, hogy ebben Isten uja van. És ez engem eléggé bosszantott. Úgy gondoltam, hogy ez lehetetlen. Minden darabokra hullik körülötte, ő meg azt írja, hogy Isten uja van benne. És akkor azt mondta az édesanyám, hogy figyelj, ha nem hittek volna annyira Istenben, mint amennyire hittek, akkor mindezt egyszerűen nem élték volna túl. Azt gondolom, hogy ez a kulcsa annak, hogy megértsük őket. Volt egy pont, amikor azt írta, hogy mindenkinek megbocsátott, rögtön János halála után. Ez is érthetetlen volt számomra. De most értem. Ez az erős, megrendíthetetlen istenhit segített abban, hogy mindent túléljen és megbocsásson. Egyébként valaki azt mondta, hogy az ő plébánosa Mielecben, szintén írt emlékiratokat. A halála után elolvasták, s ezekben egyebek mellett az állt, hogy ismertem egy szentet. Ez a leírás a nagymamámról szólt.

A halálára is emlékszem. Akkor influenzajárvány volt Lengyelországban, nagyon sokan megbetegedtek, mert nem volt még influenza elleni oltás. A nagymamám is kórházba került. És mivel súlyos állapotban volt, apám testvérei, akik Mielecben laktak, összehívták az összes testvért Mielecbe, apám is odautazott. De a nagymamám már gyógyulóban volt az influenzából, s az orvos azt mondta neki, hogy már elmehet Krakkóba is, mert jobban van. Apám úgy mesélte nekem, hogy bement hozzá a kórházba, a kórterembe, azzal, hogy eljött elbúcsúzni, mert már látja, hogy jobban van, és hazamehet. Nagymamám azt mondta, jól van, akkor búcsúzzunk el. Másnap meghalt. Hát így történt.

Befejezetlen történet

Nagymamám még Mielecből is megpróbálta visszakérni János hamvait, s miután ez nem sikerült, halála után apám, azt hiszem, úgy érezte, hogy ő a következő, akinek tennie kell valamit ebben az ügyben. A testvéreivel együtt, mindannyian megpróbáltak valamit tenni ez ügyben. Emlékszem, ahányszor csak valamilyen megemlékezésre mentünk Mírovba,⁵ ott mindig arról beszélgetett a magyarokkal, hogy tovább kell próbálkoznunk, hogy adják vissza a hamvakat. Ha nem lehet Újlakon eltemetni, akkor majd Wiśniowában, a Mycielski család sírboltjában temetjük el. De valamit adjanak vissza, mert a nagymamám megesküdt Jánosnak, hogy eltemeti, és ezt ő nem tudta megtenni. Apám azután nagyon súlyos beteg lett, de még elmentünk Lipótvárra, a csehszlovák politikai foglyok találkozójára. Ott volt az igazságügyi miniszter asszony is, és az apám beszélt vele. Elmondta, hogy Esterházy Jánost még nem rehabilitálták, és abban maradtak, hogy beszélni fognak majd az ügyről. De sajnós apám már nem tudott elmenni erre az újabb beszélgetésre, mert betegsége miatt már nem volt rá képes. De most már tudom, hogy egész felnőtt életében szenvedett ettől. Ez a történet tehát még mindig nincs befejezve. És most már a következő nemzedék hal meg abban a tudatban, hogy ez, vagyis a rehabilitálás nincs befejezve.

A nővérem Németországban lakik, tudományos kutató, nagyon elfoglalt. Én pedig Krakkóban élek, és az édesapám mellett voltam, amikor nagyon beteg volt, és az utolsó beszélgetésünk, ami valami konkrét témáról zajlott, az Jánosról, Újlakról szólt. És azt gondoltam, hogy ez egyfajta testamentum, amit nem írt le. Azt gondolom, ez a történet még évekig eltart, mert a rehabilitálás ügye gyorsan nem oldódik meg, és remélem, hogy később valamelyik gyerekem majd tovább folytatja ezt a témát. Mert ezt nem lehet annyiban hagyni. Annyira igazságtalan. Egyszer, amikor talán épp Mírovba mentünk a megemlékezésre, megkérdeztem apámat, mit mondjak a nevében, mert ő akkor már nem tudott odautazni. Ő akkor azt mondta nekem, hogy mondjam el, hogy amíg Szlovákia nem számol el a történelmével, addig Esterházy János ellenség marad a számukra. De majd ha elszámolnak a múltjukkal, akkor ki fog derülni, hogy Esterházy János jó ember volt és nem az ellenségük, hanem a barátjuk volt. És azt hiszem, ez a lényeg.

Amikor jobban megismertem János sorsát, megértettem, mennyi szenvedésen ment keresztül ő és az egész család. Úgy gondolom, ez pozitív értelemben meghatározta apám életfelfogását. Nem illik dicsérni a saját családjunkat, de apám számomra a tolerancia mintaképe. Mindig a bajbajutottak, különösen a gyerekek felé fordult, egyúttal úgy gondolta, hogy az édesanyjának muszáj volt azt tennie, amit tett, vagyis Szlovákiában kellett maradnia és segítenie a bátyját. Valamiképpen fel kellett áldoznia a saját és a gyerekei életét Jánosért. Ennek így kellett lennie. Így voltak nevelve, és szá-

5 Az Esterházy János elhunytának helyszínén tartott emlékredevezvényre.

mukra ez teljesen egyértelmű helyzet volt. Ma azt gondolom, hogy mindez annak a magatartásnak köszönhető, amit Esterházy nagyapja, Stanisław Tarnowski tanúsított, aki egyszer azt mondta: minden családban kell lennie egy családtagnak, aki a lelkiismeretével, a cselekedeteivel ki tudja jelölni az utat a többi családtag számára. Azt hiszem, akkor nem tudta, hogy a saját unokájáról beszél. Van egy tekintélyünk, van kire hivatkoznunk, és ha nehézségek előtt állunk, akkor elgondolkodhatunk, mit csinálna most Esterházy János. Elgondolkodom, mit csinálna apám, és igyekszem ugyanazon az úton haladni. Természetesen remélem, hogy soha többé nem leszünk olyan választások elé állítva, mint ők, és hogy soha többé nem ismétlődnek meg ezek a történetek, melyeknek soha nem is lett volna szabad megtörténniük.

Személyesen, sajnos, nem túl sokat tehetek Jánosért. És teljesen tehetetlennek érzem magam. Boldizsárnak sikerült egy kápolnát állítania, így legalább szimbolikus módon eltemethettük Jánost, aki azt kívánta, hogy azon a földön, az alatt a nap alatt legyen eltemetve, ahol született. Ezért életünk végéig hálások leszünk Boldizsárnak és családjának. De ha a rehabilitációról van szó, akkor addig, amíg Szlovákia nem változtatja meg a törvényeit, amelyek a háború óta érvényesek, valójában nem sokat lehet tenni. Mert ahogy elolvastam János ítéletét, az is megrendítő. Kötél általi halálra ítélték, mert nem szolgált rá a méltóbb halálra. És ez ellen az ítélet ellen nem lehet fellebbezni. Ez most is érvényben van Szlovákiában. Így hát nem tudom, kihez kellene még fordulnom?! Azt hiszem, valóban meg kell várnunk, amíg Szlovákia, ahogy apám mondta, elszámol a saját történelmével.

Szentként élte életét

Mi talán tanúságot tehetünk arról, amiről tudunk. De azt, hogy tudunk-e valamit tenni a boldoggá avatás kérdésében, nem tudom. Azt hiszem, elsősorban azt tudjuk tenni, hogy összegyűjtjük a tanúságtételeket, amelyek bizonyítják, hogy János szentként élte életét. A magam részéről még annyit kell elmondanom, hogy még a boldoggá avatás folyamata előtt, nehéz családi ügyekkel mindig Jánoshoz fordultunk, és amikor tudott, biztos, hogy ő segített.

Igen. Amikor nagy problémáink vannak, akkor ma is Jánoshoz fordulunk. Volt például egy olyan helyzetem, amikor a fiam egyetemista volt, és nem tudta letenni az egyik vizsgáját. Nagyon ideges voltam, és végül az utolsó pillanatban Jánoshoz fordultam. Azt mondtam, hogy nézd, mi történik, segíts valahogy! És a fiam a legjobb jeggyel jött haza a vizsgáról, amit csak kapni lehet. Itt abszolút éreztem János jelenlétét, hogy itt volt mellettünk.

Ami számomra a legfontosabb Jánosban, az mindenképpen a felebarát szeretete, legyen az bárki. Szlovák, zsidó, lengyel, bárki, aki segítségre szorult. Azt gondolom, ugyanúgy kell az emberekhez odahajolnunk, ahogy azt ő tette. És fontos a közös Európáról való víziója is. Apám mindig ismételte, hogy bizonyos módon az Európai Unió előfutára volt. Azt gondolom, ezt is érdemes folytatni. Ő adta a példát, hogy mind-

annyian egymás mellett élhetünk viták nélkül, barátságban. Úgy gondolom, ennek így kell lennie.

A gyerekeink jöttek, és jönnek velünk az Esterházy Jánossal kapcsolatos ünnepségekre. Az egyik fiam nagyon érdeklődik a történelem iránt, így benne van a legnagyobb reményem. Megszületett az első unokánk, így remélem, hogy ő is érdeklődni fog a család története iránt, ami nagyon gazdag. És remélem, hogy majd egyszer – habár azt remélem, hogy ez a történet korábban befejeződik – valóra válik, hogy már nyugodtan beszélgethetünk a család és Esterházy János történetéről, azok nélkül az érzelmek nélkül, amelyek most még ehhez kapcsolódnak és megterhelik azt.

A rossz viszony és a megértés hiánya

Ezeknek a nemzetiségi alapú nézetkülönbségeknek az is az okuk, hogy a szlovákoknak még talán túl fiatal az országuk, s korábban a szlovák államban, nem tudom, talán azt gondolták, hogy megszabadulnak a magyaroktól azon a területen, ahol ők élnek, nem tudom. Előfordult már a történelemben, hogy a szomszédságban élő népek nem igazán szerették egymást. Így hát, azt gondolom, a rossz viszony a megértés hiányából fakad. Esterházy János bizonyosan nem volt sovíniszta, nem volt nacionalista, és azt gondolom, csak azért harcolt, hogy a magyaroknak egyenlő jogaik legyenek a szlovákokkal Szlovákia földjén, és azt hiszem, ez sajnos nem tetszett sokaknak. Ami nagyon aggaszt, az az, hogy a fiatal nemzedék vagy nincs ennek tudatában, vagy pedig éppúgy meg akarják hamisítani a történelmet, mint elődeik. Ez nem jó a jövő számára. De vannak más szlovákok is, ahogy most sok szlovákkal találkozunk Újlakon, és akik természetesen remek munkát végeznek. Újlakon például egyre inkább érzem a jóindulatot. Korábban, emlékszem az első látogatásunkra Újlakon, amikor még kisgyerek voltam, apám akkor nagyon messze parkolta le a kocsit a háztól, és azt mondta, ne szólaljunk meg lengyelül, mert neki még mindig nem lett volna szabad ott lennie. Börtönbe kerülhetett volna. Ezért néma csendben mentünk az utcán a ház körül, a parkban, és azon gondolkodtam, mi történt itt, milyen szörnyűséget követtek el az őseink, hogy mi itt még csak meg sem szólalhatunk. Most van egy emléktábla Jánosnak a templomban, és sok szlovákkal van remek kapcsolatunk Újlakon. A polgármesterrel vacsorázunk, gyakran meghívnak minket, szállodát biztosítanak, amire ugyan nincs szükségünk, de ezek nagyon kedves gesztusok. Nagyon sokat fejlődnek ezek a kapcsolatok. Azt gondolom, most, ebben a pillanatban ez inkább a hatalom, nem az emberek szintjén probléma.

Mosolyogva előre

A temetés nagyon nagy élmény volt. Mindenekelőtt megkönnyebbülést éreztem. Hogy a nagymamám esküje, s az a fáradozás, amit apám folytatott, valamiképpen beteljesedett, s legalábbis szimbolikusan, de Esterházy János végre nyugalomra lelt. Most már ott van azon a földön, amit annyira szeretett. Másrészt sajnáltam, hogy az előző nem-

zedékek ezt már nem élhették meg, de úgy éreztem, hogy valahol itt voltak velünk, és ők is megkönnyebbültek. Most már megvolt a temetés, s már csak a rehabilitáció maradt hátra. Apám, amikor megtudta, hogy megtalálták Esterházy János hamvait, akkor nagyon szerette volna azonnal elhozni azokat a prágai sírból, Budapestre, vagy Wiśniowába, bárhova, a nevezetes halottak közé, ahol biztonságban lenne. Alice, János leánya azonban úgy gondolta, hogy csak Újlakon vagy a környéken lenne az ő helye, ami akkor megoldhatatlan volt. Szerencsére most sikerült, és ez mindenképpen nagyon fontos a családukknak. Azonkívül, most már van egy hely, ahová elmehetünk, elgondolkodhatunk és imádkozhatunk a sírja felett. Annyi év után végre megtörtént a temetés.

Abból, amit apám mondott, és a testvére, akivel beszélgettem, úgy vélem, Jánost mindenki nagyon szerette. Nagyon jó ember volt. Nagynéném elmesélte, hogy egyszer Újlakon egy fertőző betegséget kapott és azt mondták neki, maradjon az emeleten, és ne jöjjön elő. Nagyon szenvedett, mert nem tudta, mi történik otthon, mivel el volt különítve. És megérkezett János, és azt mondta, ezt nem lehet csinálni, és a saját dolgozószobájából csinált neki hálószobát a földszinten, hogy onnét mindent lásson és mindent megfigyelhessen. Az ilyen anekdoták közé tartozik az is, hogy családi hagyomány nálunk mindenekelőtt a politikai vita volt. Különböző politikai nézeteket képviselünk, ezért az ilyen viták nálunk általában nagyon viharosan végződtek. Tudom, hogy Esterházy János gyakran ilyen viharos politikai beszélgetéseket folytatott az édesanyjával is, aminek általában nagy botrány lett a vége. Mivel általában mindez ebéd közben zajlott, gyakran ki is mentek az étkezőből. Úgy összevesztek, hogy ebéd közben hagyták el az ebédlőt. Ezt követően, amikor lehiggadtak, a dédmamám a délutáni kávéra hívta Jánost, és addigra már minden rendbe is jött köztük. Egyik rokonunk azt mesélte, hogy még rosszabb volt, amikor Krakóba mentek, Stanisław Tarnowskihoz, mert ott is mindenkinek megvolt a saját véleménye a politikáról, és amikor már nagyon komolyan veszekedtek, akkor János az édesanyjával magyar nyelvre váltott, amit nem értett Stanisław Tarnowski, és akkor ő ment ki elsőként a szalonból, nagyon dühösen. De az uzsonnára már ők is kibékültek. Van még egy anekdotikus történet, ami nem Jánoshoz kapcsolódik, hanem Elżbieta Tarnowska és id. Esterházy János eljegyzéséhez. Az esküvőjükhöz semmiképpen sem akart hozzájárulni Stanisław Tarnowski. A családi legenda szerint azt mondta, hogy vademberhez nem adja a lányát. Elődeink ezt azzal magyarázták, hogy nem volt biztos benne, hogy a kérő katolikus-e. De apám azt mondta, hogy valószínűleg inkább arról volt szó, hogy sajnos, de így van, ő a megszálló osztrák hadsereg egyik vezetőjeként volt a Wawelben, és Stanisław Tarnowski mint nagy hazafi, ebbe nem tudott beleegyezni. Elżbieta Tarnowska nagy lelkiérőről tett tanúbizonyságot, amennyire tudom, megtagadta, hogy ételt vegyen magához. Az orvos azt mondta, hogy ez depresszió, és ha Tarnowski nem egyezik bele az esküvőbe, akkor leánya meg fog halni. Ekkor úgy döntött, beleegyezik, de ez sem volt egyszerű, mert Esterházy János ekkor már Bécsbe távozott, és nem akart onnan visszajönni Krakóba, mivel azt mondta, hogy ott nagyon megsértették őt. Így aztán Tarnowskinak el kellett utaznia Bécsbe, meggyőznie őt, hogy térjen vissza. Sajnos ezt követően Stanisław Tarnowskinak komoly

lelkiismeret-furdalása volt, azért, hogy a várakozási idővel megrövidítette a házasságukat, mivel idősebb Esterházy János néhány évvel az esküvő után meghalt, így a fiatal házasságok csak hét évig élhették házasságukat, ami egyébként nagyon jó házasság volt.

Az elmondás szerint nagyon vidám család voltak és nagyon szerettek nevetni. Úgy tűnik, ezt apám is örökölte, aki a legnehezebb helyzetekben is mindig felfedezett valami vidámat, és őszintén szólva, nem tudom, hogy ez illendő volt-e, de apám temetésén azt gondoltam, már sohasem fogunk tudni úgy nevetni mindenben, mint régen. Mindig, a legrosszabb helyzetben is észrevett valami nevetségeset. És azt gondolom, a bennük élő hit mellett ez is megmentette őket abban a szörnyű világban, amiben élniük adatott.

Mert mindenben tudtak valami jót találni. Mégis, amikor apám bent volt a börtönben Jánosnál, akkor elsírta magát. A nagymamám azután azt írta a saját édesanyjának a levelében, hogy ott csak egy szívtelen ember nem sírt volna el magát. Úgy vélem, mindez nagyon mélyen ott volt bennük, de képesek voltak előre menni, mi több, képesek voltak mosolyogva előre menni. És azt gondolom, ez is fontos, hogyha nem is hagyjuk annyiban a lezáratlan dolgokat, de akkor is előre kell menni és a jövőre kell gondolni.

A szórakoztató történetek közül eszembe jutott valami, amit az egyik levélben olvastam, és amiről apám sohasem mesélt. Apám tizennégy évesen kikötött a bányásziskolában, mert semmilyen más iskolába nem akarták felvenni. Ahhoz, hogy ne rúgják ki, részt kellett vennie egy május elsejei felvonuláson. És nem tudni, miért, valamelyik miniszter mellé állították a tribünön, aki fogadta a május elsejei felvonuló menetet. A nagymamám azt írta, hogyha ez a miniszter megtudta volna, hogy ki áll mellette, akkor biztos, hogy infarktussal kórházba vitték volna.

A történetek mellett van egy valódi családi relikviánk is. Egy Újlakról származó kereszt. Apám azt mondta, hogy ez a kereszt apáról fiúra szállt. Újlakon, a kápolnában függött. És nagymamám, aki nem sok dolgot hozott el Lengyelországból, ezt az egy keresztet elhozta. És ez ott függött a szüleim lakásában. Nem tudtuk, azt hiszem, apám sem tudta, hogy relikviák vannak benne, ez csak a halála után derült ki. Volt a hátoldalán egy ráragasztott tapasz, s apámmal azt hittük, hogy ez egy sérülés. Amikor leszedtük, akkor derült ki, hogy ez a kereszt egy ereklyetartó, az első keresztény szentek relikviáival.

Nagyon nagy szegénységben

Szintén apánk halála után találtunk egy másik dolgot is a nagymamám misekönyvében, az két szardíniásdoboz címkéje volt. Amikor olvastuk a leveleket, az egyikben nagymamám leírta a történetüket. Az édesanyámmal fedeztük fel, hogy ez a leírás ennek a két címkének a története. Nagymamám a gyerekekkel együtt egyszerűen éhezett Újlakon. Nem volt ennivalójuk. Leírta, hogy Jánosnál volt látogatáson, ahol mindketten kegyesen hazudtak egymásnak. Nagymamám azt mondta, hogy minden rendben, van mit enniük, és minden jól megy. János is azt mondta, hogy jól van, és minden a legnagyobb rendben van vele. Nagymamám leírta, hogy mindketten tudták, hogy

hazudnak, de ezek jó szándékú hazugságok voltak, így ez valójában nem is számított hazugságnak. De János valahogy ráértett, hogy még sincs minden rendben, és hozott magával két doboz szardíniát. Azt mondta, hogy nem tudja megenni, nem bírja a gyomra, és a nagymamám vigye haza magával ezt a két doboz szardíniát. A nagymamám leírta, hogy nem tudja, János honnan tudhatta, de ez a két doboz szardínia lett az aznapi vacsorájuk az öt gyerekkel. És amikor rendeztettem a nagymamám imakönyvét, megtaláltam a két szardíniásdoboz címkéjét. A hátulján pedig nagymamám kézírása: „Ročov, od Bibcia”⁶ – 1955. március. És meg kell mondjam, ez a címke fontosabb számomra, mint az összes többi emlék, ami János után maradt. Ebben benne van az a szív, az a szeretet, ami kettőjük között volt.

És itt vannak még azok a kiskanalak, amelyeket a nagynéném, Elżbieta, az édesapám testvére kapott Elżbieta Tarnowska-Esterházytól, a nagymamájától az esküvőjükre. Ezek Elżbieta Tarnowska-Esterházy kiskanalai voltak. Hátul egy „E” betű a monogram. Ezért kapta meg Elżbieta, a nagynéném. És amikor én férjhez mentem, én kaptam meg ezeket a nagynénémről. Azt mondta, ezek mostantól az enyéme, mert én is Elżbieta vagyok. A monogram egyezik, és ez volt a mi nászajándékunk, hogy megkaptuk ezeket a kiskanalakat.

Nagyon nagy szegénységben éltek, amiről nem beszéltek. Akkor kezdtek róla beszélni, amikor Esterházy Jánosról is beszélni kezdtek, mert egyébként ezekről a dolgokról hallgattak. Azt hiszem, ez mindvégig nagyon fájdalmas emlék volt számukra. Amikor odaadtam a nagynénémnek a leveleket, amiket Montrésorból hoztunk, s édesanyámmal feldolgoztuk, hogy javítsa ki, vagy ha tudása van valamiről, írja hozzá, akkor azt mondta, képtelen elolvasni ezeket a leveleket, mert visszatérnek az emlékei, ezért nem volt képes rá. Azt, hogy éheztek, azt tudom, egyebek között azokból a levelekből is, amelyekben a nagymamám leírja az édesanyjának, hogy apám egy bányásziskolában kötött ki. A bányászok, a bányászat akkoriban Szlovákiában nagyon kiemelt foglalkozás volt. És azt írta, hogy apám ott végre elkezdett nőni, mert végre volt mit ennie. Növekedésnek indult, mert jól tartották. Korábban nem volt miből jóllaknia. A leveleiben leírja a mindennapi élet gondjait. Egyik nagynéném mesélte, hogy mikor már iskolába vagy dolgozni jártak, karácsonyra mindannyian hazautaztak az édesanyjukhoz. Az egyik karácsonyra az édesanyjuk, vagyis a nagymamám egy fazék krumplit főzött fogadásukra. Megkérdezték, hogy ehetnek-e fejenként egyet, az édesanyjuk azt mondta, hogy természetesen, ehetnek. És amikor leültek a karácsonyi asztalhoz, kiderült, hogy a fazékban már egyetlen krumpli sem maradt, mert mind elfogyott, oly éhesek voltak. Így nem volt karácsonyi vacsora sem. Nagyon nehéz idők voltak.

De arról is vannak történetek, hogy néhány szlovák a faluból időnként vitt nekik ételt, amikor nagyon rossz volt a helyzet, és természetesen az ott élő magyarok is, ami-

6 Ročov, Bibitől (Esterházy János beceneve).

kor tudtak, segítettek. Volt néhány más szenteste is, amikor úgy tűnt, hogy semmijük sem lesz, de aztán mégis előkerült valami.

Ezekben a levelekben a nagymamám mindig arról írt, hogy Jánosnak mindenekelőtt gyógyszerre van szüksége. A nővérenek, Lulunak⁷ írt, és az anyjának, hogy Jánosnak mindenekelőtt gyógyszerre van szüksége, valami élelmiszerre, és gyapjűfona-lat is kért. A nagymamám ebből kezdett el pulóvereket kötni, amiket eladott, és abból tartotta fenn valahogy magukat. Ez a kereset természetesen nem volt elég a kiadásai-
kra, de akkor ez volt a munkája. Amikor Lengyelországba jött, mivel folyékonyan beszélt több nyelven, hiteles tolmács lett, egyik nyelvről a másikra fordított, és ez is segített abban, hogy fennmaradjanak. De az élete végéig ott volt benne János történe-
te, megtette, amit tudott, még Lengyelországból is leveleket írt a csehszlovák kormány-
nak, hogy adják ki János hamvait, hogy el lehessen temetni. Apám megtalálta ezeket a leveleket, a nagymamám naplójával együtt. De hogy most hol vannak, nem tudom.

Nem értettem, hogy mindenki elment, a nagymamám pedig ott maradt öt kisgye-
rekkel Újlakon, de kiderült, hogy akkor Lengyelország és Csehszlovákia baráti országok
voltak. Mivel a nagymamámnak lengyel állampolgársága volt, ezért nem tudták olyan
könnyen kiutasítani őket Csehszlovákiából. Nagymamám azt a történetet is leírta, hogy
pénzre van szüksége, hogy meg tudja venni a korábbi zsellérházat, amiben laktak, mert
ezt is el akarják tőlük venni. Többször írt arról is, hogy nem akarják azt, hogy ők
Szlovákiában maradjanak, és ki akarják őket utasítani Csehszlovákiából. Ezek a fenye-
getések időről időre ismétlődtek, egyszer annyira rossz volt a helyzet, hogy az apai
nagyapám testvére, Lengyelországból, azt írta, hogy várni fogja őket vízummal a lengyel
határon, mert úgy nézett ki, hogy már nem tudnak tovább ottmaradni. Tehát egy perc
nyugalma sem volt. Amikor semmi veszély nem fenyegette, akkor is tudta, hogy nincs
pénze sem ennivalóra, sem a Jánosnak küldött csomagokra, amelyeknek nagyon jók-
nak kellett lenniük, hogy gyógyulni tudjon tőlük, és nincs pénze jegyre sem, hogy elutaz-
zon hozzá látogatóba. Azt gondolom, hogy azzal együtt, hogy öt kisgyermek volt, és tel-
jesen egyedül volt, ez maga volt a pokol. Ahogy ezt most elképzelem, mert nekem is
vannak gyerekeim, testvéreim, de az a tehetetlenség, amit átélt, döbbenetes lehetett.
Tudom, hogy a hit segített abban, hogy túlélje, de hogy miként élte túl, azt fel sem
tudom fogni. Remélem, ha nekünk is ugyanazt kellene átélnünk, túlélnének mi is, de
ehhez emberfeletti erő kell.

(Éles Márta fordítása)

7 Esterházy Lujza beceneve.

Acta Ethnologica Danubiana

23

Az Etnológiai Központ Évkönyve

Ročenka Výskumného centra európskej etnológie
Jahrbuch des Forschungszentrums für Europäische Ethnologie

2021

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Etnológiai Központ

LAMPL ZSUZSANNA

Sokrétű nyomozás

(Kárpát-haza Szemle, 2021/1–2. szám, Budapest,
Nemzetstratégiai Kutatóintézet, 208 p.)

A *Kárpát-haza Szemle* a Kárpát-medencei magyarságkutatás interdiszciplináris szakmai folyóirata. Legújabb, 2021/1–2. száma is több tudományterületet ölel fel. A hat tanulmánynak és három kutatási jelentésnek már a címe is figyelemfelkeltő, s hogy nemcsak a címek érdekesek, hanem az írások is, remélhetőleg kiderül majd az alábbi sorokból.

Az első tanulmány címe *Kritikus energetikai infrastruktúrák éghajlati és földtani sérülékenység-vizsgálatai módszertani kérdései*, szerzői Fejes Lilián, Czira Tamás, Németh Kornél, Selmeczi János Pál, Ballabás Gábor és Taksz Lilla. Egyikük közgazdász, a többiek a Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat munkatársai. Őszintén szólva szociológusként fogalmam sem volt, miről szólhat egy ilyen témájú írás, s ha máshol találkozom vele, biztosan nem olvasom el. De mivel részét képezi a folyóiratnak, amelynek ismertetését önszántamból (és szívesen) vállaltam, becsületesen nekiláttam az olvasásnak. A tanulmány témája az, amit mindannyian érzékelünk – szó szerint a saját bőrünkön –, hogy a Kárpát-medencében zajló éghajlatváltozási folyamatok egyre szélsőségesebb időjáráshoz vezetnek. Ez befolyásolja az energiaigények alakulását és károsan érintheti az energiatermelő és energiaszállító rendszereket. Egyebek között ezt olvashatjuk: „A középhőmérséklet emelkedése mellett a hosszan tartó forró időszakok jelentősen terhelik a villamosenergia-ellátást. A forró napok számának – azaz amikor a maximum hőmérséklet meghaladja a 35 °C-ot – emelkedése a Kárpát-medence térségére különösen erőteljesen fog hatni, akár több 10 nappal emelkedhet ezen napok száma az 1971–2000 közötti időszakéhoz képest. A nyári melegedés mellett a tavaszi fagyos napok számában 5–10 napos csökkenés várható az évszázad közepére, ez pedig a földgáz- és távhőigények csökkenését vetíti előre. A csapadékesemények száma várhatóan csökkenni fog, így ritkábban, de általában nagyobb intenzitással, zivatarok, felhőszakadások formájában érkezik majd a csapadék, ami egyaránt komoly kihívást fog jelenteni mind a három energetikai szektor felszín felett futó infrastrukturális elemeire.” (9. p.) A kutatók ismertetik, milyen módszertani lehetőségek állnak rendelkezésre az energetikai ellátórendszerek éghajlati és földtani sérülékenységének vizsgálatához. Arra keresik a választ, hogy „miként lehet eredményesen felkészülni az energetikai ágazatokban a természeti folyamatok okozta kockázatok növekedéséből fakadó éghajlati, időjárási, és földtani jelenségekre”. (15. p.)

Nagyon jól tettem, hogy elolvastam ezt a tanulmányt, mert az ismertetett folyamatoknak társadalmi hatásai is vannak/lesznek. Bármilyen távolinak tűnhet ugyanis valamely jelenség a társadalomtól, végső soron minden ott, a mi egyszeri emberi létünkben csapódik le.

Kicsit más aspektusból, de ugyanezt bizonyítja Horeczki Réka *Értékes vidéki térségek a koronavírus-járvány idején* című érdekes tanulmánya is, amely a regionális kutatásokat képviseli a folyóiratban. Amint a szerző írja, a vidéki térségek több szempontból sérülékenyebbek a városi régióknál. Ez a járvány időszakában is megmutatkozott. Ugyanakkor a korábbi krízishelyzetekhez hasonlóan a mostani pandémia alatt is felszínre tört a kisebb közösségekben rejlő belső erő. Akárcsak az időjárás szélsőségeivel, a Coviddal is mindannyiunknak megvan a talán túlságosan is sok tapasztalata, így leszögezhető, hogy az elmondottak Szlovákiára is jellemzőek. Gondoljunk például arra, milyen gyorsan és hatékonyan oldották meg helyi szinteken a kezdetben még hiányzó arcmaszkok varrását, vagy a legveszélyeztetettebb lakossági csoport, az idős emberek étel- és gyógyszer-ellátását. S nálunk is érvényes, hogy megnőtt a kisvárosi és vidéki ingatlanok iránti kereslet.

A Covid kísért a következő írásban is, bár ennél azért sokkal többről szól Kucsera Bence *Az erdélyi szórványoktatás aktuális helyzete, a Covid-19 járvánnyal összefüggő kihívásai* című pedagógiaszociológiai tanulmánya. A Nemzetstratégiai Intézet 2014–2019 közötti szórványoktatási mintaprogramjainak ismertetésével kezdődik, majd a távoktatásra való áttérésben rejlő lehetőségekkel és korlátokkal foglalkozik. Nagyon hasznosnak tartom, hogy a szerző tisztázza és pontosítja az alapterminológiát, ugyanis a távoktatás és a többi manapság napi szinten használatos fogalmakat a hétköznapi szóhasználatban sokszor keverik vagy helytelenül használják. Az adatokkal is sűrűn megtámogatott, információgazdag és hatástanulmányi funkciót is betöltő írásból itt azt a részt szeretném kiemelni, amely az említett szórványoktatási mintaprogramokat ismerteti, ezek ugyanis jelentős szerepet töltenek be az ifjúság magyar identitásának megőrzésében és fejlesztésében. A 2014/2015-ös tanévben indult tömbmagyar központtal működő szórványoktatási mintaprogram központja Székelyudvarhely. Olyan középiskolások magyar nyelven történő középfokú oktatását támogatja székelyudvarhelyi középiskolákban, bentlakással, akiknek saját lakóhelyükön nincs lehetőségük magyar nyelvű középiskolai tanulmányokat folytatni. A másik mintaprogram a tömbmagyarságon kívüli regionális központtal működő szórványoktatási mintaprogram, melynek központja Négyfalu. Ez a program a 2015/2016-os tanévben indult, vonzáskörzete Brassó megye. Hasonló céllal és módon működik – tehát magyar középiskolában, bentlakásosan –, mint az előző program. Továbbá létezik még a tömbmagyar és tömbmagyarságon kívüli regionális központok nélkül működő szórványoktatási mintaprogram, másképpen Fehér megyei program, melynek lényege, hogy „általános és esetenként középiskolás gyermekek helyben történő oktatását támogassa úgy, hogy a gyermekek lakóhelyén lévő vagy lakóhelyéhez közeli, általuk választott intézményekben magyar nyelvű oktatást és foglalkozásokat biztosít számukra délutánonként. Ez a program [...]

a 2016/2017-es tanévben indult, vonzáskörzettel csak közvetetten rendelkezik (a program helyben, utaztatás és bentlakás nélkül folyik)”. (24–25. p.)

A negyedik tanulmány *Imre király hamisnak vélt 1197-es okleveléről* szól, szerzője Szegedi László rimaszombati régész. Visszarepíti az olvasót a távoli 12. évszázadba, amikor Imre király a Blagay család egyik őséneke ezzel az oklevéllel engedélyezte, „hogy az apja, III. Béla és saját maga királyi címerét, az aranykoronás, arany karmú oroszlánt használhassa a pajzsán, a sisakdíszén és a zászlaján”. (200. p.) Az oklevelet a szakma eredetileg hitelesnek tartotta, majd hamisnak vélték, de újabban megint hiteles forrásként kezelik. A szerző is úgy véli, hogy az oklevél eredetiségét megkérdőjelezők érvei megdönthetők, és épp ennek érdekében végez el egy nagyon izgalmas, alapos és aprólékos történelmi nyomozást, amit lehetetlen néhány sorban összefoglalni, hiszen a szépsége csak az olvasás során bontakozik ki. A tanulmányt gazdag képanyag egészíti ki.

Ugyancsak a múltban gyökeredzik a *Zászlóhasználat a székelyeknél a kezdetektől 1944-ig* című tanulmány, melynek szerzője, Mihály János, elkötelezett zászlókutató, tulajdonképpen „zászlólógus”, a 2009-ben létrejött székelyudvarhelyi Székely Címer-, Pecset- és Zászlótörténeti Munkacsoport kezdeményezője. Írásában azzal foglalkozik, hogy „az évszázadokon át katonáskodó székelységnek milyen hadi jelvényei (zászlói, lobogói) lehettek vagy voltak”. (201. p.) Elemzését a sztyeppei népek zászlóival kezdi, majd a középkori Magyar Királyság zászlóhasználatával folytatja, amikor aranykorát éli a zászlókultusz. „Ekkor már a királyok mellett zászlót használtak a főurak, lovagok, városok, céhek is. A korszak kezdetén, a lovagság intézményeinek kialakulásával együtt megjelenik a címer és a címeres zászló (banner).” (101. p.) Foglalkozik továbbá az Erdélyi Fejedelemség és a Rákóczi-szabadságharcbeli hadizászlókkal, a 18. században és a 19. század elején Székelyföldön használt zászlókkal, a szabadságharc idejéből származó zászlókkal, valamint az 1867–1944 közötti időszak székelyföldi vármegyei és városi zászlóival. Akárcsak az előző tanulmány, ez is egy izgalmas, alapos monotematikus időutazás, de ugyanakkor társadalomrajz is, hiszen a zászlók nem véletlenül jönnek létre, s nem véletlenül lesznek olyanok, amilyenek.

Sántha Attila tanulmánya az *A munténiai Árgeş folyónév magyar eredetéről – kutakodás az Árnyos, Árnyas, Nyárjas, Árjas, Árgyos, Árgyas földrajzi nevek körül* címet kapta, s ez a cím tulajdonképpen elárulja, hogy ez egy etimológiai kutatás összegzése. A szerző szerint a folyó neve magyar eredetű, ugyanis a magyar Árnyos, Árnyas, Nyárjas, Árjas, Árgyos, Árgyas víznevcsaládból származik. Amint írja, „ez utóbbi névcsalád létét jelen tanulmányban bizonyítom: eddig azért nem kapott figyelmet, mert a magyar etimológiai szótárak a víznevek alapjául szolgáló árnyas melléknevet hibásan 19. századi, nyelvújítási szónak tartják (ezért a rá alapuló földrajzi nevek is új fejlemények lehetnek, gondolták). Adatokat hozok fel arra, hogy mind az árnyas melléknév, mind annak Árnyos, Árnyas, Nyárjas, Árjas, Árgyos, Árgyas víznev-realizációi sokkal-sokkal régebbiek a nyelvújításnál.” (202. p.) Vagyis egy újabb érdekes – ezúttal nyelvészeti – nyomozásról olvashatunk a folyóirat hasábjain.

Ezzel zárul a tanulmányok sora, s következnek a kutatási ismertetőik, amelyek véleményem szerint nyugodtan megjelenhettek volna a tanulmány „rovatban” is.

Elsőként Bali János *A Magyarországon élők ismeretei és attitűdjei a határon túli magyarokról a 2010-es években* c. írása ragadja meg a figyelmet, az enyémet különösen, hiszen hasonló kérdésekkel magam is jó húsz éve foglalkozom, csak többnyire a szlovákiai magyarok vagy a szlovákok szemszögéből. A kutató (aki néprajzos) fő kutatási kérdése, hogy az anyaországban lakók határon túli magyarokról alkotott képe az államnemzeti, vagy a kultúrnemzeti felfogáshoz áll-e közelebb. A választ erre, s természetesen számos más kérdésre egy 2016-ban, 1800 fős, országos reprezentatív mintavételű kérdőíves kutatásból nyert adatok alapján adja meg. A kutatás célcsoportját alkotó felnőtt magyarországi lakosokat a határon túli magyarokról alkotott ismereteikről, a róluk való véleményeikről és attitűdjeikről, a magyar kormány külhoni magyarokat érintő nemzetpolitikájának értékeléséről is kérdezték. A fő kutatási kérdésre adott válasz: „a 2010-es évek derekára újra a kultúrnemzeti felfogás vált általánossá, amelynek legfőbb meghatározója, hogy a határon túli magyarokat az anyaországiak több mint 80%-a a magyar nemzet részének tekinti, hogy a magyarországi nem egyenlő a magyarral (utóbbi tágabb fogalom), illetve a magyarokat – határon innen és túl – elsősorban a kultúra köti össze; a kultúra kell, hogy összekösse.” (150. p.) A tanulmány első része a nemzetkoncepciókkal foglalkozik, majd a határon kívüli magyarok megítélésének politikai összefüggéseivel. A másik rész az empirikus adatokat ismerteti. Számtalan adatot és összefüggést. Ezekből most csak taláломra válogatok, ugyanis számomra mind érdekes és mind beindítja a kutatói fantáziámat. Lássuk hát: a magyarországi magyarok a magyarsághoz való tartozás legfontosabb kritériumának az önbesorolást (magyarnak tartsa magát) tartották, de fontos magyarságkritérium volt a nemzeti színű zászló tisztelete, a magyar anyanyelv, a magyar kultúra ismerete/szeretete és a magyar nyelvtudás is. „A válaszadók a határon túli magyarok kapcsán inkább a morális tulajdonságokat (összetartás, nemzeti érzelem, becsületesség, tolerancia, kevésbé önző, kevésbé öntelt) hangsúlyozták, ezzel szemben a kompetencia dimenzióban értelmezhető tulajdonságok (intelligencia, versenyszellem) szerintük kevésbé jellemzik a határon túli magyarokat.” (141. p.) A felmérésben részt vevők saját bevallásuk szerint kevés információval rendelkeznek a határon túli magyarokról. Ehhez annyit fűznék hozzá, hogy az ismertetett eredmények tanúsága szerint különösen kevés ismerettel rendelkeznek a szlovákiai magyarokról, miközben ez irányú ismereteik mondhatni Erdély-központúak. Pedig a magyarországi magyarok jelentős többsége szerint a szomszédos országokban élő magyarok – így mi, szlovákiai magyarok is – részét képezik a magyar nemzetnek, de ugyanúgy a többségi államnak is, amelyben élnek. S végszóként ehhez a remek tanulmányhoz a következő megnyugtató vagy legalábbis kedvező eredményt/megállapítást idézném: „a különböző határon túli magyar közösségek megítélése kivétel nélkül pozitív.” (141. p.)

Bauer Zsófia, Bálint Alíz Kamilla, Schwarcz Gyöngyi és Péti Márton *A külhoni magyarok online diskurzusainak kvalitatív és kvantitatív elemzése a netnográfia módszerével* című tanulmánya is empirikus kutatásra épül, s újszerű, egyben nagyon aktuális témával foglalkozik, ráadásul újfajta módszerrel, a netnográfival. Ez tulajdonképpen „internetes etnográfia”, online közösségek szisztematikus, kommunikáció alapú

mélyelemzése, amelynek mikéntjét a tanulmány készítői részletesen ismertetik. Ami ezt a konkrét kutatást illeti, megtudjuk, hogy „a külhoni magyarok online diskurzusainak netnográfiai feldolgozását célzó kutatás módszertanilag öt fázisra tagolódott. Az első fázisban került sor a felhasználói kifejezések feltérképezésére és a kulcsszóháló kialakítására. A kutatás második fázisában került sor az adatok összegyűjtésére egy úgynevezett »data-mining« (adattányászó) szoftver, közösségi médiafigyelő eszköz segítségével. A következő, harmadik lépésben az adattömegben megjelenő autentikus felhasználói narratívák, témakörök, témák és véleményorientációk feltárása és értelmezése történik meg. A negyedik fázis a szisztematikus kódolás szakasza. Végül pedig sor került a mélyelemzésre és a legfontosabb eredmények megfogalmazására (ötödik fázis).” (154. p.) Módszertani szempontból ezúttal is gyümölcsözőnek bizonyult – mert hogy mindig az, legalábbis az én véleményem és tapasztalatom szerint – a különböző módszerek kombinálása. A kutatás 2019 közepétől 2020 végéig zajlott, így valóban nagyon friss eredményekkel szembesülhetünk. Mind nagyon érdekes, s nem könnyű kiválasztani, mit közöljek itt ízelítőképpen. Már csak azért sem, mert a kutatás 11 előre megadott téma követését, majd kvantitatív és kvalitatív elemzését tűzte ki célul és mintegy 150 forrástípust és csatornát vizsgált. A kapott eredmények részben összecsengenek korábbi kutatások eredményeivel, például az internettel való ellátottság és az internethasználat elterjedtsége az egyes országokban továbbra is eltérő: „az internetpenetráció arányaiban Szlovákiában a legmagasabb, a közösségi média csatornáit legnagyobb arányban pedig Romániában használják. [...] 2020-ban minden régióban jóval nagyobb mértékben növekedett a közösségi média használata, mint az internetpenetráció mértéke. Ennek egyik magyarázata a koronavírus kommunikációs szokások megváltoztatására tett erőteljes hatásában kereshető. 2020-ban továbbra is Szlovákiában a legnagyobb az internetpenetráció mértéke, de a legnagyobb növekedés az internet elterjedtségében Ukrajnában történt.” (155. p.)

A vizsgált témákat tekintve „legélénkebben a helyi és az anyaországi közélet és politika eseményei iránt érdeklődnek a külhonban élő magyarok [...], Trianon kérdése még mindig nagyon heves érzelmeket vált ki, a sportsikereknek viszont együtt tudnak örülni”. (164. p.) Egyébként a szlovákiai magyarok online kommunikációjában sokkal erőteljesebben jelennek meg a sportról, sportéletről szóló diskurzusok, mint másutt.

Bálint Alíz Kamilla *A Hargita megyei pedagógusok digitális attitűdjének alakulása és az azt befolyásoló tényezők vizsgálata a járványhelyzet időszakában* című írása a folyóirat utolsó nagylélegzetű, ugyancsak információban gazdag és tartalmas anyaga. A pedagógusok digitális eszközökhöz való hozzáállását befolyásoló tényezőkről (az esz-közellátottság, a képzési és továbbképzési lehetőségek, a támogatói környezet, az ezekből adódó iskolai versenyképesség, a tanintézmények regionális helyzete), valamint a távoktatással kapcsolatos attitűdökről értekezik. A kutatás célcsoportját 370 Hargita megyei pedagógus és az iskolák vezetői alkották, az alkalmazott módszer az önkitöltős kérdőív és az interjú volt. A kutatás egyik tanulsága, hogy „a járványhelyzetben kényszerűen kialakult távoktatás több negatív extern hatása ellenére [...] a pedagógusok digitális eszközökhöz való viszonyulása javulófélben van. Ugyan még mindig a

hagyományos módszerek képezik a tanóra alapját az attitűdökből adódóan, számos, a távoktatásban bevált eszköz, online platform és módszer átszivárgott a távoktatást követő tantermi oktatásba. A tanárok igyekeztek visszaállítani az oktatás alapját jelentő frontális kommunikációt, viszont kiegészítve és megújítva a digitális eszközök többszöri alkalmazásával. Emellett a távoktatás hozadékaként az intenzívebb eszközhasználatra való nyitottság is megjelenik a tanárok körében, illetve egyre több az ezekhez az eszközökhöz szükséges képzéseken való részvételi lehetőség is.” (187. p.) Leszögezhetjük, hogy ez mindenképpen pozitív kicsengés, legalábbis az oktatás módszertanának innovációja tekintetében (ami persze önmagában még nem mindig jelent minőségi változást).

Végezetül: minden folyóirattípusnak megvan a maga előnye. Egy interdiszciplináris folyóiratban az a jó, hogy az olvasó a saját szakmáján kívül más tudományterületről is tálcán kapja az ismereteket, nem kell keresgélnie. A *Kárpát-haza Szemle* ismertetett száma sokrétű, színvonalas írásokat tartalmaz. Ress Boglárka főszerkesztő sikeres munkát végzett.

Kollai István: Szlovákia királyt választ. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2021, 260 p.

Kollai István könyvének egyik központi állítása a kötet végén olvasható: „Bár az előző fejezetek ezerévesnyi időtáv rengeteg történését érintették, e történesekből le lehet vonni néhány általános konklúziót. Ilyen konklúzió például az, hogy a *jelenbeli* érdekellentétek a *múltbeli* történesekről alkotott képet is befolyásolják: a szlovákiai magyar kisebbségi kérdés jelenbeli alakulása folyamatosan jelen levő stratégiai érdekellentétet hordoz magában Magyarország és Szlovákia között, és ez átfestheti a múltról alkotott képet is.”

Nos, ez bizonyára igaz. Éppen ez a kötet mutatja, hogy mennyire az. Ismert a nacionalizmus egyik fontos elmélete, nevezetesen, hogy a politikai elitnek eszköze (Karl W. Deutsch), általa hívják harcba a tömegeket. Ahhoz pedig értelemszerűen olyan nacionalis ideológiát kell konstruálniuk, amellyel mozgósítani tudnak (Elie Kedourie).

Kollai javarészt azzal a területtel foglalkozik, amely az efféle szándéknak az egyik fő eszköze: a tankönyvekkel. A szlovák történelemtankönyvek magyarságképének elemzése során számba veszi azokat a történelmi eseményeket és személyeket, amik és akik megítélésében különféle, egymástól eltérő nézetek születtek a két kultúrában.

A szerző áttekinti a legtöbb vitatott területet. Módszere mindegyiknél hasonló. Megvizsgálja az adott területtel kapcsolatos álláspontokat, különösen a kétségeseket és ellentmondásokat. Majd bemutatja a szlovák történelemkönyvekben olvashatót. És ezt megteszi különféle korok történelemkönyveivel, figyelve az azonosságokat és különbözőségeket.

Az egyik legkényesebb kérdéssel kezd: Nagy-Morávia földrajzi elhelyezkedésével. Majd a honfoglalás korának szlovák olvasatát mutatja be. Ezt követően a Magyar Királyság megalapításának kérdéseit és a Magyar Királyságban való együttélést vizsgálja. Ha a

részletekre pillantunk, további érdekes kérdésekkel szembesülünk. Például, hogy „őszlovákok voltak-e a morvák?” Vagy: „Szőke szkíták, avar divatot követő szlávok: eredettörténetek ingoványos talajon.” „Nyitrai dukátus: szláv fejedelemség Magyarországon belül?” És így tovább. Ecseteli a kettős kereszt kérdéskörét, az Északi-Kárpátok etnikai viszonyait a kora középkorban, a Csák Máté körüli vitát, a korának szlovák jelképként való értelmezését, az 1848-as szlovák légiók kérdéskörét, a Beneš-dekrétumokat és sok minden mást.

A kötet egyik sokatmondó, módszertanilag is fontos mondata a névszlovákosítás kérdését boncoló fejezetben az alábbi: „De idézzük a Szlovák Életrajzi Lexikon főszerkesztőjét, Vladimir Mináčot is: *„Ez a mi felségterületünk, amelyet Balašával is benépesítettünk.”*”

Leszögezhetjük: a kötet legfőbb gyengéje, hogy csak magyarul adták ki. Pedig szlováku is meg kellene jelennie! A kép, ami általa összeáll számunkra, olvasók számára ugyanis több mint érdekes. A megoldást ebben az esetben nem hozhatja el az egyes problémakörökkel foglalkozó történészek vitája. Az ugyanis alig jut túl a konferenciatermek falain (ha egyáltalán). Márpedig a fő célcsoport a két nemzeti nyilvánosság volna, s csak másodlagosan a másik fél szakértői. A nemzeti identitás ugyanis tömegidentitás.

A szerző kiválóan választott, ugyanis a tankönyvek vizsgálatával a tömegidentitás alakításának éppen az egyik legfontosabb eszköztárát elemzi. A nacionalizmus eszméjének kifejlesztése során megszületett néhány modell arról, hogy a nemzeti büszkeség miként hathatja át a nép lelkét, s a rendi identitást és lojalitást miként lehet átalakítani általa. Egyik eszköze az immár mindenkire kiterjeszhető történelmi dicsőség, aminek alapvető forrásai az összetartozás példáit nyújtó múltbeli közös tettek. Ezeket mind nemzetivé kell változtatni, mit sem törődve azzal, hogy a modern nemzettudat még ki sem alakult megtörténtükkor. Ha pedig hiányos a történet, akkor fel kell tölteni. Ez főként a múlt asszimi-

lálásával érhető el. Az olyan személyeket, eseményeket, amelyek legalábbis részben köthetők a mai nemzet etnikai múltjához, teljes egészében hozzá kell kapcsolni.

Kollai könyvében sorra mutatja be az efféle próbálkozásokat és a velük kapcsolatos vitákat. A szerző részletesen leírja a felek állításait és álláspontjait. Az olvasó így részletes képet kap a történelem nemzeti megalkotásának legtöbb fontos kérdéséről a magyarok és a szlovákok viszonyában. Pontosabban arról, micsoda küzdelem folyik a múlt értelmezéséért.

Kollai István azért képes kritikusan szemlélni mindezt, mert a saját értékrendje túlmutat rajta: „A visegrádi térség közös belső örökségének vonzereje nagyban függ tehát annak megszemélyesítésétől, amely most 2020-ban gyengébbnek tűnik, mint a közös külső ellenségekről kialakított képek ereje. Másként mondván: sajnos nem a közös örökségből inspirálódva találtak egymásra az utolsó években a visegrádi országok, hanem inkább a közös külső ellenségek – mint a „brüsszeli” politikusok és a migráció – ellenében. Ez demoralizálóan hathat a társadalmakra, és nem látunk benne a tartósabb együttműködés ígérete. Jó lenne, ha a közös örökségre épülne a visegrádi bármiféle együttgondolkodás, és nem a közös ellenségek képeire, még ha ennek felépítése politikailag fárasztóbb és rizikósabb kihívást is jelentene.”

A szerző továbbá az 502-es lábjegyzetben megállapítja: „Voltak már külső veszélyhelyzet miatt formálódó közép-európai együttműködési koncepciók, amelyek végül hamvukban holtak. Ilyen volt 1849 után az orosz és osztrák abszolutizmus nyomása alatt vergődő nemzetek összefogási kísérlete [...], a németek miatt végveszélyét érző Csehszlovákia nyitási kísérlete [...] vagy a Szovjetunió miatt egymásra találó közép-európai ellenzékiek összefogása; egyik sem bizonyult eredményesnek vagy tartósnak.”

Kollai István szerint emiatt inkább a magyar–szlovák együttélés közös örökségét kellene népszerűsíteni. „...a szomszédsági kapcsolatok javításának egy nehezebb útja

ez, mint a közös ellenségek képek felépítése, de talán tartósabb és nívósabb eredményt hozhat.” A szerző ezzel a gondolattal zárja könyvét.

Nekünk pedig meg kell ismételniünk, és hangsúlyoznunk, hogy e kiváló könyv legfőbb gyengéje, hogy szlovákul mind ez ideig nem jelent meg. Ezen változtatni kellene! Méghozzá oly módon, hogy a kötet ne csak a szokásosan limitált példányszámban a szakértők szűk csoportja, hanem sokak, nagyon sokak számára váljon hozzáférhetővé. (Hiszen, ismétlem, a nemzeti identitás tömegidentitás.) A 21. században az internet immár alacsony technikai költséggel tenné ezt lehetővé.

Csak erős szándék kellene hozzá!

Öllös László

Az elysioni aszfodéloszok közt. Kerényi Károly és Angelo Brelich levelezése 1935–1959. Szerkesztette Valerio Severino, Nagy Andrea, Varsányi Orsolya. Budapest, L'Harmattan, 2020, 288 p.

Kor- és tudománytörténeti, életrajzi és irodalmi szempontból is figyelemre méltó *Az elysioni aszfodéloszok közt* című kiadvány, mely két világhírű vallástörténész levelezését tartalmazza a 20. század közepéről. Bár a levelezés először *Tra gli asfodeli dell'Elisio* címmel, olaszul jelent meg Rómában, a levelek többsége nem olaszul, hanem magyarul íródott, de számos olasz vonatkozást is tartalmaz. A két kiváló tudós, akik a két háború közti Magyarországon kerültek mester-tanítvány viszonyba, bensőséges kapcsolata volt nemcsak az antik vallástörténettel és mitológiával, hanem a magyar nyelvvel is.

Kerényi Károly (1897–1973) a *Nyugat* második nemzedékével nagyjából egy időben indult tudományos pályáján, s nemcsak szuggesztív tudósi alkata, innovatív kutatási eredményei, hanem előadásainak és írásainak művészi nyelvezete révén is nagy hatással volt kortársaira. A második nemzedék tagjai közül elsősorban Szerb Antallal volt baráti kapcsolat-

ban és szakmai együttműködésben (Szerb részben róla mintázta *Utas és holdvilág* című regénye egyik figuráját, Waldheim professzort), de elemi hatással volt Németh Lászlóra és a harmadik nemzedék több tagjára is (Devecseri Gábor, Hajnal Anna, Weöres Sándor). Kerényi pályája kezdetétől párhuzamosan publikált magyarul és németül (a német nyelv ismerete a 19–20. századi klasszika-filológiai szakirodalom szempontjából elengedhetetlen), ugyanakkor rendkívül nagy figyelmet fordított az antik művek magyar nyelvű megjelentetésének előmozdítására is. Könyvsorozatot indított *Officina Kétnyelvű Klasszikusok* címmel, melyben többek között Catullus összes versei, a Homéroszi himnuszok, Horatius versei jelentek meg magyarul kortárs műfordítók (Devecseri Gábor, Radnóti Miklós, Vas István) bevonásával, s Kerényinek a magyar esszéirodalom gyöngyei közé sorolható előszavaival.

A hagyományos klasszika-filológia képviselői (bár Kerényi filológiai képzettségéhez nem fért kétség) gyanakodva tekintettek a publikációit a művészet és tudomány ötvözetének tekintő vallástörténészre, a fiatalok viszont lelkesen látogatták előadásait, melyeket a pécsi, szegedi s magántanárként a budapesti egyetemen tartott. Tanítványai között volt az olasz-magyar családból származó Angelo Brelich (1913–1977) is, aki a háború után a Római Egyetem tanára, a vallástörténeti tanszék vezetője lett. Kortársaktól úgy tudjuk, hogy Brelich anyanyelvének a magyart tartotta, állítólag olasz beszédében is érződött némi idegenszerűség, mégis, ahogy Szilágyi János György fogalmaz, „kifejezetten tagadta, hogy magyarnak érezné magát”.

Brelich és mestere a harmincas évektől az ötvenes évek végén bekövetkezett elhidegülésükig leveleztek egymással. Kerényi (aki 1943-tól ideiglenesen, majd 1947-től véglegesen Svájcban telepedett le) szervezte, elősegítette Brelich műveinek német megjelentetését, a tanítvány viszont olaszra fordította mestere műveit, próbált segíteni Kerényinek a római magyar tanszéki állás megszerzésében, majd ennek meghiúsulása után igyekezett

lehetőségeket teremteni Kerényinek a kutatóutak, konferencia-előadások formájában megvalósuló olaszországi tartózkodásokra.

A két tudós szakmai érlelődésére, műveinek befogadására a kor erősen rányomta bélyegét, s ez barátságuk alakulását is befolyásolta. Kerényi fő kutatási terepe az antik mitológia, melyet egzisztenciális értelemben fogott föl: Leo Frobenius kultúrafogalmából kiindulva az emberi műveltség „nagy műfajairól” beszél, „amilyen a muzsika, mitológia, gnózis, képzőművészetek, filozófia, nagy tudományok”, s amelyek a műveltség „igazán egzisztenciális és lelki-reális megragadását” segítik elő. A politika még a tudományos fogalomhasználatot is befolyásolja: Kerényi a fasiszta ideológia által lejáratott, „fatálisan ködös és mérgező hatású” *mythos* fogalma helyett a *mytologia* és a *mythologéma* használatát ajánlja.

Brelich olasz állampolgár volt, s a második világháború kitörésekor behívták katonai szolgálatra. A negyvenes években Kerényi „Dr. Brelich Angelo hadnagy Úrnak” címzi a leveleit. Brelichnek kezdetben katonai szolgálata ellenére sem kellett lemondania a tudományos munkáról, önképzésről: 1943 tavaszán kelt levelében pl. a habilitációjáról számol be mesterének, mely kétnapos vizsga formájában zajlott Rómában egy öttagú bizottság előtt. A vizsga első napja egy munkahelyi meghallgatáshoz hasonlóan zajlott, a jelöltnek eddigi tevékenységéről kellett beszámolnia, második nap viszont egy olyan témáról kellett előadást tartania, melyet a bizottság egy nappal korábban jelölt ki, s így a vizsgázónak csak egy délelőtti maradt a könyvtári adatgyűjtéshez. „Aznap délután tehát bevettem magam a német intézet könyvtárában és hihetetlen mértékben élveztem a munkát” – írja Kerényinek. A cím, amit a sikeres előadás révén megszerez, 1943-ban gyakorlatilag nem sokat jelent, de biztosítja Brelichnek a háború utánra a tudományos pálya folytatását. A habilitációhoz kötött magántanári állást az ekkor katonai szolgálatát teljesítő Brelich „mobilitásban”, mintegy felfüggesztve kapta meg, s a

habilitációról szóló minisztériumi határozatot is csak a háború után, 1946-ban hozták meg.

Egy szökési kísérlet után Brelich újra visszakerült a hadsereghez, s hivatalos tolmácsként Budapestre küldték. Egy boldog átmeneti periódus ez az háború alatti életében, végigolvassa pl. Platón összes műveit, és baráti kapcsolatba kerül Szondi Lipót pszichiáterrel (aki egy időben kezeli is az alkoholizmusával küzdő Brelichet). Budapesten van Brelich testvére, az író és műfordító Mario is (aki egyebek között *A Pál utcai fiúkat* fordította olaszra, s a háború alatt magyar kiadót alapított ABC névvel). A fivérek napjait beárnyékolja ugyan a Rómában maradt szüleik miatti aggodás, marad azonban lehetőségük a háborús idők ellensúlyozó szellemi munkára. 1943. október 17-én kelt levelében Brelich azt írja Kerényinek, hogy Magyarország „egy valóságos kis békesziget”. Az idill nem tart sokáig, 1944. március 19-én, Magyarország német megszállásakor Brelich hadifogságba kerül, Szondi a Kaszner-vonattal a bergen-belseni lágerbe, majd Svájcba. Brelich mintegy másfél évet töltött a szövetséges hadifoglyok számára fenntartott alt-drewitzi koncentrációs táborban; eben az időszakban, hogy a levelek ne akadjanak fenn a cenzúrán, Brelich és Kerényi a hadifogolypostán keresztül olaszul leveleznek. Brelich nem írhat nyíltan a megpróbáltatásairól, ezért óvatosan fogalmaz: „Azt is a képzeletére bízom, hogy milyenek a jelenlegi körülményeim.” Kerényi is csak rébuszokban beszélve tájékoztatja Brelichet Szondi Lipót megmeneküléséről: „Doktor úr családjával útban van Kelet felé, ahová egy nap Görögországot követően mi is el fogunk látogatni. Azaz ő fog tudni konferenciákat tartani ezen a télen helyettem Zürichben a Pszichológiai Intézetben.” Mivel Magyarországon maradt testvérétől nem kaphat csomagot, Brelich azt reméli, hogy Kerényi tud neki küldeni Svájcból: „cigarettára van szükségem, a lehető legnagyobb mennyiségben, de élelemre is, bármilyenre.” Kerényi a genfi Vöröskereszten keresztül próbál segíteni (bár Brelich leveleiből úgy tűnik, hogy küldeményei, s gyakran még a levelei sem jutnak el a címzetthez).

Közben Kerényi első házasságából származó, Budapesten maradt egyetemista lánya, a későbbi műfordító Kerényi Grácia is koncentrációs táborba került, ahogy Kerényi Károly Thomas Mann-nak írt levelében később fogalmaz: „a magyarországi német terror első, Horthy-időszakában, szabadszájú kijelentései miatt följelentették, és Auschwitzba hurcolták” (Kerényi Károly–Thomas Mann: *Beszélgetések levélben*. Budapest, Gondolat, 1989, 112. p.) Kerényi az ókortörténész Franz Altheim segítségével próbálja kiszabadítani, aki kezdetben szintén Frobenius köréhez tartozott, s akihez Kerényit korábban szoros barátság fűzte, ám miután Kerényi egyre inkább hangot adott náciizmusellenességének, Altheim viszont a hitleri rendszer kedvezményezettje lett, barátságuk válságba került. Kerényi hozzá fordult Grácia ügyében, ám – amint erről a háború után Brelichnek írt levelében beszámol – sikertelenül: „A mi érintkezésünk akkor szűnt meg, amikor Grácia ügyében gyáván és kétszínűen viselkedett. [...] Álláspontom pozitív tudományos teljesítményeivel szemben természetesen továbbra is pozitív, ő azonban jobban teszi, ha egyelőre szellemileg is újra építi önmagát.”

A levelek tájékoztatnak a háború után lassan rendeződő viszonyokról, a fokozatosan újra megnyíló utazási, kutatási és publikációs lehetőségekről. Kerényi bízik abban, hogy újra megtalálja helyét Magyarországon, ám a kommunista machinációk következtében ez megghiúsul. Kerényi felháborodott levélben számol be Brelichnek arról, hogy a lakásából ellopott és félremagyarázott levelek segítségével próbálják őt lejáratni Magyarországon. Kerényi és Altheim levelezésének meghamisításáról van szó, Kerényi fasiszta kapcsolatait akarták igazolni egy olyan levéllel, mely alapján állítólag pénzt fogadott el a Himmler alapította Német Szellem-történeti Társaságtól, a berlini Ahnenerbétől. A Kerényit befeketítő híradások persze arról nem szólnak, hogy a honoráriumok (ahogy Kerényi írja magyarázatként Brelichnek) „a szegény, munkatáborban meghalt Honti Jánosnak szoltak s éppen egy zsidó

származása miatt nyomorgó kutatónak adtak munka- és életlehetőséget”.

Kerényi Svájcban maradt, de egyetemi katedra nélkül, ösztöndíjakból, honoráriumokból tartva el magát, az otthontalanság keserű érzésével: „Ez a ház is, vékony falaival, kísérelték valami modern cementanyagból építve a tessini ős kőház[al] között, majdhogynem a határán két országnak s határán a polgári és a csavargó-létnek, elég sátorszerű.”

A levelekben is dokumentált, virágzó együttműködés után Brelich és Kerényi között is ideológiai alapú konfliktus tör ki. A korábban mestere által befolyásolt Brelich fokozatosan a tudományos vizsgálódás új útjait kezdi keresni. A konfrontáció fő okozója Brelich cikke Kerényi *Umgang mit Göttlichem* című könyvéről, mely Brelich vallomása szerint egyben „lelkismeret-vizsgálat” is, annak tisztázása, mit kapott mesterétől, s mi az, amiben már nem tudja őt követni. Kerényi a cikkben nem tudományos, hanem ideológiai eltávolodást lát, úgy gondolja, Brelich ugyanolyan érvekkel támadja őt, mint a magyarországi kommunista kritika, megbélyegzőnek érzi a „németes”, a „romantikus” jelzőket. Valóban érezhető ideológiai alapú különbség is kettőjük között például abban, ahogy a kommunista Magyarországhoz viszonyulnak: míg Kerényi hozzáállása következetesen elutasító (Máraihoz hasonlóan ő sem lépett a kommunista Magyarország földjére), Brelich, miután megnyitlak erre a lehetőségek, rendszeresen tartott előadásokat Magyarországon.

A megsértődés után a levelezés Angelo Brelich és Kerényi felesége, Magda között folytatódik, ezeknek a leveleknek a tárgya főként Kerényi betegsége és halála (Angelo továbbra is baráti aggodással követi az eseményeket), a zárólevélben pedig Mario Brelich számol be Kerényi Magdának testvére öngyilkosságáról. A levelezésbe az olvasót a kort, a tudományos háttérrel és a levelezés szereplőit többféle aspektusból bemutató tanulmányok vezetik be, köztük Kerényi Károly lányának, Cornelia Isler-Kerényinek és Kerényi Magyarországon maradt tanítványának, Brelich görög tanárának, Szilágyi János Györgynek az írásai. A

könyv egy tágabb kutatási projekt része, mely Angelo Brelich magyar értelmiségi kapcsolatait tárja fel.

Polgár Anikó

Péntek János – Benő Attila (szerk.): A magyar nyelv Romániában (Erdélyben). Kolozsvár–Budapest, Erdélyi Múzeumegyesület–Gondolat Kiadó, 2020, 474 p.

1. Az erdélyi magyar közösség jelenkori helyzetével és nyelvhasználatával foglalkozó kiadvány szerzői tévhitektől mentes, tényekre és kritikus szemléletre épülő objektív képet tárnak elénk. A 2020-as évben e kötettel vált teljessé A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén című sorozat, mely Kontra Miklós szerkesztésében 1998-tól adta közre a nyolc országban végzett, magyar nyelvvel kapcsolatos szociolingvisztikai kutatások eredményeit.

Ez a sorrendben hatodik kiadvány a korábban megjelent kötetekhez viszonyítva hasonlóságokat és eltéréseket is tartalmaz. Hasonlósága a lehetőségekhez mérten az előző kötetek szerkezetéhez való igazodásából ered, mássága pedig főként a terepadatok időbeli, földrajzi és egyéb szociolingvisztikai eltéréseiből származik.

Az időbeli eltérés főként a terepmunkálatok és a kötet megjelenésének eltérő időpontjával függ össze. A szerzők ugyan elsődlegesen, a többi Kárpát-medencei régió kötetéhez hasonlóan, az 1996-ban gyűjtött adatokra támaszkodtak, de mivel ez a kutatás csupán kis mintavétellel zajlott, a nyelvi helyzet leírását egy 2009-es reprezentatív, több mint 4000 adatközlőre kiterjedő mintavétel adataival is kiegészítették.

A másik eltérés a nyelvi tér másságával és szociolingvisztikai sajátosságaival kapcsolatos. Erdély területi nagyságával és tekintélyesebb magyar lélekszámával a kisebb Kárpát-medencei magyar közösségekhez képest nyelvében is önállóbb életet él, s ez a különbség természetesen a kötet tartalmában is megjelent.

2. A bevezető rész (23–31. p.) tisztázza a kiadvány témájának és alapfogalmainak meg-

határozását, a kutatás módszertani körülményeit és feltételeit, valamint az adatok közreadásának és szemléltetésének módját. Szerkezete a sorozat korábbi köteteihez és a téma multidiszciplináris jellegéhez igazodva nyolc főfejezetre oszlik, melyek nemcsak a magyar nyelv és közösség bemutatását, hanem a nyelv működési feltételeit meghatározó külső tényezők, s a hatásukra kialakult nyelvi/nyelvhasználati folyamatok és sajátosságok leírását is tartalmazzák.

3. A Népek és nyelvek Erdély múltjában c. főfejezet (33–58. p.) a régióban beszélt nyelvek sorsát az extralingvális tényezők felől közelíti meg. Erdély területi kiterjedésének és népességszámjainak bemutatása után történelmi sorsfordulókon keresztül tárja elénk a térség államjogi, nyelv-, gazdaság- és művelődéspolitikai, valamint népességszámjainak változásait. Ezenkívül az erdélyi magyarság történetében és az anyanyelvűség terjedésében fontos szerepet betöltő reformációnak és egyházpolitikának is jelentős figyelmet szentel. Mindez a következetes tudományköziség érvényesítése mentén történik, mely által lehetővé válik a multilingvális Erdély nyelvi folyamatainak tárgyilagosabb feltárása és értelmezése.

A történelmi korszakok közül Erdély össznépessége számára az 1867-es kiegyezést követő évtizedek időszaka volt a legkedvezőbb, hisz nemcsak a magyarok, hanem a románok és a szászok esetében is lélekszámbeli és szellemi gyarapodást hozott. A kötetben „A béke félévszázadá”-nak nevezett dualizmus korában mindhárom etnikum lélekszáma nőtt, szellemi életükben felzárkózás következett be, s fejlődött a tudományos, művelődési és oktatási intézményrendszerük is. A különböző fokú oktatási intézmények számának gyarapodásával Erdélyben nőtt az írni-olvasni tudók száma: e tekintetben a német nemzetiség volt a legkedvezőbb helyzetben (63,2%), a magyar írástudók aránya 31,4 és a románoké 8,9 százalék volt.

Ezt az általános fejlődést és a „[...] magyar nyelv felemelkedésének és kiteljesedésének korszaká”-t a 20. század drámai történéseinek sorozata szakította meg.

A trianoni döntés következtében meghúzott határok teljesen megváltoztatták az utódállamokba került magyarok, így az erdélyiek jogi helyzetét is, a kötet találó alfejezetcímével kifejezve: *Államiságból államnélküliségbe* kerültek (56. p.). Ettől kezdve a nyelv a beszélők közösségekkel együtt alárendelt jogi státuszba került. A kötelezővé vált kétnyelvűség Romániában is az államnyelvet tette dominánssá, megindult a magyar nyelv máig tartó területi és funkcionális visszaszorítása. A kisebbségi nyelvben felerősödő divergens folyamatok következményeként egy kétnyelvű, államnyelvi átvételekkel és erőteljesebb nyelvjárásiassággal jellemezhető, archaikusabb magyar nyelvváltozat alakult ki. A múlt század 20-as éveiben elkezdődött kedvezőtlen helyzet és folyamat, bár az egyes politikai korszakokban eltérő intenzitással, de máig tart.

4. Köztudott, hogy a nyelvek nyelvpolitikai helyzetét és súlyát erőteljesen befolyásolja a beszélők lélekszáma, kisebbségi helyzetben még a részaránya is. A második főfejezet a romániai/erdélyi magyar népesség néhány 21. század eleji jellemzőjéről nyújt átfogó képet: ismerteti a lélekszámukat, földrajzi elhelyezkedésüket, az általuk lakott települések szerkezetét, gazdasági, társadalmi és műveltségi viszonyait, valamint a téma szempontjából ugyancsak nagy jelentőséggel bíró beszélői azonosságtudatukat és attitűdjüket.

A 2000 utáni években az erdélyi magyarok „demográfiai regressziójáról” (62. p.) beszélhetünk. A népfogyatkozás okait a szociológusok főként a természetes fogyásban, a születés- és halálozásszám aránytalanságában látják (36,8%), melyben a vegyes házasságokban született gyermekek asszimilációs vesztesége is megjelenik. A magyarság asszimilációs vesztesége túlnyomórészt a román többség nyeresége.

A szakemberek a népfogyatkozás meghatározó okának a külföldre irányuló negatív migrációs egyenleget tartják (60,8%). Az asszimiláció arányát azonban a társadalomkutatók és a nyelvészek eltérően ítélik meg, az előbbieket viszonylag alacsonyra becsülik (4,8%), az utóbbiak nagyobb mértékűnek tartják, szerin-

tük a nyelvészeti elemzések alapján ez az apa-
dás 20%-ra tehető (79–82. p.).

A kisebbségi nyelvek kedvező vagy kedvezőtlen helyzetét a beszélői lélekszámuk mellett a népesség földrajzi elhelyezkedése is meghatározza. A négy fő erdélyi régió közül legtöbbször a Székelyföldön (38%), Közép-Erdélyben (kb. 20%) és Partiumban (17%) élnek, de jelentős a szóróványok 10% alatti magyarsága is. A legtöbb bizonytalanság a moldvai magyarok lélekszámával kapcsolatos, mely több okra, így például a népszámlálás kérdésselvetésére is visszavezethető.

A kisebbség nyelvének megtartását az is befolyásolja, hogy az érintett közösség mennyire alkot számszerű többséget az adott településen és térségben, illetőleg falu- vagy városalak-e. Az előbbi szempontból az erdélyi magyarok helyzete kedvező, hiszen 54,14%-uk az általa lakott közigazgatási egység területén többségi helyzetben él. A településtípust tekintve pedig Erdélyben (is) a városi magyar népesség fogyása a gyorsabb, egy évtized alatt kétszerese, háromszorosa a falvak magyarságcsökkenésének.

A magyar nyelv használata és a szaknyelv működése szempontjából nem lényegtelen az erdélyi magyar gazdasági-társadalmi szerkezet hátrányos megváltozása, melynek egyik előidézője az asszimilációs célokat követő román kisebbségpolitika.

A felsorolt tényezőkön kívül a nyelvek helyzetére az érintett közösség azonosságtudata és nyelvi attitűdje is hatással van. „Az erdélyi magyarok azonosságtudata ugyanazt a modellt követi, mint a többi Kárpát-medencei külső régió magyar népességéé: ebben nem az állampolgárságnak, hanem a nyelvnek, a szimbolikusan fölértékelődő anyanyelvnek van meghatározó szerepe.” (71. p.)

5. A Nyelvváltozatok és regiszterek főfejezetben (83–109. p.) a szerzők az erdélyi magyar közösség kódkészletét mutatják be.

A magyar standard erdélyi változata az anyaországitól a 20. század hét évtizedes elszigeteltsége alatt mind nyelvrendszeri, mind pedig pragmatikai síkon eltérő útra kényszerült. Pragmatikai szempontból az új állam-

alakulatban – a többi közép-európai magyar kisebbséghez hasonlóan – megváltozott a magyar nyelv, különösen a standard mozgáster, használati köre leszűkült, számos nyelvhasználati szinten a tiltott státuszba került. Nyelvrendszeri síkon az anyaországitól eltérően megőrizte archaikus és regionális színezetét, s befogadta a beszélők kétnyelvűségéből fakadó kontaktuselemeket és -jelenségeket.

A regionális köznyelv, a nyelvjárások és a standard köztes nyelvi alakulata a legtöbb erdélyi város magyar nyelvének beszélt változata, mely magától értetődően nem mentesülhet egyrészt a standardban működő folyamatoktól, másrészt a nyelvjárásból és a kétnyelvűségből származó sajátosságoktól sem.

Az erdélyi magyarok nyelvi repertoárjában jelentős szerepet töltenek be a nyelvjárások, melyek hat magyar nyelvjárási régióba sorolhatók. Ezek közül három teljes egészében Románia területére esik (a moldvai, a székely és a mezősegi nyelvjárási régió), három viszont átnyúlik az országhatáron (az északkeleti, a Tisza–Körös-vidéki és a dél-alföldi).

A moldvaira mint nyelvszigetre az archaikus sajátosságok megőrzésének és a román nyelvi környezet hatásának a kettőssége jellemző. E nyelvjárások jövőjét alapvetően az fenyegeti, hogy beszélőinek száma az asszimiláció és a főleg nyugatra irányuló migráció következtében rohamosan fogy.

Az anyanyelvi környezet a magyar közösség számára leginkább a székely nyelvjárási régióban biztosított, de peremhelyzetben és a nyelvhatár közelében bizonyára itt is vannak különbségek. A különböző attitűdvizsgálatokból kizismert, hogy a székely nyelvjárás presztízse nemcsak beszélői körében, hanem az egész magyar nyelvterületen magas, s a székelységben ez feltehetően a jövőben is megtartó erő lehet.

Más helyzetben van viszont a mezősegi nyelvjárási régió: elszórványosodott településekre és szigetekre bomlott, korábbi beszélői túlnyomórészt asszimilálódtak. A kiterjedt kétnyelvűség közepette nyelvjárásukban szintén számos régiség, archaikus forma őrződött meg.

A kiadvány a sorozat előző köteteihez képest részletesen ismerteti a nyelv- és nyelvjárásszigeteket is (90–92. p.). Jelentős részük a magyar nyelvterület peremén helyezkedik el, a moldvai magyar nyelvsziget viszont e területen kívül esik.

A szaknyelvek helyzete (96–103. p.) szintén sok hasonlóságot mutat a többi magyar kisebbség szaknyelvi változatainak állapotával, hiszen Erdélyben is ez a leggyengébb szegmense a magyar kisebbség verbális repertoárjának. A leépülés mértéke azonban itt enyhébb, noha a másodnyelv fokozott hatásából és dominanciájából fakadó elkülönülés, a közvetlen és közvetett kontaktusjelenségek előfordulása az erdélyi magyar szaknyelvben sem vitatható.

A szépirodalmi nyelv (103–107. p.) mint stílári regiszter az egyes nyelvváltozatokkal szembeni áteresztő képességénél fogva sajátos helyzetben van, mindegyik változathoz mérhető, s a magyar alkotók többsége él is ezzel a lehetőséggel. Az erdélyi irodalom képviselői azonban az anyaországi kortársaikhoz képest szorosabban kötődnek nyelvi gyökereikhez, különösen a nyelvjárásokhoz. Nem csupán *color locale*-ként alkalmazzák a nyelvjárást, s nem is a beszéd külsőségeit, hanem a beszédmódot tartják követendőnek. A nyelvjárás többfunkciójúságát bizonyítják például Lakatos Demeter, Duma István András stb. művei, melyekben a moldvai nyelvjárás nem csupán stilisztikai eszköz, hanem a mű egészének a kizárólagos nyelvi kifejezőeszköze. Ezek az alkotások is azt igazolják, hogy a szépirodalom művelésére nem csupán a köznyelv alkalmas.

A harmadik fő szerkezeti egységet egy újszerű modell, az átlagos erdélyi magyar beszélő verbális repertoárjának leírása zárja (107–109. p.). E jellemzés az érintett közösség szociológiai profiljából indul ki, mely a domináns demográfiai változók általánosítására épül. Mindezek alapján az átlagos erdélyi magyar beszélő verbális repertoárja a következőképp jellemezhető: vernakuláris nyelvváltozata a nyelvjárás, nyelvhasználatában jelen vannak a megőrzött archaizmusok, legalább

társalgási szinten beszéli az államnyelvet, szaknyelvi közléseiben jelentkezik a román dominancia, mind a magyar, mind a román nyelvhasználatában megmutatkoznak a nyelvi hiány és bizonytalanság jelei, kétnyelvűsége magyardomináns, s a kommunikációs helyzetektől függően vagy a magyar, vagy a román nyelv tölti be a közös kód szerepét.

6. A román nyelvpolitikát törvényszövegek, rendeletek metanyelvi elemzése alapján vizsgáló 4. főfejezet (111–173. p.) általános tanulsága, hogy Románia nyelvpolitikájának kiindulópontjaként, sok más utódállamhoz hasonlóan, ugyancsak a nyelvi ideológiák szolgálnak. Ezekre építve a román nyelvpolitika egyik alappillére a homogén nemzetállam, az egy állam – egy hivatalos nyelv ideológiája, a másik pedig a kisebbségi nyelvi jog nem kollektív, hanem egyéni értelmezése. Ez utóbbi viszont erős ellentétben van a nyelv közösségi jellegével.

Mivel a nyelvhasználat jogi szabályozása Erdélyben is a kisebbségi lét számos területét érinti, e fejezet a román nyelvpolitika következményeit a különböző nyelvhasználati színtereken belül vizsgálja. Magában foglalja az anyanyelv hivatalos érintkezésben való érvényesítésének lehetőségeit és akadályait, a különböző tulajdonnevek használatának jogi hátterét és mindennapi gyakorlatát, továbbá a nyelvpolitikának a gazdaságra, az oktatásra, a kultúrára és a hitéletre gyakorolt hatásának sajátosságait is.

A tulajdonnevek használatán belül a magyarok nyelvi jogait legkevésbé a személynévhasználattal kapcsolatos törvények sértik, a legtöbb gondot a magyar személynévek helyesírásának „államnyelvűsítése”, főként a román betűk használata és a „lehulló ékezet” okozza.

A nevek világában a legtöbb korlátozás a „*cuius regio, eius nomen*” ideológiából fakadónan a földrajzi nevekhez kapcsolódik, mely különösen a helységnevek használatában nyilvánul meg, de a belterületi nevek és a községek névmények kétnyelvű megnevezéseiben is érezhető hatás.

A nyelvpolitikát tárgyaló főfejezet központi témája a romániai oktatásban érvényesülő

kisebbségpolitika (128–156. p.). Magyar vonatkozásban a szerzők az 1990-es évek utáni három időszak oktatáspolitikáját vizsgálják, s megállapításuk szerint a magyar oktatás fejlesztését és az anyanyelv használatát korlátozó intézkedéseket a reformfolyamatok ugyan teljesen nem szüntették meg, de legalább enyhítették. Például a 2011-ben módosított *Oktatási törvény* szüntette meg azt a több évtizedig fenntartott diszkriminatív intézkedést, hogy Románia történelmét és földrajzát a magyar iskolákban is románul kellett tanítani.

A romániai magyar közösség 1990-től vívott harcának kiemelkedő eredménye, hogy a szórványvidékeket leszámítva a magyar oktatást teljesen lefedő anyanyelvi iskolahálózatot hozott létre. Ennek a jövőbeni sikeres fenntartása egyrészt a tanulók számától, másrészt a pedagógusok munkájának eredményességétől függ. A jelenlegi helyzet ugyanis csökkenő diáklétszámról, növekvő iskolaelhagyásról, esélyegyenlőtlenségről is szól, s az ennek következtében kialakult társadalmi szakadékot az elitiskolák és a perifériára került oktatási intézmények szembenállása még tovább fokozza.

A pedagógusok fölül pedig leginkább az általános tanárihiány fenyeget. A tanárok csökkenő számán kívül a pályára való alkalmatlanságuk és felkészületlenségük is veszélyt jelent. Ezen a továbbképzések javíthatnának, ám a kurzusok hatékonysága, különösen a magyar oktatás vonatkozásában, nagyon is megkérdőjelezhető.

A legnagyobb veszélynek az iskolák szórványhelyzetben vannak kitéve, itt szűnik meg ugyanis a legtöbb magyar iskola, holott szórványban volna a legnagyobb szükség az anyanyelvű oktatás nyelv- és közösségmegtartó erejére.

A romániai magyar felsőoktatás a trianoni döntést követő egy évszázadban a politikai sorsfordulóktól függően hol kedvező, hol pedig kedvezőtlen helyzetben volt. Az 1959-ben kezdődő sorvasztást csupán az 1989-es rendszerváltás állította meg, s ekkor indulhatott el a romániai magyar felsőoktatás újabb rehabili-

tációja és fejlesztése. Az 1990 utáni időszak extenzív fejlesztésének viszont árnyoldalai is vannak, az intézmények létszámbeli bővülése ugyanis az oktatás színvonalának csökkenésével járt. A közösségi érdekek összehangolása és érvényesítése nélkül létrehozott intézmények között napjainkban is „[...] inkább a piaci rivalizálás érvényesül” (152. p.).

A következő alfejezetek a kisebbségpolitikának a kultúrában, a hitéletben és a politikai törekvésekben való megnyilvánulásáról, eredményeiről nyújtanak átfogó képet (157–173. p.).

7. Az előző témakörhöz szorosan kötődik a nyelvhasználati színterekkel foglalkozó 5. fejezet, hiszen az anyanyelvnek a nyilvános színtereken történő használata általában a közösség intézményeihez kötődik, melyek működését a nyelvhasználatukkal együtt az előbbi fejezetben tárgyalt nyelv- és kisebbségpolitika szabályozza.

1989 előtt a magyar nyelvnek némileg szabad tere, a hatóság állandó felügyeletével, az oktatásban és a hitéletben volt. 1989 után ez a nyelvi tér, még ha nehézségek árán is, de folyamatosan bővült, a magyar nyelv megjelent az országos televízió- és rádióadásokban, s az újonnan létrehozott civil szervezetekben és az egyéb intézményekben szintén gyakoribbá vált a használata. A kötetben a színterek közül legrészletesebb az oktatás, beleértve a köz- és felsőoktatást, a tudományművelés, a kultúra, továbbá az egyházak és a média nyelvhasználatának a leírása. Közülük is nyelvmegetartó erejénél fogva kiemelkedik az oktatási színtér.

A közoktatás nyelvhasználatának vizsgálata két szemszögből lehetséges: az egyik az oktatás tannyelve, a másik a magyar nyelvnek mint tantárgynak az oktatása.

A tannelvel kapcsolatban bizonyított tény az anyanyelven való tanulás hatékonysága, ennek ellenére az erdélyiek körében „[...] továbbra sem csökkent számottevően a román tannyelvet választók aránya” (178. p.). A szülők, más külső régiókhoz hasonlóan, az érvényesülés sztereotípiáját hozzák fel indokként: „*Tanuljon románul a gyermek, hogy jobban érvényesülhessen!*” (179. p.).

A romániai magyar felsőoktatás újabb bővítése és fejlesztése, ahogy arra már korábban utaltunk, 1990 után oly expanzív módon történt, hogy 2010-re a felsőfokú intézményekben 125 szak oktatása már magyarul is zajlott. E magas szakkínálat gyengéje az egyoldalúság, mert a szakok több mint 60%-a társadalomtudományi területet fed le. A természet-tudományi irányultságú szakok viszont az anyanyelvi továbbtanulásra már jóval kevesebb lehetőséget nyújtanak.

A romániai magyar felsőoktatásnak az 1989 utáni erőteljes, gyakran anarchikus fejlesztési következményeit a kötet a kolozsvári egyetem példáján szemlélteti. Megtudhatjuk, hogy az átgondolatlan felsőoktatási bővítést ezen a nagy múltú egyetemen is főként a pedagógusképzés sínylette meg. Ezt részben a pedagógusképző intézetek számának parttalan növelése, a sok és gyenge intézmény létrejötte, részben a felsőfokú intézményekben a tudományos kutatás általános előtérbe helyezése idézte elő, s egyebek között ez is hozzájárult ahhoz, hogy a tanárképzés elméleti jellege erősödött, a gyakorlat pedig háttérbe szorult.

Az erdélyi magyar nyelvű tudományművelésben, mivel az szorosan összefügg az egyetemi képzéssel, szintén a társadalomtudományok túlsúlya jellemző. A magyar nyelv szaknyelvi funkcióját a felsőoktatási intézmények mellett a különböző a szakmai egyesületek is erősítik. Hiányoznak viszont a kutatóintézetek, s ezek hiányát teljes mértékben nem pótolhatják sem az egyetemek, sem a szakmai egyesületek.

Az erdélyi kultúrában azonban a magyar nyelv erőteljesen jelen van. A sokszínű népi kultúra mellett, bár régióktól függően eltérő mértékben, létezik magyar nyelven művelt elitkultúra is. A regionálisan és vertikálisan erősen tagolt magyar kultúra működését napjainkban már jól kiépült intézményrendszer biztosítja.

A hitélet közismerten akkor töltheti be leginkább a nyelvmegtartó szerepét, ha a kisebbség anyanyelve a liturgia nyelvává válik. A vallás azonban az anyanyelvhasználatra még a korlátozások ellenére is kedvező hatással lehet, számos kutatás szerint ugyanis a nyelvcserehelyzetben levő közösségekben a

hitélet a kisebbség anyanyelvének legtovább funkcionáló színtere.

A magyar nyelvű média nyelvmegtartó szerepe a kisebbségek esetében szintén nyilvánvaló, s nem véletlen, hogy Romániában, a többi külső régióhoz hasonlóan, a sajtó, rádió és televízió hatalmi korlátozása az ideológiai tiltások mellett legtöbbször a magyar nyelv használatát érintette.

1990 után ez a korlátozás enyhült, elindulhatott a fejlesztés, melynek során a gazdasági gondok mellett a legnagyobb kihívást az új elvárásoknak is eleget tevő újságíróképzés volt.

A mai erdélyi sajtó és média nyelvhasználata a magyarországi standardközpontúságtól eltérően főként a helyi regionális köznyelvre és a kisebbségi nyelvváltozatra épül. Bár az audiovizuális média szerkesztői az anyaországi normához igazodva a standard használatára is törekcsenek, de ezt maradéktalanul megvalósítani, különösen az élő műsorokban, az interjúalanyok nyelvében lehetetlen. Ezáltal viszont a média fontos szerepet tölt be az erdélyi és az anyaországi nyelvhasználat közelítésében, a regionalitás és a túlzott standardközpontúság kiegyenlítésében.

A közélet és a hivatalos érintkezés nyilvános színterein 1990 után számottevően nőtt a magyar nyelv használati lehetősége, s különösen a magyar többségű régiókban és a szóbeli ügyintézés folyamán emelkedett a gyakorisága. Viszont azzal a törvény adta lehetőséggel, hogy a kisebbségi közösség tagjai az írásbeli ügyintézés folyamán is használhatják az anyanyelvüket, az erdélyi magyarok – ismét más külső régiókhoz hasonlóan –, már kevesbé élnek.

Az orvos-beteg kommunikációban sem zökkenőmentes az erdélyi magyarok számára az anyanyelv használata. Kiszolgáltatott helyzetben különösen a román nyelvet nem vagy kevésbé ismerő magyarok vannak, e téren legérzékenyebben az időskorúak és az iskoláskor előtti gyermekek az érintettek.

A munkahelyi nyelvhasználatra a magyar többségű területeket leszámítva általában a román szaknyelv használata jellemző, a

magyar nyelv szakmai közegben jóval ritkábban fordul elő. A romániai magyar szaknyelv változatai általában redukáltak, keverték, s különösen a szóbeli kommunikációban gyakori az interferencia.

A kibertérből természetesen a külső régiók, így az erdélyi magyar közösségek sem maradtak ki, s e határtalan nyelvi kapcsolatteremtés lehetősége a magyar nyelv és közösség történetének egy új szakaszát nyitotta meg. Ennek igénybevételét azonban a számítógép használatának képessége szabja meg, mely az erdélyi magyarok körében is túlnyomórészt az életkor és az iskolai végzettség függvénye.

8. A 7. főfejezetben (243–270. p.) a romániai magyar közösség kétnyelvűségével kapcsolatos jelenségek a nyelvismeret, az érintett nyelvek attitűdje, a kétnyelvűség fogalma és típusai, valamint a kétnyelvűség és a nyelvcsere kontextusában olvashatók.

Az erdélyi magyarok nyelvismeretével kapcsolatban a kérdőíves adatok alapján beigazodott az a kutatói feltételezés, hogy 80–90%-uk magyar–román kétnyelvű, s az abszolút többségük magyardomináns. A románnyelvtudás fokát egyebek között az életkor, a regionális hovatartozás és a településtípus befolyásolja a leginkább. Románnyelv-ismeretüket a kérdőív válasza alapján főként a fiatalok, a szórványban élők és a városlakók minősítették anyanyelvi szintűnek. Ezzel szemben a székelyföldi tömbhelyzetben élők államnyelvtudása alacsony. Megjegyzendő azonban, hogy a kutatásban alkalmazott önbevallásos kérdőíves módszer csupán hozzávetőleges képet nyújthat az érintett közösség nyelvismertéről.

A nyelvi attitűd jelentősége kétnyelvűségi helyzetben különösen fontos, hiszen az egy földrajzi térben élő, különböző státuszú nyelvek/nyelvváltozatok értéke befolyásol(hat)ja a beszélők nyelvi komfortérzetét. A kisebbségi nyelvek esetében emellett a presztízs magas foka utalhat az érintett nyelv és közösség életerejére, a nyelvmegtartás esélyeire, ellenkező esetben a nyelvcsere veszélyeire és folyamataira. A kisebbség által beszélt nyelv presztízse

azonban nemcsak a kisebbségi, hanem a többségi közösség viszonyulásától is függ. Erdélyben a román többség részéről eléggé általános a magyar nyelvvel szembeni negatív attitűd, mely a nyelv iránti érdeklődés hiányában is megnyilvánul. A hungarológiai tanulmányok iránti csekély érdeklődés, sőt a román tudományosságból teljesen hiányzó hungarológia művelése is erre enged következtetni.

Az erdélyi magyar kisebbség viszont a saját anyanyelvét nagyon kedvezően ítéli meg, különösen a székelyek körében magas a tulajdon nyelvváltozatuk presztízse. Attitűdjük ezzel eltér a többi magyar kisebbség általános vélekedésétől, mely szerint a presztízsváltozat az anyaországi nyelvhasználat.

A kétnyelvűség témakörén belül (259–270. p.) a bilingvizmus fogalmának, típusainak és erdélyi változatainak leírása szerepel. A kétnyelvűséget a szerzők a ma általánosan elfogadott tágabb értelmezésben alkalmazzák, mely feltételezi a két nyelv mindennapi használatának képességét, s nem követeli meg a nyelvek ismeretének azonos szintjét. A kétnyelvűségi típusok bemutatásakor a közismert, több szempontú tipológiából indulnak ki (népi–elit, közösségi–egyéni, egyoldalú–kétoldalú, kiegyenlített–egyenlőtlen, hozzáadó–felcserélő), s e típusokon belül jelenítik meg az erdélyi magyar kétnyelvűség fő jellemzőit.

A témakör utolsó alfejezete a kétnyelvűség és a nyelvcsere kapcsolatát járja körül, s rámutat arra, hogy a köztük levő összefüggés miatt maga a kétnyelvűség is gyakran negatív megítélés alá esik. Bár e két jelenség valóban érintkezik egymással, de nem törvényszerű, hogy a kétnyelvűség minden esetben nyelvcserehez vezessen, ez ugyanis nagyban függ a kétnyelvűségi helyzetek stabilitásától és típusától.

9. A kiadvány 7. főfejezete az érintkező nyelvek kontaktusnyelvészeti kérdésein belül elsősorban a magyar–román kapcsolatok nyelvi következményeit ismerteti, bár utal az egyéb erdélyi nyelvi kontaktusokra is.

A magyar–román és a többi Kárpát-medencei magyar kisebbség kétnyelvűségének nyelvi következményei számos azonossá-

got mutatnak. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy mindegyik magyar kisebbség esetében két genetikailag és tipológiailag eltérő nyelv kapcsolatáról van szó, másrészt annak a következménye, hogy a román nyelvpolitikai intézkedések sok esetben azonosak a többi utódállaméival.

A kontaktushelyzetnek számos nyelvi/nyelvhasználati következménye van, mint például a nyelvi bizonytalanság és konzervativizmus, s a relatív kontaktusjelenségek közül pedig az analitikus szerkezetek gyakoribb érvényesülése, a feminizálás, a kicsinyítés, a szórendi kérdések, a többes szám és a számbeli egyeztetés használata, valamint a településnevek kül- és belviszonyraggal való ellátása a jellemző.

Az ezt követő alfejezetek a nyelv különböző szintjein (szókészlet, hangtan és alaktan, valamint mondat) megjelenő kontaktusjelenségeket ismertetik, melyek az egyes belső nyelvváltozatokban eltérő módon és mértékben jelentkeznek.

Végül a nyelvközi kódváltás típusairól és indítékairól, illetőleg az erdélyi fiatalok ún. chat-nyelvi diskurzusainak kódváltásairól olvashatunk.

10. Az Összegzésben leírtak szerint a szerzők az 1989 utáni időszakot az erdélyi magyar nyelv és közösség helyzete szempontjából lényegében kedvezőnek tartják. Megszűnt ugyanis a korábbi nyelvi elszigeteltség az anyaország és az erdélyi magyarok között, az EU részévé válva közvetlenebb lett a kapcsolat a világ más nyelveivel, ezenkívül a kibertér nyelvhasználati szabadsága a korábban viszszaeszközött regisztrációk fejlődésére is pozitívan hatott. Kedvezőtlen viszont, hogy Romániában továbbra is megmaradt a magyar nyelv és közösség hátrányos jogi státusza, az államnyelv főrendeltségének jogi kinyilvánítása, a lingvicizmus ideológiája. Ráadásul a sok szempontból kirekesztő állampolitikát a magyar közösség kisebbségpolitikája sem ellensúlyozza eléggé. Nem használja ki kellőképpen sem a törvény adta lehetőségeket, sem a kutatásokra alapozott szakmai véleményeket.

A jövőbeni nyelvi tervezés céljait és feladatait is megfogalmazza a szerzők. Az összehangolt cselekvést a nyelvi tervezés mindhárom területén, a státusz-, a nyelvi állomány- és presztízstervezésben létfontosságúnak tartják.

A magyar nyelv jövőjével kapcsolatban néhány illúzió- és borúlátásmentes prognózis zárja a fejezetet. A prognózis szerint – még a jelenlegi tévesztés ellenére is – Erdélyben a magyar nyelvnek van jövője. „Ahhoz azonban, hogy megalapozott is legyen ez a bizakodó jövőkép, a jelenleginél jóval nagyobb mértékben kell erősíteni a nyelvközösség belső szolidaritását, kohézióját, szervezetségét, azzal pótolva az államnélküliséget” (346. p.).

11. A gazdag jegyzetapparátussal, kérdőíveket tartalmazó melléklettel és terjedelmes szakirodalom-jegyzékkel ellátott tartalmas kiadvány nemcsak az erdélyi, hanem az egyetemes magyar tudományosság, értelmiség és közélet képviselőinek érdeklődésére is számot tarthat. A kötet ugyanis túlmutat Románia határain, hiszen számos olyan társadalmi jelenséget és szociolingvisztikai-kétnyelvűségi univerzálét tartalmaz, melynek példája a többi külső régióban is tanulságos lehet.

Sándor Anna

Kontra Miklós – Borbély Anna (szerk.): Tanulmányok a budapesti beszédéről a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú alapján. Budapest, Gondolat Kiadó, 2021, 356 p.

A Kontra Miklós és Borbély Anna szerkesztésében megjelent tanulmánygyűjtemény a Budapesti Szociolingvisztikai Interjúról (rövidítve és a továbbiakban: BUSZI) szól, vagyis középontjában az a nagyszabású szociolingvisztikai kutatás áll, mely az MTA Nyelvtudományi Intézetében 1985 és 2010 között folyt, s melynek célja a budapesti nyelvhasználat minél teljesebb, nagy terjedelmű adatbázison alapuló leírása.

A kötet új(abb) és korábban már publikált írásokat egyaránt tartalmaz, ezek sorát Kontra

Miklós két, nemrégiben jegyzett cikke nyitja meg. Az elsőben, mely *A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú története* címet kapta, a szerző a BUSZI történetéről nyújt teljes körű áttekintést. A tanulmányból kiderül, hogy 1985 nyarán Herman József, az MTA Nyelv-tudományi Intézetének akkori igazgatója Kontrát kérte fel az Intézetben folytatni kívánt magyar szociolingvisztikai és dialektológiai kutatások beindítására és vezetésére, aki ennek eleget téve már ugyanezen év őszén a vizsgálatban részt vevő további nyelvészekkel közösen előkutatásokat végzett. Ezek eredményeként létrehozták vizsgálati eszközük első változatát (BUSZI-1), melynek tapasztalataira építve 1987-ben ötven fővel (a korpusz elnevezése: BUSZI-2), 1988–89-ben pedig kétszáz adatközlővel (a korpusz elnevezése: BUSZI-3,-4) magnetofonos szociolingvisztikai interjúkat rögzítettek. Írásában Kontra részletesen ismerteti a kutatás módszertanát is: elmondja, hogy az előmunkálatok során a klasszikus labovi interjúból (Labov, 1984) indultak ki, s hogy minden elkészített interjú irányított beszélgetésből és tesztekkel állt. Kifejti továbbá, hogy míg a BUSZI-2 esetében kvótamintával dolgoztak, tehát 10-10 tanárt, egyetemistát, bolti eladót, gyári munkást és szakmunkástanulót vontak be a vizsgálatba, addig a BUSZI-3, illetve -4 kétszáz adatközlőjét már a budapesti lakosság reprezentatív mintája képezte életkorra, nemre és iskolázottságra való tekintettel. A szerző végül kiemeli, hogy az interjúk lejegyzése és kódolása után a 2009. év végére a BUSZI-2-ből egy Magyarországon egyedülálló, számítógéppel kiválóan kutatható beszélt nyelvi korpuszt sikerült létrehozniuk. Felhívja ugyanakkor a figyelmet arra, hogy mindezzel párhuzamosan a Nyelv-tudományi Intézet vezetőségének részéről az a kérdés fogalmazódott meg, hogy az interjúkat az interneten is tegyék elérhetővé. Ezt Kontra saját bevallása szerint elsősorban kutatás-etikai okokból ellenezte, amit a kötet második, *Kutatás-etikai kérdések* című írásában részletesen is kifejti: a vonatkozó ügyben az Adatvédelmi Biztoshoz fordult tanácsért, aki arról tájékoztatta, hogy a felvételeket és az

átíratokat vagy a megfelelő módú átalakítás után (ami a felvételek torzítását és az átíratok anonimizálását jelenti), vagy az adatközlők hozzájárulásával lehetséges közzétenni. Ebből kiindulva a kutatásban részt vevő nyelvészek tíz adatközlő írásbeli engedélyét rövid időn belül sikeresen beszerezték, az Intézet azonban ennek ellenére is mind az ötven hangfelvételt átalakított, azaz torzított formában kívánta nyilvánosságra hozni, amire végül nem került sor.

A fent bemutatott két tanulmányt a gyűjteményes kötet első, *Bevezető tanulmányok* címet viselő tematikai blokkja követi, melyet Kontra Miklós *Budapesti élőnyelvi kutatások* című írása vezet be. Ebben a szerző egyebek között kiemeli, hogy az élőnyelvi kutatások az eddigi nyelvészeti kutatásoktól tárgyukban és módszereikben több ponton is eltérnek, amihez kapcsolódóan – a budapesti szociolingvisztikai vizsgálatokra reflektálva – körüljárja a szociológiailag értelmezhető vizsgálat jellemzőit, az adattárolás és -feldolgozás kérdéseit, valamint részletesen meghatározza az alapnyelv, a megfigyelői paradoxon, az elicitáció, a norma, a stigma és a hiperkorrekció fogalmakat is.

A második tanulmány, mely *A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú kódolási rendszeréről* címet kapta, Reményi Andrea Ágnes nevéhez fűződik, aki előbb ismerteti, mely nyelvi változók vizsgálatára összpontosítottak az élőnyelvi kutatócsoport tagjai a szociolingvisztikai interjúk megtervezésekor, majd részletesen kifejti, hogyan zajlott a felgyűjtött teszteredmények és irányított beszélgetések számítógépes feldolgozása, s végül rámutat, milyen jelenségeket vizsgálhatunk a BUSZI-2 kódolt szövegein futtatható különféle számítógépes programok segítségével.

A harmadik tanulmány Váradi Tamás *A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú* című publikációja, melyben a szerző bevezetéképpen a BUSZI előmunkálatait vázolja fel, kiemelt figyelmet fordítva az intonáció jelölése és a szünet lejegyzése kapcsán felmerülő problémákra s megoldásukra. Ezt követően leltárszerűen ismerteti az interjúk keretében vizs-

gált hangtani, morfológiai, szintaktikai és lexikai kérdéseket, valamint az irányított beszélgetéseket alkotó társalgási modulokat. Váradik kitér a magnetofonnal készített analóg hanganyagok digitalizására, ahogyan a lejegyzett interjúk hypertextes, multimédiás változatának kidolgozására is.

Kontra Miklós a szóban forgó blokk negyedik, *Átlagos mondathossz a BUSZI-2-ben?* című cikkében Váradik–Oravecz–Peredy (2012) azon megállapítására reagál, miszerint: „A BUSZI-korpusz tagolásánál a szöveget annotáló személyek anyanyelvi intuíciónak, illetve a Németh T. (1991) által megfogalmazott elvek alapján állapították meg a mondat-határokat”; ehhez kapcsolódóan felhívja a figyelmet arra, hogy az interjúk lejegyzését és ellenőrzését végző nyelvészek a mondat-határokat jelzésekor – gyakorlati okokból kifolyólag – semmilyen explicit szabályt nem követtek.

Az első blokk ötödik és egyben utolsó írása Borbély Anna és Bartha Csilla újonnan jegyzett közös munkája, mely az *Interjúzás, lejegyzés és kódolás a BUSZI-2-ben* címet viseli. A szerzők a tanulmányban egyebek között rámutatnak, hogy a BUSZI-2 korpusz nem csupán azoknak a nyelvi változóknak és jelenségeknek a vizsgálatára alkalmas, melyeket a kutatás tervezésekor a nyelvészek megfogalmaztak, hanem a szociolingvisztika társas konstruktivista elméleti keretéhez is hasznos nyelvi adatbázist szolgáltat, vagyis lehetővé teszi például a terepmunkások diskurzus-szervező és stílusalakító tevékenységének elemzését is.

A tanulmánykötet második, *Elemzések* című tematikai blokkja hét további alfejezetre tagolódik: *Hangtan, Alaktan, Mondattan, Szókincs, Stílus, Diskurzus* és *Varia*.

A Hangtan címet viselő alfejezet első tanulmánya a Hattyár Helga, Kontra Miklós és Vargha Fruzsina Sára nevéhez kötődő *Van-e Budapesten zárt é?* című írás, melyben a szerzők a címben megfogalmazott vizsgálati problémát a BUSZI-2 interjúk vonatkozó tesztkérdéseinek és irányított beszélgetéseinek keretében felgyűjtött percepciók és produkciók adatok szemszögéből közelítik meg, miközben a független változók hatását is elemzik.

Ugyanezen alfejezet másik, *Az I variabilitása öt foglalkozási csoportban. Kutatások a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú beszélt nyelvi korpuszban* című tanulmányának szerzői Borbély Anna és Vargha András, akik a BUSZI-2 irányított beszélgetéseiben az *I* variabilitásának foglalkozástól való függését vizsgálják. A szerzők az elemzés során a formális *I*-kiesés százalékos arányszámát vették alapul, melynek eredményei egyebek mellett megcáfolták azt a sztereotipikus meggyőződést, miszerint a szellemi foglalkozású adatközlők interjúiban ritkábban fordul elő a formális *I*-kiesés, mint a fizikai foglalkozásúakkal készült beszélgetésekben.

Az Alaktan című alfejezet első tanulmánya a Mátyus Kinga, Bokor Julianna és Takács Szabolcs által jegyzett *„Abban a farmerban nem mehetek színházba”*. A *(bVn)* variabilitásának vizsgálata a BUSZI tesztfeladataiban. A szerzők azt vizsgálják, milyen hatása van a társadalmi háttérnek és a feladattípusnak a *(bVn)* rag sztenderd *(bVn)* és nem sztenderd *(bV)* használatára. Statisztikai elemzéseik alapján azt a következtetést vonják le, hogy a BUSZI-2 felsőfokú végzettséggel rendelkező adatközlői szignifikánsan nagyobb arányban használnak sztenderd változatot, mint a felsőfokú végzettséggel nem rendelkezők, és hogy a BUSZI-2 adatközlőinek lassú és gyors olvasásra összpontosító feladataiban szignifikánsan kevesebb a sztenderd változat, mint a többi feladattípusban. Az Alaktan című alfejezet másik, Borbély Anna által készített tanulmánya a *Két morfológiai változó variabilitásának statisztikai és szociokognitív elemzése a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú beszélt nyelvi korpuszban* címet viseli, melyben a szerző a *-nék* és a *jöttek* nyelvjárási változók sztenderd és nem sztenderd *(nák, jöszötk)* beszélt nyelvi előfordulásait vizsgálja a BUSZI-2 alapján. Az írásból kiderül, hogy a vonatkozó változók használatát és megítélését nemcsak a társadalmi csoportokban, hanem a kontextuális stílusokban is nagyban befolyásolja területi elterjedtségük, valamint a nyelvművelők velük kapcsolatos eltérő stigmatizációs minősítése.

A tanulmánykötet következő, Mondattan című alfejezetének első írása Az -e kérdőszó és a budapesti nyelvhasználat. Minta érték nélkül címet kapta, és a kutatás egyik terepmunkásaként is tevékenykedő Kassai Ilona nevéhez fűződik. A szerző a BUSZI-2 adatai alapján megállapítja, hogy az -e kérdőszó normától való eltérő használata leginkább a gyári munkásokra és legkevésbé a tanárookra s az egyetemi hallgatókra jellemző. A szerkesztők ugyanebben az alfejezetben helyezték el a kötet egyetlen angol nyelvű tanulmányát is, mely a *Loss of Agreement between Hungarian Relative Pronouns and their Antecedents* címet viseli. Szerzője, Szeredi Dániel az *amely*, *amelyik*, *aki*, *ami* vonatkozó névmások használatát vizsgálja a BUSZI-2 korpuszban, miközben a kutatás eredményeit szembeállítja a nyelvművelő irodalomban megfogalmazott meggyőződésekkel is. Elemzése során egyebek között kimutatja, hogy az *amely* használata a magyar nyelvben visszaszorulóban van, de a magasabb társadalmi rétegekhez tartozó személyek beszédében esetenként mint archaizmus fordul elő.

A Szócsinálás (*A motiváció szerepe egy ismeretlen tárgy megnevezésében*) című, Kontra Miklós által jegyzett tanulmány a Szókincs című alfejezet egyetlen írása, melyben a szerző a *kapocskiszedő* név keletkezésének folyamatát mutatja be. Kontra előbb felsorolja, mely kifejezéseket alkalmazták a BUSZI-2 adatközlői a vonatkozó tárgy megnevezésére, majd rámutat, hogy a névalkotási változatosságnak a gyártók és forgalmazók egységes megnevezési igénye vetett véget.

A Stílus c. alfejezetben Bartha Csilla és Hámosi Ágnes *Stílus a szociolingvisztikában, stílus az interakcióban. Nyelvi variabilitás és társas jelentések a szociolingvisztika társas-konstruktivista stílusvizsgálataiban* című tanulmánya kapott helyet. A szerzők elsősorban a szociolingvisztika társas konstruktivista stílusértelmezésére alapozva tizennégy, a BUSZI-2-ből származó interjú interakcionális stilisztikai elemzését végzik el, melynek keretében megállapítják, hogy a stílust és változását nem eleve adott társadalmi tényezők vagy

a diskurzus egyes témái határozzák meg önmagukban, hanem a beszélőknek az adott helyzetben, az adott téma kapcsán választott önmegjelenítési, a diskurzusbeli identitását és a beszédpartnerrel való viszonyát alakító, aktív stratégiája.

A következő, Diskurzus című alfejezet egyetlen tanulmányát szintén Bartha Csilla és Hámosi Ágnes jegyzi, akik *A beszédmódok dinamikája az interakcióban: a beszédalkalmazkodás-elmélet lehetőségei a társas nyelvhasználat vizsgálatában* című írásukban egyrészt a társas konstruktivista szociolingvisztikából, másrészt a beszédalkalmazkodás-elméletből kiindulva egyebek mellett a BUSZI-2 irányított társalgási moduljai alapján egy több interjúban is közreműködő terepmunkás beszédmódjának változásait vizsgálják az adatközlő és az adatközlő nyelvhasználatának összefüggésében.

A második blokk utolsó alfejezete a Varia címet viseli, és Kontra Miklós két tanulmányát tartalmazza. Az első a *Megjegyzések a BUSZI-2-beli nyelvi bizonytalanságról* címet kapta, melyben a szerző a BUSZI-2 adatközlőinek a nyelvi helyességről alkotott véleményét és a saját maguk beszédéről szóló ítéleteik eltéréseit, azaz a Labov nevéhez fűződő ún. manifest nyelvi bizonytalansági indexet vizsgálja (Labov 2006, 319. p.). A második tanulmány címe *Mustra a BUSZI-2 kétdimenziós tesztadataiból*, melyben Kontra arra keresi a választ, milyen hatása van a BUSZI-2 adatközlőire vonatkozó négy független változónak (életkor, nem, foglalkozás és budapesti vagy bevándorló státusz) az interjúk szóbeli mondatkiegészítésből származó adataira.

A tanulmánykötet írásainak fent bemutatott rövid áttekintése is kiválóan bizonyítja, hogy a *Tanulmányok a budapesti beszédről a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú alapján* című kiadvány a magyar nyelvészetben hiánypótlónak számít, hiszen nemcsak összegyűjti és egységes keretbe helyezi az első magyar élőnyelvi kutatáshoz fűződő információkat, hanem az általa közreadott kézzelfogható ismeretanyag kiválóan érzékelteti a szociolingvisták és az „elefántcsonttoronyban” tevé-

kenykedő nyelvészek szemlélete s kutatási módszerei közötti jelentős különbségeket is.

Irodalom

Labov, William 1984. Field methods of the Project on Linguistic Change and Variation. In Baugh, John–Sherzer, Joel (szerk.): *Language in Use: Readings in Sociolinguistics*. Englewood Cliffs N.J., Prentice-Hall, 28–53. p.

Labov, William 2006. *The Social Stratification of English in New York City. Second edition*. New York, Cambridge University Press.

Németh T. Enikő 1991. *A megnyilatkozás-típus elméleti kérdései és a szóbeli diskurzusok megnyilatkozás-példányokra tagolása*. Kandidátusi értekezés. Szege.

Váradai Tamás–Oravecz Csaba–Peredy Márta 2012. A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú lexikai és szintaktikai jellemzői. In Váradai Tamás–Prószék Gábor (szerk.): *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXIV. Nyelvtechnológiai kutatások*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 199–222. p.

Dančo Jakab Veronika

Bajcsi Ildikó: Kisebbségi magyar küldetés Csehszlovákiában. A sarlós nemzedék közösségi szerepvállalása Trianon után. Budapest L'Harmattan, 2021, 274 p.

Aki a „masaryki republika” magyar közéletével foglalkozik, úton-útfélen belebotlik a Sarlós mozgalomba. Már csak azért is, mert ez a fiatal értelmiségi csoportosulás a legfontosabb csehszlovákiai magyar sajtótermékeknek több tehetséges publicistát adott a *Prágai Magyar Hírlaptól* A Napon át a *Magyar Újságig*. Mindemellett a második világháború, a csehországi deportálások és a lakosságcsere utáni időkben – immár egyéni életutakként – találkozhattunk az 1930-as évek második felére

már szétszéledt mozgalom tagjaival akár a politikai, az irodalmi vagy a tudományos közegben. A bársonyos forradalom után – főleg baloldali színezetük miatt – a sarlósok helyére a formálódó szlovákiai magyar politikai és értelmiségi elit új szereplőket, új példaképeket akart beemlíteni a „felvidéki magyar panteonba”, mint pl. Esterházy Jánost. Bár Bajcsi Ildikó célja a Sarlós történetének elfogulatlan feldolgozása volt, nem kétséges, hogy egy olyan munkát adott ki a L'Harmattan gondozásában, amely a szlovákiai magyar történeti emlékezetet is befolyásolhatja. Ez a cikk nem a könyv ismertetésére fog törekedni, hanem kiemelve a mű különböző témáit kívánja majd felkelteni az érdeklődést.

A szerző – nagyon helyesen – szakított a „történetek bálványával”, a kronológiával, és eszmetörténeti szempontok szerint tagolta a könyv fejezeteit. Természetesen a legelején szükséges volt ismertetni a Sarlós alakulásától megszűnéséig a mozgalom legfontosabb mérföldköveit, hogy a könyv további részeiben mélyebb szintű betekintést kaphassunk e csoport belső változásairól. A budapesti ELTE BTK diákjaként korábban gyakran vettem részt Kiss Gy. Csaba tanár úr óráin, aki amellett, hogy Szalatnai Rezsőt is ismerte, gyakran emlegette, hogy „a sarlósok úri fiúk voltak”. Persze, ez elsősorban a kezdeti generációra volt jellemző, akik megalapították a Magyar Akadémikusok Keresztény Köreit (MAKK) Csehszlovákia egyetemi városaiban, s létrehozták a Prágában tanuló magyar öregcserkészek csoportját, a Szent György Kör. Ők voltak az első fiatalok, akik már – Szvatkó Pál szavaival élve – Baťa-cipőben látogatták a prágai, brünni és pozsonyi előadótermeket, s nem magyar nyelven végezték el tanulmányaikat. Mindemellett pozsonyi polgári családok sarjaiaként (pl. Balogh Edgár és Peéry Rezső) az új államban már nem olyan társadalmi státusszal rendelkeztek, mint korábban. Bajcsi Ildikó kitér arra is, hogy ezekre a fiatalokra kik gyakoroltak nagy hatást már az egyetemi évek előtt, s hogyan ötvöződött bennük a szociális érzékenység és a kisebbségi küldetéstudat. Az utóbbi fogalomnál pedig meg kell állnunk egy

pillanatra, mert talán ebben leledzik az, hogy miért is érdemes foglalkozni a Sarlóval.

A „szlovenszkóiság” eszméje vagy inkább életérzése – véleményem szerint – még nincs körülhatárolva kellően, s több vitára van szükség ezzel kapcsolatban. Erre Filep Tamás Gusztáv és Simon Attila is tett már korábban kísérletet, viszont egyre inkább szembesülünk azzal, hogy az első Csehszlovák Köztársaság kisebbségi közléte még heterogénebb volt, mint gondoltuk. Bajcsi Ildikó egy külön alfejezetben foglalkozik a Sarló kisebbségi missziós tudatával, s remélhetőleg a későbbiekben Győry Dezső és a Sarló tagjainak erre vonatkozó munkáit más, a korabeli sajtóban megjelent publicisztikával is össze fogja hasonlítani. Apró negatívumként megemlíthető, hogy néha „pozitivistá módszer” szerint dolgozott a szerző: egyenként ismertette a források tartalmát, miközben automatikusan elemezhetné volna őket, s levonhatta volna a konklúziót. Továbbá néhol nem indokolt ismétlésekkel találkozunk az olvasó. Természetesen ez még nem vesz el semmit a munka értékéből és jelentőségéből.

A felhasznált források és a szakirodalom elismerésre ad okot, mivel Bajcsi Ildikó körültekintően válogatta ki a segédeszközeit. Dicséretre méltó az is, hogy nemcsak magyar és szlovák nyelvű anyagok, hanem a Prágai Nemzeti Levéltár iratai is árnyalták az elemzést. Ez mondható el a politikai és kulturális kontextust megteremtő magyar, szlovák és cseh nyelvű munkákról is, amelyek a lábjegyzetekben és a bibliográfiában szerepelnek. Kiváltképp fontos szempont, hogy a szerző gyakran idéz a sarlósook publikált vagy kiadatlan írásából is, amivel a köztük levő kommunikációt és az ő nyelvezetüket mutatja be, másrészt autentikussá teszi a mű olvasási élményét is. A sarlósook visszaemlékezéseit is érdemes forgatni Bajcsi munkája mellett, így például – ahhoz mértékű kritikával – Balogh Edgár *Hét próba* és *Szolgálatban* c. emlékiratait.

A könyv alaptézise szerint a Sarló felbomlásának kezdete 1931-re tehető, amikor a mozgalom legagilisabb tagjai közül többen beléptek a kommunista pártba. Autonóm fiatal értelmiségiek, akik mind a Horthy-féle Magyaror-

szággal, mind a prágai centralizmussal szemben álltak, s egyrészt a világgazdasági válság, másrészt a „szlovenszkói valóság” megtapasztalásának hatására sodródtak a kommunizmus felé. Kritikával illették Prágát, de ki kell egészítenünk, hogy a kezdeti időszakban a Szent-Ivány József-féle „nemzeti reálpolitika” irányát sem vetették el 1926–27 környékén. Később a radikalizálódott kommunista szárnyal szemben javarészt a szociáldemokrata meggyőződésűek fejeztek ki kritikát, pl. Szalatnai Rezső *A Reggel* c. lap hasábjain. Bajcsi egy nagyon érdekes szempontot is beemelt a Sarló „pártosodásával” kapcsolatban, mégpedig Balogh Edgár magánéleti válságát 1931-ben, amelynek szintén szerepet tulajdonít a mozgalom kommunizmus felé hajlásában.

Az első bécsi döntés és a második világháború utáni életutak ismertetése külön értékkel bír a könyvben, mivel ezek révén látjuk, hogy a fiatalkori élmények és a mozgalmiság mennyire meghatározó volt a sarlósook életében. Balogh Edgár, miután 1935-ben kiutasították Csehszlovákiából, ugyanaz a perpetuum mobile maradt, s részt vállalt az erdélyi magyar baloldali értelmiség megszervezésében. Legtöbben a revíziót követően Magyarországon maradtak, a pozsonyi csoportból pedig néhányan (Szalatnai, Peéry, Brogyányi Kálmán, Duka-Zólyomi Norbert) a Jozef Tiso-féle klérfasiszta Szlovákiában próbáltak érvényesülni. Szalatnai életében, úgy tűnik, a Sarló „hídszerpe” kiemelt fontossággal bírt, mivel az 1960-as évek folyamán a cseh és szlovák nyelvű irodalom első népszerűsítői közé tartozott. Ekkor viszont már többen Budapesten éltek, míg mások emigrációban, és a szocializmus éveit is fel-felsejlettek a Sarló emlékeztével kapcsolatos jelenségek Csehszlovákiában.

Le kell szögezzük, hogy bár a pártállam éveiben a Sarló valóban baloldali magatartása miatt „példaértékűnek” számított, viszont a korabeli sajtó hasábjain is természetesen a kommunista párthoz való csatlakozásukat és a marxi-lenini ideológia elsajátítását domborították ki. A szerző is szót ejt Lőrincz Gyuláról, aki amellet, hogy 1930-ban a mozgalom vezetőjével, Balogh Edgárral együtt egy szociográ-

fiái regösjáráson vett részt Kárpátalján, a világháborút követően az egyik legfontosabb magyar közéleti személy volt a Csemadok KB elnökeként. A Sarló-kultusz az emlékezetpolitikában pedig Gombaszög révén manifesztálódott, ahol a Csemadok az 1960-as évektől kezdve rendezte meg az Országos Dal- és Táncünnepélyt. Mindemellett a gömői völgy mai napig helyet ad a legnagyobb szlovákiai magyar rendezvénynek és fesztiválnak, a Gombaszögi Nyári Tábornak. Bár hozzá kell tennünk, hogy a Sarló emlékezete vagy kulturális öröksége immár alig jelenik meg ezen a szabadegyetemen és táborban, viszont az 1960-as években kibontakozó ifjúsági klubmozgalom egyes szimbólumai (A Nyári Ifjúsági Találkozó fecskés zászlaja, a kopjafapark stb.) annál inkább. Úgy gondolom, hogy egy külön tanulmányt is megérne készíteni Gombaszögről mint közéleti-kulturális térről, illetve arról, hogy a szlovákiai magyar közösség belül milyen szerepet tölt be.

De mégis miért olyan különleges a Sarló? S miért ők számítanak mai napig a legismertebb ifjúsági mozgalomnak a szlovákiai magyarság történetében? Talán a „legismertebb” fogalmat is érdemes itt tisztázni, mert a sarlósokról is elsősorban az 1989 előtt szocializálódott nemzedékek hallottak, ismertetésükkel pedig azóta is adósak a magyar tannyelvű középiskolák tantervei Szlovákiában. Bajcsi könyvének összegzőjéből kiemelnék ennek kapcsán egy fontos részletet: „Mindenesetre a csehszlovákiai magyar közösség megszerveződésében a sokak által mitizált, mások által alapvetően elhibázottnak tartott Sarlót – amely szervezett keretek közt működő mozgalomként valójában csupán 5-6 évig tartott – akár múlt epizódként is lehetne kezelni. Ezzel szemben a csoport értelmiségi tagjainak szakmai, értelmiségi, közéleti teljesítménye például a kisebbségi önmeghatározás, a magyar közösségépítés és -szervezés terén vagy a kulturális és szociális feladatok kijelölésében, vállálásában, a kisebbségi útkeresés módszereinek a kialakításában olyan példát jelent, amelyet sok tekintetben máig nem tudtak meghaladni a kisebbségi magyar közélet irányítói.”

A Sarló szellemi érdemei közül, ha valamit ki lehetne emelni, akkor a „kizárólagos magyarról” a „szlovenszkói magyarra” való fókuszálást, illetve annak felfedezését lenne érdemes. Természetesen a Trianon utáni kényszerközösségben ezt a kisebbségi identitást – Bajcsi szavaival élve – egy „élgárda” képviselhette, viszont általában véve is a magyar kisebbségi közösségek életében nővumnak számított, annak tudatában, hogy pl. Erdélyben ennek az identitásnak a transzilvánizmus ágyazott meg. A „szlovenszkóiságnak” nem voltak kulturális gyökerei, s bár a Sarló fiatal, idealista tagjai nemegyszer önellentmondásba botlottak, a provincializmuson túl próbáltak érvényt szerezni életérzésük számára. S talán ezt a jogot kár is volna eltagadni tőlük...

Czáboczy Szabolcs

Czáboczy Szabolcs: Kék a sátram, recece... Fejezetek a csehszlovákiai magyar ifjúsági klubmozgalom történetéből (1948–1992). Pozsony, Phoenix Library, 2021, 240 p.

A kassai származású Czáboczy Szabolcs az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának doktorandusz hallgatójaként és a Diákhalózat egyik aktivistájaként a szlovákiai magyar történetírás komoly hiátusát töltötte be 2021-ben megjelent tanulmánykötetével.¹ Könyvében ugyanis a csehszlovákiai magyarság pártállami éveinek ifjúságtörténetét dolgozta fel a klubmozgalom eseményein keresztül. A kötet kiadásához jó apropót kínált a rendszerváltást követően megalakult Diákhalózat jubileuma. A csehszlovákiai magyar ifjúsági klubmozgalomból kinőtt diákszervezet

1 Czáboczy egyébként az ELTE történelem-irodalomtudomány szakán szerzett diplomát 2017-ben. Első könyve egy verseskötet volt, amelyet 2016 júniusában jelentetett meg *Lappangás* címmel a Püski Kiadónál.

ugyanis 2021 szeptemberében ünnepelte megalakulásának 30. évfordulóját.²

A szerző ugyanakkor már könyve előszavában tisztázza, hogy a teljesség igénye nélkül készítette el a kötetét, vagyis elsősorban olyan alpműnek szánta, amely jó kiindulópontot jelenthet a téma mélyebb és részletesebb feldolgozásához. Czáboczy mindössze hét történet kiragadásával nyújt betekintést a csehszlovákiai magyarság ifjúsági újjászerveződésének bonyolult és soktényezős folyamatába a jogfosztottságát időszakát követő kommunista években. Ahogyan azt maga is megfogalmazza: „A következő oldalakon egy olyan mozgalomról lesz szó, amely dacolva az egyesülési szabadság és a civil élet 1950-es évekbeli felszámolásával, egy alternatív utat alakított ki a csehszlovákiai magyar fiatalok számára.” (3. p.) A fentiek már utalnak rá, hogy a monográfiából az olvasó nemcsak a kisebbségi ifjúságtörténet eseményeibe nyer mélyebb betekintést, hanem a csehszlovákiai magyarság művelődéstörténetének sokrétű folyamatairól is tájékozódhat. A pártállami években a csehszlovákiai magyar kultúrélet legfontosabb keretét biztosító Csemadok például szintén központi szerepet kap a kötetben elsősorban az ifjúsággal való együttműködés terén. Mindeközben a csehszlovákiai magyar ifjúsági szerveződésekben rekrutálódott értelmiségi nemzedékek központi figuráival is megismerkedhet az olvasó.

A tanulmánykötet első fontosabb fejezetét az előzményekről, vagyis a két világháború közötti időszakról készült rész jelenti. A *Magyar ifjúsági szerveződések Csehszlovákiában (1918–1938)* című fejezetben belül a szerző elsősorban azokra a csoportosulásokra fókuszál, amelyek a pártállami években is komoly hatást gyakoroltak a csehszlovákiai

magyar ifjúsági mozgalmakra. Közülük kell kiemelni a Sarló tevékenységét az első Csehszlovák Köztársaság keretein belül. A két világháború közötti baloldali mozgalom mindvégig fontos viszonyítási pontként szolgált a klubmozgalom s a későbbi nemzedékek számára. Az 1928-ban Gombaszögön megalakult, Balogh Edgár által irányított spontán szerveződés „autodidakta” baloldalisága vagy kommunizmusa azért is állhatott közel a klubmozgalom tagjaihoz, mert a sarlósokhoz hasonlóan őket is egyfajta alternatív ideológiai útkeresés jellemezte a pártállami években. Ezért sem meglepő, hogy a szerző az előzményeket tárgyaló fejezetében három és fél oldalon keresztül elemzi az egykori Sarló mozgalom működését. Ugyanakkor az is kiderül, hogy néhány fontosabb korabeli ifjúsági szerveződés elkerülte a figyelmét. A sarlósok egy részéből megszerveződött két világháború közötti Magyar Munkaközösség tevékenységéről például nem esik szó a kötetben.

Czáboczy a klubmozgalmak történetének eseményeit „A saját erejéből született, szinte a semmiből jött...” *Az első ifjúsági klubok alakulásmintái (1957–1967)* című fejezetével kezdi. Az első rész céljait már bevezető soraiiban világosan kijelöli: „E fejezet az első magyar diákkörök és ifjúsági klubok megalakulásának körülményeit és céljait kívánja bemutatni, a történeteket beágyazva a korabeli »csehszlovák valóságba«. Alakulásminták alatt a hovatarozásról szóló korabeli diskurzust értem, illetve azt, hogy végül ezek az alulról építkező, spontán módon kialakuló magyar ifjúsági klubok hogyan hangolták össze munkájukat, tehát: hogyan és miért alakult ki a csehszlovákiai magyar klubmozgalom az 1960-as évek második felében?” (27. p.) A klubmozgalom megalakulásának főbb körülményeit valóban bemutatja Czáboczy, a „csehszlovák valóság”, vagyis a történeti háttér megrajzolása, a mélyebb összefüggések megvilágítása azonban kevés hangsúlyt kap a klubok eseménytörténetének részletei között. A fejezeteket lezáró összegző részek és egy-egy fontosabb fogalom félkövér betűtípussal

2 Erről bővebben lásd: 30 éves a Diákhálózat – Klubmozgalmi nagytalálkozó. Paraméter. <https://parameter.sk/30-eves-diakhalozat-klubmozgalmi-nagytalalkozo> (2022. 02. 24.)

való kiemelése azonban mindenképp segítik az olvasót az értelmezésben.

Az első alfejezetekben annak a két fontos szervezetnek a bemutatására vállalkozik, amelyek a legnagyobb hatást gyakorolták a magyar klubok megszerveződésére. Ide tartozott az 1949. április 23–24-én megalakult Csehszlovák Ifjúsági Szövetség (CSISZ), valamint a Csemadok. Az is kiderült ebből a részből, hogy előbbi szervezeten belül nem volt ugyan nemzetiségi alapon elkülönülő részleg, az ún. CSISZ KB és CSISZ SZKB elnökségében már megjelentek a szlovákiai magyar ifjúságnak azok a figurái, akik a későbbiekben fontos szereplőivé váltak a klubmozgalmak tevékenységének. Ide tartozott például Major Ágoston, Mészáros Sarolta, Csikmák Imre, Dobos László vagy Batta György. (29. p.) Az 1949. március 5-én megalakult Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete (Csemadok) pedig a szlovákiai magyarság kulturális szerveződéseként értékelődött fel az ifjúsági klubmozgalmak szempontjából. A kötet azt is jól bemutatja, hogy a Csemadok és a szlovákiai magyar ifjúsági mozgalmak között fennmaradt viszony korszakonként hullámozott, szervezetként pedig ugyancsak változott. Az 1960-as években például már jól látszott, hogy a Csemadok kínálta keretek nem biztosítanak elegendő teret a fiatalok számára. A szervezetek közötti különbségeket pedig jól mutatják az 1957-ben alakult prágai Ady Endre Diákkör (AED), valamint az 1964-ben létrejött pozsonyi József Attila Ifjúsági Klub jogi megszerveződésének a körülményei. A JAIK-on belül például a vezetők egy része a CSISZ-hez, míg mások a Csemadokhoz kapcsolták volna az ifjúsági klubot. A következőkben már a klubmozgalom kialakulására, vagyis az ifjúsági hálózatépítés folyamatára is rátér a szerző, amelynek kezdeti időszakát az 1960-as évek közepére datálja. A kapcsolatépítés folyamatában már helyet kaptak az AED és a JAIK mellett újonnan megszerveződött diákkörök. Ez időben jött létre ugyanis Csehszlovákiában a magyar klubmozgalmak kötelékébe tartozó ifjúsági mozgalmak nagy része.³

A következő alfejezet a klubmozgalmak további fontos támogatójáról, mégpedig a Népművelési Intézet nemzetiségi osztályáról értekezik. Ebből a részből az is kiderül, hogy a CSISZ és a Csemadok mellett ez az intézmény a jogi alapok helyett más szempontból nyújtott támogatást a klubmozgalomnak.⁴ Mindeközben azt is nyomon követhetjük, hogy az 1960-as évek második felétől új korszakba lépett a 10 évig féllilegalitásban működő csehszlovákiai magyar klubmozgalom. Ezt jelezte a CSISZ SZKB, a Csemadok KB és a magyar ifjúsági klubok képviselőinek első közös ülése 1967 novemberében, amelynek keretében megszületett *A művelődési és ifjúsági klubok helye és szerepe a kulturális népművelő munkában* c. elnökségi anyag. A munkaértekezletet követően a résztvevő fiatalok

3 A szerző bemutatja az eltérő keretek között szerveződött kassai Új Nemzedék Ifjúsági Klub (ÚNIK), a komáromi Petőfi Sándor Ifjúsági Klub (PIK), az első vidéki, a csatai Csillag Ifjúsági Klub, a dunaszerdahelyi Csallóközi Ifjúsági Klub (CSIK), a losonci Korunk Ifjúsági Klub (KIK), vagy a brünni Kazinczy Ferenc Diákklub (KAFFEDIK) megalakulásának körülményeit. Ugyanakkor olvashatunk a Lévai Ifjúsági Klub mellett a rövid életű rozsnyói Mórincz Zsigmond Ifjúsági Klub megalakulásáról. Emellett a könyvben helyet kap a nagykaposi Erdélyi János Diákkör (EJD) megemlézése is, de a rimaszombati Fáklya Irodalmi Színpaddal együttműködött Tompa Mihály Ifjúsági Klub (TMIK) megalakulásának körülményeiről is olvashatunk. (35–39. p.)

4 „Ezen együttműködés eredménye volt az is, hogy az intézet magyar nyelvű folyóirata, a havonta megjelenő Népművelés mellékleteként jelenhetett meg az ifjúsági klubok saját fóruma. Az első négy szám (1965. december – 1966. március) így élünk mi, a továbbiak (1966. április – 1966. november) Hang cím alatt jelent meg Duray Miklós, Mácsa Mihály és Gágyor Péter szerkesztésében.” (40. p.)

az AED 10. évfordulója alkalmából szervezték meg első közös konferenciájukat 1967. november 11–12-én. Az ifjúság itt már kilátásba helyezte a „központi klubszerv kialakítását”, valamint egy közös klubfórum létrehozását, továbbá a klubok hivatásának és kapcsolattartásának kérdéseit is konkretizálni kívánták. Ezek a közös pontok pedig már jól mutatták, hogy a csehszlovákiai magyar ifjúsági szerveződések szintet léptek: „Az 1967 őszen rendezett prágai klubkonferencia egy új kezdetet jelentett, mivel innen indult el az a folyamat, amely a spontán szerveződést egy koherens rendszerbe kívánta foglalni. A cseh fővárosban elfogadott határozatok 1968-ban értek célba, miután a CSKP első titkári székét Alexander Dubček foglalta el. Viszont ez már egy másik történet.” (43. p.)

A kötet címével megegyező „*Kék a sátram, recece...*” A Nyári Ifjúsági Találkozók Története (1965–1971/1972) című fejezet a csehszlovákiai magyar ifjúsági klubok 1965 és 1971 között hét alkalommal megrendezett Nyári Ifjúsági Találkozóinak (NYIT) körülményeibe nyújt betekintést. Ezek a – sarlósok 1928-as gombaszögi táborát felidéző – rendezvények a „szórakozva művelődés” keretében szerveződtek meg a kisebbségi magyar ifjúság körében. E fejezet az egyes táborok programját és visszhangját írja le, mindemellett „arra is keresi a választ, hogy a hatvanas évek fiatal csehszlovákiai magyar értelmisége számára mit is jelentett ez a tábor: miben rejtett a NYIT jelentősége”? (53–54. p.) Ezen belül olvashatunk például arról, hogy a sarlós hagyománnyal szemben miért nem Gombaszögre esett a választás az újabb ifjúsági táborok helyszínéül. Az első három Nyári Ifjúsági Tábor megszervezésére ugyanis Berzétekőrös határában, Abara község szomszédságában, majd Pincen került sor. A következő alfejezetet a szerző már a hullámvölgyből kiívelő ún. „aranykorként” definiálja, amely az 1968 és 1969-ben megszervezett keszegfalvai és a kéméni táborokhoz kötődik. Ebben természetesen közrejátszottak a prágai tavasz eseményei, vagyis az országban elindult demokratizálódási folyamat. Mindez hatással volt a magyar klu-

boknak azon szándékára, amely egy nemzeti-ségi alapú ernyőszervezet létrehozására irányult: „Ennek eredménye volt az április 6-i pozsonyi ülésük, ahol megalakították a Magyar Ifjúság Központi Tanácsát (MIKT), amelynek feladata egy ifjúsági szövetség alapszabályának és programjának kidolgozása volt. [...] Bár 1969 végére a MIKT még megkísérelte, hogy egy magyar nemzeti-ségi részleg létét biztosítsa az egységes ifjúsági szövetségben, viszont a SZISZ létrejöttével a Magyar Ifjúság Központi Tanácsa gyakorlatilag megszűnt.” (66. p.) A reformfolyamatokkal párhuzamosan a klubmozgalom egyre szélesebb körben vált ismertté. Az új légkörben a Csemadok új elnöke, Dobos László is ellátogatott a táborba, emellett pedig a határon túli magyar látogatókon kívül lengyelországi fiatalok is részt vettek a rendezvényen. Miközben a Varsói Szerződés csapatai megszállták Csehszlovákiát, az ifjúsági klubok megszerveződése felfelé ívelt. Ezt jelzi, hogy a csehszlovákiai magyar fiatalok II. konferenciáján megalakult a MISZ, vagyis a Magyar Ifjúsági Szövetség. Ebben az időszakban már feltűnt a csehszlovákiai magyar értelmiség új nemzedéke is. A szerző közülük kiemeli Bubenko Györgyöt, Kolár Pétert, Fodor Rudolfot és Lacza Tihamért, akiknek a nevével a könyv soron következő lapjain egyre gyakrabban találkozhatunk. A hanyatlás időszakát Czáboczký az 1970-ben, illetve 1971-ben megszerveződött Latorca-parti és szádalmás-körtvélyesi táborhoz köti. Az országos politikai helyzet – vagyis a demokratizálódási folyamatok megakadása – komoly befolyással volt a klubmozgalmak életére. Ez a magyar klubok számának radikális csökkenését, valamint a diákklubok mérvadó figuráinak – pl. Duray Miklósnak és Varga Sándornak – az eltávolítását hozta magával. Az átalakulás mértékét a szerző szerint jól jelzi, hogy „a prágai tavasz idején aranykorát élő magyar ifjúsági klubmozgalom 1971-ben már nem hasonlított 2 évvel ezelőtti énjére, amikor még összesen 219 magyar klubot foglalt magába”. (67. p.) A nyári ifjúsági táborok nemcsak a csehszlovákiai magyar ifjúság fórumának megteremtését

szolgálták, a klubmozgalom terjedését is elősegítették. A csehszlovákiai demokratizálódási folyamatok megkezdésével párhuzamosan a nyári ifjúsági táborok is megszakadtak egy időre. A szerző viszont azt is jelzi, hogy az ifjúsági mozgalomban egy „túlélőprogram” létrehozására is sor került a visszarendeződés, vagyis a husáki konszolidáció időszakában.

A következő rész már az 1970-es évek történetét dolgozza fel, amely az ifjúsági klubok történetében is komoly változásokat indított el. A hetvenes évek „origópontját” a NYIT-et felváltó Honismereti Kerékpár Túrák (HKT), valamint a vágssellyei Vörösmarty Klub tevékenysége határozta meg. A fejezet a Csemadok KB Központi Népművelési Szakbizottságának egyik albizottságaként létrejött Központi Művelődési Klubtanács létrehozásáról is beszámol, amely egyfajta véleményező testületként működött a Csemadok KB fenntartása alatt.⁵ Ez a függő viszony azonban idővel konfliktust okozott a fiatalok és a Csemadok vezetősége között. Ilyen vitákról és nézeteltérésekről olvashatunk még a *Központi irányítás alatt (1980–1986)* című alfejezetben, amely már a klubmozgalom válságos, „hullámozó” időszakát jeleníti meg. Ezt jól jelzi, hogy az 1980-as évek elején Szakbizottsággá átnevezett Klubtanács 1985. március 2-án felújította működését. Az 1980-as évek második felében a klubok pedig már egyre inkább a mozgalom irányításának a megújítását, vagyis

a Csemadok KB-tól való függetlenedést szorgalmazták.

A következő két fejezet tematikája elkülönül az előző részeketől, itt ugyanis a klubmozgalom eszméi példaképei kerülnek előtérbe. A *„Mint volt régen a Sarló-mozgalom”* című rész ugyanis Fábry Zoltánnak és a sarlósoknak a hatását vizsgálja a csehszlovákiai magyar ifjúságra a kommunista hatalomátvételt követően. Vagyis ahogyan azt a szerző megfogalmazza: „ez a fejezet elsősorban kultusz kutatás célzatával íródott [...]”. (107. p.) Czáboczy egyrészt Fábry Zoltán hatását követi nyomon a klubmozgalomra nézve, másrészt a sarlósok nemzedéke és az ifjúsági klubok közötti eszmei-szellemi kontinuitás kérdését vizsgálja. Hozzá kell tenni, hogy Fábry Zoltán személyisége a sarlósok ideológiáját nagyban befolyásolta. A klubmozgalom ifjúsága, követve a sarlósok példáját, szintén eszméi példaképre lett Fábry személyében, akivel az 1960-as években aktív kapcsolatot ápol. Az író tehát nem véletlenül jelentette ki bizakodva a JAİK-nak 1965. július 2-án írt levelében, hogy „itt most valami olyan kezdődik talán, mint volt régen a Sarló-mozgalom. Az életnek, a jövőnek csak akkor van értelme, ha azt komolyan és felelősségteljesen – az ifjúság jelenti.” (110. p.) Azt is megtudhatjuk, hogy a „stószí remete” nemcsak eszmei-szellemi erőt nyújtott a fiatalok számára, pénzbeli támogatásaival is segítette az ifjúsági mozgalmat. A fejezetből is kiderül, hogy Fábryval a klubmozgalom fénykorában (vagyis az első NYIT-ek alkalmával) fenntartott kapcsolat később alábbhagyott, de a Fábry kultusza más formában tovább élt az ifjúság körében. A sarlósok közül a klubmozgalom tagjai elsősorban a külföldön letelepedettekkel, vagyis Szalattnai Rezsővel, Győry Dezsővel s a mozgalom vezéralakjával, Balogh Edgárral tartottak fenn kapcsolatot. Duray Miklósnak a Baloghgal folytatott levelezésből például az is kiderül, hogy a klubmozgalom fiataljai számára az egykori mozgalom lényege olyan „élő téma” volt, amely „átnyúlt” az ő csoportosulásukba is. Vagyis a fiatalság mindvégig sokat merített az egykori nemzedék céljaiból akár a szociológiai csoportmunka felvállalásával,

5 „A Klubtanács fő feladata »a klubok munkájának tartalmi orientálása, tevékenységük összefogása« volt. Bár »koordináló tevékenységével« biztosította »a klubok egységes irányítását«, viszont csak »javaslatokat« tehetett »a Csemadok KB-nak a klubmozgalom egyes kérdéseinek megoldására«. Tehát: a klubmozgalmat érintő legfontosabb kérdésekről a Csemadok Központi Bizottságában döntöttek. Mindemellett a Klubtanács tagjai eleinte bizonyos fokú szuverenitással rendelkeztek a művelődési táborok, illetve a HKT-k megszervezése terén” (85. p.)

vagy az ún. kisebbségi hídszerep hangsúlyozásával. Az egykori sarlósok részvétele a klubmozgalmi rendezvényeken vagy Keszegfalván, a IV. NYIT keretei között megszervezett sarlósbeszélgetés, valamint a HKT Sarló-nosztalgiaja is jól jelezte, hogy a klubmozgalom tevékenységében komoly jelentősége volt Baloghék nemzedékének.

A soron következő fejezetek egy-egy ifjúsági klub lokális történetébe nyújtanak mélyebb betekintést. Először azoknak a kassai kluboknak a fejlődését vizsgálja meg a szerző, amelyekről ez idáig nem született tudományos munka, sem emlékkiadvány. A fejezet címében feltűnő idézet: „*S ők dalolnak akkor is, ha én elnémultam*” Gyüre Lajos *Egy nép nótás kedvével* c. költeményének utolsó soraira utal; e verssel a költő a kassai magyar ifjúság történetének „tarkaságát” kívánta érzékeltetni. (147. p.) A kassai klubok szövevényes és részletező történetei mellé ismét jó kapaszkodót kínál a fejezeteket lezáró összegző rész. Az „északi metropolisz” ifjúsági mozgalmainak történetéből is kirajzolódnak a különféle csoportosulásokon belül összegyűlt magyar fiatalok spontán, alulról szerveződő erőforrásai. A klubmozgalmon belüli lokális történetek ugyanis képesek megmutatni egy-egy klub egyedi történetének sajátosságait. Ebből a fejezetből például az is kiderül, hogy más csoportokkal ellentétben a kassai klubok sorsa szorosan összekapcsolódott a Csemadok helyi szervezetével. A „keleti metropolisz” ifjúsági szerveződései közül érdemes kiemelni a Fábry Zoltán Ifjúsági Klubot, amely a hetvenes évek első felében is aktív kapcsolatot ápol az egyetemi városok diákkörével.

A következő fejezetben ismét egy lokális történet tárul elénk a kötetből. Ebben a részben az 1965-ben megalakult JUGYIK-nak, vagyis a nyitrai Juhász Gyula Ifjúsági Klubnak s a Gimesi Művelődési Táboroknak a korai történetébe nyerhetünk betekintést. Például megtudhatjuk, milyen szorosan összekapcsolódott a Gimesi Művelődési Táborok sorsa a nyitrai főiskolások diákklubjának történetével, később pedig fontos részévé vált az egész klubmozgalomnak. A nyitrai magyar pedagógus

gusképzés rövid történetét is megismerhetjük. Ennek központjában a Pedagógiai Kar 1960-ban megnyílt magyar tagozata áll, amelynek a működését az 1970-es években ellehetetlenítették. Bár a Juhász Gyula Ifjúsági Klubnak fontos szerepe volt a nyitrai pedagógushallgatók aktivizálásában, klubmozgalmi tevékenységét kezdetben mégis több szempontból kritizálták. A legfontosabb fordulópontot 1978 jelentette a mozgalom életében, amely már a nyitrai mezőgazdász-hallgatók (Szépe Edit, Karkó Zoltán, Könözi László, Orosz Jenő) megújítási törekvéseivel függött össze. Megtudhatjuk, hogy a nyitrai főiskolások milyen ellenzéki tevékenységet fejtettek ki a nyolcvanas évek közepén. A fiatalok közül ugyanis többen – pl. László Béla vagy Orosz Jenő – is együttműködtek Duray Miklóssal és a Jogvédő Bizottság munkájával. A szerző pedig azt is kiemeli, hogy Gimes a nyolcvanas évek második felében az AED-ben, a JAIK-ban, a KAFEDIK-ben és a JUGYIK-ban tömörülő diákok fontos „szocializációs közegévé” vált.

A kötet utolsó két fejezete már a rendszerváltás időszakában végbement eseményeket írja le a csehszlovákiai magyar ifjúság körében. Az első részben a Diákhálózat 1991-es létrejöttének előzményeiről értekezik. A szerző a lokális történeteket bemutató fejezetekhez hasonlóan itt is hangsúlyozza, hogy a szlovákiai diákmozgalmak története „terra incognitának” számít. (179. p.) Ebből a részből az is jól látszik, hogy a fiatalok saját eszközeikhez mérten aktív részt vállaltak a rendszerváltás ellenzéki mozgalmainak tevékenységében, „a klubmozgalom hálózata és azok rendezvényei (ugyanis) teret nyújtottak az aláírások gyűjtéséhez”. (181. p.) A magyarországi csoportosulásokkal, valamint a csehországi ellenzékiekkel való kapcsolattartás jelentőségéről is olvashatunk. Fontos lépésként jelenik meg, hogy 1988. végén létrejött a Felvidéki Diáktanács (FEDIT), amely a négy ifjúsági klub (AED, JAIK, JUGYIK, KAFEDIK) munkáját koordinálta. Emellett a klubmozgalom és a rendszerváltás folyamatában megalakult magyar pártok (pl. a Független Magyar Kezdeményezés – FMK) megalakulásának részleteibe,

a klubmozgalommal fenntartott kapcsolataiba is betekintést nyerünk. A Diáktanács megalakulása mellett a Magyar Diákszövetség is jól jelezte a magyar ifjúsági kluboknak a Csemadoktól való függetlenedési szándékát, másrészt az egymással való szorosabb együttműködés igényét is megmutatta. De a diákcsoportok megújulási szándékát mutatták a magyarországi szakkollégiumok mintájára létrejött csoportosulások is. Ide tartozott például a pozsonyi Ybl Miklós Klub (YBK) vagy az 1989 decemberében a pozsonyi magyar vegyészmérnök hallgatók által megalakított Szent-Györgyi Albert Diákklub (SZADIK). A régi keretek felülvizsgálatát, vagyis a Csemadoktól való függetlenedést jelezte a Központi Klubtanács feloszlását követően a Független Klubtanács létrehozása is, mely „feladatának tűzte ki a politikailag nem elkötelezett klubok, baráti társaságok, kaszinók, kulturális és hagyományőrző egyesületek tevékenységének koordinálását”. (191. p.) Az újabb mérföldkövet pedig az MDSZ és a FEDIT egyesüléséből 1991-ben megalakult Diákhálózat (DH) jelentette, amely az érdekvédelem és a közösség-szervezés feladatait tartotta elsődlegesnek a csehszlovákiai ifjúság körében. A zárófejezet, vagyis a *Mi is a klubmozgalom?* című rész szerint a kötetben közölt gondolatok „a korszellem mellett – nemcsak egyfajta esszenciát kíséreltek meg közvetíteni az ifjúsági klubok mindennapjainak és fontos rendezvényeinek bemutatásával, hanem bizonyos (vélt) törvényszerűségekre is rámutattak”. (209. p.)

A szerző az utolsó fejezetben a klubmozgalom történetének diszkontinuitásaival szemben az ifjúsági klubok tevékenységének folytonosságára helyezi a hangsúlyt. Ezt pedig négy alappillér kijelölésével kívánja bebizonyítani. Közéjük tartoznak a nyilvánosság mellett a nemzedéki aspektusok, valamint a kollektív keretek. A történetírás legnagyobb kihívásait, egyúttal pedig a legfontosabb kutatásokat a témában azonban véleményünk szerint az utolsó pillér kínálja, amely szerint a csehszlovákiai magyar ifjúsági klubmozgalom közép-európai történet. (213. p.) Ugyanakkor a kötetben érdekes lett volna kitérni például a Diákhálózat

aktuális helyzetére, vagy részletezni a rendszerváltást követően megújult gombaszögi tábor napjainkig nyúló jelentőségét a kisebbségi fiatalok körében. A felhasznált szakirodalom, a források jegyzéke mindemellett azt mutatja, hogy Czáboczy Szabolcs komoly és alapos kutatómunkát végzett, amely módszertani szempontból is megállja a helyét. A legfontosabb szekundér szakirodalom mellett levéltári forrásokat (elsősorban a Fórum Kisebbségkutató Intézet Szlovákiai Magyar Levéltárának dokumentumait), különféle személyes gyűjteményeket és hagyatéki anyagokat, valamint gazdag sajtóanyagot is felhasznált munkájában. Nem utolsósorban pedig az egykori résztvevőkkel készült 13 oral history gazdagította a kötetet. A könyv színvonalát emelik azok a figyelemfelkeltő, a kor hangulatát megidéző korabeli fényképek is, melyeket a szerző munkájába illesztett. A Diákhálózat leköszönt elnökének, Leczkési Zoltánnak az előszavával egyetértve így Czáboczy adatgazdag és hiánypótló könyvét nemcsak a szűk körű szakmának, hanem az érdeklődő laikusoknak is szíves figyelmébe ajánljuk.

Bajcsi Ildikó

Judit Görözdí: Dejiny v súčasných maďarských románach. Bratislava, VEDA, 2019, 168 p.

A magyar történelmi regény alakulástörténetének állomásai mindenekelőtt azon stratégiák által jellemezhetők, melyeket az egyes időszakok szerzői a múlt elbeszélése során működtettek.

Az első időszak a 19. századdal azonosítható. Az ide tartozó művek a romantika tipikus jellemzőin túl az eposzi sajátosságok közül is többet integráltak. Meghatározta őket a nemzeti elköteleződés, hiszen több szerző általuk kívánt részt venni a nemzetépítés folyamatában (pl. a komáromi születésű Jókai Mór). Ezt az időszakot *Literatúry v kontaktoch* (1972) című kötetében Rudolf Chmel állította párhuzamba a szlovák történelmi regény kezdeteivel. A második éra a 20. századra, fénykora pedig annak első évtizedeire tehető. Mérvadó

alkotói közt tartjuk számon Gárdonyi Gézá, Mikszáth Kálmánt és Móricz Zsigmondot, akik a realizmus jegyében értelmezték újra a műfajt. A korszak történelmi regénnyel szembeni elvárásait a marxista filozófus Lukács György összegzi, aki az adott kor objektív letűkrözését, az egzotikusság elkerülését, a szereplők társadalmi összefüggésekben való ábrázolását és a történelmet mint a jelen folyamataihoz elvezető előzmény bemutatását várja el. Ez a szemlélet s a vázolt forma ismételtetése vezetett el a műfaj válságáig a '70-es évektől fölfelé.

Számunkra most a harmadik időszak az érdekes, s erre koncentrálni Görzdi Judit *Dejiny v súčasných maďarských románach* című monográfiája is. A nemzetközi posztmodern irodalom- és történettudományi eredmények hatására a millennium éveiben ugyanis sorra jelentek meg az olyan magyar regények, amelyek a történelem elbeszélhetőségével és az elbeszélhetőség problémáival szembesítenek. „Noha rendkívül eltérő szövegtípusú eljárásokat és elbeszélői módokat alkalmaznak, közös bennük, hogy mindennekelőtt nem egy öntudatos történelmi cselekmény elbeszélése a céljuk, hanem hogy a történet révén rámutassanak a történelem kortárs értelmezésének mintáira/sémáira/eltolódásaira/üres helyeire.” (11. p.) Esetükben ezért nem is lehet egységes szemléletmódról beszélni. Inkább egy kaleidoszkópról, amin át magát a történelmet szemléljük. A klasszikus értelemben vett történelmi regények ezért nem képezik, nem is képezhetik a monográfia tárgyát. Utóbbiak a populáris irodalom berkein belül pozicionálódnak újra, hiszen nem teszik ki magukat – sem a múltat – az önreflexiónak.

Amennyiben elkészítenénk azon irodalomtudósok listáját, akik a legtöbbet tették a kortárs magyar irodalom szlovák nyelvű recepciójáért, Görzdi Judit neve előkelő helyen szerepelne. A Szlovák Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézetének igazgatójaként publikációi a szlovák és magyar mellett világnyelveken, számos fórumon megjelentek már. Első monográfiája a *Hangyasírás, csillagmorajlás: elhallgatásalakzatok* Mészöly Miklós írásmű-

vészetében (2006) volt, melynek átdolgozott változata, a *Figúry odmlčania v próze Miklósa Mészölya* (2010) szlovák nyelven is elérhető. Fókuszában a mészőlyi próza csendpoétikája áll, mely elhallgatásalakzatai révén az elmondhatatlannal és a nyelv korlátaival is szembesít. Mészöly kései munkássága nem mellesleg az alább tárgyalásra kerülő áltörténelmi regények alapjait is lefektette. Görzdi kiemelkedő szerkesztői munkája a *Priestory vnímania. O tvorbe Pétera Nádas* (2011) című kötet, mely centrális szereppel bír Nádas művészetének szlovák nyelvű recepciójában. Meg kell említenünk a World Literature Studies általa összeállított 2014/2-es tematikus számát is *Súčasná stredoeurópske podoby historického románu* címmel, mely az itt bemutatásra kerülő kötet egyik fontos előzményének és kontextusának tekinthető. A lapszám rávilágít arra, hogy a történelem elbeszélhetőségének problémája közös pont a közép-európai nemzetek irodalmában.

A posztmodern irodalmi művek történelemszemléletével és poétikájával foglalkozó nemzetközi szakirodalom alpművei közt tartjuk számon Brian McHale *Postmodernist Fiction* (1987), valamint Linda Hutcheon *The Poetics of Postmodernism. History, Theory, Fiction* (1995) című kötetét, melyekre Görzdi is számos szöveghelyen hivatkozik. McHale arra világít rá, hogy a posztmodern regények teret adnak a korábban marginalizált csoportok történelemtapasztalatának, amivel a központi nagyelbeszélésként működő történelem nem számol. Ilyenek az egyes korok női horizontjai vagy a nemzetiségi, faji, szexuális stb. kisebbségek szemszőge. Az így kialakuló *apokrif történelem* sokszor merőben más megvilágításba helyezi az egyes történelmi korokat és eseményeket. Linda Hutcheon a *historiográfiai metafikció* fogalmát vezette be, ami alatt azt érti, hogy a posztmodern regényekben a cselekmény helyett a történelem elbeszélhetősége a hangsúlyos. Hogy hogyan szerveződnek és milyen modell mentén alakulnak ki az egyes történelemreprezentációk, hogy milyen ideológiáról árulkodnak s miként vesznek részt az identitásépítésben.

Mind a marginalizált szempont érvényesítése, mind a történelem dekonstrukciója kulcsmozzanat a Görözdi által elemzett művek esetében is. A *Dejiny v súčasných maďarských románach* olyan alkotásokat vizsgál, amelyek külföldi recepcióval is rendelkeznek, a tágabban értett posztmodern időszakába illeszkednek, jellemzi őket a múlt újszerű megközelítése és egy-két kivételtől eltekintve szlovák vagy cseh nyelven is elérhetőek, aminek köszönhetően a szlovák/cseh olvasó sem csak a monográfiából szembesülhet azok nyelvi megoldásaival.

A kontextusteremtő bevezetón túl a kötet hat fejezetből áll, melyek mindegyike más-más szerzők műveit, regénypoétikáját elemzi. Görözdi nem egy központba állított elmélet felől vizsgálódik, hanem az egyes regények által felvetett kérdések, poétikai megoldások, a történelem elbeszélhetőségére és megközelíthetőségére adott ajánlásaik és válaszaik alapján rendel hozzájuk releváns szakirodalmakat. Megítélésünk szerint hasznos volna a monográfiát angol, de akár magyar nyelven is megjelentetni, hiszen hasonló vizsgálati horizontból folytatott összegző munkát az utóbbi nyelven sem igen találni. Legfeljebb Bokányi Péter *Ahogy sosem volt. A történelmi regény változatai az ezredforduló magyar irodalmában* (2007) című monográfiáját említhetnénk, melynek több szakasza is együtt rezonál Görözdi kötetével.

Az első fejezet Esterházy Péter két regényét elemzi, melyek a történelmi emlékezet és megöröklött tartalmainak, valamint a történelmi elbeszélés hagyományos szerkezeti sajátosságainak dekonstrukciójában érdekeltek. A *Harmonia Caelestis* (2000) első könyve a Jan Assmann által definiált kollektív, kulturális emlékezet (mely egy csoport önmeghatározásának kódjait mozgósítja), a második pedig a kommunikatív emlékezet (közvetlen, élményszerű megszólalásmód) sajátosságait alkalmazza. „Amíg a regény első része a személyes nézőpont által zavarta meg az ismert »jelentős« történelmi eseményeket (tehát destruktívról, illetve dekonstrukcióról van szó), a regény második részének narratívája egy

újabb nézőpont hozzáadása által annak rekonstrukcióján alapul, hogy a történelmi események miként formálódnak közösségleg.” (34. p.) Az *Egyszerű történet vessző száz oldal – a kardozös változat* (2013) ironikus módon szembesít az áldozati pozíciójú magyar történelemszemlélettel, amikor is szakaszainak ellentmondásai, össze nem egyeztethetősége által nem lesz kialakítható egy nemzeti szempontból önmegerősítő verzió. A szövegek sajátosága a cselekmény kiiktatása, a lehetséges történelmi narratívák szétírása, a történelemről való gondolkodás mintáinak elvetése, gondolva itt azok formai és az identitáshoz fűződő ideológiai tartalmaira is.

A második fejezet a magyar áltörténelmi (pszeudo-) regényekre fókuszál, melyeket Görözdi a mágiikus realista szakirodalom eredményei felől közelít meg. Darvasi László *A könnymutatványosok legendája* (1999), Márton László *Testvériség-trilógiája* (2001–2003) és Grendel Lajos *Galerije* (1982) egyaránt a történelmi, nyelvi és elbeszélői hagyomány destruálásában, majd újraépítésében érdekeltek. „[F]elborították a történelmi elbeszélés logikáját, többek között átlépve a történelmi referencialitás határán a természetfeletti/csoadás, illetőleg a mitikus irányába” (46. p.) mozdulva el. Valóság és fikció egymásba olvasztása, az ok-okozati következetesség felbontása, a hitelesség/hitelesíthetőség problémakörének körüljárása, a perem-lét és horizontjának érvényesítése, a hősiesség felszámolása egyaránt a jellemzőjük. Grendel regénye – több más korabeli kisebbségi magyar műhöz hasonlóan – a posztkoloniális elméletek felől is megközelíthető, világának interetnikus kisebbségi környezete, egymással ütköző értelmezései, mentalitásai és identitáskonstrukciói révén.

A harmadik rész a „történelmi nagyelbeszélésekből” kimaradt női és kisebbségi horizontokat érvényesítő műveket elemez, melyek Hutcheon szavaival élve *apokrif történelmeket* generálnak. Általában alulnézetből szemlélődnek és a mikro-történetírással is kapcsolatban vannak. Görözdi elemzései Mary Gergen női narratívákra vonatkozó eredményeit igazolják,

melyek szerint „jellemzi őket a széttartó szerkezet, az egyént érzelmi kötelékei kontextusában ábrázolják, ami szövevényessé teszi a történetet és felszámolja a férfi elbeszélésekre jellemző linearitást.” (85. p.) A *kígyó árnyéka* (2002) című művében Rakovszky Zsuzsa egy 17. századi német polgárlány, Kováts Judit a *Hazátlanokban* (2019) pedig a késmárki németek második világháborút követő hányattatásait beszéli el. Bánki Éva *Esővárosában* (2004) és N. Tóth Anikó *Fényszilánkok* (2005) című regényében egyaránt a szlovákiai magyar vidéki családok 20. századi mindennapjai elevenednek meg. Az előbbiben egy csallóközi familia dinasztikus családépítését látjuk. Az utóbbi három elbeszélésmód, a központozásmentes nagymama, a fotókkal operáló fiú és a valóság-mese összecsisztatására hajlamos kislány felől lát rá a hétköznapokra. A kiszolgáltatottság visszatérő eleme a műveknek férfi-női, többségi-kisebbségi, győztes-vesztes, gazdag-szegény korrelációban egyaránt.

Az utolsó három fejezet fókuszában mindig egy szerző egy bizonyos műve áll. Nádas Péter *Párhuzamos történetek* (2005) című könyve a testiség és testideológia működése felől enged rálátást a 20. század embertelen ideológiáira és rendszereik önmeghazudtoló működésére. Görzdi Klaus Theweleit eredményei alapján mutat rá a műben a maskulin szexuális fantáziák és az erőszakos hatalomgyakorlás összefüggéseire. Mint azt a címe is mutatja, a regényt több történet alkotja, melyek csak bizonyos szerkezeti sajátosságai, fraktálszerű ismétlődéseik által állnak kapcsolatban egymással. Závada Pál regénye, a *Természetes fény* (2014) két médium, szöveg és fénykép párhuzamos szerepeltetésével tesz kísérletet a múlt megelevenítésére, ami azonban sosem teljedhet ki. Amíg a mű elején a két médium egymást erősítve, kiegészítve funkcionál, előrehaladva ellentmondásokat, hiányokat generálnak. Ezáltal a szándékolt és szándékolatlan felejtésre, az emlékezet és a történelmi dokumentumok hitelességével szembeni kételyekre irányítják a figyelmet. Az utolsó elemzett regény Krasznahorkai László *Háború és háború* (1999) című opusa, mely a

történelem és a történelmi fejlődés értelmére kérdez rá. A műben kialakuló, korokon átívelő dinamizmusok a nyugati kultúra alapját adó zsidó-keresztény hagyományok kiközlésében érdekeltek. A mű apokaliptikus jellege a megváltás és az isteni létező bizonytalanná tételéből adódik, valamint abból, hogy a sötétség és a fény küzdelmét az előbbi folytonos meneküléseként prezentálja.

Noha a fejezetek utalnak egymásra, önálló esettanulmányokként is olvashatók, a könyv kaleidoszkóp-jellege pedig az újabb (irodalmi) történelemértelmezésekkel való bővítést is lehetővé teszi. Potenciális fejezet lehetne például a magyar alternatív történelmi regényről írt dolgozat, hasonló a cseh allohistorizmus kapcsán a WLS 2014/2-es számában jegyzetthez Erik Gilk tollából, *Kontrafaktuální historická fikce v současně české próze* címen. Az irányzat teoretikusa, Gavriel D. Rosenfeld szerint az alternatív történelem jelcentrikus (presentist). Többet árul el rólunk, korunk gondolkodásáról és a múltra vonatkozó megítéléséről még annál is, amilyen meggyőzően képes felépíteni egy alternatív univerzumot. A „mi lett volna, ha” kérdésre a magyar regények közül Gáspár András *Ezüst félhold blues* (1990), Trenka Csaba Gábor *Egyenlítői Magyar Afrika* (1991) vagy Horváth László Imre *Lett este és lett reggel* (2014) című művei mind izgalmas válasszal szolgálnak és jó alapjai lehetnének egy ilyen fejezetnek. Utóbbi kettő fókuszában ugyancsak a 20. század autokratikus rendszerei és ideológiái állnak, melyek irodalmi kiteljesítése akár a jelenünk újraértékeléséhez is hozzájárulhat.

A *Dejiny v súčasných maďarských románoch* egy rendkívül széleslátókörű, rétegzett és különösen tömör nyelvvezetellel megírt monográfia. A könyvet nemcsak abban a tekintetben lapozhatja eredményesen a közönség, hogy általa a kortárs magyar próza jelentős eredményeire nyerhet rálátást, hanem a szerző és az integrált szakirodalmak által felvetett vizsgálati szempontok eredményesen érvényesíthetők más magyar, szlovák vagy bármilyen nyelvű, a történelmet fókuszba állító posztmodern regények elemzésénél is.

Ezentúl alapot kínálhatnak a Rudolf Chmeléhez vagy Görözdí néhány korábbi tanulmányához hasonló komparatív munkáknak, hiszen a múlttal való szembenézés világviszonylati kihívás, különösen ma, amikor a korábban marginalizált hangok végre teret nyernek és új megvilágításba helyezik a történelmet.

Baka L. Patrik

Csorba László: Haza, nemzet, felekezet. Tanulmányok a polgári átalakulás politikai, társadalmi és felekezeti viszonyainak köréből. Budapest, Line Design, 2020, 270 p. /48-as könyvtár/

Csorba László, a magyar polgári átalakulás kezdeti időszakának – vagy profánabban szólva: a reformkornak és az 1848–49-es esztendőknél – egyik legjelentősebb kutatója e kötetében több évtized terméséből válogatott. Húsz tanulmányt gyűjtött össze ebben a kiadványban, amelyek több évtized eseményeit és szereplőit mutatják be az olvasónak. A kötet fő- és alcíme egyaránt árulkodó: három olyan fogalom szerepel ugyanis a kötet főcímében, amelyek egyaránt fontosak voltak a magyar polgári átalakulás ideológiai gondolkodásában, és amelyek ezen eszmei konstrukción belül szorosan összekapcsolódtak.

Az írások a reformkor kezdetétől az 1848–49 után emigrációba szoruló közszereplők útkeresésének időszakáig terjedő időintervallumot ölelik fel, miközben többféle szemszögből, nagyjából időrendben közelítenek a magyar nemzetállam kialakulásának rendkívül bonyolult problémaköréhez. Mivel minden egyes tanulmány részletesebb bemutatása szétfeszítené a rendelkezésre álló kereteket, ezért csupán futó áttekintésre van lehetőség.

A kötet első egysége a rendiség utolsó évtizedeinek történetében lezajlott eseményeket tárja az olvasó elé. Szó esik itt egyebek között arról, hogy Széchenyi István vallásossága valójában inkább istenkereső vallásosság, hogy a szekularizáció mennyire fontos alkotóelemévé vált a reformkorban kiforró polgárosítási

elképzeléseknek, vagy hogy Széchenyi István *Hitele* és Wesselényi Miklós *Balítéletekről* című műve a két férfiú szoros barátságából és közös szemléleti gyökereiből született. Szintén e részben olvashatóak tanulmányok Deák Ferenc liberális, más vallásokat a katolicizmussal egyenértékűnek tartó világnézetéről, valamint Szentágh Gusztáv (a politikai nemzet koncepcióját kidolgozó filozófus) középutas liberalizmusáról is.

A második szekció az 1848–49-es polgári átalakulás kérdéseit járja körül néhány tanulmány erejéig. Az olvasó itt például a zsidóság korabeli asszimilációs törekvéseiről, a katolikus egyház vagyonának kezelését vagy a zsidóemancipációra vonatkozó törvényjavaslat halogatását illető kérdésekről tudhat meg többet. A harmadik nagyobb egység az emigrációba kényszerült politikusok, közszereplők (Gyurman Adolf, Mészáros Lázár, Batthyány Kázmér, Andrássy Gyula, Kossuth Lajos) életéből mutat be epizódokat. A kötet végén sorakozó tanulmányok a kiegyezés időszakába kalauzolják el az érdeklődőt. Ezekből megtudhatjuk, hogy a mára már szinte teljesen elfeledett August Antalnak jelentős szerepe volt a kiegyezés előkészítésében, továbbá információkat kaphatunk a budapesti városgyógyítási gondolat alakulásával, valamint Széchenyi István és Kossuth Lajos időskori mindennapjaival kapcsolatban is.

Csorba László, a nagy történetmesélő e tanulmányaiban is a rá jellemző kedvvel és humorral adja át az olvasónak az általa felhalmozott mérhetetlen ismeretanyagot. A néhol szinte játékos stílus komoly tartalmat rejt, az írásokban ugyanis a polgári átalakulás fajsúlyos – gyakran egymással is összefüggő – problémáiról olvashatunk. Milyen jelentősége volt a vallás(osság)nak az egyének és a nép/nemzet életében a 19. századi Magyarországon? Hogyan kapcsolódott egybe a szekularizáció és a rendi társadalom polgárvá történő átalakítása? Milyen változatai voltak az emigrációban való túlélésnek, milyen lehetséges kifutásai adódhattak egy-egy életpályának (kitartani a száműzetésben, mint Kossuth, esetleg hazatérni, mint Andrássy)?

Milyen helyzetekkel, megoldandó feladatokkal szembesültek a kor közszereplői, milyen dilemmák terhe alatt őrlődtek? Milyen kényszerpályákon mozgott a korabeli politizáló (köz)nemesség, milyen lehetőségek, feltételek és szükségszerűségek mérlegelésére kényszerültek azok, akik részt vettek a polgárosítás nagy művében? Az olvasó számos hasonló kérdésre kaphat választ e kötet lapjain, s esetleg újabbakat is megfogalmazhat magában a kiadvány forgatása közben.

Csorba László tanulmánykötetének egyik fontos érdeme az, hogy a korabeli politizálás kapcsán egyforma súllyal említi a bel- és a külpolitikai tényezőket, rámutatva arra, hogy például az ország vallási vagy nemzetiségi összetétele ugyanolyan jelentőséggel bírt a polgári átalakulás tényezői között, mint például a nagyhatalmak hozzáállása az 1848–49. évi

szabadságharchoz. Az írások másik hangsúlyos gondolata az, hogy a bennük szereplő történelmi személyiségek nem (csak) a saját kortársaik számára dolgoztak, hanem a következő nemzedékek számára (is). Habár utólag egyik-másik döntésüket tévesnek minősíthetjük, nem tagadhatjuk le azt a szándékukat, hogy a jövő alakítását tartották szem előtt. Emberi gyarlóságaikkal, hibás döntéseikkel együtt váltak jelentős történelmi személyiségekké, így Csorba László e kötete példaképeket is felsorakoztat. Közhely ugyan, hogy a történelem az élet tanítómestere, mégis, ha megismerjük a korabeli emberek életútját, gondolatait, gondjait, céljait, akkor azokból jó esetben ma is építkezni tudunk.

Bodnár Krisztián

Számunk szerzői

Bajcsi Ildikó (1985)

történész (Clio Intézet, Budapest, Magyarország)

Baka L. Patrik (1991)

író, kritikus, adjunktus (Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia)

Baki Attila (1978)

történész (Terbegec, Szlovákia)

Bodnár Krisztián (1984)

történész, segédlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára Sátoraljaújhelyi Fióklevéltár, Sátoraljaújhely, Magyarország)

Czábocsky Szabolcs (1994)

történész, doktorandusz (ELTE BTK, Budapest, Magyarország)

Dančo Jakab Veronika (1995)

doktorandusz (Comenius Egyetem, Pozsony, Szlovákia)

Gyurovsky László (1959)

politikus, villamosmérnök, vállalkozó (SAM Shipbuilding and Machinery, Pozsony, Szlovákia)

Kara Anna (1962)

levéltáros (Gödöllői Premontrei Apátság, Gödöllő, Magyarország)

Kontra Miklós (1950)

nyelvész, professor emeritus (Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, Magyarország)

Lampl Zsuzsanna (1959)

szociológus, író, újságíró (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja; Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra, Szlovákia)

Molnár Imre (1956)

történész, nyugalmazott diplomata (Budapest, Magyarország)

Öllös László (1957)

politológus (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja; Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra, Szlovákia)

Polgár Anikó (1975)

irodalomtörténész, költő, műfordító (Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia)

Sándor Anna (1951)

nyelvész (Kolon, Szlovákia)

Simon Szabolcs (1964)

nyelvész (Selye János Egyetem, Komárom; Gramma Nyelvi Iroda, Somorja; Szlovákia)

N. Varágya Szilvia (1980)

doktorandusz (Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia)

Zsigmond Dezső (1956)

filmrendező (Budapest, Magyarország)